

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN DEMOGRAFİK YAŞLANMA:
TOPLUMSAL, EKONOMİK VE POLİTİK ALANLARDA YAŞLI FAİLLİĞİ

DOKTORA TEZİ

PELİN ÖNDER EROL

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. GÖKNUR BOSTANCI EGE

İZMİR-2011

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne sunduğum ‘‘Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği’’ adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda g¼sterdięimi onurumla doğrularım.

Pelin ¼NDER EROL

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01/06/2011 tarih ve 17/06 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Sosyoloji anabilim dalı doktora öğrencisi Pelin Önder Erol'un aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 27.06.2011 günü saat 14:00'de 90 dk. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / ~~oyçokluğuyla~~ karar vermiştir.

BAŞKAN Yrd.Doç.Dr. Gökçe Bostancı Ege	
Başarılı	☒
Başarısız	☐
Düzeltilme (6 ay süreli)	☐
ÜYE Prof.Dr. Önal Sayın	ÜYE Prof.Dr. Ercan Tathdil
Başarılı	☒
Başarısız	☐
Düzeltilme (6 ay süreli)	☐
ÜYE Prof.Dr. Sevinç Özen Güçlü	ÜYE Yrd.Doç.Dr. Neşe Aslan
Başarılı	☒
Başarısız	☐
Düzeltilme (6 ay süreli)	☐

Tezin Türkçe Başlığı: Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliliği

Tezin İngilizce Başlığı: Demographic Ageing from Sociological Perspective: Agency of Elderly in Social, Economical and Political Aspects

- * 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları baricinde) bilgisavarda doldurulmalıdır.
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iii
GRAFİK LİSTESİ	iii
1. GİRİŞ	8
1.1. KONU VE AMAÇLAR	8
1.2. TEORİK PERSPEKTİF	10
1.3. TEZİN PLANI	14
2. BÖLÜM I- YAŞLANMA OLGUSUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ	16
2.1. DEMOGRAFİK YAŞLANMA VE GÜNÜMÜZDEKİ ÖNEMİ	16
2.1.1. Düşük Doğurganlık	17
2.1.2. Düşük Ölümlülük	18
2.1.3. Demografik Geçiş Kuramı	20
2.2. DEMOGRAFİK YAŞLANMAYA İLİŞKİN TEMEL GÖSTERGELER	25
2.2.1. Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı	25
2.2.2. Yaşlanma Endeksi	25
2.2.3. Ortanca (Medyan) Yaş	26
2.2.4. Bağımlılık Oranı	26
2.2.4.1. Toplam Bağımlılık Oranı	26
2.2.4.2. Yaşlı Bağımlılık Oranı	26
2.2.5. Potansiyel Destek Oranı	27
2.2.6. Ebeveyn Destek Oranı	27
2.2.7. Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	28
2.2.8. Sağlıklı Yaşam Beklentisi	29
2.2.9. Nüfus Piramitleri	29
2.3. YAŞ VE YAŞLANMANIN TANIMI	31
2.3.1. Sosyal Bir İnşa Olarak Yaşlılık ve Yaşlanma	36
2.3.2. Postmodern Yaşlanma	38
2.3.2.1. Yaşlanmaya Karşı Direnç	39
2.3.2.1.1. Fiziksel Olarak Yaşlanmaya Karşı Direnç: “Anti-Aging” Olgusunun Sosyolojik Analizi	39
2.3.2.1.2. Toplumsal Faillik Alanlarından Dışlanmaya Karşı Direnç: Yaşam Boyu Öğrenme ve Üçüncü Yaş Üniversiteleri Örneği	42
2.3.2.2. “Yaşlılık” a Yönelik Bir Düşünümsellik Geliştirebilmek: Yaşlı Örgütleri	45
3. BÖLÜM II- YAŞLANMAYI AÇIKLAYAN KURAMLAR	50
3.1. YAŞLANMA KURAMLARI	50
3.1.1. Bireyin Yaşlanma Deneyimini Açıklayan Kuramlar	50
3.1.1.1. İlgisizlik Kuramı	50
3.1.1.2. Etkinlik Kuramı	51
3.1.1.3. Devamlılık Kuramı	52
3.1.1.4. Karşılıklı Değişim Kuramı	53
3.1.2. Toplumun Sosyal Sistemi ile Yaşlı Üyeleri Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Kuramlar	54
3.1.2.1. Modernleşme Kuramı	54
3.1.2.2. Alt Kültür Kuramı	55
3.1.2.3. Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı	57
3.1.2.4. Yaş Tabakalaşması Kuramı	58
3.2. YAPI VE FAİL ARASINDA ARABULUCU BİR KURAM OLARAK YAPILAŞMA KURAMI	63
4. BÖLÜM III: SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN DEMOGRAFİK YAŞLANMA: TOPLUMSAL, EKONOMİK VE POLİTİK ALANLARDA YAŞLI FAİLLİĞİ ALAN ARAŞTIRMASI	71

4.1.	ARAŞTIRMANIN TANITIMI.....	71
4.2.	KULLANILAN ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ.....	77
4.2.1.	Yapılandırılmış Görüşme Tekniği.....	78
4.2.2.	Derinlemesine Görüşme Tekniği.....	78
4.3.	KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI.....	79
4.3.1.	Örneklem Türü Seçiminde Karşılaşılan Zorluklar	79
4.3.2.	Alan Çalışmasında Karşılaşılan Zorluklar	80
4.4.	ALAN ARAŞTIRMASI SONUCUNDA ELDE EDİLEN AMPİRİK BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	82
4.4.1.	Yaşlı Bireyler Arasında Ayrımlar Yapmak	82
4.4.1.1.	Yaşanılan Yere Göre Ayrım	84
4.4.1.1.1.	Kentte Yaşayan Yaşlılar	85
4.4.1.1.2.	Köyde Yaşayan Yaşlılar	100
4.4.1.2.	Eğitim Durumuna Göre Ayrım	102
4.4.1.3.	Gelir Düzeyine Göre Ayrım.....	108
4.4.1.4.	Yaşa Göre Ayrım.....	112
4.4.1.5.	Medeni Duruma Göre Ayrım	126
4.4.1.5.1.	Evli Olan Yaşlılar	128
4.4.1.5.2.	Eşi Ölmüş Yaşlılar.....	129
4.4.1.5.3.	Boşanmış Yaşlılar.....	131
4.4.1.5.4.	Hiç Evlenmemiş Yaşlılar.....	133
4.4.1.6.	Öznel Sağlık Durumuna Göre Ayrım	133
4.4.1.7.	Cinsiyete Göre Ayrım.....	139
4.4.1.8.	Yaşam Aranjmanına Göre Ayrım	144
4.4.1.8.1.	Kendi Evinde Aileden Biriyle	147
4.4.1.8.2.	Kendi Evinde Yalnız Yaşayan.....	147
4.4.1.8.3.	Çocuklarından ya da Yakınlarından Biriyle Yaşayan Yaşlılar	149
4.4.1.8.4.	Huzurevinde Yaşayan Yaşlılar	153
4.4.2.	Yaşlıların Toplumsal Alandaki Failliği	158
4.4.2.1.	Kendi Yaşamı Üzerinde Denetim ve Aile İçi Karar Almaya Katılım	158
4.4.2.2.	Kültürün Kuşaklararası İletiminde Yaşlıların Rolü ve Bilgelik	167
4.4.2.3.	Yaşlıların Sosyal Çevreleri ile İlişkileri	173
4.4.2.3.1.	Arkadaş Grupları İle İlişkiler.....	173
4.4.2.3.2.	Aile İle İlişkiler	180
4.4.2.4.	Yaşlıların Ölüm ile İlişkileri	185
4.4.3.	Yaşlıların Ekonomik Alandaki Failliği.....	190
4.4.3.1.	Yaşlı Üreticiler.....	190
4.4.3.1.1.	Yaşlı İşgücü.....	191
4.4.3.1.2.	Hane İçi Üretim	198
4.4.3.2.	Yaşlı Tüketiciler	200
4.4.3.2.1.	Yaşlıların Genel Tüketim Örüntüleri	201
4.4.3.2.2.	Anti-Aging Ürünlerin Tüketimi.....	208
4.4.3.2.3.	Yaşlıların Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları.....	211
4.4.4.	Yaşlıların Politik Alandaki Failliği.....	216
4.4.4.1.	Yaşlıların Siyasete Yönelik İlgileri.....	217
4.4.4.2.	Yaşlıların Siyasi Katılımı.....	226
4.4.4.2.1.	Yaşlıların Oy Kullanma Alışkanlıkları	226
4.4.4.2.2.	Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü Çalışan Yaşlılar	231
4.4.4.2.3.	Parlamentar Düzeyde Siyaset Yapanlar	236
5.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	238
	KISALTMALAR.....	254
	KAVRAM DİZİNİ	255
	KAYNAKLAR.....	256
	EKLER.....	275
	EK 1: TEZ YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	275

EK 2: İZMİR VALİLİĞİ'NDEN ALINAN İZİN BELGESİ	286
EK 3: İZMİR İL SOSYAL HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜ'NDEN ALINAN İZİN BELGESİ.....	287
ÖZGEÇMİŞ.....	288
BİLİMSEL ÇALIŞMALAR.....	288
ÖZET	290
ABSTRACT	291

TABLO LİSTESİ

TABLO 1:YAŞLI NÜFUS ORANINA GÖRE NÜFUS TÜRÜ	23
TABLO 2: YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SAYILARININ YAŞANILAN YER VE CİNSİYETE GÖRE ÇAPRAZ TABLOSU.....	77
TABLO 3: CİNSİYETE GÖRE KENDİ YAŞAMI İLE İLGİLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ (%)	159
TABLO 4: CİNSİYETE GÖRE AİLE İÇİ ÖNEMLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ (%)	164
TABLO 5: YAŞANILAN YERE GÖRE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ (%)	182
TABLO 6: YAŞAM ARANJMANINA GÖRE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ (%)	183
TABLO 7: GÜN İÇERİSİNDE KULLANILAN İLAÇ SAYISI DAĞILIMI.....	210
TABLO 8: SİYASİ İLGİ BİÇİMİNE GÖRE FREKANS DAĞILIMI	225

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1: ARAŞTIRMA SORUSUNDA İÇERİLEN BAĞIMLI VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	71
ŞEKİL 2: EMEKLİLİK VE YAŞAMDAN DUYULAN TATMİN ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	89

GRAFİK LİSTESİ

GRAFİK 1:TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE KABA DOĞUM VE KABA ÖLÜM ORANLARI	21
GRAFİK 2:TÜRKİYE NÜFUS PİRAMİDİ	30
GRAFİK 3: YAŞ GRUPLARINA GÖRE CİNSİYET ORANI	75
GRAFİK 4: ÖRNEKLEMİN KIR-KENT AYRIMINA GÖRE DAĞILIMI.....	84
GRAFİK 5: ÖRNEKLEMİN YAŞANILAN YERE GÖRE DAĞILIMI	85
GRAFİK 6: YAŞANILAN YERE GÖRE GELİR ORTALAMASI.....	86
GRAFİK 7: YAŞANILAN YERE GÖRE EĞİTİM DURUMU.....	87
GRAFİK 8: EMEKLİLİK NEDENLERİNE GÖRE DAĞILIM	92
GRAFİK 9: ÇALIŞMAYA YÖNELİK İSTEK DURUMU	93
GRAFİK 10: EMEKLİLİK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER.....	95
GRAFİK 11: YAŞANILAN YERE GÖRE SAĞLIK KARŞILAŞTIRMASI.....	100
GRAFİK 12: TÜRKİYE GENELİNDE YAŞLILARIN EĞİTİM DURUMU	103
GRAFİK 13: İZMİR GENELİNDE YAŞLILARIN EĞİTİM DURUMU.....	104
GRAFİK 14: ÖRNEKLEMİN EĞİTİM DURUMU	105
GRAFİK 15: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE ÖNEMLİ SAĞLIK SORUNU VARLIĞI.....	106
GRAFİK 16: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE SAĞLIK KARŞILAŞTIRMASI	107
GRAFİK 17: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE GELİR ORTALAMASI.....	108
GRAFİK 18: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE GELİR	111
GRAFİK 19: TÜRKİYE GENELİ YAŞLILARIN YAŞ KATEGORİLERİNE GÖRE DAĞILIMI	114
GRAFİK 20: İZMİR GENELİ YAŞLILARIN YAŞ KATEGORİLERİNE GÖRE DAĞILIMI	115
GRAFİK 21: ÖRNEKLEMDEKİ YAŞLILARIN YAŞ KATEGORİLERİNE GÖRE DAĞILIMI	116
GRAFİK 22: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE YAŞAM ARANJMANI	121
GRAFİK 23: İZMİR YAŞLI NÜFUSUN YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE CİNSİYET DAĞILIMI.....	122
GRAFİK 24: ÖRNEKLEMİN YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE CİNSİYET DAĞILIMI.....	123
GRAFİK 25: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE MEDENİ DURUM.....	124

GRAFİK 26: KADINLARDA YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE MEDENİ DURUM DAĞILIMI	125
GRAFİK 27: ERKEKLERDE YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE MEDENİ DURUM DAĞILIMI.....	126
GRAFİK 28: TÜRKİYE’DE YAŞLI NÜFUSUN MEDENİ DURUM DAĞILIMI	127
GRAFİK 29: İZMİR’DE YAŞLI NÜFUSUN MEDENİ DURUM DAĞILIMI	127
GRAFİK 30: ÖRNEKLEMİN MEDENİ DURUM DAĞILIMI.....	128
GRAFİK 31: KADINLARIN MEDENİ DURUMUNA GÖRE GELİR ORTALAMALARI.....	130
GRAFİK 32: SEÇİLİ YILLARA GÖRE KABA BOŞANMA ORANLARI	132
GRAFİK 33: YAŞITLARINA GÖRE SAĞLIK DURUMU KARŞILAŞTIRMASI DAĞILIMI	135
GRAFİK 34: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE ÖNEMLİ SAĞLIK SORUNU VARLIĞI.....	136
GRAFİK 35: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE YAŞITLARIYLA SAĞLIK KARŞILAŞTIRMASI	137
GRAFİK 36: CİNSİYETE GÖRE YAŞAM ARANJMANI DAĞILIMI	141
GRAFİK 37: CİNSİYETE GÖRE YAŞITLARIYLA SAĞLIK KARŞILAŞTIRMASI ORTALAMASI.....	142
GRAFİK 38: YAŞAM ARANJMANI DAĞILIMI	145
GRAFİK 39: YAŞAM ARANJMANINA GÖRE YAŞ ORTALAMASI.....	146
GRAFİK 40: KENDİ YAŞAMI İLE İLGİLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ DÜZEYİNE GÖRE YAŞ ORTALAMASI	160
GRAFİK 41: ÖNEMLİ SAĞLIK SORUNU VARLIĞINA GÖRE KENDİ YAŞAMI İLE İLGİLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ DÜZEYİ.....	161
GRAFİK 42: KENDİ YAŞAMI İLE İLGİLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ DÜZEYİNE GÖRE GELİR	162
GRAFİK 43: MEDENİ DURUMA GÖRE KENDİ YAŞAMI İLE İLGİLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ ORTALAMASI	163
GRAFİK 44: AİLE İÇİ ÖNEMLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ DÜZEYİNE GÖRE YAŞ ORTALAMASI	165
GRAFİK 45: YAŞAM ARANJMANINA GÖRE AİLE İÇİ ÖNEMLİ KARARLARDA SÖZ SAHİPLİĞİ.....	166
GRAFİK 46: BİLGİ, DEĞER VE DENEYİMİNİ DEĞERLİ GÖRME DÜZEYİNE GÖRE EĞİTİM DÜZEYİ ORTALAMASI.....	169
GRAFİK 47: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE ÇAĞIN GETİRDİĞİ YENİLİKLERE AÇIKLIK	171
GRAFİK 48: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE ÇAĞIN GETİRDİĞİ YENİLİKLERE AÇIKLIK DÜZEYİ	172
GRAFİK 49: ARKADAŞ GRUBU İLE YAPILAN ETKİNLİKLERİN DAĞILIMI	174
GRAFİK 50: YAŞANILAN YERE GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI	175
GRAFİK 51: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI	176
GRAFİK 52: ÖZNEL SAĞLIK DURUMUNA GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI.....	177
GRAFİK 53: MEDENİ DURUMA GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI	178
GRAFİK 54: CİNSİYETE GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI	179
GRAFİK 55: YAŞAM ARANJMANINA GÖRE ARKADAŞ GRUBU VARLIĞI	180
GRAFİK 56: AİLE İÇİ İLİŞKİLERDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ ORTALAMASI	181
GRAFİK 57: CİNSİYETE GÖRE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ.....	185
GRAFİK 58: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE ÖLÜMDEN DUYULAN KORKU SIKLIK DÜZEYİ	189
GRAFİK 59: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE ÇALIŞMA DURUMU.....	193
GRAFİK 60: KIR-KENT AYRIMINA GÖRE ÇALIŞMA DURUMU	197
GRAFİK 61: GELİRİN EN BÜYÜK BÖLÜMÜNÜN AYRILDIĞI HARCAMA KALEMLERİ DAĞILIMI	203
GRAFİK 62: GELİRİN EN BÜYÜK BÖLÜMÜNÜN AYRILDIĞI HARCAMA KALEMİNE GÖRE YAŞ ORTALAMASI	205
GRAFİK 63: GELİRİN EN BÜYÜK BÖLÜMÜNÜN AYRILDIĞI HARCAMA KALEMİNE GÖRE GELİR ORTALAMASI	206
GRAFİK 64: GELİRİN EN BÜYÜK BÖLÜMÜNÜN AYRILDIĞI HARCAMA KALEMİNE GÖRE EĞİTİM DÜZEYİ ORTALAMASI.....	207
GRAFİK 65: BİLDİRİLEN BOŞ ZAMAN ETKİNLİĞİ SAYISINA GÖRE DAĞILIM	213
GRAFİK 66: GÜNDEM TAKİBİ DÜZEYİNE GÖRE DAĞILIM	218
GRAFİK 67: CİNSİYETE GÖRE GÜNDEM TAKİBİ ORTALAMASI	219
GRAFİK 68: SİYASİ İLGİ DÜZEYİ DAĞILIMI	220
GRAFİK 69: YAŞANILAN YERE GÖRE GÜNDEM TAKİP DÜZEYİ ORTALAMASI	220
GRAFİK 70: CİNSİYETE GÖRE SİYASİ İLGİ DÜZEYİ ORTALAMASI	221
GRAFİK 71: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE SİYASİ İLGİ DÜZEYİ ORTALAMASI.....	223
GRAFİK 72: YAŞANILAN YERE GÖRE SİYASETE İLGİ DÜZEYİ ORTALAMASI.....	224
GRAFİK 73: OY KULLANMA DURUMUNA GÖRE YAŞ VE GELİR ORTALAMASI	228

GRAFİK 74: OY KULLANMA DURUMUNA GÖRE ÖNEMLİ SAĞLIK SORUNU VARLIĞI	229
GRAFİK 75: EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE OY KULLANMA DURUMU.....	230
GRAFİK 76: STK TÜRÜNE GÖRE ÜYELİK ORANLARI (%).....	232
GRAFİK 77: STK ÜYELİĞİ DURUMUNA GÖRE EĞİTİM DÜZEYİ ORTALAMASI.....	234
GRAFİK 78: EĞİTİM DURUMUNA GÖRE STK ÜYELİĞİ YÜZDESİ	235
GRAFİK 79: YAŞ KATEGORİSİNE GÖRE STK ÜYELİĞİ ORANI.....	236

ÖNSÖZ

Sanayileşme süreciyle birlikte yaşlıların işgücü dışında bırakılmaları, onları mevcut sosyal yapı içerisinde marjine itmiştir. Bu çalışma, ekonomik değer yaratımına dayanan kapitalist sistemde gözden düşen yaşlıların, toplum gözündeki bu yeni konumlarını eleştirel bir perspektifle sorgulama isteği ile ortaya çıkmıştır. Yine çalışma, yaşlıların belirli parametreler temelinde birbirlerinden büyük oranda farklılaştıkları ve bu nedenle tek bir yaşlı kategorisinden ziyade yaşlılığın çoklu görünümünün vurgulanması gerektiğine ilişkin bir argümandan yola çıkmıştır. Bu düşünsel temellerden başlamak üzere, araştırmanın rapor edilmiş olduğu bu metin ile son bulan bu uzun yolda desteklerini benden esirgemeyen çok değerli hocalarıma ve aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Özellikle bu tezin ortaya çıkmasında önerileri ve eleştirileriyle çok önemli yönlendirmelerde bulunan tez danışmanım, çok değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Gökür Bostancı Ege'ye yalnızca çok güvendiğim akademik bilgisi nedeniyle değil aynı zamanda bu süreçte bana karşı göstermiş olduğu ve bence bu sürecin çok doğru bir biçimde işlenmesinde büyük payı olan dostluğu için de sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez izleme komitesinde yer alarak tezi, her aşamasında ilgi ve titizlikle gözden geçiren ve böylece geri bildirimleriyle teze çok değerli katkılarda bulunan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Önal Sayın'a ve Yrd. Doç. Dr. Neşe Aslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin alan araştırmasında, yapılandırılmış görüşmeleri benimle birlikte uygulayan bölümümüz yüksek lisans ve lisans öğrencilerine, konunun geneline göstermiş oldukları duyarlılık ve uygulamadaki titizliklerinden dolayı teşekkür etmek istiyorum. Yapılandırılmış ve derinlemesine görüşmelere katılmayı neredeyse hepsinin tereddütsüz kabul ettiği yaşlılarımıza da, yaşama ve yaşlanmaya dair deneyimlerini aktardıklarından dolayı teker teker teşekkür ederim. Bu alan araştırması boyunca çaldığımız hemen her kapı, bize bu yaşlıların yaptığı gibi güler yüzle ve tatlı dille açılmasaydı, eminim bu çalışma bu motivasyon düzeyi ve hızla sonlanamazdı. Buna ek olarak alan araştırmasının yürütüldüğü mahallelerin muhtarlarının, bizlerin o mahallelerde çalışmaya başlamadan önce yaptıkları ön hazırlıkların işimizi oldukça kolaylaştırdığını belirtir, bu nedenle kendilerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca

görüşme yapılan huzurevlerinin özverili yöneticilerine de benzer hazırlıkları ve verdikleri değerli bilgilerden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Hiçbir zaman bitmeyeceğinden emin olduğum sevgileri nedeniyle bu tez çalışması boyunca kendilerine daha az vakit ayırmama hoşgörülü yaklaştıkları için ailemin bütün fertlerine içtenlikle teşekkür ederim. Mahalle muhtarlarıyla irtibat kuran ve tezin diğer bürokratik işleriyle başa çıkmamda bana yol gösteren saygıdeğer kayınpederim Mümtaz Erol'a; ve öğretmenlik yaptığı İzmir Agora bölgesi gecekondu mahallelerindeki görüşmelerin, öğrencileri ile refakat ederek daha kolay yapılmasını sağlayan sevgili ablam Zeynep Emre Özdemir'e çok teşekkür ederim. Bu çalışmanın esin kaynağı olmasının yanı sıra Karaburun'un köylerinde yürütülen alan araştırması esnasında bizi köylere götürerek benimle birlikte günlerini bu köylerde geçiren, tez araştırması için bulunduğum Oxford'da beni yine yalnız bırakmayan, yaşamım boyunca olduğu gibi teze yoğun biçimde çalıştığım bu süreçte de ihtiyacım olan her şeyi temin eden canım annem Dr. E. Pervin Önder'e yürekten teşekkür ederim. Son olarak, tezin ilk gününden beri beni yüreklendiren ve teze çalışmam için her türlü imkânı bana sunarak bu sürecin çok rahat geçmesini sağlayan sevgili eşim Alper Erol'a ne kadar teşekkür etsem azdır... Hepiniz iyi ki varsınız.

1. GİRİŞ

Bireysel düzeyde yaşlanma, doğumda başlayarak ölüme dek süren, geri döndürülemez ve dinamik bir süreçtir. Doğmak ve büyümek, yaşlanmayı da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir; bu anlamda yaşlanma olgusu insanlığın varoluşu kadar eskidir. Tarih boyunca yaşlanmaya ilişkin tek bir şey değişmiştir; o da bugün yaşlı olarak kabul ettiğimiz kişi sayısının artmış olmasıdır. Bu artışın doğrusal olarak ilerlememesi ve özellikle 19. yüzyıldan sonra ivme kazanmış olması önemli bir toplumsal değişim olarak kabul edilmektedir. Bu artış hızı, giderek artan yaşlı nüfus oranlarına neden olmakta ve “demografik yaşlanma” olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarmaktadır.

Dolayısıyla içinde bulunduğumuz zaman diliminde bireysel düzeydeki yaşlanma olgusuna ek olarak toplumsal düzeyde de bir yaşlanma süreciyle karşı karşıya kalmış bulunmaktayız. Toplumların yaşlı nüfuslarının sayıca artmasına neden olmasının yanı sıra nüfusun yaş kompozisyonunu da değiştiren demografik yaşlanma süreci, özellikle nüfusları hızla yaşlanan toplumlarda yaşlılara yönelik sağlık ve bakım hizmetlerinin sağlanması, kaynakların kuşaklar arasında dengeli bir biçimde dağıtılması, işgücü piyasasının yaşlanmış nüfus kompozisyonuna göre yeniden düzenlenmesi gibi pek çok sosyal ve iktisadi politikayı gerekli kılmıştır. İşte bu dönemde, bir süreç olarak “yaşlanma” ve bir var olma biçimi olarak “yaşlılık” temaları, siyasi düzeyde konuya ilişkin gerçekleştirilen birçok girişimin yanı sıra, çeşitli disiplinlerce ve zaman zaman da multidisipliner bir biçimde akademik alanda çalışılmaya başlanmıştır. Bu disiplinler içerisinde sosyoloji, sunmuş olduğu çok düzeyli kuramsal temel sayesinde yaşlanmayı hem mikro düzeyde bireysel bir tecrübe, hem de makro düzeyde demografik bir eğilim olarak ele alması nedeniyle bu alana önemli ve özgün katkılar yapma potansiyeline sahiptir. Sosyolojik perspektiften farklı düzeylerde yaşlanmayı konu alan bu tez, Türkiye’de henüz yeni sayılabilecek “yaşlanma sosyolojisi” alanında hazırlanmış bir çalışmadır.

1.1. KONU VE AMAÇLAR

Ölümlülük (mortalite) ve doğurganlık (fertilite) oranlarının azalması, nüfusların yaşlanmasına neden olan iki temel faktördür. Günümüzde toplam nüfusa oranla daha az

sayıda bebek dünyaya gelirken, erken yaşlardaki ölüm oranlarının azalması daha ileri yaşlara ulaşma şansını daha fazla sayıda kişi için olası kılmaktadır. Dünya nüfusu için 1950’li yıllarda kadın başına düşen toplam doğurganlık oranı 4,9 iken günümüzde bu oran 2,6’lara kadar gerilemiştir. Buna karşın 1950’lerde 46,6 yıl olan doğumda yaşam beklentisi günümüzde 67,6 yıla yükselmiştir (UN, 2010: 7). Doğurganlık oranlarının düşmesi ve insanların giderek daha uzun yıllar hayatta kalması, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisinde sayıca ve oranca artmasına neden olmaktadır.

Yaşlı nüfus bugün dünyada artış hızı en yüksek olan yaş grubunu oluşturmaktadır. Tüm yaş gruplarını kapsayan dünya genel nüfus artış oranı günümüzde %1,2 iken, bu oran 60 ve üzeri yaşlardaki nüfus için %2,6 civarındadır. 15-20 yıl içerisinde ise bu oransal farkın daha da keskinleşeceği ve bu oranların sırasıyla %0,7 ve %2,8 olacağı tahmin edilmektedir (age: 12). 2050 yılı itibariyle her 6 kişiden 1’inin 65 yaş ve üzerinde olacağı öngörülmektedir (UN, 2001).

Nüfusun yaşlanması olgusu, 19. yüzyılın gelişmiş dünyasının bir ürünüdür (UN, 2007). Bir başka deyişle demografik yaşlanma ilk olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır. Ancak, zaman içerisinde gelişmiş ülkelere mevcut tıbbi gelişmenin ortaya çıkardığı bilgi ve pratikler, gelişmekte olan ülkelere hızla ithal edilmiştir. Zaten hazır olan bu tıbbi bilginin uygulamaya konması sonucunda gelişmekte olan ülkeler, yaşlı nüfus artışını gelişmiş ülkelere daha hızlı bir biçimde tecrübe ettikleri bir sürece girmiş bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde bugün %1,9 olan 60 yaş ve üzerindeki yaşlı nüfus artış oranının, 2025-2030 dönemi itibariyle %1,1’e gerileyeceği; öte yandan az gelişmiş ülkelerde %3 olan bu oranın 2025-2030 dönemi itibariyle %3,4’e yükseleceği tahmin edilmektedir (UN, 2010: 14). Görüldüğü üzere bugün bile daha yüksek bir yaşlı nüfus artış oranına sahip az gelişmiş ülkelerdeki yaşlı nüfus, gelişmiş ülkelere olduğundan daha hızlı bir biçimde artacaktır. Dolayısıyla, bugün demografik yaşlanma, geçmişte olduğu gibi sadece gelişmiş ülkelerle ilişkilendirilebilecek bir olgu olmaktan çıkmıştır. Nitekim gelişmiş ülkelerin nüfuslarının yaşlanması yüzyıldan fazla bir süre almıştır, örneğin Fransa’da 60 ve üzeri yaşlardaki nüfusun ikiye katlanması 140 yıl sürmüştür; öte yandan gelişmekte olan ülkelere bu nüfusun üçe hatta dörde katlanacağı sürenin

otuz yıl civarında olacağı tahmin edilmektedir (Quadagno, 1999: 48). Türkiye nüfusuna ilişkin projeksiyonlara göre Türkiye’de hem 60 ve üzeri hem de 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusların ikiye katlanmaları 20 yıldan az bir süre alacaktır (UN, 2008). Gelişmiş ülkelerde tecrübe edilmiş olan bu uzun yaşlanma sürecinin Türkiye’de kısa bir süre zarfında yaşanacak olması, yaşlanan nüfusa yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması için Türkiye’nin önünde çok da uzun bir zaman olmadığını göstermektedir.

Bugün dünya’nın yaşlanmakta olduğu söylemi giderek daha fazla gündemi meşgul etmekte ve dünya çapında gerontoloji alanında yapılan çalışmalar sayıca artmaktadır. Özellikle bugün yaşlı nüfus oranları bir hayli yüksek olan gelişmiş ülkelerin bu alana çok daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Nüfusu hızlı bir biçimde yaşlanacak olan Türkiye gibi ülkelerde ise “yaşlanma” olgusu giderek daha görünür bir hal alacaktır. Yaşlanan bir toplumun yükünü omuzlamak yerine, yaşlanan nüfusunun omuzlarında yükselmeyi başaran bir toplum olmak, konunun önemi fark edilerek gerekli düzenlemelerin yapılmasından geçmektedir. Bunu başarabilmek için ise, yaşlanmanın beraberinde getirdiği katkıları ve sorunları tanımamız, gelişmiş ülke toplumlarının deneyimlerinden yararlanarak önümüzdeki kısıtlı zamanı etkin bir biçimde kullanmamız gerekmektedir. Yaşlıların modern sanayi toplumunun değerleri içerisinde göz ardı edilen toplumu dönüştürme güçlerini, bir başka deyişle toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki yaşlı failliğini görünür kılmayı hedefleyen bu çalışma, işte bu gerekçeler temelinde ortaya çıkmış olan düşüncelerin yaratmış olduğu bir motivasyonun ürünüdür.

1.2. TEORİK PERSPEKTİF

Latince yaşlı anlamına gelen “geron” sözcüğünden türeyen “gerontoloji”, genel anlamda “yaşlı”yı inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Terim ilk kez, 1908 yılında Rus bir biyolog olan Elie Metchnikoff (1845-1916) tarafından *The Prolongation of Life* (1907) isimli kitabında kullanılmıştır (Victor, 2005: 1). Erber’e (2005: 6) göre gerontoloji, bireyin yaşlılık sürecinde ortaya çıkan biyolojik, davranışsal ve sosyal görüngüleri inceleyen bir bilim dalıdır.

Sosyal gerontoloji alanında öncülük eden yazarlardan biri olan Tibbits (1960), sosyal gerontolojiyi yaşlanmanın birey üzerindeki davranışsal etkilerine, sosyal bir

görüngü olarak yaşlanmaya ve bunların birbirleriyle ilişkilerine dair bilginin örgütlendiği bir çalışma alanı olarak tanımlamaktadır. Tulle-Winton (1999), gerontoloji içerisinde eleştirel olması bakımından özel bir misyon yüklediği sosyal gerontolojinin yaşlıların marjinalleşmiş konumunu sürdürmesine katkıda bulunmak yerine daha düşünümsel (refleksif) olması gerektiğini belirtmektedir. Aile yaşamı, sağlık ve sağlık hizmetleri, sosyal destek, eşitsizlik, yaşlılık politikaları, emeklilik, dulluk ve kırılgan yaşlının bakımı, sosyal gerontolojinin çalışma alanlarını oluşturmaktadır; işte bu bakımdan sosyal gerontoloji interdisiplinerdir (Quadagno, 1999: 4). Yaşlanma sosyolojisi ise “toplum ile o toplum içerisinde yaşlı olarak kabul edilenler arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyen bilimsel bir çalışma alanıdır” (Matcha, 1997: 4).

Bu tez, yaşlanmayı sosyolojik bir kuram temelinde ve sosyolojik kavramlarla açıklamaya çalıştığı için yaşlanma sosyolojisi çerçevesinde değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Bunun yanı sıra bu tez, sosyal gerontoloji içerisinde ortaya atılmış olan eleştirel gerontoloji yaklaşımının katkılarından da beslenmiş ve sonuçta bu eleştirel bakış açısı, tezin klasik gerontolojik çalışmaların etkisinden sıyrılmasına yardımcı olmuştur.

Öte yandan, yaşlanma araştırmaları içerisinde yaşlıların bağımlılığına vurgu yapan klasik gerontolojik çalışmalar, yaşlıları pasif birer özne olarak görme eğilimindedirler. Bu çerçevedeki hâkim söylem yaşlılığa ilişkin bir imge kurgulamamıza ve onu yeniden üretmemize yol açmaktadır. Oysa sosyal bilimcinin görevi, meslekten olmayan kişilerden (laymen) farklı olarak hâkim söylemden sıyrılıp, ideolojiden bağımsız olarak gerçekte var olanı ortaya koymaktır. Bu anlamda klasik gerontolojinin fiziksel ve bilişsel olarak gerilemekte olan yaşlıyı çalışması ve dolayısıyla bu imgeyi yeniden üretmesine karşıt olarak, bu akımların eleştirisini yapan bir gerontolojik yaklaşıma gereksinim vardır.

“Modern toplumdaki tüm egemenlik ‘biçimlerine’ yönelik temel bir analiz yapmayı hedefleyen” (Slattery, 2008: 204) eleştirel kuram, sosyal bilimlerin çeşitli olgulara yönelik yaklaşımlarını felsefi olarak beslemiştir. Eleştirel kuram, mevcut konumları yeniden üretmeye hizmet etmek yerine bu olguları konu alan çalışmalarda sosyal bilimciye olgulara eleştirel bir biçimde yaklaşma paradigmasını kazandırmıştır.

Toplumsal tahakkümün yapılarını şeyleştiren ve mistifiye eden; bu yolla statükoyu güçlendiren araçsal aklın eleştirisi, eleştirel kuramın ilgi alanının temelini oluşturmaktadır (Moody, 1992). İşte böylece temelini eleştirel kuramdan alan “Eleştirel Gerontoloji” yaklaşımı, klasik gerontoloji literatüründe hâkim yaşlılık söylemini doğrudan eleştirmekte ve yaşlanma sürecini söylemin biçimlendirdiğinin aksine gerçekçi boyutlarıyla ele almaktadır. Bu bağlamda eleştirel gerontoloji yaklaşımı, yalnız topluma değil aynı zamanda gerontolojinin kendisine de eleştirel yaklaşarak gerekli bir misyonu yerine getirmektedir (Ray, 2008).

“Hem mikro hem de makro analiz düzeylerine yaptığı vurguyla, disiplinler arasındaki güçlü geçişleriyle, sosyal ve ekonomik alanlardaki özgürleştirici rolüyle eleştirel gerontoloji, 1970’lerde ortaya çıkmış bir perspektiftir” (Polivka, 2006: 558). Nitekim yaklaşık son otuz yıldır bazı gerontologların, eleştirel gerontolojik perspektifle konuya yaklaşmaya başladıkları ve yaşam seyri üzerinde daha erken dönemlerde konumlanan diğer kuşaklar gibi yaşlıların da kaynaklar ve sınırlılıklar dâhilinde başka türlü eyleyebilme gücüne sahip olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Eleştirel gerontoloji, felsefi altyapısını oluşturduğu eleştirel kuramın yanı sıra, hem çalışmanın yaşlanma kuramları bölümünde değinilecek olan Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı’ndan hem de hümanistik ve biyografi yönelimli yaşlılık perspektiflerinden beslenmiştir (Phillipson & Biggs, 1998).

Yaşlılığın sosyal bir inşa olduğunu söyleyerek yaşlılık olgusunu yapısöküme uğratan Eleştirel Gerontoloji, gerek literatürde gerekse sağduyu bilimizde yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin her türlü bilgiyi yeniden inşa etmeye girişmiştir. Ayrıca eleştirel gerontoloji, geleneksel gerontolojinin kullanmakta olduğu kuram ve metotların da egemenliğine eleştirel bir biçimde yaklaşmaktadır (Moody, 1993: xxi). “Eleştirel gerontolojinin etrafında örgütlendiği ana ilke, yaşlanma deneyiminin en temelde sosyo-ekonomik sınıf, ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet değişkenleri ve bu değişkenler arasındaki etkileşimlerce belirlendiğidir” (Polivka, 2006: 559).

“Hayatın son on beş ya da yirmi yılında bir insana artık bir hiç gözüyle bakılması, bizim uygarlığımızın başarısızlığı değildir de nedir?” diye sormaktadır De Beauvoir (1970: xix). İşte bu başarısızlığa ortak olmamak için, yaşlıların yer aldıkları toplumsal

bağlamlar, sahip oldukları kaynaklar ve elbette sınırlılıklar dâhilinde farklı düzey ve biçimlerde eyleme potansiyellerine sahip olduklarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, yaşlılığa dair geliştirilen hâkim söyleme eleştirel bir biçimde yaklaşmaktadır. Bu gerçeği ortaya koymanın aynı zamanda sosyal bilimcinin bir görevi olduğunu belirten Moody'nin sözleri oldukça anlamlıdır:

“Eleştirel bir ruhtan yoksun bir bilgi inşa süreci, var olan tahakküm yapılarını sürdürmekten başka bir şeye hizmet etmez. Bu noktada sosyal bilimciler olarak bizlerin yapması gereken olguya eleştirel bir biçimde yaklaşarak, belki sağduyu bilginizde değil ama gerontolojik literatürde yaşlıların özgürleşmesine katkıda bulunmaktadır” (Moody, 1993: xvi).

“Cinsiyet, sınıf ve etnisite gibi standart değişkenlerin yanı sıra yaşlılar, kendi yaşam hikâyelerine özgü olarak biyolojik, psikolojik, tarihsel ve sosyal olmak üzere çok çeşitli nitelikleri de yaşamları boyunca biriktirirler” (Harper, 2008: 10). Bu kümülatif etki nedeniyle yaşlılar arasında gençler arasında olduğundan daha büyük bir heterojenlik söz konusudur. Bu nedenle yaşlanma araştırmalarının, çeşitli değişkenler bağlamındaki bu heterojenliliğin düzeyini, doğasını ve örüntülerini açıklamaya çalışmakla işe başlaması gerektiği savunulmaktadır (Dannefer'den¹ aktaran: Morgan & Kunkel, 1998: 199). Yaşlılar arasındaki çeşitliliğin yaratmış olduğu bu heterojenliği ve yaşlıların sahip oldukları insani failliğin bu çeşitliliklere paralel olarak nasıl farklı düzey ve biçimlerde görünür kılındığını araştıracağımız bu çalışmada, yaşlıların da toplumu dönüştürme/değiştirme kapasitesine sahip bireyler oldukları iddia edilecektir.

Bugüne kadar Türkiye’de gerontoloji alanında yapılmış olan çalışmalar, henüz sayıca çok az olmasına karşın her biri, alanında bir ilki temsil etmesi bakımından oldukça önemli birer konum işgal etmektedirler. Bu çalışmaların birçoğu yaşlılığı ve yaşlanma sürecini geleneksel gerontolojik perspektiften ele almaktadır. Yaşlıların dönüştürücü bir güce sahip olabilme potansiyeline işaret etmesine karşın geri kalan çalışmalar ise temel aldıkları teorik perspektifi açıkça eleştirel gerontoloji olarak belirtmemektedirler. Bunlardan farklı olarak bu çalışmada hâkim temel paradigma,

¹ Dannefer, Dale, 1988, “Differential Gerontology and the Stratified Life Course: Conceptual and Methodological Issues”, (içinde) Maddox & Lawton (eds.) *Varieties of Aging, Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, Vol.8, s.3-36, isimli kaynaktan aktarılmıştır.

Eleştirel Gerontoloji'nin yaklaşımından dayanak alarak insani failliğin etkilerini görünür kılan ama öte yandan yapının varlığını da tanıyan “Yapılaşma Kuramı” olacaktır. Zira yapılara eleştirel bir gözle bakmadan, faillik olasılıklarını göremeyiz. Bu tez, eleştirel gerontolojik bir yaklaşımla Yapılaşma Kuramı çerçevesinde kavramsal, kuramsal ve ampirik düzlemlerde yaşlıların sosyal dünyasına ışık tutmayı hedeflemektedir. Kısaca, “Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği” araştırması, İzmir ilinde yürütülen alan araştırması örneği üzerinden, 65 ve üzeri yaş grubundaki bireylerin, toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki faillik *düzey* ve *biçim*lerini sosyolojik olarak açıklamayı ve betimlemeyi amaçlamaktadır.

1.3. TEZİN PLANI

Tez, *Yaşlanma Olgusunun Sosyolojik Analizi* başlıklı birinci bölüm, *Yaşlanmayı Açıklayan Kuramlar* başlıklı ikinci bölüm ve *Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği Alan Araştırması* başlıklı üçüncü bölüm olmak üzere toplam üç bölümden oluşmaktadır.

Tezin ilk bölümü, sosyolojik açıdan yaşlanma olgusunu anlamak ve açıklamak için gerekli bilgiyi kavramsal düzeyde sunmaktadır. Bu bölümde, bu çalışma gibi yaşlanma üzerine yapılmış bütün çalışmaların çıkış noktasını oluşturan demografik yaşlanma olgusunun nedenleri ve göstergeleri tartışılmaktadır. Yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının tanımları yapılırken, bu kavramların kültürel olarak taşıdığı göreliliğe vurgu yapılmakta ve günümüzün postmodern yaşlanma biçimleri ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, yaşlanma özelinde açıklamalar yapan kuramlara ek olarak tezin kuramsal dayanağını oluşturan Yapılaşma Kuramı tanıtılmaktadır. Yaşlanma Kuramları bireyin yaşlanma deneyimini açıklayan mikro kuramlar ve toplum ile yaşlılar arasındaki ilişkiyi açıklayan makro kuramlar olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınmaktadır. Bu bölümün sonunda ise, yaşlanma kuramlarının dışında yer alan ancak çalışmanın metodolojik amaç ve araçlarıyla örtüştüğü düşünülen Yapılaşma Kuramı ve bu kuramın temel kavramları tanıtılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise alan araştırmasının ayrıntılı bir tanıtımı yapıldıktan sonra elde edilen ampirik bulguların analizine yer verilmektedir. Yaşanılan yer, eğitim

durumu, gelir düzeyi, yaşı, medeni durum, öznel sağlık durumu, cinsiyet ve yaşam aranjmanından (living arrangement) oluşan sekiz parametre temelinde yaşlılar arasındaki farklılıklar vurgulandıktan sonra, yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik failliklerinin hangi biçim ve düzeylerde görünür olduğu anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç ve Değerlendirme bölümünde ise, hem nicel hem de nitel veriyi temel alan analizler değerlendirilerek, çalışmanın başında ortaya konmuş hipotezlerin kabul edilebilirlikleri tartışılmıştır. Hem kuramsal hem de ampirik kısmı bir arada ele alınarak, teze ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışılan konunun özellikle yerli literatür açısından oldukça yeni bir konu olması nedeniyle, tezde kullanılan bazı temel kavramlara tezin en sonunda bulunan kavram indeksi içerisinde yer verilmiştir.

2. BÖLÜM I- YAŞLANMA OLGUSUNUN SOSYOLOJİK ANALİZİ

2.1. DEMOGRAFİK YAŞLANMA VE GÜNÜMÜZDEKİ ÖNEMİ

“Demografi, doğurganlık, ölümlülük ve göçe ilişkin temel nüfus süreçlerini inceleyen bir çalışma alanıdır” (Quadagno, 1999: 45). Bu üç süreçteki değişimler, demografik dinamikleri ortaya çıkarmaktadır. “Demografik davranış, değişen toplumsal koşullara göre zaman içerisinde değişim göstermektedir” (Uhlenberg, 2005: 164). Bir toplumun demografik yapısı o toplumda gerçekleşen her türlü sosyal olaydan yakından etkilenmektedir. Demografik yapı ile sosyal yapı birbiriyle iç içe geçmiştir ve bunlar arasında yapılacak olan her ayırım keyfi ve yapaydır (Gordon & Longino Jr., 2000). Dolayısıyla, demografik yapıyı gündelik yaşamdan ve bu yaşamları etkileyen toplumsal bağlamdan bağımsız ele almak mümkün değildir.

Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş isimli kitabında Giddens (2005a: 3-7), insanoğlunun özellikle son iki yüzyıldır küresel çapta yaşamakta olduğu toplumsal dönüşüm üzerinde etkili olan üç dönüm noktasından bahsetmektedir. Bunların “tarihte binlerce yıldır insanoğlunun yaşadığı tüm toplumsal örgütlenme biçimlerini tamamen ortadan kaldırmış” (age: 3) olduklarını savunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimi’dir. Sonuçları bakımından bu iki devrime benzer etkiler gösteren üçüncü dönüm noktasının ise insan ömrünün uzaması ve çocuk ölümleri oranlarındaki düşüşün neden olduğu dünya nüfusundaki aşırı artış olduğunu belirtmektedir. Bu denli hızlı bir nüfus artışının, insan toplumları üzerinde günümüze değin önemli etkilere neden olduğunu ve gelecekte daha da etkili olacağını belirten Giddens, böylece aslında demografik yapının toplumsal yapı ile karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu altını çizmektedir.

İşte bu nedenle, yaşlanma olgusunun ancak sosyolojik nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alındığında daha derinlemesine anlaşılabileceği iddiasını taşıyan bu tez, demografik yaşlanmayı sosyolojik bir perspektifte ele almaktadır.

Yaşlanma olgusu, insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın “demografik yaşlanma” oldukça yeni bir kavramdır. Zira insanların geçmiş çağlarda da ileri yaşlara ulaşabildiği; ancak çok az kişinin bu şansı yakalayabildiği çeşitli yazarlarca öne

sürülmektedir (Tufan, 2003, Erber, 2005: 7, Victor, 2005: 1). Oysa bugün yaşlılık olgusunu bu denli görünür kılan daha fazla sayıda kişinin bu şansa erişebiliyor olmasıdır. Günümüzde insan ömrünün geçmişe göre daha uzun olması, nüfusların yaş yapısı üzerinde etkili faktörlerden biridir. Aslında bir toplumun yaş yapısı, doğurganlık, ölümlülük ve göçün içinde bulunduğu üç temel demografik unsur etrafında şekillenmektedir. Ancak, bunlar arasında doğurganlık ve ölümlülük, toplumun yaşlanmasında göçe göre daha fazla etkilidirler. Göç unsuru ise, ancak köy gibi “daha küçük coğrafi birimlerin yaş yapısı üzerinde etkili olabilmektedir” (Morgan & Kunkel, 1998: 73).

Günümüzde yaşlıların mutlak sayıca artış göstermelerinin yanı sıra, oransal olarak da artış göstermeleri nüfusların demografik yapısını kökten değişime uğratmaktadır. Oransal olarak bu artışın üç temel nedeni ise “düşen doğurganlık oranı, bebek ve anne ölümlülük oranlarındaki azalma ve bulaşıcı ve parazitik hastalıklardaki çarpıcı düşüştür” (Redburn, 1998: 1). Nüfusun, buradaki birinci etken olan doğum oranlarının düşmesi nedeniyle yaşlanması “tabandan yaşlanma” (aging from the bottom); ikinci ve üçüncü etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkan ölüm oranlarının düşmesi nedeniyle yaşlanması ise “tavandan yaşlanma” (aging from the top) olarak adlandırılmaktadır (McKracken & Phillips, 2005: 37).

2.1.1. Düşük Doğurganlık

Tarihsel açıdan doğurganlığın düşmesine neden olan etmenler; “eğitimde kalma yılları nedeniyle evlenmelerin ve dolayısıyla ilk doğumun geciktirilmesi, doğum kontrol tekniklerinin geliştirilmesi ve yaygınlaşması” (Westoff, 1983), “kadının özellikle 1960’lardan başlayarak işgücüne katılımındaki artış” (Quadagno, 1999: 52) ve “1950’lerden bu yana giderek daha az sayıda çocuk yapma arzusu” (Cutler & Harootyan, 1975: 39) olarak sıralanabilir.

Bir toplumda, doğurganlık oranları düşmeye başladıktan sonra bu eğilimi geri döndürmek oldukça zor bir hal almaktadır (Westoff, 1983). Doğurganlık eskiden olduğu gibi yüksek düzeylere bir daha erişecekmiş gibi görünmediği için nüfusun yaşlanması geri döndürülemez bir süreç olarak kabul edilmektedir (UN, 2007; Uhlenberg, 2005). Doğum oranlarını arttırmak, bir başka deyişle tabandan yaşlanmanın hızını azaltmak

yoluyla nüfusun yaşlanmasını yavaşlatmak, sadece kısa dönemli bir çözüm olarak görülmektedir. Zira doğan her birey zaman içerisinde yaşlanmaktadır, bu nedenle de bugünün genç nüfus kitlesi, geleceğin yaşlı nüfusunu oluşturacaktır. Örneğin, bebek patlaması (baby-boom) kuşağı² içerisinde yer alan en yaşlı kişiler, bir başka deyişle bu kuşak içerisinde 1946 yılında doğmuş olanlar, 2011 yılı itibariyle 65 yaşına girerek “yaşlı” kuşağın bir parçası olmuşlardır.

Bunun yanı sıra, bugün siyasi söylemde de kendine yer bulan ve yaşlanan nüfusa yönelik bir mücadele aracı gibi savunulan aile başına düşen çocuk sayısının artırılmasına yönelik sözlü teşvik, nüfusu doğum yoluyla arttırmaya yönelik (pronatalist) bir politika olarak değerlendirilebilir. Oysa bebek patlaması kuşağına ilişkin Amerika Birleşik Devleti deneyimi, yüksek doğurganlığın sonuçlarıyla başa çıkabilmenin güçlüklerini ortaya koymaktadır (Grigsby, 1993: 350). Nitekim bu konuda yapılan analizler, kaynakların yakın gelecekte özellikle Batı’da genç kuşaklardan yaşlı kuşaklara doğru kaydırılması gerekeceğini ortaya koymaktadır (Harper, 2008: 5). Bir kuşağın büyüklüğündeki ani değişimler, “o toplumdaki hastane, okul, cezaevi gibi toplumsal kurumların” (Grigsby, 1993: 350), konut ve istihdam olanaklarının o kuşağın taleplerini karşılamada yetersiz kalma olasılığını arttırmaktadır.

2.1.2. Düşük Ölümlülük

Demografik yaşlanmanın bir diğer nedeni de bebek, çocuk ve anne ölümlerindeki düşüş ve bu sayede daha fazla sayıda bireyin ileri yaşlara ulaşma fırsatı yakalamasıdır. Böylece doğumda ve belirli yaşlardaki yaşam beklentisinin artış göstermesi, demografik yaşlanma göstergelerinden biri olan genel yaşam beklentisini o toplum için yükseltmektedir. “Yirminci yüzyılın ikinci yarısında özellikle yaşlılar arasındaki ölümlülük oranının önemli bir düşüş göstermiş olması” (Quadagno, 1999: 55) nüfusun yaşlanması üzerinde doğrudan ve kesin bir etkiye sahiptir; bir başka deyişle ileri yaşlarda ölüm yaşının ötelenmesi o toplumun yaş kompozisyonunu yaşlılar lehine değiştirmektedir.

Dünya genelinde ölümlülüğün önemli düşüş gösterdiği iki dönemden söz etmek mümkündür. Bunlar, tıbbi gelişmelerin bebek, çocuk ve anne ölümlülüğünü düşürdüğü

² II. Dünya Savaşı sonrasında 1946 ila 1964 yılları arasında doğanların oluşturduğu kuşak.

1940'lar dönemi ve önleyici ve iyileştirici sağlık hizmetlerinin niteliğinin artması ve sigara kullanımının azalmasıyla kalp krizinden ölüm oranlarının düştüğü 1960'ların sonlarına denk gelen dönemdir (Quadagno, 1999: 54). 1960'lardan başlayarak 1970'lerin sonuna değin süren ikinci dönemde özellikle kalp krizi kaynaklı ölümlerin azalmasının temel nedeni tıbbi gelişmelerden ziyade yaşam tarzındaki değişimler ve sağlık hizmetlerine erişim olanağının artmasıdır (Siegel, 1980: 348). Bu gelişmeler, ölümlülük oranlarındaki düşüşün yaşam beklentisini ne yolla arttırdığını ve böylece demografik yaşlanmayı nasıl beraberinde getirdiğini açıklamaktadır. Konuyu daha da açmak gerekirse bebek ve çocuk ölümlülüğünü düşürmeye yönelik tıbbi gelişmeler, insanların ileri yaşlara erişim şansını arttırmıştır. İleri yaşlarda daha fazla sayıda insanın yaşamlarını sürdürebilmeleri ise “sağlık korumadaki, kamu sağlığındaki, gıda bilimindeki gelişmeler ile farmakolojik, cerrahi ve tıbbi gelişmeler ve son zamanlardaki sağlık yönelimli yaşam tarzı”nın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Dychtwald, 1999: 2). Tüm bu nedenler, bugün daha fazla sayıda kişinin yaşlanabilmesine ve yaşlılık dönemlerini daha uzun yaşayabilmesine olanak sağlamaktadır.

Tıp bilimlerindeki en büyük ilerleme akut (iveğen) ve enfeksiyon³ hastalıklarıyla mücadele alanında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ölüme en çok neden olan hastalıklar içerisinde yer alan kronik (süreğen) ve dejeneratif⁴ hastalıklarla mücadelede ise görece az bir ilerleme kaydedilmiştir (Cox, 1993). Özellikle 19. yüzyılda akut ve enfeksiyon hastalıklarıyla mücadelede son derece önemli bir aşama kaydedilmiş olmasının genç yaşlardaki ölüm oranlarını azalttığı ve böylece kişilerin daha uzun yaşamalarına olanak sağladığı bir gerçektir. Ancak ölüm ileri yaşlara doğru ötelenirken, bu sefer de ileri yaşlara erişmiş kişilerin kronik ve dejeneratif hastalıklara yakalanma olasılıkları artmaktadır. Bu türden hastalıklarla mücadelede daha az ilerleme kaydedilmiş olması, kişilerin ileri yaşlarını sağlıklı bir biçimde geçirme olasılığını doğurmaktadır. Bu durum, günümüz toplumlarında yaşlanabilmiş ancak sağlıklı kalamamış kişilerin görülme sıklığını açıklamaktadır. Öte yandan “koruyucu sağlık tedbirlerinin gelişmesi, kronik hastalıkların tedavisine ilişkin artan bilgi ve sağlığı güçlendirmeye yönelik

³ Organizmada hastalığa yol açan bir mikrobun genel veya yerel gelişmesi, yayılması (www.tdk.gov.tr).

⁴ Dokuların bozulmasının yol açtığı durum.

farkındalık, gelecek yaşlı kuşakların daha sağlıklı ve uzun yaşayacaklarının bir göstergesidir” (Morgan & Kunkel, 1998: 94).

2.1.3. Demografik Geçiş Kuramı

Düşük doğurganlık ve düşük ölümlülük, demografik yaşlanma üzerinde ortak ve aynı yönde bir etki yaratmakta ve sonuçta yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki göreceli ve mutlak sayısını arttırmaktadır. Gelişmiş toplumların yaşlanmaya başlaması olgusu, 20. yüzyılın başlarında konuya ilişkin çok sayıda çalışma yapılmasına neden olmuştur. Nüfusların yaşlanmasına yol açan eğilimleri evrimsel bir biçimde ortaya koymayı hedefleyen “Demografik Geçiş Kuramı” ise yine bu dönemde konuya ilişkin yapılmış olan çalışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

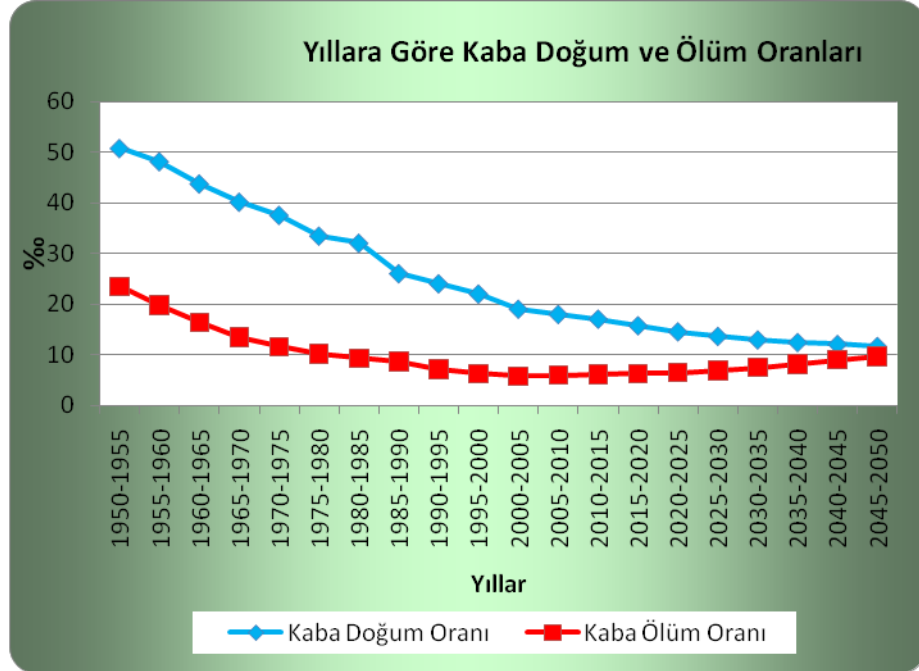
Bütün toplumların zaman içerisinde demografik bir geçiş tecrübe ettikleri fikri ilk kez 1929 yılında Warren Thompson tarafından ortaya atılmıştır. “Demografik geçiş, bir toplumun yüksek doğum ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarına geçişini tanımlamaktadır” (Matcha, 1997: 29). Thompson’a (1929) göre üç tip ülke nüfusu bulunmaktadır. Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile ABD’nin yer aldığı birinci gruptaki ülke nüfusları düşük doğum ve ölüm oranlarına sahip olmaları ve aynı zamanda doğum oranındaki azalmanın ölüm oranındaki azalmaya göre daha yüksek olması nedeniyle bu ülkelerde doğal nüfus artış oranları da düşmektedir. İkinci grubu oluşturan İtalya, İspanya ve Orta Avrupa ülkelerinde ise demografik yapı biraz daha farklıdır; buralarda doğum oranları düşerken, ölüm oranları daha hızlı bir biçimde düşmektedir, bu nedenle toplam nüfus artış göstermektedir. Üçüncü grupta bulunan dünyanın geri kalan ülkelerinde ise doğum ve ölümler denetim altında tutulamamakta ve böylece bu ülkeler gerçekte yüksek nüfus artış potansiyeline sahip olmalarına karşın ölümlerin doğumları dengelemesi nedeniyle bu potansiyel, gerçeğe dönüşmemektedir.

Bu model, Frank Notestein tarafından 1945 yılında geliştirilerek Demografik Geçiş Kuramı ismini almıştır. Bu kurama göre nüfuslar Thompson’ın teziyle paralel olarak üç tip büyüme örüntüsü gösterirler (Redburn, 1998; Kirk, 1996). Evrimsel bir nitelik taşıyan bu teoriye göre, gelişmemiş ülkeler henüz birinci aşamada; gelişmekte olan ülkeler ikinci aşamada; gelişmiş ülkeler ise demografik geçiş süreçlerini tamamlayarak üçüncü ve son aşamada bulunmaktadır.

Birinci aşamada hem doğum hem de ölüm oranları yüksektir, ikinci aşamada ölüm oranları düşerken, doğum oranlarında ya çok az düşüş görülmekte ya da hiç düşüş görülmemektedir. Üçüncü aşamada ise hem doğum hem de ölüm oranları düşük olduğu için doğal nüfus artış hızı oldukça düşük seyretmektedir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının en yüksek olduğu aşama, en ileri aşama olan üçüncü aşamadır. Böyle bir demografik yapıya sahip nüfuslarda toplam nüfusa daha az sayıda genç birey eklenirken, tıbbi ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ileri yaşlara kadar hayatta kalma olasılığı artmaktadır. İsmet Koç vd.'nin (2010), Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması - 2008 verilerine dayanarak hazırladıkları *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü* isimli çalışmalarında Türkiye nüfusunun, demografik geçişin üçüncü aşamasında olduğu belirtilmektedir.

Türkiye'nin 1950-2050 yılları arasındaki kaba doğum ve kaba ölüm oranları Grafik 1'de verilmektedir.

Grafik 1:Türkiye’de Yıllara Göre Kaba Doğum ve Kaba Ölüm Oranları

Kaynak: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2008 Revision verisi kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 1'e göre Türkiye'de kaba doğum oranları 1950'lerden beri süregelen hızlı bir düşüş sergilemektedir. Benzer biçimde kaba ölüm oranlarının da, günümüze değin sürekli olarak düşüş göstermekte olduğu ve en düşük seviyesine 2005-2010 aralığında ulaştığı görülmektedir. Ancak 2010 yılı sonrasında kaba ölüm oranlarında görece bir artışın söz konusu olacağı projekte edilmektedir. Kaba ölüm oranlarındaki bu görece artışın nedeni, toplam nüfus içerisinde yer alan yaşlı nüfusun oransal olarak artış gösterecek olmasıdır. Kaba doğum ve kaba ölüm oranlarını gösterir veri serilerinin arasında kalan alan ise doğal nüfus artışını temsil etmektedir. Bu iki veri serisi arasında kalan alanın ilerleyen yıllarla birlikte küçülmesi, doğal nüfus artış hızının giderek azalmakta olduğuna işaret etmektedir.

Bu projeksiyonlara paralel biçimde Demografik Geçiş Kuramı modernleşme tecrübesini yaşayan tüm toplumların bu aşamalardan geçerek nihai olarak düşük doğum ve ölüm oranlarına sahip olacaklarını iddia etmektedir. Nitekim bu iddia, Kirk'e (1996: 365) göre kuramın en güçlü yanını oluşturmaktadır. Ancak her ne kadar demografik geçiş sürecinin tüm ülke nüfusları tarafından tecrübe edildiği iddia edilse de, her toplumun bu süreçte izlediği yol birbirinden farklı olmaktadır. Çünkü "geçişin her bir aşaması, o toplumun doğurganlık, ölümlülük ve göçe ilişkin demografik davranışlarının olası kombinasyonları ile şekillenir. Bunlar geçişi hızlandırabilir ya da erteleyebilirler; ancak geçiş kaçınılmazdır" (Kirk, 1996: 386).

Demografik geçiş hızını belirleyen etkenlerden doğurganlık, ölümlülüğün farklı olarak bireysel kararlarca belirlenmektedir. Örneğin, Türkiye'nin 2050 yılına kadar kaba doğum oranının düşeceği projekte edilmektedir. Ancak demografide "difüzyon teorisi" olarak isimlendirilen olgu nedeniyle bu oranın farklı bir eğilim izleyebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Difüzyon teorisi kısaca, doğurganlığa ilişkin olarak kişilerin vereceği kararlarda sosyal etkileşimin rolünün önemli olduğunu savunan bir görüş olarak tanımlanabilir. Nitekim "nüfus projeksiyonları, ancak o nüfusa ilişkin ayrıntılı bir bilgiye sahip olunması" (Cutler & Harootyan, 1975: 32) ve bu bilginin de üzerinde çalışılan nüfusun kültürel öğelerinin göz önünde bulundurulması yoluyla yapılabilir. Dahası devletin olası bir pronatalist politika uygulaması da kaba doğum oranı üzerinde etkili olabilir. Ayrıca devletin, ücretsiz çocuk bakımı sağlayan kurumları

hizmete sokması gibi çocuk yapma önündeki yapısal engelleri kaldıracak bir takım önlemler almasının da doğurganlık oranlarını arttırma potansiyeli taşıdığı unutulmamalıdır. Kısaca, doğum oranlarının daha da düşeceğine dair bu projeksiyonların sosyal etkileşimce olduğu kadar makro-yapısal düzenlemeler yoluyla da gerçekleşmeme olasılığı taşıdıklarını belirtmek gerekmektedir. Benzer biçimde ölüm oranlarının düşeceğine ilişkin projeksiyonlar, salgın hastalık ya da savaş gibi durumların ortaya çıkmasıyla gerçeğe dönüşmeme olasılığı taşımaktadır. Yine de olağanüstü bir durum olmadığı varsayılarak geleceğe yönelik yapılan projeksiyonlar, günümüzde zaten değişim sürecine girmiş olan Türkiye nüfusunun biraz daha değişeceğine işaret etmektedir. Bu tahminlere göre, toplam nüfus 95 milyonlar düzeyine ulaşarak bu noktada sabit kalacak, doğurganlık hızı daha da düşecek ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payında ise önemli bir artış olacaktır (Koç, vd., 2010). Bu çerçevede, Türkiye nüfusunun ne düzeyde yaşlanacağı sorusu akla gelmektedir. Toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfus oranına göre yapılan sınıflandırmayı gösteren Tablo 1, bu konuya ışık tutabilir.

Toplumlar, nüfuslarında barındırdıkları yaşlı oranına göre altı ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Bu kategoriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Yaşlı Nüfus Oranına Göre Nüfus Türü

Yaşlı Nüfus Yüzdesi	Nüfus Tanımlaması
%4'ten az	Genç
%4-6,9	Olguna Yakın
%7-9,9	Olgun
%10-19,9	Yaşlı
%20-29,9	Çok yaşlı
%30 ve daha fazla	Aşırı yaşlı

Kaynak: McKracken & Phillips, 2005

Birleşmiş Milletler 2010 verilerine göre Türkiye'nin 4.517.000'lik yaşlı nüfusu toplam nüfusun %6,0'sını oluşturmaktadır ve bu sınıflandırmaya göre Türkiye nüfusu "olguna yakın" nüfus kategorisine dâhil edilmektedir. 2020 yılında ise Türkiye'nin, 6.310.000 kişi ve %7,52'lik oran ile "olgun" nüfus ve 2050 yılında 17.922.000 kişi ve %18,4'lük oran ile "yaşlı" nüfus kategorisine gireceği öngörülmektedir (UN,2008).

Ancak, nüfusun içerisinde barındırdığı yaşlı oranı kadar mutlak yaşlı sayısı da sosyal politikalar açısından oldukça önemlidir. Çünkü yaşlı nüfusa yönelik olarak hazırlanması gereken programlar ve sunulması gereken hizmetlerin niceliğinin, o toplumda bulunan yaşlı sayısı ile doğru orantılı olarak arttırılması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye gibi kalabalık nüfuslu ülkelerde toplam nüfusun içerisindeki yaşlı nüfus oranı yüksek olmasa bile böyle ülkeler gelecekte, yukarıdaki sınıflandırmaya göre “çok yaşlı nüfus” olarak nitelendirilebilecek bir ülkede bulunan mutlak yaşlı sayısından daha fazla sayıda yaşlıya sahip olabilir. Örneğin nüfus projeksiyonları, İngiltere’nin 2050 yılında %22,9 ile çok yaşlı, Türkiye’nin ise %18,4 ile yaşlı nüfus kategorisinde yer alacaklarını göstermektedir. Ancak mutlak yaşlı sayısına bakıldığında, 2050 yılında Türkiye’nin 17.922.000 yaşlıyı, öte yandan İngiltere’nin 16.553.000 yaşlıyı barındıran nüfuslara sahip olacakları projekte edilmektedir. Nüfusu bugün genç nüfus kategorisine giren Türkiye’nin 2050 yılı gibi yakın bir gelecekte, Avrupa ülkelerinin toplam yaşlı nüfusunun yaklaşık %9,5’ini oluşturacağı tahmin edilmektedir (UN, 2008). Buna göre, Türkiye’nin Avrupa toplam nüfusuna, 2050 yılı itibarıyla yaşlı nüfus bakımından yapacağı katkının oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin, bugün yüksek oranda yaşlı nüfusa sahip gelişmiş ülkelere daha hızlı bir biçimde yaşlanacakları öngörülmektedir. Nüfusun yaşlanması olgusu, toplumun hemen her alanıyla yakından ilişkilidir. “Aile, sağlık bakım hizmetleri, eğitim, yönetim, medya ve ekonomi, hep birlikte bir nüfusun ‘yaş’ından etkilenmektedir” (Morgan & Kunkel, 1998: 68). Yaşlanan nüfusların neden olduğu bu türden değişimlere cevap vermek üzere pek çok kaynağını harekete geçirmiş; ancak yine de yaşlılarının ekonomik ve sosyal birer “yük” olarak görülmesini engelleyememiş olan gelişmiş ülkelere göre, Türkiye gibi nüfusun yaşlanması sürecinin ileri aşamalarında olmayan ülkelerin gerekli önlemleri alabilmek için süre bakımından avantajlı oldukları düşünülebilir. Bu bakımdan Türkiye’nin demografik yaşlanmayı nasıl ve ne düzeyde tecrübe etmekte olduğunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Nüfusların yaşlanma düzeylerini ölçmek için kullanılan bir takım göstergeler bulunmaktadır. Bundan sonraki bölümde demografik yaşlanmaya ilişkin göstergelerin açıklamalarına yer verilecektir. Ayrıca Türkiye nüfusunun ne düzeyde bir demografik yaşlanma eğilimi gösterdiği, referans noktası olarak alınan Avrupa nüfusunun yaşlanma

gösterge değerleri ile karşılaştırılarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Referans noktası olarak Avrupa nüfusunun kullanılması yönündeki tercih, keyfi olmaktan öte kastidir ve böyle bir tercihte iki önemli etken rol oynamıştır. İlk olarak, Avrupa ülkelerinin nüfusları oldukça yaşlıdır ve bu nedenle Türkiye'ye demografik geçiş sürecinde izlenecek bir model teşkil edebilirler. İkinci olarak ise Türkiye, nüfusun yaş yapısının üyelik için önemli kriterlerden biri olduğu Avrupa Birliği'ne aday bir ülkedir ve burada karşılaştırılan veri Avrupa Birliği'ni de içine alan Avrupa coğrafi alanındaki ülke nüfuslarına ilişkindir. İşte bu iki nedenden ötürü Türkiye'nin yaşlanmaya ilişkin nüfus göstergelerini Avrupa kıtasını oluşturan ülkelerin ortalamasıyla karşılaştırmak oldukça anlamlı görünmektedir.

2.2. DEMOGRAFİK YAŞLANMAYA İLİŞKİN TEMEL GÖSTERGELER

Bir nüfusun ne kadar yaşlı olduğunu ölçebilmek ya da bir başka deyişle o nüfusun yaşlanma düzeyini tespit edebilmek ve böylece yaşlılara yönelik sosyal politikalar geliştirebilmek için bir takım göstergelerden yararlanılmaktadır. Aşağıda kısaca değinilen bu göstergeler, yaşlanma demografisi açısından önemli veri sağlamaktadır.

2.2.1. Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı

Yaşlı nüfus oranı, bir nüfusun ne düzeyde yaşlandığını gösteren en basit göstergelerden biridir. Bu oranı doğrudan etkileyen iki temel faktör, ömrün uzaması ve doğum oranlarındaki düşüştür.

$$y = (65+ \text{Nüfus}) / \text{Toplam Nüfus} \times 100$$

Türkiye'de 2010 yılında 6 olan bu oran Avrupa genelinde 16,3'tür (UN, 2008).

2.2.2. Yaşlanma Endeksi

Yaşlanma endeksi, her 100 çocuğa düşen 60 yaş ve üzerindeki yaşlıların sayısı olarak ifade edilir.

$$y = (60+ \text{Nüfus}) / (0-14) \times 100$$

Bu sayı, 2007 yılı verilerine göre Türkiye'de 28,6; Dünya'da 38,7 ve Avrupa'da 136'dır. Türkiye, yaşlanma endeksinde 192 ülkeyi içeren dünya sıralamasında 86.'dır (UN, 2007).

2.2.3. Ortanca (Medyan) Yaş

Bir nüfusu, tam ortadan iki eşit parçaya ayıran yaş olarak ifade edilir. 2005 yılında 26,3 medyan yaşı ile Türkiye yine 192 ülke arasında 84. sırada yer alırken (UN, 2007); Avrupa genelinde ortanca yaş aynı yıl için 38,9'dur (UN, 2008).

2.2.4. Bağımlılık Oranı

Bağımlılık oranı, belirli yaş gruplarının toplam nüfus içerisindeki oranlarına işaret eden bir göstergedir. Demografik yaşlanmaya yönelik yapılan analizlerde, Toplam Bağımlılık ve Yaşlı Bağımlılık Oranları kullanılmaktadır.

2.2.4.1. Toplam Bağımlılık Oranı

65 yaş ve üzerinde ve 15 yaş altındaki nüfusun toplamının çalışma çağındaki nüfusa (15-64 yaş) oranıdır, 100 üzerinden ifade edilir.

$$y = (65+ \text{Nüfus}) + (0-14 \text{ Yaş Nüfus}) / (15-64 \text{ Yaş Nüfus}) \times 100$$

2010 yılı için Türkiye'de bu oran 48 iken, aynı yıl için Avrupa'da bu oran 46'dır (UN, 2008). Türkiye'de toplam bağımlılık oranının Avrupa'ya göre daha yüksek olmasının nedeni, 15 yaş ve altındaki nüfusun Türkiye'deki oransal ağırlığıdır.

2.2.4.2. Yaşlı Bağımlılık Oranı

Demografik yaşlanma göstergeleri açısından yaşlı bağımlılık oranı, toplam bağımlılık oranına göre daha net ve spesifik bir veri sunmaktadır. 15 yaş altı nüfusun bağımlılık etkisinden arındırılmış olan bu gösterge, 65 yaş ve üzerindeki nüfusun çalışma yaşındaki nüfusa oranı olarak tanımlanır. Bu oran, 100 üzerinden ifade edilir.

$$y = (65+ \text{Nüfus}) / (15-64 \text{ Yaş Nüfus}) \times 100$$

2010 yılı için Türkiye'de bu oran 9 iken; Avrupa için 24'tür (UN, 2008). Avrupa'nın yaşlı bağımlılık oranının Türkiye'den bu denli yüksek olmasının nedeni ise Avrupa'daki yaşlı oranının Türkiye'ye göre oldukça yüksek olmasıdır.

Yaşlı bağımlılık oranındaki artış, potansiyel sağlık yardımları ve emeklilik maaşlarının ekonomik olarak aktif yaşlarda olan daha az sayıda kişi tarafından karşılanacağı bir duruma işaret etmektedir. Bu eğilim, çalışma yaşındaki nüfus üzerinde daha ağır bir talep doğurmaktadır (daha yüksek vergiler ve diğer katkı biçimleri olarak

kendini gösterir). Genç bağımlılık oranındaki⁵ keskin düşüş bile yaşlı bağımlılık oranının yükselişinin getirdiği yükü hafifletmekte zorlanır. Çünkü yaşlılara yönelik yapılan harcamalar gençlere yapılan harcamalardan daha fazladır (UN, 2007: 45).

Bu her iki bağımlılık oranı türünün belirli ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, genel olarak bağımlılık oranlarının belirli yaş gruplarının toplam nüfus içerisindeki ağırlıklarının sağlık ve eğitim sistemleri gibi ekonomik ve sosyal kaynaklara ilişkin farklı taleplere yol açabileceğine (Morgan & Kunkel, 1998: 78); ikincisi ise bunların her ikisinin de sosyal politikalar bakımından doğurabileceği sonuçlara işaret etmeleridir (Cutler & Harootyan, 1975: 66).

Öte yandan nüfus gruplarına yönelik sosyal politika geliştirmede salt bağımlılık oranını esas almanın sorunlu olabileceği unutulmamalıdır. Çünkü 15 yaş altında ve 65 yaş üzerinde olan herkes işgücü dışında değil iken, bu yaşlar arasında kalan ve teorik olarak aktif işgücü içerisinde olduğu varsayılan nüfusun tamamı da aktif işgücünü oluşturmamaktadır. Nitekim bu nedenle, “bağımlılık oranlarının analitik olmaktan çok, yaş özelindeki işgücüne katılım oranını göstermesi bakımından ancak betimleyici bir araç” olduğu belirtilmektedir (Martin & Kinsella’dan⁶ aktaran: Quadagno, 1999: 49).

2.2.5. Potansiyel Destek Oranı

Yaşlı bağımlılık oranının tam tersidir; 15-64 yaş arasında olan çalışma yaşındaki nüfusun 65 yaş ve üzerindeki nüfusa oranıdır, 100 üzerinden ifade edilir.

$$y = (15-64 \text{ Yaş Nüfus}) / (65+ \text{ Nüfus}) \times 100$$

2007 yılında Türkiye için bu oran, 11,9 iken, Avrupa için aynı oran 4,3 ile Birleşmiş Milletler’in belirlediği ana bölgeler içerisinde en düşüktür (UN, 2007).

2.2.6. Ebeveyn Destek Oranı

50 ile 64 yaş arasındaki kişiler 85 ve üzeri yaştaki kişilerin potansiyel çocukları olarak kabul edilmektedirler ve bu oran 100 üzerinden ifade edilir. Ebeveyn destek

⁵ $y = (0-14 \text{ Yaş Nüfus}) / (15-64 \text{ Yaş Nüfus}) \times 100$

⁶ Martin, Linda & Kinsella, Kevin, 1994, “Research on the Demography in Developing Countries”, (içinde) L. Martin & S. Preston, (der) *Demography of Aging*, Washington DC: National Academy Press s.356-404

oranı, ailelerin en yaşlı (85 ve üzeri yaşlardaki) üyelerine destek sağlamalarına yönelik toplam bir talebe işaret eder (UN, 2007: 2).

$$y = (85+ \text{Nüfus}) / (50-64 \text{ Yaş Nüfus}) \times 100$$

2007 yılında Türkiye için bu oran 1,4'tür (UN, 2007). Ebeveyn destek oranının sürekli olarak artış göstermesi daha fazla sayıda genç-yaşlının çok yaşlı aile üyelerinden bir ya da daha fazlasının bakımını üstlendikleri durumu belirtmektedir (UN, 2007: 45).

2.2.7. Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Demografik yaşlanma göstergeleri içerisinde en yaygın olarak başvurulardan biridir. Kişinin doğumda ortalama olarak yaşaması beklenen yıl sayısıdır. Her yaş için ayrı ayrı da hesap edilebilir olan yaşam beklentisi ise “yaşa özel yaşam beklentisi” olarak isimlendirilmektedir. Yaşam beklentisi yaş ilerledikçe artmaktadır; bir başka deyişle yaş ilerledikçe kişinin ulaşması beklenen ortalama yaş ötelenmektedir.

İnsanoğlu için M.Ö. 1000’de yaklaşık 18 olan doğumda beklenen yaşam süresi (Cutler & Harootyan, 1975: 32), 20. yüzyıl dönümünde 47’ye yükselmiş (Dychtwald, 1999: 1); günümüzde ise dünya geneli için 66,5’e ulaşmıştır (UN, 2007).

Cumhuriyetin ilk yıllarında doğumda beklenen yaşam süresinin yaklaşık olarak 35 olduğu ifade edilmektedir (DPT’den⁷ aktaran: Koç, vd., 2010). 2005-2010 döneminde Türkiye için bu süre 69,7 olarak hesaplanmaktadır (UN, 2007), aynı dönem için Avrupa’da ise bu süre 71,8’dir (UN, 2008). Belirli bir nüfusun yaşam beklentisine ilişkin yapılan projeksiyonlar, geleceğe yönelik kamu sağlığı planlamalarında önemli bir yer işgal etmektedir (Siegel, 1980).

Doğumda beklenen yaşam süresinin artmasındaki en önemli etken bebek ölümlüğündeki düşüştür (Cox, 1993: 520). Bir başka deyişle, bebek ölümlüğünü düşürmeye yönelik sağlık alanında yapılan girişimler, o toplumu oluşturan nüfusun ileri yaşlara kadar hayatta kalma olasılığını arttırmaktadır. Türkiye’de 1950-1955 yıllarında her 1000 bebekten 233’ü henüz bir yaşına basmadan ölürken, günümüzde bu oran 24’e kadar gerilemiş olsa da günümüzde gelişmiş ülkelerdeki düşük seviyelere inememiştir (UN, 2008).

⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara

Doğumda beklenen yaşam süresi sağlık alanındaki ilerlemelere paralel olarak giderek artmış olmasına karşın bu süre, dünyanın hiç bir yerinde maksimum insan ömrü olan 120 yaşa henüz ulaşmamıştır. Tüm enfeksiyon hastalıkları ve dejeneratif hastalıklar kontrol altına alınsa bile insanoğlunun ulaşabileceği maksimum yaş⁸ 120 olarak belirlenmiştir (Cutler & Harootyan, 1975: 44); kısacası ölümlülük insanoğlu için kaçınılmaz bir sondur. Dünyada 120 yaşına ulaşmış kişilere ilişkin bir kaç örnek olay olmasına karşın (Quadagno, 1999: 56), şu an için bunlar oldukça istisnai durumlar olarak kalmaktadır. “Pek çok bilim insanı, yaşam süresinin tarih öncesi dönemlerden beri hiç değişmemiş olduğuna; öte yandan geçen yüzyıldan bugüne yaşam beklentisinin maksimum yaşam süresine biraz daha yaklaşmış olduğuna inanmaktadır” (Quadagno, 1999: 56).

2.2.8. Sağlıklı Yaşam Beklentisi

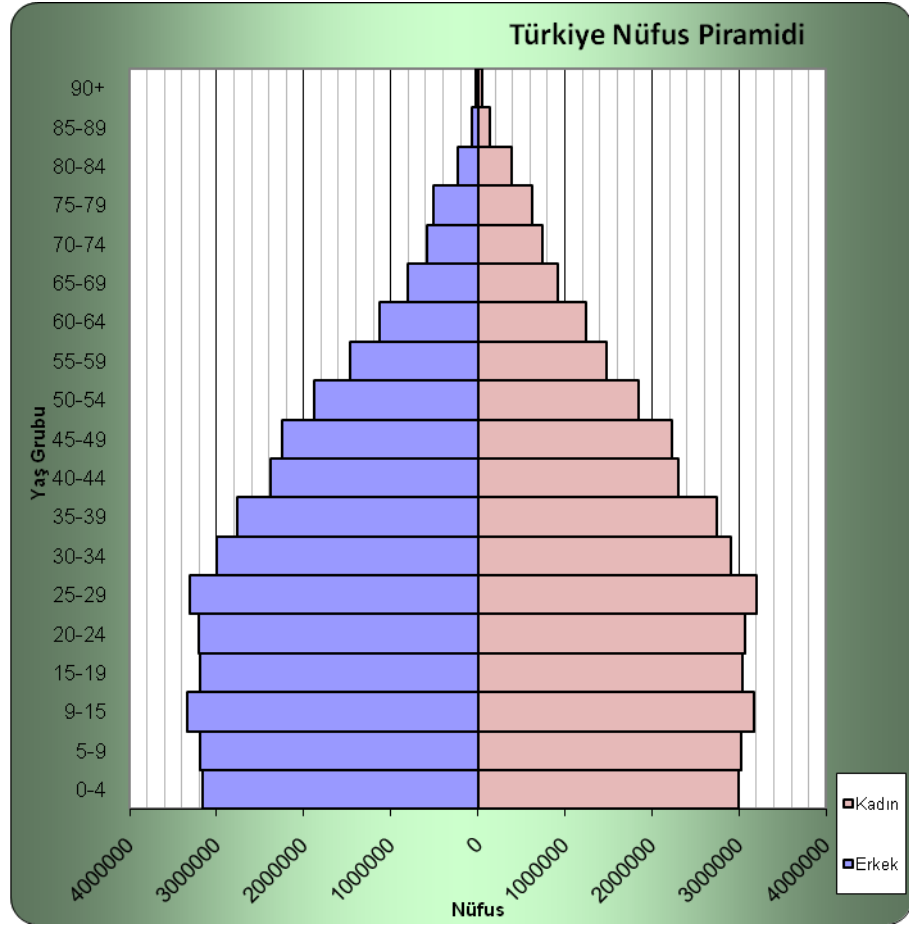
Sağlıklı yaşam beklentisi ise özellikle aktif yaşlanmaya ilişkin bir başka demografik göstergedir. Bu gösterge, bireylerin doğumundan itibaren sağlıklı ve dolayısıyla aktif olma potansiyeli içerisinde geçirdikleri yılların ortalamasına işaret etmektedir. Günümüzdeki sağlık politikalarının amacı doğumda beklenen yaşam süresini arttırmak olduğu kadar, bireylerin yaşamlarının sonuna değin sağlıklı bir biçimde yaşayabilmelerini, bir başka deyişle sağlıklı yaşlanabilmelerini garanti altına almaya çalışmaktır. Doğumda beklenen yaşam süresi gibi spesifik yaşlar için hesap edilebilir olan bu gösterge, “sağlık ve uzun dönemli bakım hizmetlerine yönelik olarak önemli bilgiler vermektedir” (McKracken & Phillips, 2005: 55).

2.2.9. Nüfus Piramitleri

Nüfus piramitleri, bir toplumun yaş ve cinsiyet yapısını açık bir biçimde gösteren analitik ve şematik araçlardır. Grafik 2, 2009 yılı için Türkiye nüfusunu cinsiyetler ve yaş temelinde analiz eden bir nüfus piramididir. Geniş tabanlı piramitler, bir nüfusun daha genç olduğuna işaret ederken, piramidin tavanının genişlemesi o nüfusun yaşlı bir nüfus olduğunu göstermektedir.

⁸ Bir türün herhangi bir üyesinin ideal koşullar altında ulaşabildiği maksimum yaş, yaşam süresi (life span) olarak isimlendirilmektedir.

Grafik 2:Türkiye Nüfus Piramidi

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Buraya kadar neden ve sonuçları bakımından açıklanmaya çalışılan nüfusun yaşlanması olgusu ve buna ilişkin göstergeler bazında Türkiye nüfusunun referans noktası olarak belirlenmiş Avrupa ülke nüfuslarına göre konumu, yaşlanmanın daha ziyade demografik yönü açısından Türkiye'nin nerede olduğuna işaret etmektedir. Oysa yukarıda da belirtildiği üzere makro ve mikro düzeylerde tecrübe edilen "yaşlanma" biçimleri ayrı ele alınamayacak kadar birbiriyle yakından ilişkilidir. İşte bu nedenle, demografik olarak çözümlemesi yapılmaya çalışılan "yaş" ve "yaşlanma" kavramlarının mikro düzeyde neler ifade ettiklerine bakmak ve buradan elde edilen anlamları sosyolojik olarak çözümlemek gerekmektedir.

2.3. YAŞ VE YAŞLANMANIN TANIMI

Yaş, kişinin hem yaşam seyri üzerindeki hem de toplumsal yaşamdaki konumunu belirleyen sosyal bir kavramdır. “Eğer toplumsal yaşamın bir dizi adımdan oluştuğunu düşünecek olursak; yaş, bu adımların birinden diğerine geçişi etkileyen en önemli faktörlerden biridir” (Hazan, 1994: 61). Bunun yanı sıra “yaş, hem bizim kendimizi nasıl gördüğümüzü hem de başkalarının bizi nasıl gördüğünü önemli bir ölçüde etkiler” (Kalaycıoğlu, vd., 2003: 50).

“Yaş, bireyler arasında toplumsal rolleri dağıtan ve bireyin belirli toplumsal faaliyet alanlarına girişini belirleyen toplum içerisinde önemli bir düzenleyici öğedir. Hatta pek çok ülke, örgün eğitime girmeye, sürücü olmaya, oy kullanmaya, alkol ve tütün ürünleri satın almaya ve bunları kullanmaya, evlenmeye ilişkin olarak yasal olarak belirlenmiş asgari yaş limitleri koymuşlardır. Bu türden farklı toplumsal faaliyetlere girişe yönelik olarak konmuş bu kesin yaş sınırlamaları toplumlar arasında ve tarihsel olarak farklılık göstermektedir” (Victor, 2005: 36-37).

Örneğin modern toplumlarda okulda kalma yıllarının uzaması, daha ileri yaşlarda evlenmeye ve böylece daha ileri yaşlarda çocuk sahibi olmaya neden olmakta; dolayısıyla bireyin “yaşlılık” rolü daha geç yaşlara ertelenmektedir. Buna karşın evlenmenin daha erken yaşlarda olduğu geleneksel toplumlarda bireyler, 30’lu yaşların sonlarında torun sahibi olabilmektedirler. Büyük ebeveynlik rolünün bireye atfedilen yaşlı kimliğini oluşturan önemli öğelerden biri olması nedeniyle, bu toplumdaki bireyler kültürel olarak belirlenmiş bir “yaşlı” kategorisi içerisine daha genç yaşlarında dâhil olmaktadır. Yaş ve yaşlanma kavramları asıl olarak biyolojik bir görüngüyle ilişkili olmalarına karşın, anlamları sosyal ve kültürel olarak belirlenmiştir. Nitekim ‘sosyal yaş’, farklı kültürel bağlamlar içerisinde değişime uğrayan görelî bir kavramdır (Hareven, 2005: 119).

Yaş tanımları çeşitlilik göstermektedir; yaş gruplarının sosyolojik olarak ele alındığı çalışmalarda kronolojik yaş (takvim yaşı ya da formel yaş), işlevsel yaş ve öznel yaş tanımları ve bunlar arasındaki farklılıkların ön plana çıktığı görülmektedir.

Kronolojik yaş, kişinin doğumundan itibaren yaşadığı yılların sayısının toplamıdır. Günümüzde yaşam tarzlarının çeşitliliği nedeniyle kronolojik yaş temelinde

ayırmlaştırılan yaş gruplarına ilişkin genellemeler yapmak sorunlar taşımakta ve yaş gruplarının bu ayrımlar üzerinden incelenmesi, tek başına çok da fazla anlam ifade etmemektedir (Moody, 1993; Morgan & Kunkel, 1998). Bu nedenle, farklı yaş tanımları geliştirilmiş ve bireylerin yaş temelinde incelenmesinde kronolojik yaşı yanı sıra diğer yaş tanımları da kullanılmaya başlanmıştır.

“İşlevsel yaş tanımı, kişilerin görünüşleri ve yapabilmeye muktedir oldukları şeyler üzerinden yapılmaktadır. Örneğin Inuit Eskimoları’nda kışın avlanamayan 50 yaşındaki bir adam artık yaşlı olarak kabul edilir” (Quadagno, 1998: 10) Buna göre işlevsel yaş tanımı, yaşlıları işlevsellik ve yeterlilik temelinde üç ayrı kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; sağlık bakımından iyi durumda olan yaşlılar (well elderly), biraz engelli yaşlılar (somewhat impaired elderly) ve kırılgan yaşlılardır (frail elderly). Sağlıklı olan, toplum yaşamına tam olarak katılım sağlayan, sosyal ve gönüllü işlerde çalışan, boş zaman etkinliklerinde bulunan ve ailevi sorumluluklarını yerine getirmeye devam eden yaşlılar birinci gruba; kronik rahatsızlıklar edinmeye başlayan ve bu nedenle bir miktar yardıma gereksinim duyan yaşlılar bir geçiş aşaması olarak kabul edilen ikinci gruba ve artık zihinsel ve fiziksel durumunda bozulmalar görülen, günlük işleri için başkalarına bağımlı olan ve aile ya da kurumlardan bakım hizmetine gereksinim duyan yaşlılar ise üçüncü gruba girmektedir (Quadagno, 1998: 10).

İşlevsel yaş, yaşlının günlük işlerde kendine yetebildiği düzey üzerinden belirlenir. Yaşlının kendine yetebilme, günlük işlerini başkalarının yardımına gereksinim duymaksızın gerçekleştirebilme düzeyini belirlemede en sık kullanılan ölçüt, Katz ve meslektaşları tarafından geliştirilen “Günlük Yaşam Aktiviteleri” (Activities of Daily Living - ADL) ölçütüdür. Bu ölçüt, bireyin yemek yeme, giyinme gibi temel kişisel işleri ve yemek ve alışveriş yapma gibi bağımsız yaşamasını sağlayan gündelik işleri yardım almadan yapabilme düzeyini ölçmektedir. Yaşlıların karşılaştığı işlevsel yetersizliklerin bu yolla saptanması, uzun dönemli bakım hizmetlerine ilişkin planlamaların yapılabilmesine olanak tanımaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 345-346).

Öznel yaş ise kişinin kendini kaç yaşında hissettiği üzerinden tanımlanmaktadır. Bu yaş genellikle işlevsel yaş ile yakından ilişkilidir, çünkü bireyler hissettikleri yaşlarını devam eden ya da etmeyen işlevleri ile değerlendirme eğilimindedirler.

90'larında olup da hala üretken olan bir birey kendini daha genç hissederken, henüz 50'lerinde olan ve kronolojik bakımdan yaşlı bile sayılmayan, ancak yaşamındaki işlevlerinin oldukça azaldığını düşünen bir başka birey ise öznel olarak kendini daha yaşlı hissedebilir.

Bugüne kadar edindiğimiz deneyimler ve gözlemlerimiz sonucu bizlere ezber bozduran yaşlılar ise, öznel yaşları kronolojik yaşlarından daha genç olanlardır. Ancak yaşlı, öznel olarak kendini gerçekte olduğundan daha genç hissetse bile kronolojik yaş temelinde yapılan ayrımın sınırlılıklarına tabidir. Norm olarak adlandırılan bu sınırlılıkları Giddens (1999) toplumsal yaşamda yapılması ve yapılmaması gereken şeylere işaret eden ve kişilerden beklenen biçimde davranmalarına yönelik belirlenmiş kesin kurallar olarak tanımlamaktadır. “Diğer(ler)inin tepkisi, (...) ilgili kişinin davranışları üzerinde potansiyel bir yaptırım gücüne sahip olabilir” (Giddens, 2005b: 233). *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*’nda Durkheim, yaptırımlar ve dayatmalar yoluyla bireylerin normlara uygun davranmak zorunda bırakıldıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Herkesin benimsediği ilkelere boyun eğmezsem, giyinirken ülkemde ve bağlı olduğum sınıfta uyulan adetleri hiç önemsemezsem, hedef olduğum alaylar ve insanların benden uzaklaşması, daha yumuşak biçimde de olsa, gerçek anlamında cezanın yarattığı etkinin aynısını yaratırlar.” (Durkheim,1985: 42)

Normatif unsurlara vurgu yapılan bu ifade, toplumsal normların gücünü ortaya koymaktadır. Her bir yaş kategorisi için toplum tarafından kabul gören davranış kalıpları bulunmaktadır. Yaş normu olarak tanımlanan bu kalıpların üç temel özelliği vardır. Bunlar, ilk olarak uygun ve uygun olmayan davranışların neler olduğunu belirlerler, ikinci olarak belirli toplumsal gruplar tarafından ortak olarak paylaşırlar, üçüncü ve son olarak ise bunlar toplumsal ilişkilerdeki sınırların ihlaline yönelik sosyal kontrol ve yaptırım mekanizmaları sunarlar (Victor, 2005: 39).

Toplumsal olarak belirlenmiş yaş normları, toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde farklı kültürel değerlere sahip gruplar arasında farklılık gösterirler. Örneğin kent toplumlarında, “kişilerin 20 ya da 30’lu yaşlarda evlenmelerine yönelik bir yaş normu bulunmaktadır; bunun gibi rolle bağlantılı yaş normları, kişilerin belirli

sosyal rollere ne zaman gireceklerine ilişkin o toplumun üyelerince paylaşılan düşüncelerdir” (Morgan & Kunkel, 1998: 193). Öte yandan kırsal bölgelerde evlenme yaşı daha erkendir, bir başka deyişle evlilik ve evliliğin beraberinde getirdiği sosyal roller bağlamında yaş normu, kenttekinden farklılık sergilemektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, yaş normları evrensel bir nitelik taşımadığı gibi, bölgeden bölgeye dahi farklılık gösterebilmektedir. Buna ek olarak, Neugarten ve meslektaşlarının (1965) Amerika Birleşik Devletleri’nde yapmış olduğu araştırma, yaşlanan kişilerin yaş normlarına ve yaşa uygun davranış kalıplarına gençlere göre daha fazla önem attıklarını ortaya koymuştur.

Yaş normları gibi bireyin eylemleri üzerinde kısıtlayıcı etkiler yaratan yaş ayrımcılığı ise yalnızca tutumsal olarak değil davranışsal olarak da kendini bireye hissettirmektedir. Genel anlamıyla “ayrımcılık, bir iç grubun dış gruba yaklaşmasını imkânsız kılacak şekilde mesafeli tutulması ve bunun az çok formel olarak kurumsallaştırılmasıdır” (Bilgin, 2008: 170). Bununla beraber “ayrımcılık, belirli bir grubu hem uzakta tutmayı hem de ekonomik, politik ve sosyal planda dezavantajlı bir duruma sokmayı içermektedir” (Aebischer & Oberlé’den⁹ aktaran: Bilgin, 2008: 170). Irk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi, yaş ayrımcılığı da yaş temelinde işleyen bir tür stereotipleştirmedir (Monsees, 2002). Çilingiroğlu ve Demirel’e (2004: 225) göre, “yaşlı ayrımcılığının teorik temellerini ölümden duyulan korku; gençliğe, bedensel güzelliğe ve cinselliğe verilen önem; ekonomik verimliliğe ve üreticiliğe verilen önem; yaşlılarla ilgili yapılan araştırmaların birçoğunun huzurevlerinde, bakımevlerinde ya da hastanelerdeki yaşlılarla yapılması” oluşturmaktadır.

Aslında yaş ayrımcılığı kavramı, tüm yaş gruplarına yönelik olarak görülebilecek bir ayrımcılık türüdür. Nitekim Butler (1969: 243), yaş ayrımcılığını bir yaş grubunun diğer bir yaş grubuna karşı önyargısı olarak tanımlamaktadır. Bu önyargı çoğunlukla tutum ve davranışlarda da somutlaşmaktadır.

Yaşlılara yönelik geliştirilen yaş ayrımcılığının iki temel nedeni vardır; bunlardan ilki, Estes ve meslektaşlarının (1982) Amerikan toplumuna ilişkin yapmış oldukları gözlemlere dayanarak belirtmiş oldukları üzere, üretime önem verilen bir toplumda

⁹ Aebischer, V. & Oberlé, D., 1990, *Le Groupe en Psychologie Sociale*, Paris: Bordes

yaşlıların üretici rollerini kaybetmiş olmalarıdır. Laslett (1989), istihdam açısından yaşlı ayrımcılığının 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış sosyal bir patoloji olduğunu belirtmektedir. “Modernleşmenin dinamik itici gücü olan sanayileşme ve teknolojik yenilik süreçleri, yaşlı kuşakların yetenek ve bilgilerini gereksiz kılmıştır” (Featherstone & Hepworth, 1993: 323). Bu hızlı ekonomik ve toplumsal değişim ortamında ise yaşlılar ayrımcılık yoluyla işgücü dışına itilerek, ekonomik olarak değersizleştirilmiştir. Yaşlı ayrımcılığının bir diğer nedeni ise, “yaşlı” ile “toplum” arasında yaratılmış aşilamaz uçurumdur (Hazan, 1994: 18). Sosyal olarak inşa edilmiş bu uçurum ise gençlik döneminin yaşlılar tarafından bir zamanlar tecrübe edilmiş olmasına karşın, gençlerin henüz yaşlılığa ilişkin bir bilgilerinin olmaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yaşlılık, bilinmeyen ve gizemini koruyan bir dönem olarak gençleri beklemektedir. Konuya ilişkin yapılan çalışmalar, yaşlılarla daha fazla etkileşim içerisindeki gençlerin yaşlılık dönemine ilişkin daha az stereotip geliştirdiklerini ortaya koymaktadır (Hale, 1998). Bir diğer deyişle, gençler yaşlılığa ilişkin daha fazla bilgi sahibi oldukça yaşlı ile toplum arasındaki bu uçurum giderek kapanmaktadır.

Buna ek olarak Quadagno (1999: 6) “yeni yaşlı ayrımcılığı” kavramından bahsetmektedir. Ona göre son onlu yıllarda yaşlı ayrımcılığı yeni bir biçim almıştır. Bu ayrımcılık türünde yaşlıya yönelik aşırı derecede bir korumacılık ve endişe söz konusudur; bu nedenle yaşlı, birtakım riskleri almaktan vazgeçirilmektedir. Yaşlıların toplum tarafından yetersiz, güçsüz ve diğerlerine bağımlı olarak görülmesi onları yapabilecekleri halde bir takım eylemlerden korumacı bir duygu ile alıkoymak sonucunu doğurmaktadır. Yaşlı birey, yaş ayrımcılığının getirmiş olduğu tüm bu sınırlılıklara ilişkin refleksif olarak düşünse bile eyleme geçme konusunda çekimser kalabilmekte ve böylece kendinden beklenen “yaşlı” imgesini pekiştirir bir davranış biçimi geliştirebilmektedir.

Yaş, yaş türleri, yaş normu ve yaş ayrımcılığı kavramlarına kısaca değindikten sonra, çalışma için temel öneme sahip olan “yaşlanma” kavramından bahsetmek yerinde olacaktır.

Yaşlanma, organizmanın “yaş” almasından ötürü fiziksel ve psiko-sosyal yönlerde görülen her türlü değişim sürecidir. Bu süreç doğumda başlar ve ölene dek sürer.

“Yaşlanma, bireyi ve yaşlanmanın içerisinde gerçekleştiği sosyal sistemin yapısal özelliklerini içeren süregiden biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir süreçtir” (Matcha, 1997: 2).

Bireyin çocukluktan yaşlılığına dek süren bilişsel ve fiziksel gelişimini içeren biyolojik süreç, yaşam döngüsü (life cycle) olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan yaşam seyri (life course), bireyden bir takım sosyal rollerin beklendiği ve önemli olaylarla başlayıp yine önemli olaylarla son bulan yaşam dönemlerinin bir yol güzergâhı gibi ardı ardına sıralanmasına gönderme yapan bir kavramdır. Burada bahsedilen sosyal roller ise “dul olmak, dede olmak ya da emekli olmak gibi belirli konumları işgal eden kişilere ilişkin beklenti ya da kılavuzlardır” (Quadagno, 1999: 10).

Yaşam seyri, “toplumun yaşam boyunca çeşitli yaşlarımızdaki fırsatlar, kararlar ve davranışlarımızı biçimlendirdiğine” (Morgan & Kunkel, 1998: 188) ve bireyin yaşlanma sürecinin sosyal boyutuna işaret eden bir kavramdır. Gerontolojide, bireyin yaşamında sabit kategorilere ve değişmeyen bir sisteme işaret eden “yaşam döngüsü” kavramı yerine, sürekli değişmekte olan sosyal bir sistem içerisinde daha esnek kategorilerin kullanılmasını ima eden “yaşam seyri” kavramını kullanmaya yönelik bir geçiş söz konusudur (Featherstone & Hepworth, 1989: 154). Bu nedenle yaşlanmayı sosyal bilimsel bir perspektiften ve dolayısıyla daha esnek kategorilerden oluşan dinamik bir süreç olarak ele alan bu çalışmada yaşamın çeşitli dönemlerini kapsayan yaşlanmanın tecrübe edildiği bu uzun yolun “yaşam seyri” olarak kavramlaştırılması tercih edilmiştir. Yaşam döngüsü kavramı yaşamın çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık gibi çeşitli dönemlerinin biyolojik olarak belirlendiğine işaret ederken, yaşam seyri kavramı bu dönemlerin sosyal olarak inşa edildiğine gönderme yapmaktadır. Nitekim bu çalışmada yaşlılık, sosyal olarak inşa edilmiş bir kategori olarak ele alınmaktadır.

2.3.1. Sosyal Bir İnşa Olarak Yaşlılık ve Yaşlanma

Gündelik hayata dair bilgimiz verili değildir; aksine ona dair bilgimiz diğerleriyle etkileşimimiz sonucunda o ana kadar üretilmiş mevcut bilgi stokuna fiili katılımımızla yalnızca insani olarak süregiden bir biçimde yeniden şekillenmektedir (Berger & Luckmann, 2008). Bir nesneye ilişkin bilgimiz toplumun ona attığı anlamlar yoluyla şekillenmekte; üretilen bilgi ise bu nesneyle olan ilişkimiz yoluyla pekişerek yeniden

üretilmektedir. Bu bilgi, “dünyaya ilişkin nesnel gözlemlerin değil, sosyal süreçler ve kişilerin birbirleriyle etkileşimlerinin bir ürünüdür” (Burr, 1995: 3). Yaşlılığa dair bilgimiz de işte bu şekilde sosyal olarak inşa edilmekte ve yeniden üretilmektedir. Yaşlanmanın biyolojik bir süreç olduğu elbette tartışılmaz bir gerçektir, ancak bu sürece atfettiğimiz anlamlar ve yaşlılara ilişkin değerlendirmelerimiz hep birer sosyal inşa ürünüdür (Featherstone & Hepworth, 2005a). Bir başka deyişle, belirli fizyolojik sınırlılıkları beraberinde getirmesine karşın yaşlılık, bu tanımıyla biyolojik olmaktan ziyade aslında sosyal olarak belirlenmiş bir dönemdir. Nitekim *Gerçekliğin Sosyal İnşası*’nda Berger ve Luckmann (2008: 145), “biyografinin dönemlere ayrılması, her bir aşamada insani anlamlar bütünlüğüne atıfta bulunarak sembolleştirilir” iddiasıyla, yaşlılık dönemini de içine alan biyografinin sosyal olarak inşa edilmiş olduğu fikrini doğrulamaktadırlar. Yaşlanma, toplumsal yaşamdan izole edilmiş bir biçimde biyolojik bir fiziksel çöküş dönemine indirgenemez; aksine sözlü ya da sözlü olmayan biçimlerde her an karşımıza çıkabilecek sembolik betimlemeler olarak şekillenip inşa edilmektedir (Featherstone & Hepworth, 1993: 308). Yaşlılığa ilişkin bu iddiaları temel alan sosyal inşacı perspektif, Kalaycıoğlu ve meslektaşlarına göre de (2003) yaşlılığın doğal bir özü olduğu inancını reddeder; bunun yerine her bireyin yaşlanma deneyimlerinin asıl olarak sosyo-kültürel etkenlerce şekillendiğini iddia eder.

Bu iddianın en önemli dayanak noktalarından biri ise “yaş” ve “yaşlı” kavramlarına farklı kültürlerde, bir başka deyişle farklı coğrafya ve zamanlarda farklı anlamlar atfedilmesidir. “Dünyayı anlama biçimlerimiz, kullandığımız kategori ve kavramlar, tarihsel ve kültürel olarak özgündür” (Burr, 1995: 3). Örneğin, Batı kültürlerinde doğan çocuğun yaşı sıfır kabul edilirken, Çin toplumunda doğumla birlikte çocuk bir yaşında kabul edilmektedir (Quadagno, 1999: 46). Bir başka örnek ise yaşlının özgün bir kültürdeki tanımına ilişkin verilebilir. “Nambikwara’lar *genç* ve *güzel* kavramlarını tek bir sözcükle, *yaşlı* ve *çirkin* kavramlarını da bir başka sözcükle dile getirirler” (Lévi Strauss, 1994: 301). Yaşlı ile çirkin kavramlarını özdeşleştiren bu türden bir dile getiriliş biçimi, “dil”in kavramları sosyal olarak nasıl inşa ettiğine ilişkin çarpıcı bir örnektir. Yaşlı bedenin sosyal olarak bu şekildeki inşası günümüz çağdaş toplumunda örtülü bir biçimde de olsa yansımalarını bulmaktadır. Günümüzde genç bedenler, güzellik, enerji, zarafet, manevi dayanıklılık ve iyimserliği temsil ederken;

yaşlı bedenler çirkinlik, atalet ve manevi acizlik üzerinden tanımlanmaktadır (Bond & Corner, 2004: 59).

Öte yandan yaşlanmanın, fizyolojik olmaktan öte kültürel bir süreç ve sosyal bir inşa ürünü olduğunu iddia etmek, yaşlanmanın biyolojik çöküşü beraberinde getirdiğini ima eden yaşlanmaya yönelik perspektifleri yapısöküme uğratmak anlamına gelmektedir.

“Ampirik araştırma bulguları, aktif sosyal bir fail olarak etkinlik gösterebilmede biyolojik yaşlanmanın, biyolojik değişimlerin kaçınılmaz olarak kişisel ve sosyal çökmeyi de beraberinde getirdiğine dair sosyal olarak inşa edilmiş düşünceye göre çok daha az önemli olduğunu göstermektedir” (Hepworth, 2004: 126).

Özetle yaşlılığın ve yaşlanmanın sosyal birer inşa ürünü olduğunu iddia eden sosyal inşacı bir yaklaşım, bu kavramlara atfedilen anlamların verili olmadığı, aksine bu anlamların sosyal etkileşim içerisinde failer tarafından yaratıldığı düşüncesine dayanmaktadır.

Sosyal inşacı yaklaşımın yaşlılık ve yaşlanma kavramlarını yapısöküme uğratmasına benzer biçimde, bir takım yaşlanma biçimleri ve yaşlılık dönemindeki yaşam tarzları da yaşlılığa dair zihinlerde var olan kategorileri yapısöküme uğratmaktadır. Henüz ancak çok az sayıda yaşlının, yaşlılık dönemini olağanın dışında tecrübe etmekte ve yaşam tarzlarıyla farklılık yaratmakta olduğu; kısacası postmodern biçimde yaşlanmakta olduğu görülmektedir. Yine de kendine özgü bir yaşlanma biçimi olarak “postmodern yaşlanma” olgusu, giderek önem kazanmaktadır.

2.3.2. Postmodern Yaşlanma

Postmodernizm, var olan kategorileri yapısöküme uğratan ve çeşitliliğin kutlandığı sosyal dünyada herhangi bir olguya ilişkin kategorilerin tek bir biçimde açıklanamayacağını iddia eden yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yeni bakış açısına paralel olarak postmodern yaşlanma biçimi de, bilinen hiçbir kategoriye sığmayan ve yaşlanırken bambaşka bir seyirde ilerleyen bir yaşlanma deneyimine işaret etmektedir.

Toplumumuzdaki olağan yaşlanma pratiğinin dışındaki bir yaşlanma biçimini ortaya koyması nedeniyle bu bölüm, “yaşlılar evreni”nin tamamına ilişkin genellenebilir

bir söz söyleme iddiası taşımamaktadır. Ancak, “yaşlı kimdir?”, “kime yaşlı denir?” sorularına verilebilecek olası yanıtlara alternatif bir yaşlılar grubunun olduğu görülmektedir. Örneğin bu grubu Tufan (2003) “yeni yaşlılar” olarak tanımlamaktadır. Tufan’a (2003: 24-28) göre genellikle akademik kesimden gelen bu yeni yaşlılar grubu, eğitim düzeyi yüksek, çalışma yaşamında daha üst düzeylerde bulunmuş ve mal varlığı sahibi kimselerden oluşmaktadır. Genel anlamda entelektüel etkinliklerde daha fazla yer alan ve daha fazla tüketen bu yaşlılar, yaşlılığa özgü yeni bir yaşam tarzı geliştirmektedirler. Tufan’ın “yeni yaşlılar” olarak kavramlaştırdığı üzere, günümüzde özellikle kentlerde yaşayan ve sosyo-ekonomik statüsü yüksek pek çok yaşlı, yaşlılık normlarına meydan okuyarak yaşlanmaya karşı bir direnç kültürü geliştirmektedirler. Tezde, yaşlıların anti-aging uygulamaları yoluyla fiziksel yaşlanmayla mücadele ettikleri, kısmen dışlandıkları toplumsal yaşama yaşam boyu öğrenme aracıyla tutunmaya çalıştıkları ve ortak bir yaşlılık bilinci geliştirerek yaşlılığa ilişkin politika ve hizmetlerin nicel ve nitel olarak arttırılmasına yönelik olarak yaşlılık teması etrafında örgütlendikleri bir yaşlanma tecrübesi, postmodern yaşlanma olarak tanımlanmaktadır. Yinelemek gerekirse, postmodern bir yaşlanmayı tecrübe eden yaşlı sayısı son derece az olmasına karşın, gerek yakın gelecekte Türkiye’de yeni yaşlıların sayısının artacağı beklentisi (Tufan, 2003: 24) gerekse bu türden bir yaşlanmanın analiz edilmesinin mevcut “yaşlılık” kategorisini kavramsal olarak yapı sökümü uğratması, çalışmada bu konuya yer verilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

2.3.2.1. Yaşlanmaya Karşı Direnç

2.3.2.1.1. Fiziksel Olarak Yaşlanmaya Karşı Direnç: “Anti-Aging” Olgusunun Sosyolojik Analizi

Genç görünmek, yaşlanmaya göre daha değerlidir. Tüketim toplumunda işte bu değer in vurgulanması yoluyla yaşlılığa ilişkin olumsuz bir dil ve imaj güçlendirilmektedir (Powell & Longino Jr., 2002: 222). Bu nedenle de genç ve yaşlı bedenler arasındaki ayrımların giderek silikleştiği veya silinmeye çalışıldığı bir çağda yaşamaktayız. Bu çağ, tüm yaş gruplarından kişilerin tüketim örüntülerinin benzer olduğu ve yaşı reddeden popüler bir kültürün ürünü olarak görülmektedir (Gilleard & Higgs, 2005: 73). Meyrowitz, gençler ve yaşlılar arasında bedenin ve kimliğin sunum biçimlerindeki benzerliklerin arttığı “tüm yaşlar tarafından benimsenmiş bir tarz”dan

bahsetmektedir. (Meyrowitz'den¹⁰ aktaran: Katz & Marshall, 2003: 5). Benzer biçimde, Giddens (2007: 139) yaşlıların bedenlen gençleşmeye çalıştıkları bu toplumu, gerontoloji alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla gönderme yapılan “yaşlanan toplum” kavramından çağrışımla, ironik bir biçimde “gençleşen toplum” olarak tanımlamaktadır. Ona göre gençleşen toplum, yaşlıların yaşam alışkanlıklarının gençlerinkiyle iç içe geçtiği toplumdur (Giddens, 2007: xiii). Moody (1993: xx) ise bunu postmodern kültürün ruhunu yansıtan bir durum olarak görmekte ve yaşa uygun davranış kalıplarının gençler, yetişkinler ve yaşlılar arasında sürekli değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Moody'nin bu ifadesine paralel olarak, toplumumuzda özellikle postmodern kültürün öğelerinin kısmen de olsa görüldüğü kentlerde daha genç yaşlara uygun davranış kalıplarının, yaşlılar tarafından da paylaşıldığı görülmektedir.

Hâkim yaşlılık söylemi iktisadi olarak yeniden okunduğunda, söylemi güçlendiren en önemli etkenlerden birinin üçüncü yaş pazarının ekonomik çıkarları olduğu açıkça görülmektedir. “Yaşlılığın sosyal bir inşa ürünü olduğunun bir göstergesi de bedensel gerilemeye yapılan aşırı vurgudur. Bu şekilde yaşlılık, artık fiziksel kayıplar anlamına gelmektedir” (Cruikshank'tan¹¹ aktaran: Wakeman, 2003: 421). Dolayısıyla fiziksel yaşlanmaya karşı direnç de bu bedensel kayıpları en aza indirmekle eş anlamlı bir hal almaktadır. Yaşlanmanın beden üzerine yapmış olduğu etkilerin sosyal anlamları kültürel olarak inşa edilmektedir. Yaşlanmanın beraberinde getirdiği en görünür etkilerinden biri olan yüzdeki kırışıklıklar Çin'de yüksek statü işareti olarak anlamlandırılırken Batı kültüründe bu, bedensel ve ruhsal bir çöküşün işaretidir (Featherstone & Hepworth, 1993: 306). Nitekim Batılı kültürlerde ciltteki kırışıklıklar erkeklerden ziyade yaşlı kadınlarca bir an evvel kurtulunması gereken bir olumsuzluk olarak görülmektedir¹². Hatta genç kadınlar, henüz ortaya çıkmadan önce önleyici tedbirler yoluyla kırışıklıklarla savaşmaya başlamaktadırlar.

¹⁰ Bkz. Meyrowitz, J., 1984, “The Adultlike Child and the Childlike Adult: Socialization in an Electronic Age”, *Daedalus*, 113(3), 19-48

¹¹ Cruikshank, Margaret, 2003, *Learning to Be Old: Gender, Culture, and Ageing*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham

¹² Buna benzer anti-aging pratiklerin araştırma örneklemleri tarafından uygulanma sıklıklarına ilişkin bulgular, tezin 4.4.3.2.2. *Anti-Aging Ürünlerin Tüketimi* başlığı altında tartışılacaktır.

Yaşlanmaya karşı girişilen her türlü mücadele biçimi aslında, yaşlılığın insan yaşamının istenmeyen bir dönemi olduğuna işaret etmektedir. Yaşlanma belirtileriyle başa çıkabilmek ve aktif kalabilmek gibi bir dizi girişimi kapsayan anti-aging uygulamalar, yaşlanmayı kaçınılmaz bir çöküş, bağımlılık ve çağ dışılıkla bağdaştıran hâkim yaşlılık söylemine karşı etkili bir meydan okuma olarak görülse de, bu durum bireysel olarak yaşlılığı yeniden üretmektedir (Tulle, 2004: 184-85). Yaşlanmanın etkilerini gizlemeye çalışmak, gençliğin değerini yüceltirken yaşlılığın kaçınılacak bir durum olduğuna işaret etmektedir. Gençliğin yaşlılıktan daha değerli olduğunu vurgulayan her türden anti-aging uygulama, işte bu nedenle gençlik ve yaşlılık arasındaki kavramsal kutuplaşmayı daha da ciddileştirmekte ve sonuçta yaşlılığın yetersizlik üzerinden yapılan tanımını yeniden üretmektedir.

“Yaşlanmanın işaretlerinin belki de en görünür olanları kır saçlar ile kırışan bir cilttir. Bunların yaşlının fiziksel ya da bilişsel işlevleri üzerinde herhangi bir etkisi olmamasına karşın, toplumsal ilişkileri ve rolleri üzerinde önemli etkileri vardır” (Morgan & Kunkel, 1998: 6). Bu çerçevede yukarıda belirtildiği üzere saçların beyazlaması, kırışıkların artması, elde yaşlanma lekelerinin ortaya çıkması gibi fiziksel olarak görünür işaretler, bireyin “yaşlı” olarak etiketlenmesine neden olmakta ve bu bireyler modern toplumda bu etiketlere göre konumlandırılmaktadırlar. Bir kişinin tam olarak yaşını bilmesek dahi ilk bakışta onun yaşlı olup olmadığını yaşlılığa atfedilen görünür fiziksel özellikler sayesinde bilebiliriz. İşte bu nedenle “yaşlı” ve “yaşlı olmayan” beden ayırımına ilişkin bu zihinsel sınıflandırma, “beden”in yaşlılıkta da önemini sürdürmeye devam etmesine yol açmaktadır.

Yaşlılıkta “benlik, gerçek ‘kimliğini’ fiziksel olarak ifade etmeye artık muktedir olmayan beden içerisinde hapsedilmiştir” (Featherstone & Hepworth, 1993: 313) Bu nedenle yaşlı birey, dış görünüşü ile öznel olarak hissettiği kişisel benliği arasında bir çelişki yaşamaktadır. Yaşlı bedenin içindeki benliği gizlediği bu durumu “yaşlanmanın maskesi” olarak kavramlaştıran Featherstone ve Hepworth (1989), postmodern toplumun bedene yönelik tüketimi yaşlı bireye dayattığını ve bireyin bir takım stratejiler geliştirerek bu çelişkiyi ortadan kaldırmaya çalıştığını ifade etmektedirler. Bu kavramla Featherstone ve Hepworth “gerçekte olduğumuzu düşündüğümüz ‘içimizdeki’

kendimizle, diğerleri tarafından dışarıdan açıkça görünen yaşlanmakta olan daha yaşlı kendimiz arasındaki uyumsuzluğa” gönderme yapmaktadırlar (Hockey & James, 2004: 161). “‘Daha genç’ öznel benlik ile sosyal bir kategori olan ‘yaşlı kişi’nin dış görünüşü arasındaki bir tür çelişki olarak maske, yaşlı ayrımcılığı yapan imajlar ile yakından ilişkilidir” (Featherstone & Hepworth, 2005b: 358). Böylesi bir çelişkinin ortaya çıkmasında elbette, görsel ve yazılı medya ve gündelik söylem gibi pek çok toplumsal kaynaktan beslenen “gençliğe yapılan vurgu” etkili olmaktadır.

2.3.2.1.2. Toplumsal Failik Alanlarından Dışlanmaya Karşı Direnç: Yaşam Boyu Öğrenme ve Üçüncü Yaş Üniversiteleri Örneği

Kentsel çalışma yaşamına özgü zorunlu emeklilik uygulaması, yaş ayrımcılığı temelinde yaşlıları işgücünün dışına itmektedir. Emekli olmuş yaşlılar, işgücünde olduğu gibi diğer pek çok alanda da mevcut potansiyellerini kullanmadan yaşamlarının son dönemlerini daha az etkin olarak geçirmektedirler. Bu yaşlılar arasından özellikle profesyonel meslek sahipleri, çalışma yaşamları boyunca edinmiş oldukları bilgi ve deneyimi yeterince kullanamadan iş yaşamlarına veda etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, yaşlıların yaşamlarında bir tür süreksizliğe neden olmakta ve aynı zamanda onların topluma bir katkı sağlama, onu dönüştürme ve değiştirme yönündeki potansiyellerini açığa çıkarmaları önünde bir engel oluşturmaktadır. İşte bu nedenle kentsel işgücünün yoğun olduğu endüstrileşmiş bazı ülkeler, yaşlılarının bu potansiyellerini kullanmalarına ve böylece hem topluma yönelik önemli katkılarda bulunmalarına hem de kişisel olarak tatmin olmalarına olanak sağlayan Üçüncü Yaş Üniversiteleri adı altında organizasyonlar geliştirmişlerdir.

1973 yılında Fransa’nın Toulouse Üniversitesi’nde emekliler için düzenlenen gerontoloji derslerinin büyük ilgi görmesi, Üçüncü Yaş Üniversitesi’nin kurulması yönündeki ilk adım olarak kabul edilmektedir. Kısa süre içerisinde organizasyon, diğer Fransız üniversitelere ve İngiltere, Belçika, Hollanda, Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya, Portekiz, Polonya, Çek Cumhuriyeti, İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Çin, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda’nın da aralarında bulunduğu diğer bazı ülkelere de yayılmıştır (Swindell & Thompson, 1995). Üçüncü Yaş Üniversiteleri’nin temeli ilk kez Fransa’da atılmış olmasına karşın, bu organizasyonlar bugün daha çok İngiltere’deki örnekleri ile anılmaktadır. İngiltere’deki

Üçüncü Yaş Üniversiteleri'nin ilk örneği 1981 yılında Cambridge Üniversitesi profesörlerinden Peter Laslett tarafından kurulmuştur. Günümüzde Üçüncü Yaş Üniversiteleri, İngiltere genelinde toplam 767 yerel grup ve 248.000'den fazla üyesi¹³ ile faaliyet göstermektedir.

Tez için yapılan araştırma çerçevesinde 4 Mart 2010 tarihinde ziyaret edilen Oxford Üçüncü Yaş Üniversitesi'nde yapılan görüşme ve gözlemlerimiz, organizasyon yapısının bütün yerel Üçüncü Yaş Üniversiteleri'nde aynı olması nedeniyle tümüne genellenebilir bir bilgi vermektedir.

Tam zamanlı çalışma yaşamından emekli olmuş ya da yarı zamanlı çalışan bütün üçüncü yaş mensuplarına kapılarının açık olduğunu bildiren Oxford Üçüncü Yaş Üniversitesi yetkilileri, yaşlıların sosyal bir ortamda, öğrenmeye yönelik isteklerini paylaşarak yaşamlarını zenginleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Özelde, bir üniversite şehrinde kurulmuş olması nedeniyle Oxford Üçüncü Yaş Üniversitesi'nin üyelerinin birçoğu öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Oxford Üçüncü Yaş Üniversitesi'nin yönetim kademesinden görüşülen yetkililer kendilerini işte bu nedenle oldukça şanslı olarak nitelendirmektedirler. Diğer yerel Üçüncü Yaş Üniversiteleri gruplarında olduğu gibi Oxford Üçüncü Yaş Üniversitesi üyeleri arasında farklı ilgi alanlarına sahip olanlar, bu ilgi alanları etrafında bir araya gelerek gruplar oluşturmaktadırlar. Bu grupların düzenledikleri etkinlikler, bütün üyelere duyurulmaktadır. Genellikle yerel salonlarda, katılımcı sayısına bağlı olarak zaman zaman da üyelerin evlerinde gerçekleştirilen bu etkinlikler, akademik olduğu kadar rekreasyonel de olabilmektedir. Rekreasyonel olanlar arasında, resim, heykel, seramik, el işleri, tiyatro, okuma, dans, spor ya da gezi gibi etkinlikler yer almaktadır.

Laslett (1989), farklı uzmanlık alanlarına sahip çeşitli meslek gruplarından emeklilerin sahip oldukları bilgi ve yeteneklerinin bu örgütler sayesinde kullanıma açıldığını belirtmektedir. Üyelerin kendi uzmanlık alanlarına uygun görevler aldığı bu örgütlenmeler (Laslett, 1989: 221) yaşlılara, özel ilgi alanlarını geliştirebilecekleri bir ortam sunmaktadır. Kendilerinin hem öğrenci hem de öğretmen oldukları bu organizasyonlarda üyeler, mümkün olan konularda araştırma faaliyetlerini de

¹³ The Third Age Trust, University of Third Age Resmi Web Sitesi, (www.u3a.org.uk)

sürdürmektedirler (Swindell & Thompson, 1995: 432). Bir başka deyişle, yaşlı üyelerin kendileri tarafından örgütlenen, yönetilen ve eğitim faaliyetleri sürdürülen Üçüncü Yaş Üniversiteleri, bireylerin bilgilerini ve deneyimlerini ortak bir platformda paylaştıkları, çok çeşitli konuları tartıştıkları yerlerdir.

Bu örgütlerde yer alabilmek için herhangi bir eğitim düzeyi ön koşul olarak aranmamaktadır. Yine bu örgütlerde katılımcılara herhangi bir diploma ya da sertifika sunulmamaktadır ki; bu niteliğiyle bu örgütlenmeler, eğitim ile pazara sunulabilir bir vasıf edinme arasındaki araçsal ilişkiye tam bir meydan okumadır (Tulle, 2004: 185). Nitekim eğitim, kullanışlılığından bağımsız olarak kişinin tatminini sağlaması bakımından kendi içinde bir değer taşımaktadır (Laslett, 1989: 218). Üçüncü Yaş Üniversiteleri'nin temel rolü, elbette öğrencilerine bir meslek kazandırmak değil; onları kültürel, entelektüel ve sosyal olarak geliştirmek ve sahip oldukları genel bilgi düzeylerini arttırmaktır (age: 224). Moody (2004), yaşlıların yaşlı eğitim programlarına yalnızca bilgi edinmek için değil, aynı zamanda bir aidiyet duygusu ve bireysel faillik özgürlüğüne sahip olmak için katıldıklarını belirtmektedir. Benzer biçimde Giddens (2007: 142) da, Üçüncü Yaş Üniversiteleri'ndeki öğrencilerin yararlandıkları pek çok fırsatın asıl olarak rekreasyonel olduğuna işaret etmektedir.

Moody (2004) bugün İngiltere'de çalışma yaşamı dışında bırakılmış ileri yaştaki kişilerin potansiyellerini kullanabilmelerine olanak sağlayan Üçüncü Yaş Üniversiteleri'ni yaşlılar arasında oluşan bir “direnç kültürü” olarak tanımlamaktadır. Katz ve Laliberte-Rudman'a (2004: 53) göre Üçüncü Yaş Üniversiteleri, giderek değişmekte ve genişlemekte olan üçüncü yaşa yeni bir anlam yükleyen özgün örgütlenmelerdir. Zira yaşam seyri üzerinde bir dönem olarak “üçüncü yaş”, insan ömrünün ve dolayısıyla emeklilikten ölene dek geçirilen sürenin uzamaya başladığı henüz çok yeni bir döneme gönderme yapmaktadır. Etnografik araştırmasını aktardığı kitabında Hazan (1996), Üçüncü Yaş Üniversiteleri üyeliğini ve böylece üçüncü yaş, olgunluk çağı ve yaşlılık arasında bir yerde konumlanmış bir “tampon bölge” olarak tanımlamaktadır.

“Eğitim, bilenlerle bilmeye gereksinim duyanlar arasında karşılıklı bir değişimdir. Bilmek ve bilgiye gereksinimin yaşam boyu sürmesi nedeniyle böylesi bir değişimin

kendisi de yaşam boyu bir nitelik taşımaktadır” (Laslett, 1989: 213). Yaşam boyu öğrenme olgusu, güncel bilgiyi yakalayabilmek için oldukça önemlidir. Çağımız bilgi toplumunda yaşlı bireylerin yaşlı söyleminin olumsuz etkilerine meydan okuyabilecekleri en etkin araçlardan biri de bilgidir. Yaşlıların yaşam boyu öğrenme sürecinde etkin olarak yer almaları, onlara yalnızca kişisel tatminlerini sağlayacak bir araç sunmakla kalmaz, aynı zamanda onların “demokratik bir topluma sosyal olarak entegre olmalarının da yolunu açar” (Harper, 2008: 6). Bu bakımlardan Üçüncü Yaş Üniversiteleri, yaşlıların toplumsal faillik alanlarından dışlanmalarına karşı bir “direnc kültürü” oluşturması bakımından son derece önemli bir örnek oluşturmaktadır. Gelecek kuşaklar içerisinde daha yüksek düzeyde ve daha fazla eğitilmiş bireyin yer alacak olması önkabulünden hareketle, ileri yaşlardaki eğitim talebinin ve bu yöndeki organizasyonlara duyulan ihtiyacın artacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda Üçüncü Yaş Üniversiteleri, varlık gösterdikleri ülkelerde daha da önem kazanırken, yaşlı nüfusun ve bu yaşlı nüfus içerisinde eğitilmiş bireylerin giderek artış gösterdiği Türkiye gibi ülkeler için de yakın gelecekte uygulanabilir bir model olarak görülmektedir.

2.3.2.2. “Yaşlılık” a Yönelik Bir Düşünümsellik Geliştirebilmek: Yaşlı Örgütleri

Düşünümsellik “bireyin kendi eylemleri, düşünceleri, duyguları, vb. üzerinde düşünebilme, onları açıklayabilme ve yorumlayabilme ve bunlar ışığında davranışlarını yönlendirebilme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır (Tatlıcan, 2005: 7). Bu tanımdan hareketle günümüzde özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşlıların toplumdaki konumları ve yaşlılık söylemi üzerinde düşünümsel oldukları ve yaşlılık teması etrafında bir takım örgütler kurdukları görülmektedir. “Yaşlılık” kavramı üzerinde düşünümsel olan yaşlılar grubunun yaşlı örgütleri kurmaları, eylem boyutuna taşınmış bir takım girişimler olarak ele alınmalıdır. “Modernliğin ilerleme kaydetmesiyle düşünümsellik değişik bir karakter alır. Düşünce ve eylemin sürekli olarak birbirinin üzerine yansıtılmasıyla sistemin yeniden üretiminin temeline yerleşir” (Giddens, 2004: 43). Modern toplumlarda yaşlılığın anlamını dönüştürme kapasitesine sahip bu örgütlere üye olmak, yaşlıların etkinliklerini sürdürdükleri kültürün önemli bir parçasıdır.

Öte yandan Türkiye’de toplum tarafından genellikle edilgen birer nesne olarak görülen yaşlıların, çoğu zaman da aslında kendi pratikleriyle bu algı biçimini yeniden

ürettikleri gözlemlenmektedir. Birbirini gerektiren bu iki yönlü etkileşim, adeta bir kısır döngü yaratmaktadır. İşte bu noktada, dışarıdan müdahalelerde bulunarak ya da Giddens'in (2005b: 225) tabiriyle "refleksif-kendini-düzenleme" yoluyla, bu döngü bir noktadan kırılabilir. Dolayısıyla bu kırılma ile yaşlı bireyler toplumda belirli alanlarda daha etkin olabilir ve böylece yaşlıların edilgen olarak algılanma durumları değişime uğrayabilir. Giddens'in (2005b: 225) "çağdaş dünyanın temel özelliklerinden biri" olarak tanımladığı refleksif-kendini-düzenleme girişimi ile yaşlılar, içinde bulundukları edilgen durumdan özgürleşebilirler.

"İnsanlar ne yaptıklarının bilincinde olmadıkları sürece kör toplumsal güçlerin nesnesi olurlar" (Gerth & Mills, 2006: 105). Ne yaptığının bilincinde olmak, düşünümsel bir bakış açısına sahip olma yolunda atılan en önemli adımdır. Yaşlılar, günümüzde hâkim yaşlılık söyleminin içine ancak kendileri buna izin verirlerse çekilirler. Edilgenlik üzerinden tanımlanan böylesi bir yaşlılık söyleminin karşısında durma biçimlerinden belki de en etkilisi yaşlıların bir araya gelerek oluşturdukları örgütlerdir. "Yaşlılar sayıca artış gösterdikçe ve daha görünür oldukça, yaşlıları dezavantajlı konuma sokan stereotipik tutum ve ayrımcı pratiklerle mücadele etme olasılığı artmaktadır" (Morgan & Kunkel, 1998: 7). Ancak, bu mücadele olasılığını güçlendirebilmek için yaşlı nüfusun görünür olması yeterli olmamakta; örgütlü olması da gerekmektedir. Yaşlıların oluşturduğu ve genellikle yaşlılık teması etrafında örgütlenen bu grupların en bilinenleri Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır.

"Amerika Birleşik Devletleri'nde yaş temelinde politik yönelimli çıkar grupları, 1930'ların başındaki Büyük Depresyonun neden olduğu ekonomik yoksunluk ve toplumsal ayaklanmalar sonucunda oluşmuş, fakat bunların ancak birkaçı ilk on yılını tamamlayabilmişlerdir" (Cox, 1993: 425). İkinci dalgada, yani 20. yüzyılın ikinci yarısında yaş temelinde bir araya gelmiş kişilerin oluşturdukları toplumsal örgütlenmelerden en güçlü olanları ise bugün hala varlıklarını sürdürmektedirler. Bu türden toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı Cox'a (1993: 422) göre yaşlanan bir grup bilincinin giderek büyüdüğü bir işaretidir. Bu türden yaş temelli toplumsal örgütlenmelerden yukarıda bahsedilen ikinci dalgada ortaya çıkmış olanlar arasında en iyi bilinenler Gray Panthers ve American Association of Retired Persons (AARP)'dır.

1972 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş Gray Panthers, bugün 50.000 üyesi ile yerel ve ulusal düzeylerde yaşlılığa ilişkin meselelere dikkat çeken aktivist bir kuruluştur (Wallece vd.'den¹⁴ aktaran: Matcha, 1997: 168-169). 1980'lerde ABD'de en etkili yirmi beş kadın arasında yer alan Maggie Kuhn tarafından kurulmuş olan örgüt, yaş ayrımcılığına ve yaşlıların refahına yönelik tüm tehditlerle mücadele etmektedir (Cox, 1993: 430). “Gray Panthers hareketi, yaş ayrımcılığına yol açan pek çok yasayı ve Amerikan toplumunun çeşitli alanlardaki yaşlılara yönelik tutumlarını değiştirerek beklentilerin çok üzerinde bir başarı göstermiştir” (Hazan, 1994: 36). Örgüt, “yalnızca yaşlılığa bağlı sorunlarla değil, aynı zamanda yoksulluk ve nükleer silahlar gibi bir takım sosyo-politik meselelerle de ilgilenmesi bakımından yaşlı örgütleri arasında en radikal hedeflere sahip” olarak tanımlanmaktadır (Day'den¹⁵ aktaran: Morgan & Kunkel, 1998: 391).

Bugün üye sayısı 33 milyonu bulan American Association of Retired Persons ise (Binstock, 1995), ABD'de 1958 yılında Ethel Percy Andrus tarafından National Retired Teachers Association ismiyle kurulmuştur¹⁶. AARP, yılda yüzlerce konferans ve toplantı düzenlemekte, Capitol Hill siyasetinde lobi faaliyetleri yürütmekte, binlerce çalışmaya sponsorluk yapmakta, yaşlılıkla ilgili pek çok araştırma ortaya koymakta ve halk tabanlı bir aktivizmi harekete geçirmektedir (Dychwalt, 1999). Üye sayısının oldukça fazla olması ve örgütlü niteliği ile AARP, önemli bir baskı grubu olarak faaliyet göstermektedir. Dychwalt'a (1999) göre bugün ABD'de başarı elde etmek isteyen her düzeydeki siyasetçi, elinde tuttuğu siyasi güç nedeniyle AARP'nin sahip olduğu nüfuzu göz önünde bulundurmamak zorundadır.

Öte yandan “AARP, asıl olarak beyaz yakalı, orta-sınıf, profesyonel mesleklerden emekli olmuş kişilere ilişkin meselelerle ilgilenen bir örgüt olarak tanımlanmaktadır (Wallece vd.'den¹⁷ aktaran: Matcha, 1997: 168). Buna ek olarak AARP, üyelerinin bir

¹⁴ Wallace S.P., Williamson, J.B., Lung, R.G., & Powell, L.A., 1991, A Lamb in Wolf's Clothing? The Reality of Senior Power and Social Policy (içinde) M. Minkler & C.L. Estes (der), *Critical Perspectives on Aging: The Political and Moral Economy of Growing Old*, Amityville, NY: Baywood, s.95-114.

¹⁵ Day, Christine, L., 1990, *What Older Americans Think*, Princeton, NJ: Princeton University Press

¹⁶ American Association of Retired Persons Resmi Web Sitesi (www.aarp.org)

¹⁷ Wallace S.P., Williamson, J.B., Lung, R.G., & Powell, L.A., 1991, A Lamb in Wolf's Clothing? The Reality of Senior Power and Social Policy (içinde) M. Minkler & C.L. Estes (der), *Critical Perspectives on Aging: The Political and Moral Economy of Growing Old*, Amityville, NY: Baywood, s.95-114.

takım ekonomik faydalar temelinde bir araya geldiği bir örgüt niteliği de taşımaktadır (Binstock, 1995). Sosyal adaletin sağlanması gibi her yaştan kişiyi ilgilendiren toplumsal meselelerin çözümü için girişimlerde bulunan ve bu anlamda daha aktivist bir yol izleyen Gray Panthers'dan farklı olarak AARP, Binstock'a (1995) göre ılımlı ve statükoyu savunan bir strateji izlemektedir.

Özellikle Türkiye'de yaşlılar arasında ancak çok küçük bir kesimin Giddens tarafından pre-refleksif olarak tanımlanan rutin, gündelik pratiklerden; refleksif yani düşünümsel olarak gözetilen eylem boyutuna geçebildiği gözlemlenmektedir. Her ne kadar toplumumuzdaki tüm yaşlılar adına genellemeler yapma olanağını ortadan kaldırsa da sadece düşünümsel eylem boyutuna geçmiş yaşlılara ilişkin bu durum, Giddensçi anlamda “güç”e yani toplumu dönüştürme kapasitesine sahip yaşlı faillerin varlığına işaret etmesi bakımından bu çalışma için önemli görülmektedir. Öte yandan, Türkiye'deki yaşlılar yaşlılık meselesine ya da diğer toplumsal sorunlara ilişkin taleplerine cevap bulmaları amacıyla sayısal çokluklarını, henüz siyasi bir güce çevirebilmiş değillerdir. Bunun ilk nedenini yaş kavramından bağımsız olarak Türkiye'nin sahip olduğu siyasi kültür ile açıklamak mümkündür. Nitekim Walker (2006: 345) bu türden yaşlı örgütlerinin bazı ülkelerde daha kolay biçimde kurulduğunu, öte yandan diğerlerinde bu örgütlenmelerin daha zor ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylesi bir örgütlenmeye neden olan faktörleri ise “siyasi sistemin buna uygunluğu, sivil kültürün gücü ve merkezi ve yerel yönetimlerin buna cevap verebilirliği” olarak sıralamaktadır. Buna paralel olarak sivil kültürün (yurttaşlık kültürünün) henüz yerleşmekte olduğu Türkiye'de halk tabanlı örgütlerin (grassroot organizations) siyasete doğrudan müdahalelerine olanak sağlayan tam demokratik bir sistem mevcut değildir.

Bu türden örgütlenmelerin Türkiye'de henüz varlık göstermemelerini açıklayan diğer bir neden ise bugünkü yaşlıların içerisinde sosyalleştikleri dönemin etkisidir. Günümüzün yaşlı kuşakları az eğitilmiş, gelir düzeyleri oldukça düşük ve yaşamları boyunca siyasi olarak daha az aktif bir rol benimsemiş kişilerden oluşmaktadır. Bu nitelikler, yaşlıların yaş temelinde birtakım örgütler geliştirmelerinin önünde engel teşkil etmektedir.

Ancak, yakın gelecekte Türkiye’de okur-yazar olan, yüksek düzeyde eğitim görmüş, kentli, profesyonel mesleklerden emekli olmuş yaşlıların sayıca artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca bugün aktivist olan kuşakların siyasi farkındalık, katılım ve toplumsal meselelere duyarlılıklarını yaşamlarının ileri dönemlerine taşıyacakları beklenmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de çok da uzak olmayan bir gelecekte yaşlılık kimliği etrafında bir araya gelmiş bu türden yaşlı örgütlerinin faaliyet göstermesi beklenmelidir.

3. BÖLÜM II- YAŞLANMAYI AÇIKLAYAN KURAMLAR

3.1. YAŞLANMA KURAMLARI

Bu bölümde yaşlanma kuramları, Kart'ın (1990: 183) yapmış olduğu ayrıma dayanarak iki ana kategoride ele alınacaktır. Bunlardan ilki bireyin yaşlanmayı nasıl deneyimlediğini, diğeri ise toplumun sosyal sistemi ile yaşlı üyeleri arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan kuramlardan oluşmaktadır.

3.1.1. Bireyin Yaşlanma Deneyimini Açıklayan Kuramlar

3.1.1.1. İlgisizlik Kuramı

Elaine Cumming ve William Henry'nin 1961 yılında yayınlanan *Growing Old: The Process of Disengagement* isimli kitaplarında ortaya attıkları bu kuram, insanların yaşlandıkça toplumdan uzaklaştıklarını savunur. Cumming ve Henry, bu kopuşun iki yönlü bir kopuş olduğunu belirterek yaşlının toplumdan koptuğu kadar toplumun da yaşlıdan uzaklaştığını iddia eder. Buna göre ilgisizlik, toplum ve yaşlı arasında karşılıklı olarak gelişir (Matcha, 1997: 52), geri döndürülemezdir (Quadagno, 1999: 24), evrenseldir ve kaçınılmazdır (Matcha, 1997: 52; Quadagno, 1999: 24). Cumming ve Henry (1961: 14), ileri yaşla birlikte gelen ilgisizliğe dair iddialarını şöyle ifade etmektedirler:

“Bizim kuramımızda yaşlanma, yaşlanan kişi ve o kişinin ait olduğu sosyal sistemlerde bulunan diğer kişiler ile olan etkileşimlerindeki azalmadan kaynaklanan kaçınılmaz ve karşılıklı bir çekilme ya da ilgisizleşmedir. Süreç, bireyin kendisi ya da söz konusu durum içerisindeki diğerleri tarafından başlatılabilir.”

İlgisizlik Kuramı, Talcott Parsons'ın Sosyal Sistem yaklaşımını temel alarak yaşlının sosyal sistemin yararı için toplumdan kopması gerektiğini iddia eder. Çünkü yaşlılar, daha genç olan yetişkinler kadar etkin değillerdir ve bu nedenle sosyal sistemin işlevselliği açısından temel rollere ilişkin gerekliliklerin daha genç olanlar tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir (Lynott & Lynott, 2002). Ayrıca yaşamla bağlarını önceden koparmış olması nedeniyle yaşlı birey, öldüğünde sosyal sistemi zarara uğratmayacaktır (Quadagno, 1999: 24). Nitekim bu argüman, İlgisizlik Kuramı'nın işlevselci yanını ortaya koymaktadır.

Yaşlanmayı konu alan ilk sosyal kuram olarak kabul edilebilecek (Lynott & Lynott, 2002; Victor, 2005) bu kuram, günümüzde iflas etmiştir. Pek çok kaynak, yapılan araştırmaların da bunu kanıtlar nitelikte olduğundan bahsetmektedir. Yapılan bu araştırmalar, yaşlıların daha etkin ve üretken olduklarında yaşamdan duydukları tatminin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. “Sosyal gerontologlar, artık yaşlıların sosyal roller ve sosyal etkileşimden çekilmelerini normal yaşlanma olarak görmemektedirler” (Quadagno, 1999: 27). Ayrıca, bir yaşlanma biçimi olarak ilgisizlik her zaman yaşlının kendi tercihi olmamaktadır; ilgisizlik çoğu zaman yaşlının sosyal olarak etkin kalmasına yönelik fırsatlar sunamayan toplumsal sistemin başarısızlığı olarak görülmelidir (Hooyman & Kiyak, 1991: 84).

3.1.1.2. Etkinlik Kuramı

1960’larda Robert J. Havighurst tarafından İlgisizlik Kuramı’na cevaben ortaya atılan bu kuram, geçmişlerinde etkin bir yaşam tarzı süren kişilerin yaşlılıklarında da etkin oldukları ve yaşlılıklarında sürdürdükleri bu etkinlikleri sonucunda yaşamlarından daha fazla tatmin duydukları iddiasına dayanır. Bu nedenle kuram, bireylerin orta yaşlılıktaki rollerine yaşlılıkta da mümkün olduğunca devam etmelerini öğütler. Eğer zorunlu emeklilik gibi nedenlerden dolayı bu roller yaşlının elinden zorla alınmışsa, yaşlı bu rolünün yerine geçebilecek başka etkinlikler bulmalıdır (Havighurst, 1961). Etkinlik Kuramı’na temel teşkil eden bir araştırma olan “Kansas City Study of Adult Life”, yaşlıların psikolojik ve sosyal gereksinimlerinin orta yaştakilerden farklı olmadığını, bu nedenle de yaşlıların izole ya da ilgisiz olmalarının ne normal ne de doğal olduğunu” ortaya koymaktadır (Quadagno, 1999: 27).

Etkinlik Kuramı, bütün yaşlıların aynı etkinlik olanaklarına sahip olduğu varsayımından hareket eder. Oysa yapının getirdiği bir takım sınırlılıklar mevcuttur ve tam da bu nedenle daha önce de iddia ettiğimiz üzere yaşlılar arasında ayrımlar yapılması gerekmektedir. Öte yandan, Etkinlik Kuramı bu türden ayrımları ve yaşlılar arasındaki çeşitliliği yok saymaktadır. Tufan (2002: 145-146) etkinlikler üzerinde yapısal ve kişilik özelliklerinin belirlediği sınırlılıkları şu şekilde ifade etmektedir:

“Yaşı ilerlemiş bir insanın aktivitelerinin ve ilişkilerinin o kişi tarafından ‘arzulanan’ ölçüsü, yaşlılık dönemine girilmesinden çok önceleri oluşan kişilik faktörlerine de

bağlıdır. Bunlara bir de frenleyici veya teşvik edici rol oynayan sosyal yapıları (bir meslek grubuna ait olma, bölge, yerleşim şekli) ve aile veya komşuluk ilişkileri gibi sosyal ilişki alanlarını dikkate almak ve bunlardan ötürü ortaya çıkan genel sosyal durumu da gözden kaçırmadan yarattıkları kişisel tutum ve davranışlardaki koşulları eklemek gerekir.”

Yaşlının aktif olmasının yaşamdan duyduğu memnuniyeti arttırdığını iddia etmesi, Etkinlik Kuramı’nı böyle bir nedenselliğin yönü ile ilgili diğer bir takım eleştirilere maruz bırakmaktadır. Eleştirilere göre yanıtlanması gereken sorular şunlardır: Yaşlı aktif olduğu için mi hayatından memnundur; yoksa memnuniyet düzeyi yüksek olduğu için mi aktiftir; ya da ikisi arasında ara faktörler mi söz konusudur? (Morgan & Kunkel, 1998: 276). Nedenselliğin yönüne ilişkin bu karmaşıklık çözmek konusunda herhangi bir iddiası bulunmaması, kurama yönelik bu eleştiriye haklı göstermektedir.

İlgisizlik ve Etkinlik Kuramları’nda temel alınan yaşlı birey imgesi birbirinden çok farklı olsa da, her ikisinin de işlevselci geleneği izlemeleri, bu iki kuramı bir kaç noktada benzer kılmaktadır. İlk olarak, McMullin ve Marshall’ın (1999: 311) belirttikleri gibi, “İlgisizlik ve Etkinlik Kuramları bireye bir fail olarak odaklanmazlar; bireye en genel anlamıyla bir nesne olarak eğilirler ve özelde de bireyin bir nesne olarak ne ölçüde tatmin olduğunu incelerler”. İkinci olarak, hem İlgisizlik hem de Etkinlik Kuramları insan davranışını açıklamaya yönelik kuramlar olmaktan ziyade “ileri yaşlarda nasıl yaşamalı?” (Victor, 2005: 41) ya da “optimum yaşlanma nasıl olmalıdır” (Quadagno, 1999: 22) sorularına yönelik bir reçete niteliği taşırlar. Bununla birlikte, bu kuramların çıkış noktasını artık üretken olmayan yaşlılar sorunu oluşturmaktadır (Biggs, 2004: 141).

3.1.1.3. Devamlılık Kuramı

“İlgisizlik ve Etkinlik Kuramları’nın açıkça görülen eksiklikleri, yaşlılığa uyum sağlama konusunda bir üçüncü sosyal-psikolojik kuramın ortaya çıkışına neden olmuştur” (Hooyman & Kiyak, 1991: 85). Atchley’nin 1989 yılında literatüre kazandırdığı Devamlılık Kuramı’na göre, “orta yaşlı ve yaşlı bireyler, uyum sağlayıcı seçimler yaparak var olan iç ve dış yapıları korur ve sürdürürler ve böylece alışkın oldukları yaşam alanlarına alışkın oldukları stratejileri uygulamak anlamına gelen

devamlılığı kullanarak bu amaca ulaşmayı tercih ederler” (Atchley’den¹⁸ aktaran: Matcha, 1997: 58). Böylece hafıza gerektiren iç devamlılık yani kişinin kendine dair bilgisi ve dış devamlılık yani davranışlarımızı belirleyen fiziksel çevre ve sosyal ilişkiler korunmaktadır (Matcha, 1997: 58). Biggs’e (2004: 143) göre devamlılık, yetişkinlerin yaşlanmasıyla birlikte kimliklerini sürdürme stratejisidir. Kuram, “kişiliğin yaşlılığa uyum sağlamada temel rol oynadığına ve yetişkin gelişiminin devamlılık arz eden bir süreç olduğuna vurgu yapmaktadır” (Quadagno, 1999: 28).

Öte yandan, Devamlılık Kuramı, yaşlılıkta gözlemlenen yaşam tarzlarının her zaman yaşam boyu süren bir model izlemediği; bunların yaşlanmaya cevaben de geliştirilebileceği nedeniyle eleştirilmektedir (Hooyman & Kiyak, 1991: 86). Ayrıca, Devamlılık Kuramı, yaşlı kadınlar arasındaki yüksek yoksulluk seviyeleri gibi eşitsizlik biçimlerini bireysel patolojilere çevirmesi bakımından da eleştirilmektedir (Quadagno, 1999: 29).

3.1.1.4. Karşılıklı Değişim Kuramı

Bu kurama göre, “yaşlıların değişime sokabildiği kaynakların daha az olması nedeniyle yaşlılar ile gençler arasındaki etkileşim azalmaktadır” (Bengtson & Dowd’dan¹⁹ aktaran: Quadagno, 1999: 30). Öte yandan yaşlıların değişime sokabildiği gelir, mülk gibi iktisadi kaynakları da içine alan bir takım kaynakların fazla olduğu durumlarda ailenin yaşlı ile genç üyeleri arasındaki ilişki artmaktadır (Quadagno, 1999: 30). Kurama göre “yaşlının statüsünü belirleyen temel faktör, yaşlının iktidar kaynakları üzerindeki denetimi yoluyla belirlenen topluma yaptığı katkı ile yaşlıyı desteklemek için ortaya konan maliyet arasındaki dengedir” (Hooyman & Kiyak, 1991: 94).

“Son zamanlarda yapılan çalışmalar, sosyal destek ve kuşaklararası transferi açıklamada değişim kuramının kullanışlılığını doğrulamaktadır” (Quadagno, 1999: 31). Bu kuram yoluyla, örneğin tarımsal sermayenin kuşaktan kuşağa geçtiği, bir başka deyişle yaşlının çocuklarıyla ilişkilerinde değişime sokabildiği bir kaynağı elinde bulundurduğu kırsal toplumda, yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki yakın ilişki kısmen

¹⁸ Atchley, R.C., 1989, A Continuity Theory of Normal Aging, *Gerontologist*, 29 (2), 183-190

¹⁹ Bengtson, V.L. & J.J. Dowd, 1981, “Sociological Functionalism, Exchange Theory and Life-cycle Analysis: A Call for More Explicit Theoretical Bridges”, *International Journal of Aging and Human Development*, 12(2), 55-73

açıklanabilmektedir. Ancak, aile bağlamındaki geleneksel değerlerin hala önemli düzeyde hüküm sürdüğü Türkiye’de, “yetişkin evlâtların yaşlı ebeveynlerine yardımcı olmak zorunda olduklarına ilişkin duygu”ya (Brubaker’dan²⁰ aktaran: Matcha, 1997: 86) gönderme yapan evlâtlık görevi (filial responsibility) kır ya da kentte yaşamaktan bağımsız olarak kuşaklararası ilişkilerde ön plandadır. Bu yaygın kültürel eğilim nedeniyle kuram, Türkiye’deki güçlü kuşaklararası ilişkileri açıklamada yetersiz kalma olasılığı taşımaktadır.

3.1.2. Toplumun Sosyal Sistemi ile Yaşlı Üyeleri Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Kuramlar

3.1.2.1. Modernleşme Kuramı

Bu kuram, modernleşme ile birlikte yaşlıların toplumsal konumlarının değişime uğradığını iddia etmektedir. Kurama göre yaşlının statü kaybı modernleşen tüm toplumların ortak özelliğidir (Tischler, 1993).

“Metodolojik olarak bu kuramdan yola çıkarak on beş ayrı toplumu inceleyen Cowgill ve Holmes (1972), şu bulguları elde etmişlerdir:

- “Yaşlı” kavramı, modernleşmenin derecesi ile ilişkilidir. Modern toplumla karşılaştırıldığında ilkel bir toplumda kronolojik / takvim yaşı genç olan birisi, yaşlı olarak sınıflandırılabilir.
- Yaşam uzunluğu modernleşme ile doğrudan ilintilidir.
- Modernleşmiş toplumlar daha yüksek yaşlı nüfus oranına sahiptirler.
- İlkel toplumlarda yaşlıların statüsü daha yüksek iken, modern toplumlarda daha düşük ve karmaşıktır.
- Yaşlılar sayıca az olduklarında statüleri yüksektir; öte yandan sayı ve oran bakımından fazla olduklarında ise statüleri düşüktür.
- Emeklilik modern bir buluştur ve asıl olarak modern ve yüksek düzeyde üretken toplumlarda görülür.

²⁰ Brubaker, T.H., 1985, *Later Life in Families*, Beverly Hills, CA: Sage

- İlgisizlik (disengagement) ilkel toplumlarda ve tarım toplumlarında görülmeyen; modernleşme ile birlikte ilerleyen bir olgudur” (Cowgill & Holmes’dan²¹ aktaran: Tischler, 1993: 234).

Geleneksel toplumdan modern topluma dönüşüme paralel olarak yaşlının statüsünün de dönüştüğünü iddia eden Durkheim (1964 [1893]: 293-294), geleneksel toplumda yaşlının elinde yetişen genç kuşağın yaşlının otoritesini koşulsuz kabullendiğini, geleneğe otorite kazandırmanın ise aslında yaşın sağladığı otorite olduğunu belirtmektedir. Geleneksel toplumda yaşlıya karşı duyulan saygı, uygarlaşma ile azalır ve bu saygı yerini yaşlıya yönelik bir acıma duygusuna bırakır. Bu açıdan, “tarım temelli kırsal toplumdan teknoloji temelli kent sistemine geçiş, yaşlının statüsünde temel bir değişim meydana getirmektedir” (Matcha, 1997: 31). Çalışma örüntülerinin teknolojiye ilişkin bilgi ve yüksek düzeyde eğitim gerektirdiği kent yaşamında, yaşlıların sahip oldukları yetenekler ve statü değersizleşmektedir. Yaşlının bu nedenden ötürü çalışma yaşamı dışında bırakılması ise, onun topluma giderek daha fazla bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır (Matcha, 1997: 31-34).

Sanayileşmenin çalışma yaşamı üzerinde yarattığı dönüşümün yanı sıra Quadagno (1999), modernleşmenin bir başka ögesi olan göçün de genç kuşak ailenin yeni bir yerleşimde ikamet ettiği yeni-yersel aile (neo-local family) biçimini getirdiğini ve böylece yaşlıyı izole ettiğini savunmaktadır.

Kısacası, “kentleşme, sanayileşme, çalışma yaşamının doğasındaki değişme, sağlık alanındaki ilerlemeler ve nüfus artışı hep birlikte, daha basit toplumlarda yaşlının sahip olduğu onuru, prestiji ve saygıyı aşındırmaktadır” (Morgan & Kunkel, 1998: 87) İşte bu genel ifadeden hareketle Modernleşme Kuramı, yaşlıya atfedilen değerlerin geleneksel toplumdan modern topluma geçiş ile birlikte giderek azalmakta olduğu fikri üzerine temellenmiştir.

3.1.2.2. Alt Kültür Kuramı

Bu kuram, Amerikan toplumunda yaşlılar arasındaki ortak yönlerin oldukça fazla olduğu ve onların bu yönleriyle toplumun geri kalan kısmından ayrıldığı fikrinden yola

²¹ Cowgill, Donald O. & Lowell Holmes, 1972, *Aging and Modernization*, New York: Appleton-Century-Crofts

çıkarak ortaya atılmıştır (Kart, 1990: 197). Bu kurama göre, aralarındaki ortak yönlerden ötürü toplumda bir “alt kültür” oluşturdukları varsayılan yaşlılar, toplumun diğer kesimlerinden dışlanmaktadır (Matcha, 1997: 54).

Alt kültür, “kendine özgü davranış örüntüleri ile toplum içerisinde ayrılmış olan, toplumun kendinden daha küçük bölümleri” olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 1996: 64) Alt kültürden, iki temel koşulun karşılanması durumunda bahsedilebilir. Bunlardan ilki, grubu oluşturan kişilerin benzer çıkar ve sorunlara sahip oldukları; ikincisi ise yine bu grubun toplumun diğer kesimleriyle etkileşimden dışlanmış olduğu durumlarıdır (Rose’dan²² aktaran: Cox, 1993: 424). Ancak gerontolojinin en güçlü savlarından biri olan yaşlanmanın ve yaşlılığın çok çeşitli görünümünün oluşu ve böylece yaşlıların kendi içinde geniş bir çeşitlilik sergilediklerine ilişkin iddia nedeniyle kuram, sıklıkla eleştirilmektedir. Nitekim bu çeşitlilik içerisinde yaşlılar, ortak çıkar ve sorunlara sahip olmadıkları gibi, toplumdan aynı düzeyde dışlanmış da değildirler. Bu nedenle Alt Kültür Kuramı, bu çalışmada olduğu gibi toplum içerisinde çeşitli konumlar işgal eden yaşlıları anlamaya ve açıklamaya yönelik çalışmalar için yetersiz kalmaktadır. Öte yandan Alt Kültür Kuramı, emekli köyleri, huzurevleri ya da bakım evleri gibi yaş temelinde toplumdan ayrılmış toplulukları çalışmada yararlı ve etkili bir araç sunabilir. Zira toplum içerisinde yaşayan yaşlılardan farklı olarak bu topluluklar içerisinde yer alan yaşlılar, ortak sorunlar ve çıkarları paylaşmakta ve bir ölçüde toplumun geri kalanından dışlanmış olarak yaşamaktadırlar.

Alt Kültür Kuramı’nın kullanışlılığına ilişkin bu eleştirinin yanı sıra Etzioni (1976: 21), Amerikan toplumunda yaşlıların kendilerine özgü ihtiyaçları olan bir statü grubu olarak görülmelerinin, yaşlılar ile toplumun geri kalan kısmı arasında işlev bozucu (dysfunctional) bir gerilime neden olduğunu belirtmektedir. Bu bakış açısı ile Etzioni, Alt Kültür Kuramı’na doğrudan atıf yapmaksızın kuramın temel bakış açısını eleştirmekte ve yaşlıların toplumun tamamına içerilmiş olarak görülmeleri gerektiğini belirtmektedir.

²² Rose, A.M., 1965, “Group Consciousness among the Aging” (içinde) *Older People and Their Social World*, (der) A.M. Rose & W.A. Peterson, Philadelphia, F.A. Davis Co. s. 19-36

3.1.2.3. Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı

Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı, yaşlılara ilişkin uygulamalardaki çeşitliliği anlamayı ve bunların makro sistem ile ilişkilerini göstermeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber kuram, farklı sosyal sınıflardaki yaşlıların ekonomik yaşam içerisindeki ve genel toplumsal konumlarına ilişkin farklılıkları vurgulamaktadır. (Estes vd., 1982: 154).

McMullin'e (2000) göre, Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı'nın dayandığı dört temel dayanak noktası vardır. Bunlar;

- Sosyal politikaların yaşlılıktaki bağımlılığı daha da körüklediği,
- Yaşlıların gereksinimlerinin metalaştırıldığı,
- Yaşlılığın toplumdaki işbölümüne bağlı kılındığı ve böylece emeklilik kurumunun yaşlılığa sosyal bir ölüm getirdiği,
- Pazar ekonomisi içerisinde yaşlıların işgücünün dışında bırakıldığı yönündeki fikirler olarak sıralanabilir.

Kuram, yaşlanmayı kurumsal yapıların bir sonucu olarak ve gücün eşitsiz dağılımı temelinde ele alır (Matcha, 1997: 60). Yaşlılığın Ekonomi Politikası, modern toplumun kapitalist karmaşıklığını ve yaşlılığın ekonominin ihtiyaçlarına hizmet eder biçimde nasıl sosyal olarak inşa edilmiş olduğunu analiz ederken Marxçı görüşe dayanmaktadır (Estes'den²³ aktaran: Powell, 2001).

Bu politikaların başında, zorunlu emeklilik uygulaması gelmektedir. Kurama göre zorunlu emeklilik uygulaması, yaşlıları üretim süreçleri dışına iterek onların bağımlı konumlarını yeniden üretmektedir. Kuramın, eleştirel kurama dayanarak kişinin ilişki içinde olduğu diğerlerinden ve hatta kendisinden yabancılaşılabileceğine dair iddiası Matcha'ya (1997: 50) göre kişinin emeklilik nedeniyle yabancılaşıma yaşayabileceğine dair görüş ile paralellik taşımaktadır. Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı'nı savunan sosyal bilimciler, yaşlıların karşı karşıya kaldıkları sorunların kaynağını, onların fiziksel ve zihinsel yetersizlikleri ya da örneğin emeklilik gibi yeni süreçlere uyum sağlamada göstermiş oldukları başarısızlıklar olarak görmek yerine, yaşlıların sorunlarının devletin

²³ Estes, C., 1979, *The Aging Enterprise*, San Francisco: Jossey Bass

ve ekonominin yapısal özelliklerinden ve kaynakların dağılımında bu kurumların yaratmış olduğu eşitsizliklerden kaynaklandığını öne sürerler (McMullin & Marshall, 1999: 308).

“Yaşlanmaya ilişkin yapısalcı görüş, yaşlıların statü ve kaynaklarının ve hatta yaşlılık sürecinin ilerlediği yolun, kişinin sosyal yapı içerisindeki konumu ve bu konumu etkileyen ekonomik ve siyasi faktörlerce belirlendiği savından hareket etmektedir” (Estes vd., 1982: 155). Kuram, sahip olduğu bu yapısalcı görüş nedeniyle yaşlanmayı ve yaşlılığı, ekonomi, politika ve toplum üçgeninin oluşturduğu makro bir çerçeveden ele almaktadır. Kuramın bireyi göz ardı ederek daha makro düzeyde açıklamalara eğilmesi (McMullin & Marshall, 1999: 309) biçiminde ortaya çıkan bu özellik, aynı zamanda kuramın eleştiriye en açık yanını oluşturmaktadır. Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı, bireyi göz ardı ederken bireyin motivasyonlarını, algılarını ve etkinliklerini de göz ardı etmekte ve böylece yaşlıları oldukça edilgen olarak görmektedir (Quadagno, 1999). Kurama yönelik eleştirilerden bir diğerini ise, artık pek çoğu doğrudan üretimde yer almayan yaşlıların toplum içerisindeki konumlarına ilişkin daha açıklayıcı bir analiz yapabilmek için yaşam tarzı, eğitimsel altyapı, sosyal ağlar, tüketim örüntüleri ve inançlar gibi üretim ilişkileri ile doğrudan bağlantısı olmayan uğraklara eğilmek gerektiğine ilişkin iddia oluşturmaktadır (McMullin, 2000).

3.1.2.4. Yaş Tabakalaşması Kuramı

Yaş Tabakalaşması Kuramı, toplumun yaş temelinde hiyerarşik bir biçimde tabakalara ayrılmış olduğu fikrine dayanmaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 398). “Belli bir yaş tabakasının üyeleri, oynamaları beklenen sosyal roller ve onlara toplum tarafından verilen hak ve imtiyazlar nedeniyle diğerlerinden ayrılırlar” (Kart, 1990: 204). “Toplumsal yapı ve yaş arasındaki ilişkiyi analiz eden” (Quadagno, 1999: 35) Yaş Tabakalaşması Kuramı, yaşı bir sosyal statü aracı olarak ele almak yoluyla kişileri yaş temelinde farklı tabakalara yerleştirir. “Yaş, aynı zamanda bireyin toplumsal yapıda ‘belirli rollere girmesi ve bu rollerden çıkmasında önemli bir ölçüt’ olarak yer almaktadır” (Riley vd.’den²⁴ aktaran McMullin & Marshall, 1999: 307). Bu haliyle

²⁴ Riley, M.W., Johnson M. & Foner, A., (eds.) 1972, *Aging and Society: Volume 3, A Sociology of Age Stratification*, New York: Russell Sage Foundation

kuram, yaş tabakalaşmasının da aynen toplumsal sınıf ve toplumsal hareketlilik gibi incelenebileceğini savunmaktadır (Matcha, 1997: 59).

Yaşın bir noktaya kadar bireyler arasında hiyerarşik bir tabakalaşma yarattığı açıktır. Örneğin, belirli bir yaşa erişen kişilerin üretkenlik yeteneklerinin azaldığını düşünerek onları işgücü dışına çıkarmak, üretkenlik açısından daha genç kuşakların daha üst tabakalarda konumlandığına işaret etmektedir (Hooyman & Kiyak, 1990: 89). Nitekim bu kurama göre yaşlıları anlamak için, farklı yaş tabakalarının farklı deneyim ve beklentilere sahip olması nedeniyle toplumun yaş temelinde farklılaşmış bir yapı olarak incelenmesi gerekmektedir (Riley'den²⁵ aktaran: Matcha, 1997: 59). Ancak yaş, toplumda var olan eşitsizlikler üzerinde sosyal sınıf, cinsiyet ya da etnisite kadar etkili değildir. Buna karşın Yaş Tabakalaşması Kuramı, bireyler arasındaki toplumsal eşitsizlikleri sadece yaş temelinde açıklamaya çalışmakta, geri kalan etkenleri ise göz ardı etmektedir.

Her biri yaşlanma sürecinin ve yaşlılık olgusunun ancak bir yönünü açıklama yeterliliğine sahip bu kuramlar, konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı ortaya koyamamaktadırlar. Mikro ve makro boyutlarıyla ele alınması gereken yaşlanma konusu için her iki boyutu bir araya getiren bir yaşlanma kuramı geliştirilmemiştir. Ayrıca yaşlıları homojen bir grup olarak ele alma eğilimindeki bu kuramların en zayıf ortak noktaları, ancak mikro ölçekte yapılacak bir analiz yoluyla görünür kılınabilecek olan yaşlılar arasındaki çeşitliliği ortaya koyamamalarıdır.

Yukarıdaki yaşlanma kuramlarından özellikle işlevselci ve yapısalci paradigmalara dayanarak oluşturulmuş olanların, bu çalışma için kuramsal bir çerçeve sunamayacak olmasına ilişkin iddia da bazı rasyonel temellere dayanmaktadır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, bu kuramların “yapı”yı aşırı vurgulamalarıdır. Bu, bireyleri “özne” olarak görmek yerine, onları önceden yapılandırılmış bir yapı içerisinde konumlanan öğeler olarak görmek anlamına gelmektedir. Bu duruma yol açan bir diğer neden ise, yapının sınırları içerisinde eyleyen birey için yapının, mümkün kılıcı olmaktan ziyade “kısıtlayıcı” olmasıdır. Dolayısıyla bireylerin failliğinin görünür

²⁵ Riley, M.W., 1971, “Social Gerontology and the Age Stratification of Society”, *Gerontologist*, Spring, 11, 79-87

kılınmaya çalışıldığı bu türden çalışmalarda, yapının kısıtlayıcı yönünü daha fazla vurgulamaları nedeniyle bu kuramlar, çalışılan olguyu açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Yukarıda kısaca değinilen yaşlanma kuramlarının yanı sıra, kuram olarak isimlendirilmeyen ancak yaşlanma literatüründe oldukça sık karşılaşılan bir takım kavramlar bulunmaktadır. Kavramsal çerçeve içerisinde değinilmeden geçilemeyecek *üretken yaşlanma* (productive aging) ve *başarılı yaşlanma* (successful aging) kavramlarının bu çalışma açısından önemi, sundukları bakış açılarının yaşlanma olgusunun kaçınılmaz biçimde bir zayıflık, bir düşüş ya da toplumdaki kopuş olarak görülmesine meydan okuyor olmalarıdır.

İlk kez 1983 yılında Salzberg Seminer’inde Robert Butler tarafından kullanılmış olan (Bass, 2002: 1130) üretken yaşlanma kavramı, yaşlıların ekonomik ve bedensel bağımlılıklarını vurgulayan gerontolojik görüşlere cevaben ortaya atılmıştır.

Genel olarak üretken yaşlanma, ürün ve hizmet ortaya koyan her tür etkinliği kapsamaktadır. Bu etkinlikler arasında, ücretli çalışma, düzenli olmayan çalışma, ev idaresi türünden ücretsiz çalışma, çocuk ve bakıma muhtaç yakınların bakımı sayılabilmektedir (Glass vd., 1995). Buna ek olarak bazı gerontologlar, yaşlıların gönüllü çalışmalarını ve ileri yaşlarda aldıkları eğitimleri de bu kategoriye dâhil etmektedirler (Bass, 2001). “Üretkenliğin tanımının, istihdam edilmekten fazlasını içerecek biçimde yeniden yapılması gerekmektedir. Daha insani bir yaklaşım, üretken toplumun bir parçası olarak yaşlıların sahip oldukları potansiyellerini nasıl geliştirip kullanacakları sorusuna odaklanmalıdır.” (Butler & Gleason’dan²⁶ aktaran: Hooyman & Kiyak, 1991: 572).

Morgan ve Kunkel’e (1998: 203) göre üretken yaşlanma hareketi, yaşlıların ekonomik yaşamda içermelerini engelleyen katı yaş normlarını ve rol yapılarını sorgulamaktadır. Bu anlamda üretken yaşlanma kavramı, yaşlanmayı bir gerileme ve diğerlerine bağımlı olma süreci üzerinden tanımlayan gerontolojik görüşlere kuramsal açıdan bir meydan okuma biçimi olarak önemli bir konum işgal etmektedir.

²⁶ Butler, R.& Gleason, H., 1985, *Productive Aging: Enhancing Vitality in Later Life*, New York: Springer

Öte yandan, “üretken olarak kabul edilen nedir” ve “buna kim karar verir” sorularına, beyaz orta sınıf erkeklerin çalışma yaşamları bağlamındaki üretkenliklerini ölçüt olarak cevap vermesi nedeniyle üretken yaşlanma yaklaşımı, önemli ölçüde eleştirilmektedir (Morgan & Kunkel, 1998: 204). Bir başka deyişle sınıf, cinsiyet, etnisite gibi yapısal değişkenlerin neden olduğu toplumsal eşitsizlikler bireylerin modern toplumun ölçütleriyle tanımlanan “üretkenlik” olanaklarını etkilemektedir (Taylor & Bengtson, 2001: 124). Dolayısıyla kavram, “üretkenliği” indirgemeci ve basitleştirici bir yaklaşımla ele alması nedeniyle eleştiriye maruz kalmaktadır. Ayrıca, üretken yaşlanma kavramı, tanım bakımından muğlak ve çelişkilerle doludur. Üretkenlik sonucunda ortaya konan çıktının ekonomik değer üzerinden tanımlanması, bireylerin yaşamında önemli yer tutan kişisel gelişim ya da fiziksel aktiviteler gibi birçok etkinlik biçimini kavramın çerçevesinin dışında bırakmaktadır (Bass, 2002: 1131).

Üretken yaşlanma kavramına ek olarak, “nasıl yaşlanmalı?” sorusuna cevap niteliği taşıyabilecek, daha çok davranış bilimleri çerçevesinde konuyu ele alan bir diğer yaklaşım da başarılı yaşlanmadır.

Amerikan Gerontoloji Derneği’nin 1955 yılında slogan olarak belirlediği “yalnız yaşama yıllar eklemek değil; yıllara da yaşam eklemek” (Baltes & Baltes, 1993: 5), başarılı yaşlanmayı oldukça sade bir biçimde özetleyen ve kavramın öngördüğü bakış açısını ortaya koyan bir ifadedir. Başarılı yaşlanma, kavramı ilk kez ortaya koyan Baltes ve Baltes (1993: 5) tarafından çok ölçütlü bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçütler; ömür uzunluğu, biyolojik ve zihinsel sağlık, bilişsel etkinlik, sosyal yetkinlik ve üretkenlik, öz denetim, yaşamdan duyulan memnuniyet gibi bir dizi niteliğe gönderme yapmaktadır. Görgün-Baran (2008: 95) “fiziksel egzersiz, bilişsel açıklık, yaşama katılım ve sosyal ilişki ağının genişliği”nin bu kriterlerin gerçekleşmesini sağlayan ve dolayısıyla yaşlının yaşam kalitesini arttıran faktörler olarak tanımlamaktadır.

Yukarıdaki ölçütlerden de anlaşılacağı üzere başarılı yaşlanma, multidisipliner olarak ele alınması gereken bir kavramdır. Ölçütler arasından sadece bir kaç sosyal olarak çalışılabilir niteliktedir. Ayrıca, başarılı yaşlanma yaklaşımı da üretken yaşlanma

gibi normatif bir yaklaşımdır; yaklaşımın bu kriterleri karşılayabilen yaşlıları “başarılı” olarak nitelendirmesi, diğerlerinin yaşlanma sınavından “başarısız” olmaları anlamını çağrıştırmaktadır. Oysa kriterlerin karşılanmaması durumunda başarısız olan taraf, yaşlıların kendisi kadar aynı zamanda onlara sunulan sosyal bağlamlardır.

Başarılı yaşlanma yaklaşımının önerdiği ya da “başarılı” olarak nitelendirdiği yaşlanma biçimleri zaman zaman temel argümanımızı desteklemeye hizmet etseler de, tezde çalışılması hedeflenen çok daha geniş alanı, yani yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki failliklerini ortaya koyma konusunda yeterli değildir. Çünkü başarılı yaşlanma, üretken yaşlanma veya bu her ikisinin de aslında bir ölçüde gönderme yaptığı postmodern yaşlanma biçimleri, orta üst sosyo-ekonomik sınıflarca deneyimlenen çok daha sınırlı bir alana işaret etmektedir. Nitekim bu tip kavramlar, despotça ortaya konan bir pozitif yaşlanma kültürüne hizmet etmekte ve böylelikle pek çok yaşlının karşılaştığı zorluklar görmezden gelinmektedir (Blaikie’den²⁷ aktaran: Katz & Laliberte-Rudman, 2004: 49)

Özetle gerek bugüne değin ortaya atılmış ve yaşlanmaya doğrudan temas ederek yaşlanma özelinde açıklamalar yapan gerontolojik kuramlar, gerekse toplumun daha sağlıklı ve gelir düzeyi daha yüksek; kısacası toplumsal olarak daha fazla içerilmiş grupların yaşlanma deneyimlerini açıklayan kavramlar, yaşlanma olgusunu sosyolojik açıdan açıklama ve anlamayı hedefleyen böylesi bir çalışmada anlamlıdır; ancak yeterli değildir. Yaşlanma sosyolojisi alanı içerisinde ”hiç bir kuram tek başına tüm sosyal olguyu açıklayamaz, her biri sosyal davranışın belirli bir yönüne odaklanırken, sosyal yaşamın diğer yönlerine ilişkin en az düzeyde açıklamalar geliştirirler” (Passuth & Bengtson’dan²⁸ aktaran: Matcha, 1997: 45). Yaşlanma konusundaki mevcut kuramsal gelişme, ancak belli konuların belli kısımlarına ilişkin küçük çaplı kuramlar ortaya çıkarabilmektedir (Morgan & Kunkel, 1998: 429). Buna ek olarak yaşlanma sosyolojisinde yapılan çalışmaların önemli bir bölümünün teorik temelden yoksun olduklarına dair iddia, yaşlanma literatüründe sıklıkla dile getirilmektedir (Matcha,

²⁷ Blaikie, A., 1999, *Ageing in Popular Culture*, Cambridge: Cambridge University Press

²⁸ Passuth P.M. & Bengtson, V.L., 1988, “Sociological Theories of Aging: Current Perspectives and Future Directions” (içinde) J.E. Birren & V.L. Bengtson, (ed.) *Emergent Theories of Aging*: New York: Springer s.334

1997: 45-47; Morgan & Kunkel, 1998: 428-430; Powell & Longino Jr., 2002; Powell, 2006). Dolayısıyla, sosyolojik olarak ele almayı amaçladığımız bir olguya sosyoloji disiplini içerisinde kabul görmüş bir kuramsal çerçeveye yaklaşmanın ve bu çerçevenin sunmuş olduğu bakış açısını kullanmanın kuramsal ve metodolojik olarak doğru olduğunu düşünmekteyiz. İşte bu nedenle bu çalışma içerisinde yaşlanma olgusu, makro ve mikro analizler arasında bir köprü kuran, sosyolojide yapıyı ve faili öncüleyen perspektifler arasındaki kutuplaşmanın üstesinden gelmeye odaklanmış ve çağdaş sosyoloji kuramları arasında itibar kazanmış olan Anthony Giddens'ın Yapılaşma Kuramı çerçevesinde ele alınarak anlamaya ve açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2. YAPI VE FAİL ARASINDA ARABULUCU BİR KURAM OLARAK YAPILAŞMA KURAMI

Bir önceki bölümde kısaca değinilen yaşlanma kuramlarının, çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesine olan katkılarını yok saymamakla birlikte; bunların hiçbirisinin tezin sorusunu cevaplamaya yönelik olarak konuya kapsayıcı bir biçimde ışık tutamayacağı, belki sorunun kısıtlı bir bölümünü aydınlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan kuramsal bir çerçeveden yoksun bir yaşlanma çalışması, araştırmadan elde edilen ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen verilerin anlamlı bir biçimde bir araya gelerek daha büyük resmi ortaya koymasını engellemektedir (Morgan & Kunkel, 1998: 429). Yaşlanma sürecinin sosyolojik olarak ele alındığı bu tezde, yukarıda da belirtildiği üzere, sosyolojik bir kuramın çerçevesinde konuya bakma ve konuyu açıklamaya çalışma fikrinden hareket edilmiştir.

Victor'a (2005) göre, yaşlılığın bireylerce nasıl deneyimlendiğini tam anlamıyla açıklayan bir yaşlanma modeli olmaması nedeniyle gerontologlar, sosyal bilimlerden teori ödünç alırlar. Öte yandan bir yaşlanma çalışmasında kuram, yaşlıların sosyal dünyalarını basitçe tanımlamanın ötesinde, "açıklaması" nedeniyle oldukça önemlidir. Zira kuram, bize sosyal dünyanın karmaşıklığını anlamak üzere geçici de olsa anlamlı bir çerçeve sunmaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 430). Özeldir ise, yaşlanma çalışmalarında kuram "yaşlanmayı, yaşlanma süreçlerindeki çekişmeleri ve uzlaşımları ve ayrıca toplumsal ilişkilerin yer aldığı çeşitli düzeyler arasındaki etkileşimleri anlamaya, yorumlamaya ve sorunsallaştırmaya yönelik bir çerçeve sunması bakımından önemlidir" (Powell, 2006: 9). İşte bu nedenden ötürü, yaşlanma sürecini derinlemesine

anlamayı ve açıklamayı amaçlayan bu tezde ampirik çalışmanın kuramsal bir bakış açısı üzerine temellenmiş olması büyük önem taşımaktadır.

Yaşlıları eksiklik ve yetersizlikler üzerinden tanımlayan perspektiflerin aksine bu çalışmada yaşlılar, yapıyı dönüştürme kapasitesine sahip failer olarak ele alınacaklardır. Öte yandan, önceden belirlenmiş bir yapının varlığı ve yaşlıların bu yapının sınırlılıkları dâhilinde eyleme kapasitesine sahip oldukları düşüncesi de kabul edilmektedir. Bu çerçevede tez, yapı ya da failliği öncüleyen sosyolojik kuramlar arasında Giddens'in arabulucu bir kuram olarak geliştirdiği Yapılaşma Kuramı temeline oturtulacak ve yaşlanma olgusu bu kuramın sunmuş olduğu perspektif ile ele alınmaya çalışılacaktır.

Hockey ve James (2004: 167) "yaşam seyri boyunca ortaya çıkan yaşlanma sürecinin ve bu kimlik kazanma sürecinin nasıl oluştuğunu tam olarak anlayabilmek için kimliğin atfedilmesi, edinilmesi ve deneyimlenmesinde ne bireyi ne de toplumu öncüleyen bir yaklaşım içerisinde olmalıyız" diye belirtmektedirler. Toplumsal gerçekliği yapıyı odak noktası olarak açıklamaya çalışan ve bireyi ikincil konuma iten yapısalcı perspektife bir tepki olarak ortaya konmuş mikro sosyolojik perspektifler, bireyi öncüleyerek bu sefer de yapıyı geri plana itmişlerdir. Sosyal olanın açıklanmasına yönelik olarak geliştirilen bu iki farklı bakış açısı, sosyolojide mikro-makro ya da yorumsamacı-yapısalcı perspektifler düalizmlerini ve böylece bunların işaret ettiği iki ayrı kutbu yaratmışlardır. Nitekim Fuchs (2001: 24) "yapı ile faillik arasındaki bu ilişkinin sosyal bilim ve toplum kuramında çözilemeyen muammalardan biri" olarak kaldığından bahsetmektedir. Benzer biçimde Katz & Laliberte-Rudman (2004: 46) da, sosyolojide yaratılmış olan bu düalizmlerin varlığına işaret etmektedirler. Onlara göre geniş entelektüel mirası ve çeşitli düşünce okullarıyla birlikte sosyoloji, birey/toplum, makro/mikro, pozitivist/yorumsamacı ve nitel/nicel gibi düalizmlerin neden olduğu bir takım gerilimleri bünyesinde barındırmaktadır; bununla birlikte, bu düalizmler içerisinde en önemlisi öznelliğe, direnmeye, eyleme, düşünömselliğe, güçlenmeye ve hareketliliğe gönderme yapan 'faillik' ile; sınırlılıkları, iktidarı, tahakkümü ve toplumsal yeniden üretimi canlandıran 'yapı'nın getirmiş olduğu düşünsel ayırımıdır.

Giddens yorumsamacı ve yorumcu sosyolojilerin, yapısalcı perspektifin karşısında konumlanmış olduğu durumu tanır; ancak bu karşıtlığın anlamsız bir karşıtlık olduğunu savunur. Öte yandan Giddens’a göre ne yapısalcılık ne de işlevselcilik toplumsal hayatın inşasını etkin öznelerin üretimi olarak kavrayabilir. Mikro sosyoloji ise bireysel anlatıları “anlama”ya girişmiştir, ancak toplumsal olguya dair “açıklama” yapmak konusunda yeterince yetkin değildir. “Yorumcu toplumbilimlerde eylem ve anlam insan davranışının açıklanmasında öncelik taşırlar; yapısal kavramlar dikkate değer bir öncelik taşımazlar ve kısıtlardan pek söz edilmez. Ancak işlevselcilik ve yapısalcılık için yapı, eylemden önce gelir ve yapıların kısıtlayıcı özellikleri büyük ölçüde vurgulanır” (Giddens, 1999: 42).

Giddens’a (1999) göre yorumcu sosyoloji gelenekleri öznenin emperyalizmine vurgu yaparken, yapısalcı işlevselci kuramlar toplumsal nesnenin emperyalizmine dayanmaktadır. İşte bu noktada Giddens, bu iki geleneğin açmazlarını ortadan kaldırmak üzere arabulucu bir kuram geliştirir ve üstün gelme mücadelesine girişmiş bu iki geleneğin kutuplaşmasına son vermeyi hedefleyen “yapılaşma” kavramını “yapısal analizin asıl açıklayıcı odağı olarak” ele alır (Giddens, 2003: 161). Yapılaşma, Giddens (1999: 69) tarafından “yapıların sürekliliğini ya da değişimini, dolayısıyla da toplum dizgelerinin yeniden üretimini yöneten koşullar” olarak tanımlanır. Ona göre, “toplumun üretimi, insanlar tarafından sürdürülen ve ‘mümkün kılınan’ ustaca bir icradır” (Giddens, 2003: 28). Benzer biçimde Sewell (1992), bireylerin etkin katılımları yoluyla yapıyı dönüştürme kapasitesine sahip olmaları nedeniyle yapılaşmanın, durağan bir durum olmadığını aksine bir süreç olarak ele alınması gerektiğini iddia etmektedir. “Toplumsal pratiklerin yapılaşmasını araştırmak, yapının eylem aracılığıyla inşa edilerek nasıl oluştuğunu ve buna mukabil, eylemin yapısal olarak nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışmaktır” (Giddens, 2003: 212)

Giddens (2003: 104) failliği ise “somut varlıkların dünyada süregiden olayların gidişatına fiili veya tasarlanmış sebepli müdahaleleri olarak” tanımlamaktadır. Nitekim Layder (2006) insanların böylesi müdahaleleri gerçekleştirmek için gerekli güce sahip olduklarını şu sözlerle ifade etmektedir:

“İnsanlar doğaları gereği toplumla ilişki içindedirler ve onun inşasına aktif olarak katılırlar; onlar toplumu oluşturur, sürdürür ve değiştirirler, çünkü insan doğası ilgili bireylerin toplumsal çevrelerinden etkilenir ve çevreyi etkiler (...) Onlar, (doğa olaylarındaki gibi) dışlarındaki güçler tarafından sürüklenmezler, doğa yasaları tarafından sürükleniyormuş gibi mekanik ve kör davranışlar sergilemezler. Onlar; kendi davranışları ve koşulları üzerinde düşünür ve ilgili konularda her zaman seçimler yaparlar. Onlar her zaman, toplumun kendilerine dayattığı kısıtlamalara bir ölçüde direnebilecek ve toplumsal kurumları etkileyip dönüştürebilecek güçtedirler” (Layder, 2006: 183-184).

Giddens’a göre başka türlü davranabilmek, failliğin ayrılmaz bir parçasıdır; başka türlü davranabilme ona göre “ ‘dünyadaki olayların’ akışına müdahale etme” ya da “onlardan kaçabilme” biçimlerinde gerçekleşebilir (Giddens, 2005b: 194). Faillik, bireylerin kendi yaşam seyirlerini tarihsel ve sosyal koşulların yaratmış olduğu fırsatlar ve sınırlılıklar içerisinde verdikleri kararlar ve edimleri yoluyla inşa edebilmeleri ilkesidir (Elder & Johnson’dan²⁹ aktaran: Marshall, 2000: 3).

Öte yandan yapı, “toplumsal yeniden üretimde yinelenir biçimde içerilmiş kurallar ve kaynaklar diye görülmektedir; toplum dizgelerinin kurumsal özellikleri, ilişkilerin zaman ve uzam boyunca istikrar göstermesi anlamında yapısal özellikler sergilerler” (Giddens, 1999: 35). “Yapılar, tekil eyleyenden daha uzun süre yaşamaları ve tekil eyleyenlerin etkilerinin kapsamından çok daha ötelere yayılmaları anlamında ‘birey-üstü’dürler” (Giddens, 1999: 272).

Failin yapısal konumu içerisinde özgürce eylemesine sınırlılıklar getiren ve bireye dışsal olan kısıt kavramının Yapılaşma Kuramı açısından neye göndermede bulunduğu bakmak gerekmektedir. Ancak bireyler “her zaman, toplumun kendilerine dayattığı kısıtlamalara bir ölçüde direnebilecek ve toplumsal kurumları etkileyip dönüştürebilecek güçtedirler” (Layder, 2006: 184). Giddens (1999: 236) kısıtları üç gruba ayırır; maddi ve bedensel kısıtlar, dayatmalar ve yapısal kısıtlar. Maddi ve bedensel kısıtlar, maddi dünyanın niteliğinden ve bedenin fiziksel niteliklerinden kaynaklanan kısıtlardır; dayatmalar, bir grup eyleyenin diğer bir grup eyleyene karşı cezalandırıcı tepkilerinden kaynaklanan normatif nitelik taşıyan kısıtlardır; yapısal kısıt

²⁹ 2000 yılında basımda.

ise eylemin içinde bulunduğu bağlamdan ileri gelen eyleyenin içinde bulunduğu yapının verili niteliğinden kaynaklanan kısıtlardır.

Ancak yapı, kısıt ile eş anlamlı olarak alınmamalıdır. Failliğin hem aracı hem de sonucu olması nedeniyle yapı, kısıtlar getirdiği kadar olanak vericidir de (Giddens, 1999). Zira yapı kurallar koyduğu kadar kaynakları da bireyin kullanımına sunar. Kuralların ve kaynakların eylemi yönetmesi, faillerin kuralları izleyerek mevcut kaynakları kullanmalarına işaret etmektedir (Yıldırım, 1999). Giddens, “toplum yaşamının kurallarını, toplumsal pratikleri gerçekleştirmeye / yeniden üretmeye uygulanan teknikler ya da gerçekleştirilebilir işlemler” olarak tanımlamaktadır. “Bireyi eylemeye muktedir kılan büyük olasılıkla kurallara ilişkin bilgimizdir” (Sewell, 1992: 7). “(...) [K]urallar, davranışlarımıza, yani toplumsal pratiklere belirli bir süreklilik kazandırır, onların kalıplaşmalarını, benzer biçimde yeniden-üretilmelerini sağlayarak bir ‘yapı’ kazanmalarına yardımcı olur” (Tatlıcan, 2005: 78). Aynı zamanda Giddens’in (2005b: 209) kelimeleriyle “oyunun nasıl oynanacağını bilmek” demek olan kuralların bilinmesi, bu çerçevede eylemeye yönelik kaynaklara ulaşılmasını sağlar. Giddens bu bağlamda “oy kullanma” örneğini vermektedir. “Oylamanın var olması için, insanların ne yaptıklarını bilmek ‘zorunda’ olduklarını söylemek, neyin etkinliğin bir betimlemesi diye kabul edileceğinin belirlenmesidir” (Giddens, 1999: 423). Açıkça insanlar, ancak bilgili eyleyenler olarak oy kullandıklarında, bu eylem faillğe işaret etmektedir; bir başka deyişle yüksek düzeyde bilinç ve farkındalığa sahip olarak kuralları izlediklerinde, dönüştürme ve başka türlü eylemeye yönelik gerekli kaynaklara erişebilirler.

Bu anlamda faillik olanakları, yapının sunduğu kaynaklar temelinde var olmaktadır. Yapılaşma Kuramı’na göre kaynaklar, yetkesel ve dağıtımsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yetkesel kaynaklar (authoritative resources), kimi eyleyenlerin diğerleri üzerinde egemen olmaları sonucu ortaya çıkan maddi olmayan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Giddens, 1999). Dağıtımsal kaynaklar (allocative resources) ise “maddi üretimin ya da maddi dünyanın değişik yönlerinin denetim altına alınmasıyla” elde edilen kaynaklardır (Giddens, 1999: 35). Yapı ve eylemi ayrıntılı bir biçimde analiz ettiği *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*’nde Giddens (2005b) bu

tanımlarına ek olarak, yetkesel kaynakların kişiler üzerinde, dağıtımsal kaynakların ise nesneler ya da diğer maddi görüngüler üzerinde denetim kuran araçlar olduklarını belirtmektedir.

“İnsanları birer fail olarak görmek aslında bir bakıma, bu insanları bir ya da diğer bir kaynağa erişim yoluyla güçlenmiş bireyler olarak görmek anlamına gelmektedir” (Sewell, 1992: 10). Bir başka deyişe faillik, bireylerin her ne türden olursa olsun bir takım kaynaklara erişimi ölçüsünde daha görünür bir durumdur. Sewell’e (1992) göre faillik, hem biçim hem de erim bakımından büyük farklılıklar gösterir, böyle bir farklılaşmaya neden olan ise kişilerin sosyal dünyalarını biçimlendiren yapılarıdır. Bu çalışmada yaşlıların içerisinde bulundukları konumların farklılığını ortaya koymak yoluyla, bu yaşlıların erişebildikleri kaynakların onların farklı düzey ve biçimlerde fail olmalarına neden olduğu savunulmaktadır.

Yapıya içkin kural ve kaynaklar temelinde birey, yapı tarafından biçimlendiği kadar onu biçimlendirmektedir de. Birey, yapının getirdiği sınırlılıkların olanak verdiği ölçüde özgür eyleme, başka türlü davranabilme ve nihayetinde yapıyı dönüştürebilme kapasitesine sahiptir. Bu iddia, Yapılaşma Kuramı’nın en temel kavramlarından birisi olan yapının ikiliğine (duality of structure) gönderme yapmaktadır. Bu kavramla Giddens (2003: 162) “toplumsal yapının hem insan failer tarafından inşa edildiğini, hem de bu inşa sürecinin bizzat aracı / ortamı olduğunu” iddia etmektedir. Giddens’a göre “ne toplum ne de birey tam güçlü bir konumdadır. Onlar daha ziyade aynı paranın iki yüzü gibidirler” (Slattery, 2008: 486). Böylece, Giddens (1999), yapının insan eylemesinin hem aracı hem de sonucu olduğuna ve dolayısıyla yapının bireye ‘dışsal’ olmadığına işaret eder. “Bu bakış açısına göre insani faillik ve yapı birbirine karşıt olmadıkları gibi birbirlerini gerektirirler” (Sewell, 1992: 4). Bu noktada, yaşlının bir birey olarak elinde bulundurduğu kaynaklar yoluyla toplumun üretilmesine katkıda bulunduğu, onu biçimlendirdiği; fakat öte yandan sınırlılıklar dâhilinde onun tarafından biçimlendirildiği öne sürülmektedir. Bireylerin yaşam seyri üzerinde failliklerini çalışan pek çok yazar (Elder, 1994; Marshall, 2000; McMullin & Marshall, 1999; Tulle, 2004; King & Calasanti, 2008), bireylerin toplumsal yapılar ve toplumsal güçleri şekillendirme ve yaptıkları seçimleriyle kendi yaşamlarını değiştirebilme kapasitesine

sahip olduklarından bahseder. Tam da bu çalışmada iddia edildiği üzere kaç yaşında olduğumuzdan bağımsız olarak “biz toplumu yaratırız, toplum da bizi yaratır” (Giddens, 2005a: 11).

“Eylem, bireyin önceden var olan bir durum ya da olaylar dizisinde ‘bir değişiklik yaratma’ yeteneğine bağlıdır” (Giddens, 1999: 56). “İnsan aktörlerin dönüştürme kapasitesi anlamında ‘güç’, aktörün -seyrini değiştirmek için- olaylara müdahale etme yeteneğine işaret eder; bu sıfatla güç, niyetler yahut istekler ile peşinden gidilen amaçların fiilen gerçekleşmesi arasında arabulucu bir rol üstlenen ‘yapabilmek / edebilmek’tir” (Giddens, 2003: 148). Bu dönüştürme kapasitesi ise, yine sahip olunan kurallar ve kaynaklarca belirlenir. Giddens (2003: 147), eylem kavramıyla güç kavramı arasında mantıksal bir ilişki olduğunu iddia etmektedir. Güç bireyin belirli sonuçlara ulaşmak için kaynaklarını harekete geçirme kapasitesini anlatır. “En genel anlamıyla ‘güç’ insan eyleminin dönüştürme kapasitesine işaret eder” (Giddens, 2003: 147). Yine de Giddens’a (2005b: 243) göre bir birey ya da grubun “toplumsal ilişkilerdeki gücü bir başkasınıninkine göre en alt düzeyde olduğunda bile, güç ilişkileri iki yönlüdür. (...) en özerk birey bile bir ölçüde diğerine bağlıdır ve en bağımlı aktör veya grup bile ilişki içinde özerkliğini kısmen korur”. Giddens fail bireylerin bilgili eyleyenler olduklarını savunur; her birey eylemde bulunurken ne yaptığının farkındadır. Nitekim bireyler açısından “insani toplumsal hayat koşullarının farkında olmak, bu koşullar üzerinde *ipso facto*³⁰ kontrol sağlamaya götürür” (Giddens, 2003: 166). Yapılaşma Kuramı’nda “toplumsal bağlamın dayattığı sınırlılıklar kabul edilirken, insanın toplumsal dünyada bir fark yaratma yeteneğinin içerdiği tüm imkânlar dikkate alınmaya çalışılır” (Layder, 2006: 210).

Toplumsal gerçeklik Giddens’a (1999), göre mikro yaşantıların kendisidir, makro düzeyde çözümlenenler ise bu mikro yaşantıların zaman ve uzamdaki sayısal toplulaştırılmasıdır. Mikro sosyoloji toplumsal olguları nitel yöntemler aracılığıyla “anlama”mızı sağlarken, makro sosyoloji ise nicel yöntemler yoluyla bu olguları “açıklama”mıza yardımcı olurlar. “Nitel ve nicel değerlendirme tekniklerinin savunucuları arasında süregiden mücadele, her iki tekniği de birleştirme yoluyla çözüme

³⁰ fiilen (Atıf yapılan eserin çevirenlere ait notu)

kavuşmuştur” (Reinharz, 1994: 269). Benzer biçimde bu çalışmada da, adı geçen her iki yöntemi de kullanarak bir karma yöntem benimsenmiştir; nicel yöntemin araştırma teknikleri ile elde ettiğimiz verinin “anlama”ya ilişkin boşluğunu, nitel yöntemin teknikleriyle toplanan verinin dolduracağı öngörülmektedir. Öte yandan, nicel yöntem çerçevesinde elde edilen veriler, olguyu makro boyutta analiz etmemize ve doğru biçimde açıklamamıza olanak sağlayacaktır. Zira “nitel ve nicel yöntemler, toplumsal araştırmanın birbirine karşıt değil, birbirini tamamlayan yönleri diye görülmelidir” (Giddens, 1999: 415). Sosyolojik perspektiften ele alınan bir “yaşlanma” çalışması, doğası gereği hem nicel hem de nitel yöntemler yoluyla veri toplamayı ve bunların uygun tekniklerle analizini gerekli kılmaktadır. Nitekim Victor’un (2005: 72) da belirttiği gibi, nitel ve nicel araştırmanın her ikisi de “yaşlıların sosyal dünyasını inceleyen iki ayrı yolu temsil etmekte ve böylece birbirini tamamlayan bir biçimde uygulanması daha uygun görülmektedir”.

Emirbayer ve Mische’ye (1998: 1003) göre yapı ve failliğin karşılıklı olarak inşa edici ve böylece birbirinden ayrılamaz nitelikte tanımlandığı Yapılaşma Kuramı, sosyal teoride uygun ve verimli bir alan açarken, ampirik araştırmayı da mümkün kılmaktadır. Benzer biçimde Layder (2006) de, sosyolojide farklı konularda çalışan pek çok araştırmacı için “kullanıcıya-uygun” bir araç olan bu kuramın güçlü yanlarından birinin ampirik uygulama potansiyeli olduğunu belirtmektedir. Kuramı ortaya atan Giddens’in (1999: 33) kendisi de bu görüşe paralel olarak şöyle yazmaktadır:

“(...) [Y]apılaşma kuramının ne özünde ne de mantığında, derleme yöntemlerinin, anketlerin ya da hangi türden olursa olsun kimi özel araştırma tekniklerinin kullanılmasını bir biçimde engelleyecek herhangi bir şey olduğuna inanmıyorum”.

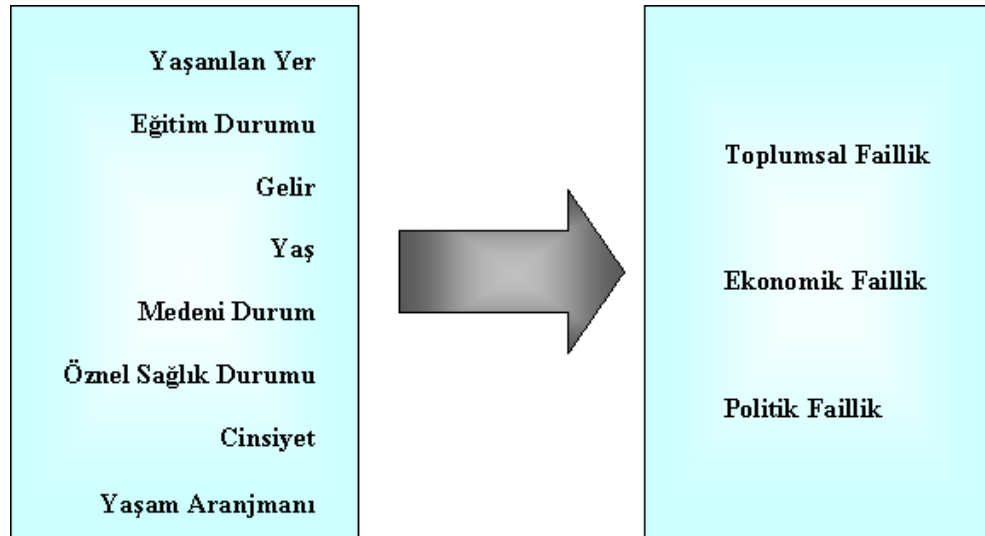
Özetle Yapılaşma Kuramı’nın hem sosyal olgunun analizine ilişkin genel bakış açısı ve yaklaşımı hem de ampirik uygulamaya uygunluğu, tezin temel argümanı ve argümanı destekleyecek verinin toplanma teknikleri ile güçlü bir biçimde örtüşmektedir. Bu nedenle Yapılaşma Kuramı, “yaşlanma” sürecini hem mikro hem de makro düzeylerde sosyolojik olarak anlama ve açıklamayı hedefleyen bu çalışmanın dayanacağı kuramsal çerçeveyi uygun bir biçimde sunmaktadır.

4. BÖLÜM III: SOSYOLOJİK PERSPEKTİFTEN DEMOGRAFİK YAŞLANMA: TOPLUMSAL, EKONOMİK VE POLİTİK ALANLARDA YAŞLI FAİLLİĞİ ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN TANITIMI

“Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Faillliği” başlıklı teze ilişkin kavramsal çerçevede bahsedilen kuramın bakış açısından ortaya çıkan hipotezler, ampirik bulguların elde edildiği bir alan araştırması ile test edilmiştir. Bizi böyle bir araştırmayı gerçekleştirmeye iten etmen, “yaşlılar arasındaki cinsiyet, yaşanılan yer, medeni durum, eğitim durumu, gelir, öznel sağlık durumu, yaş ve yaşam aranjmanı kaynaklı yapısal farklılıkların yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki farklı faillik biçimleri ve düzeylerine sahip olmaları üzerinde etkili midir?” sorusuna açıklayıcı ve betimleyici bir yanıt arama isteği olmuştur. Araştırma sorusu, Şekil 1’de şöyle formüle edilmiştir:

Şekil 1: Araştırma Sorusunda İçerilen Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Araştırmanın hipotezleri, yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki faillik düzeylerinin yaşanılan yer, eğitim durumu, gelir, yaş, medeni durum, öznel sağlık durumu, cinsiyet ve yaşam aranjmanı bağımsız değişkenlerine göre farklılaşacağına ilişkin temel iddia üzerine kurulmuştur. Buna göre;

Hipotez 1: Kent merkezinde yaşayan yaşlıların politik failliklerinin diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre en yüksek düzeyde olması beklenmektedir.

Hipotez 2: Köyde yaşayan yaşlıların toplumsal ve üretim temelli ekonomik failliklerinin kentte yaşayan yaşlılara göre daha yüksek düzeyde olması beklenmektedir.

Hipotez 3: Yaşlılar arasında eğitim düzeyi yükseldikçe toplumsal ve politik alanlardaki faillik düzeylerinin yükseleceği beklenmektedir.

Hipotez 4: Gelir düzeyi yüksek olan yaşlıların tüketim temelli ekonomik faillik düzeylerinin daha yüksek olacağı beklenmektedir.

Hipotez 5: Yaşlılar arasında yaş arttıkça toplumsal, ekonomik ve politik faillik düzeylerinin tümünde azalma olacağı beklenmektedir.

Hipotez 6: Yaşlılar arasında evli olanların toplumsal faillik düzeylerinin diğer medeni durumlardaki yaşlılara göre daha yüksek olacağı beklenmektedir.

Hipotez 7: Öznel olarak daha sağlıklı olduğunu beyan eden yaşlıların toplumsal ve politik faillik düzeylerinin daha yüksek olacağı beklenmektedir.

Hipotez 8: Yaşlı erkeklerin toplumsal, üretim temelli ekonomik ve politik faillik düzeylerinin yaşlı kadınlara göre daha yüksek olacağı beklenmektedir.

Hipotez 9: Yaşam aranjmanı biçimlerinin yaşlıların toplumsal faillik düzeylerinde farklılık yaratacağı beklenmektedir.

Teze ilişkin olarak hazırlanan kuramsal çalışmaya dayanarak oluşturulan hipotezler, tezin alan araştırması bölümünde test edilmiştir.

Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği Alan Araştırması'nın evrenini İzmir'de yaşayan 65 ve üzerindeki yaşlardaki kişiler oluşturmaktadır. İzmir'de işaret edilen bu nüfus 305.409'dur (TÜİK, 2007). Görüldüğü üzere evren, tam sayım yapmak için oldukça büyüktür. Bu doğrultuda, evreni temsil edecek bir örneklem seçme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Evreni oluşturan 305.409 kişiyi temsil edebilecek minimum örneklem büyüklüğü aşağıdaki formüle göre hesap edilmiş ve sonuç 384 olarak bulunmuştur.

Örneklem Büyüklüğü Hesap Formülü

$$n = Nt^2pq / d^2 (N-1) + t^2pq$$

Kaynak: Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2007

N: evren büyüklüğünü,

n: örneklem büyüklüğünü,

t: belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosunda bulunan teorik değeri,

p: incelenen olayın gerçekleşme olasılığını,

q: incelenen olayın gerçekleşmeme olasılığını,

d: olayın oluş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatasını göstermektedir.

Buna göre, N=305.409'dur. Örneklemimiz, %95 güvenlik aralığında hesap edilecek olursa d=0,05 ve t tablosuna göre de t=1,96 olarak alınacaktır. Araştırmada ele alınan her bir hipotezin her koşulda eşit olasılıkla gerçekleşeceği varsayımından yola çıkarak p ve q değerlerinin her ikisi de 0,5 olarak formüle konmalıdır. Buna göre;

$$n = 305.409 \times 1.96^2 \times 0,5 \times 0,5 / 0,05^2 \times (305.409-1) + 1.96^2 \times 0,5 \times 0,5$$

$$n = 383,68 \Rightarrow 384 \text{ olarak bulunur.}$$

Örnekleme giren kişi sayısı kendi içerisinde yaşanan yer (kır-kent ayrımı) ve cinsiyet değişkenlerine göre ayrılarak temelde dörtlü bir çapraz tablo elde edilmiştir (bkz. Tablo 2). Bu noktada, yapılandırılmış görüşme uygulanacak örneklem sayısının bu kategoriler altına nasıl dağıtıldığına açıklamak yerinde olacaktır.

Tüm yaş grupları esas alındığında İzmir'de kırdaki yaşayanların, toplam nüfus içerisindeki oranı %15 ve kadınların oranı ise %49 olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan İzmir'deki 65 yaş üzeri nüfusun %20'sini kırdaki yaşayan yaşlılar oluşturmaktadır. Buna ek olarak, 65 ve üzeri yaşlardaki İzmir nüfusu içerisinde kadınlar, toplam nüfusun yaklaşık %57'sine karşılık gelmektedir (TÜİK, 2007). Yaşın ilerlemesiyle bu oranların kır ve kadın nüfusu lehinde artış göstermiş olmaları tesadüf

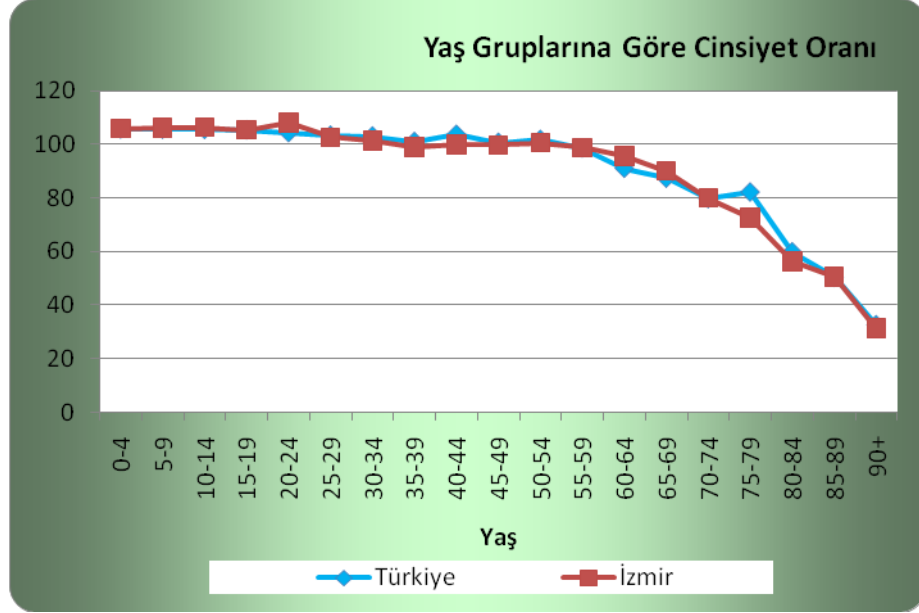
değildir. Aksine bu durum, gerontoloji literatüründe “kırın yaşlanması” ve “yaşlılığın kadınlaşması” olarak geçen olgulara işaret etmektedir.

Kırın yaşlanması olarak kavramlaştırılan durum, kırdaki yaşayan gençlerin kente göçü sonucunda geride kalan yaşlıların kır nüfusunu daha yüksek bir oranda temsil ettiğini göstermektedir. Türkiye’de özellikle göç veren köylerin bir özelliği olan bu durum, “bir yerin doğal süreçlerle yaşlanması anlamına gelen yerinde yaşlanma olgusuna eşlik etmektedir” (Quadagno, 1999: 68). İstatistikler de bu durumu kanıtlar niteliktedir. İzmir’in 2007 yılı toplam kır nüfusu 564.220, kır nüfusu içerisindeki 65 ve üzeri yaşlardaki nüfus ise 60.764’dür (TÜİK, 2007). Buna göre, kırın yaşlı oranı hesap edildiğinde %10,77 gibi yüksek bir oranla karşı karşıya kalınmaktadır ki, yukarıdaki bölümde de belirtildiği üzere 2010 yılı için Türkiye genelinde bu oran %6’dır.

“Yaşlılığın kadınlaşması” olgusunu ele aldığımızda ise karşımıza çıkan resim oldukça çarpıcıdır. Yalnız ülkemiz nüfusunda değil, dünyanın hemen her yerinde kadınların erkeklere göre daha uzun hayatta kalma beklentileri, özellikle yaşlı nüfus içerisindeki kadınların oranını erkeklere göre oldukça yüksek kılmaktadır. Hâlihazırda “bu fark öylesine büyüktür ki yaşlı nüfusa ilişkin sorunlar öncelikle yaşlı kadınlara ilişkin sorunlar olarak görülmektedir. Bu, ileri yaş gruplarında kadın oranının artması sonucunda özellikle de en yaşlı nüfus içerisinde görülen bir durumdur” (UN, 2007: 46).

“Bir ülkenin genel nüfusunda kadın ve erkek olarak iki cinsin toplamı arasındaki oran” (Üner, 1972: 29) olarak tanımlanan cinsiyet oranı, her 100 kadına düşen erkek sayısına işaret etmektedir. Bu orandan yararlanmak, yaşlı nüfus içerisindeki kadın oranının yüksekliğini kavrayabilmek açısından oldukça anlamlıdır. Yaklaşık olarak her 105 erkek bebeğe karşılık 100 kız bebek doğmasına karşın (Smallwood & Chamberlain, 2005), bu oran özellikle 60 ve üzeri yaşlardaki gruplarda keskin bir düşüş göstermektedir. Örneğin, 90 ve üzeri yaşlarda yaşayan her 100 kadına karşılık yaklaşık 30 erkek hayatta kalmaktadır. Benzer bir eğilim İzmir nüfusu için de geçerlidir. Nitekim Grafik 3’den de görüleceği üzere Türkiye geneli ve İzmir’deki yaş gruplarına göre cinsiyet oranı eğrileri, paralellik göstermekte ve yaştan ilerlemesiyle birlikte düşen bir eğilim izlemektedirler.

Grafik 3: Yaş Gruplarına Göre Cinsiyet Oranı

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

İşte bu verilere dayanarak, evrenimizi temsil yeteneği yüksek bir örneklem seçmek amacıyla yaşanan yer ve cinsiyet çaprazında kotalı örneklem tekniği kullanılmıştır. Ancak sayıların oranlanması sonucunda hemen her hücre için küsurat elde edilmiştir. Bir sosyal bilim araştırması olan bu çalışmada sayılar bireylere işaret ettikleri için yapılandırılmış görüşme uygulanması gereken kişi sayısı küsuratın yuvarlanması sonucunda 387'ye ulaşmıştır.

Kentteki farklı sosyo-ekonomik alanlarda yaşamakta olan yaşlıların örneklemimizde anlamlı bir yüzde ile temsil edilmesi amacıyla öncelikle gecekondularda ve kent merkezinde yaşayan yaşlılar ayırımına gidilmiş ve İzmir'in gecekondulaşma oranı, Sevgi'nin (1988: 129) İzmir kenti 1986 yılı verisine ilişkin yaptığı analize dayanarak yaklaşık %45 olarak alınmıştır.

Bununla birlikte bir yaşlılık çalışmasında huzurevinde yaşayan yaşlılar, hiç kuşkusuz göz ardı edilemeyecek bir gruptur. İzmir'de huzurevinde kalan yaşlı sayısı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu verilerine göre 3212'dir. Bu rakam, her ne kadar nicel olarak göz ardı edilebilir olsa da, bir yaşlılık gerçeği olarak huzurevlerinde yaşayan bu nüfus, nitel anlamda önem arz etmektedir. Ayrıca İzmir'in,

Türkiye genelindeki toplam huzurevi kapasitesinin %15'ini karşılıyor olması (Efe, 2008), İzmir'de yapılacak bir "yaşlanma" çalışmasında buradaki huzurevlerine ayrı bir önem verilmesini gerektirmektedir.

"Tarih boyunca yaşlıların bakımı birincil olarak aileleri tarafından sağlanmıştır" (Redburn, 1998: 9). Nitekim geleneksel geniş aile örüntülerini koruyan kırsal ailelerde yaşlıların bakımını da kapsayan koruyucu fonksiyonlar, aile içinde gerçekleştirilerek henüz bürokratik örgütlere devredilmemiştir (Kongar, 1991). "Geleneksel yapının devam ettiği kırsal kesimde yaşlıların büyük çoğunluğunun aile ve akrabalarıyla oturduğu gerçeğiyle karşılaşmaktadır" (Adak, 2003: 86). "Kentleşme, göç, düşük doğurganlık düzeyi ve kadının işgücüne katılması, yaşlı ebeveyn ve büyük ebeveynlerin bakımını üstlenebilecek kadın sayısının azaldığı bir duruma yol açmıştır" (Martin'den³¹ aktaran: Redburn, 1998: 9). Benzer biçimde Türkiye'de geleneksel geniş ailenin kentlerde çekirdek aileye dönüşmesiyle birlikte çekirdek ailenin bazı işlevlerinin modernitenin kurumlarına aktarılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, huzurevi örnekleme kırsal değerlerin hüküm sürdüğü kırsal ve gecekondu bölgelerinden değil, modern değerlerin görece hâkim olduğu kent merkezinden çekilmiştir (bkz. Tablo 2). Ancak huzurevi kategorisi altında yer alacak yapılandırılmış görüşme sayıları istatistikî olarak anlamlı olmadığı için bu sayılar 5 kat ağırlıklandırılıp daha sonra aynı oran çıkartılarak analiz edilmiştir. Buna ek olarak yedekleme amacıyla, belirlenen sayının üstünde yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Nihayetinde fiili olarak yapılandırılmış görüşme yapılan kişi sayısı kategorileriyle birlikte Tablo 2'de verilmektedir. Bütün bu nedenlere dayanarak yapılandırılmış görüşme yapılan kişi sayısı zorunlu en az sayı olan 384'den 416'ya yükselmiştir.

³¹ Martin Linda G., 1988, "The Aging of Asia", *Journal of Gerontology*, 43:99-113

Tablo 2: Yapılandırılmış Görüşme Sayılarının Yaşanılan Yer ve Cinsiyete Göre Çapraz Tablosu

	Kent			Kır	Toplam
	Merkez		Gecekondu		
	Konut	Huzurevi			
Kadın	96	15	82	45	238
Erkek	71	11	61	35	178
Toplam	167	26	143	80	416

İzmir'in farklı semtlerinde yapılan yapılandırılmış görüşmelerin, elden geldiği ölçüde tesadüfî olması hedeflenmiştir. Gecekondu görüşmeleri Ali Reis, Yenimahalle, Çaldıran, Fuat Edip Baksı, Mevlana ve Yunus Emre Mahalleleri'nde yapılmıştır. Kırsal kesimde yapılan görüşmeler ise Karaburun'un Eğlenhoca, İncik, Kösedere köyleri ile Bayındır'a bağlı bulunan Yakapınar köyünde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmanın huzurevi ayağı, SGK Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi ve SHÇEK Bornova Nevvar-Salih İşgören Huzurevi'nde tamamlanmıştır. Yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra farklı cinsiyet, yerleşim yeri ve yaşam aranjmanlarında bulunan 16 kişiyle de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

4.2. KULLANILAN ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Tezde araştırılan konunun doğası gereği, hem mikro hem makro düzeyler incelenmeye çalışılmış, bu nedenle de alan araştırmasında, teknik olarak hem nicel hem de nitel araçlar kullanılmıştır. Böylece her iki tekniğin de zayıf yönleri diğerinin güçlü yönüyle kapatılmaya çalışılmıştır.

“Nicel ve nitel yaklaşımı birlikte kullanmak, makro ve mikro düzeyler arasındaki açıklığı kapatmanın araçlarını sağlayabilir. Nicel araştırma, çoğu kez sosyal yaşamın büyük ölçekli, yapısal özelliklerini ortaya çıkarırken, nitel araştırma, küçük ölçekli, davranışsal yanlara yönelme eğilimindedir. Her iki düzey de incelenmeye çalışıldığında, nicel ve nitel araştırmayı bütünleştirmek gerekli olabilir” (Punch, 2005: 233).

Nicel araştırma teknikleri bizlere yaşlanma süreci hakkında genellenebilir ve açıklama yapmaya olanak tanıyan bir veri sağlarken; nitel araştırma teknikleri yaşlanma

sürecinin ve yaşlılık olgusunun anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Karma yöntemi esas alan çalışmanın alan araştırmasının nicel ayağını 416 yapılandırılmış görüşme uygulaması ve bunların SPSS (Statistical Package for Social Sciences) Programı ile istatistikî analizleri oluştururken, nitel ayağını 16 yaşlıyla yapılan derinlemesine görüşmeler oluşturmaktadır. Toplamda İzmir’de yaşayan 432 yaşlıya ulaşılmış, elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

4.2.1. Yapılandırılmış Görüşme Tekniği

Yapılandırılmış görüşme soruları titizlikle hazırlanmış, bu görüşmelerin pilot uygulaması yapılarak sorular yeniden gözden geçirilmiş ve böylece yapılandırılmış görüşmeler son halini almıştır. Örneklemenin büyüklüğü nedeniyle yapılandırılmış görüşmeler uygulanırken sosyoloji bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşan 11 kişilik bir ekipten yardım alınması uygun görülmüş ve öğrenciler bu yönde eğitime tabi tutulmuştur. Toplantılarda, hem sosyal bilimsel araştırma teknikleri hem de yaşlılar üzerinde çalışmaya özel bir takım teknikler ve sorunlar üzerinde durulmuştur. Araştırma bulguları açısından son derece önemli olan yapılandırılmış görüşmelerin doğru bir biçimde uygulanması konusunda herhangi bir pürüz çıkmasına mahal vermeyecek şekilde çalışılmıştır.

4.2.2. Derinlemesine Görüşme Tekniği

Yaşlıların davranışlarının yorumsamacı bir yaklaşımla incelenmesi oldukça anlamlıdır ve bu, ancak derinlemesine görüşmeler ve bu görüşmeler esnasındaki gözlemler yoluyla elde edilebilecek bir bilgidir. “Konuşma ve etkileşim sadece görünmeyen kişisel deneyim alanlarını değil, aynı zamanda aile, hâne ve topluluk gibi sosyal alanları da somutlaştırır” (Gubrium & Holstein, 1994: 173). Gündelik pratiklerin incelenmesi, yaşlının, sosyal dünyası yoluyla “yaşlılığı” nasıl ürettiği bilgisine erişmemiz açısından önemlidir. Gubrium ve Holstein’a (1994: 186) göre yaşlılarla konuşmak ve etkileşim kurmak, yaş ve yaşlanmanın gündelik etkileşim yoluyla nasıl anlamlı varlıklara dönüştüklerini görmemizi sağlar. Derinlemesine görüşme tekniği, araştırmacı ile görüşülen kişi arasında akıp giden bir etkileşime daha fazla olanak tanır. Derinlemesine görüşmede, otantik birey ön plana çıkartılırken; dünya, görüşülen kişinin bakış açısından görülen bir derinlik kazanır (Marvasti, 2004: 21). Cevabı aranan

sorulara siyah ya da beyaz diye cevap vermek yerine bu türden görüşme, grilerden de bahsedilmesini sağlaması bakımından nicel tekniğin gözden kaçırma potansiyeli taşıdığı derinliği yakalamayı hedefler. Bu tekniğe göre “görüşülen kişiye görüşme esnasında sorulacaklara ilişkin araştırmacının kafasında genel bir plan olmasına karşın araştırmacı, belirli kelimelerle ve belirli bir sırada ifade edilmesi zorunlu olan soru kalıpları ile sınırlanmış değildir” (Babbie’den³² aktaran: Matcha, 1997: 16).

Büyük anlatıların öneminin giderek azalmakta olduğu postmodern dünyada sosyal olanı anlamak için sosyal bilimciler, bireysel anlatılara giderek daha fazla başvurmaktadır. Bu nedenle tam da postmodern sosyal dünyayı karakterize eden öğelerden biri olan “çeşitliliği” ortaya koymaya çalışan bu çalışmada bu hedefe bireysel anlatılar toplamak ve bunları değerlendirmek yoluyla ulaşılabileceği öngörülmüştür. Derinlemesine görüşme yaptığımız kişiler bilimsel etiğin öngördüğü biçimde anonim olarak kalmıştır, yine de “isimler olmasa da, anlatılar kimlikler taşır” (Fischer, 1994: 12). Tezimizin amacıyla paralel olarak nitel araştırma, özellikle belirli bir nüfus grubunu kapsayan bir çalışmada yapıdaki farklılıkları analiz ederken; anlamı, süreci ve bağlamı vurgulayarak araştırmaya açıklık ve anlaşılabilirlik niteliklerini kazandırmaktadır (Gubrium & Sankar, 1994: x).

Herhangi bir formata bağlı kalmaksızın sohbet havasında yapılan derinlemesine görüşmeler, görüşmecilerin rızası alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Kaydedilen görüşmelerin tamamı, metinsel çözümlemeye tabi tutulmuştur. Yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verileri desteklemek amacıyla tez içerisinde derinlemesine görüşmelerin belirli bölümlerine anonim olarak yer verilmiştir.

4.3. KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

4.3.1. Örneklem Türü Seçiminde Karşılaşılan Zorluklar

Çalışmanın ampirik kısmı tasarlanırken İzmir’de yaşayan 65 ve üzerindeki yaşlardaki kişilerin oluşturduğu evreni temsil edecek örneklemün tespitinde tesadüfi bir örnekleme tekniğinin kullanılması hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak İzmir’de yaşayan 65 ve üzeri yaşlardaki kişilerin adreslerine ulaşma gereği doğrultusunda TÜİK

³² Babbie E., 1989, *The Practice of Social Research* (5th edition), Belmont, CA: Wadsworth

İzmir Bölge Müdürlüğü ile yapılan görüşmelerde, gereksinim duyulan bu bilginin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) dâhilinde mevcut olmakla birlikte nitelikli bilgi kapsamına girmesi nedeniyle bu kişilerin adres bilgilerine erişilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu nedenle, yine de temsil yeteneği olabildiğince yüksek bir örneklem seçme amacıyla kotalı örneklem tekniği esas alınarak bir örneklem tasarlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere örneklem, tezin temel parametreleri arasında yer alan “yaşanılan yer” ve “cinsiyet” parametreleri temelinde kotalandırılması uygun görülmüştür.

4.3.2. Alan Çalışmasında Karşılaşılan Zorluklar

Bu tezin alan çalışmasına özgü karşılaşılan zorluklar, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve metodolojik zorluklar olmak üzere iki ayrı grupta ele alınabilir.

Yapılandırılmış ve derinlemesine görüşmelerin uygulamada getirdiği zorlukların başında gecekondü bölgelerindeki Kürt ve Arap kökenli yaşlılarla iletişim kurmadaki zorluk yer almaktadır. Ancak, sadece dil sorunu nedeniyle hiç de azımsanmayacak sayıdaki bu kişileri örneklem dışında bırakmak, örneklem yanlı olmasına neden olacağı için çözüm yolları araştırılmıştır. Bu kişilerle görüşmeler, Kürtçe ya da Arapça bilen kişilerin tercümanlığında gerçekleştirilmiştir.

Demanslı yaşlılarla yapılan görüşmelerin iç tutarlılıktan yoksun olmaları nedeniyle bu grup örneklem dâhil edilememiştir. Demanslı yaşlıların ailelerinin ya da mahalledeki komşularının, o kişilerin demanslı olmaları nedeniyle tutarlı yanıtlar veremeyeceği yönündeki uyarıları, bizleri o yaşlılarla görüşmekten alıkoymuştur. Öte yandan bazı durumlarda yaşlının ancak görüşmeye başladıktan sonra demanslı olduğunun anlaşılması veya yakınları tarafından bildirilmesi sonucunda, bu görüşmeler tamamlanmış ancak daha sonra iptal edilerek analizlere dâhil edilmemiştir. Buna ek olarak iletişim kurmaya engel rahatsızlıkları olan ya da ciddi derecede sağlıksız olduğu için görüşme yapmaya enerjisi olmayan yaşlılar da örneklem dışında kalmışlardır. Kısacası, alan araştırmasının getirmiş olduğu bu türden sınırlılıklar nedeniyle örneklem özellikle “sağlık durumu” bakımından bir ölçüde kaçınılmaz olarak yanlı olduğu belirtilmelidir.

Yaşlıların yapılandırılmış ya da derinlemesine görüşmelerde sorulan sorulara zaman zaman yaşadıkları sağlık sorunlarından ya da çocuklarının ve kendilerinin ekonomik sıkıntılarından bahsettikleri yanıtlar vermeleri, hem araştırmanın uygulanmasında birtakım zorlukları beraberinde getirmiş hem de yaşlıların önem verdikleri konuları anlamamız bakımından araştırmaya bir zenginlik katmıştır. Bu zorluk, yaşlıları kırmadan bağlamı yeniden ilgili konuya çekme yoluyla aşmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşmeler esnasında bu araştırmanın kendilerine ne gibi bir fayda sağlayacağına ilişkin sorularla sıklıkla karşılaşmıştır. Bu araştırmanın sadece bir sosyal bilim araştırması olduğu ve yaşlıların yaşam kalitelerinde doğrudan bir etki yaratacağına dair herhangi bir vaatte bulunulamayacağı; öte yandan ancak yaşlıların katılımıyla gerçekleştirilebilecek bu ve benzer araştırmaların sayıca artmasının yaşlılık sorunlarına ilgi çekebileceği belirtilmiştir.

Pratik zorluklar içerisinde sayılabilecek bir diğer zorluk da, genel olarak alan araştırmalarında sıklıkla karşılaşılan yanıt alınamama durumudur. Ancak yaşlıların -bir kaç istisnai durum haricinde- neredeyse tamamının bizimle görüşmeyi kabul etmiş olması, bir alan araştırmasının yürütülebilmesinin önündeki belki de en büyük engeli bu çalışma açısından ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Bunda kuşkusuz İzmir Valiliği'nden alınan araştırma izin yazısının (bkz. Ek 2), görüşme talep edilen yaşlılara ve gerektiğinde ailelerine görüşmeye başlamadan önce gösterilmesi önemli rol oynamıştır. Ayrıca görüşülen kişilerin kişilik haklarına saygının esas alındığı bu çalışmada, gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin tamamı etik kodlara bağlı kalınarak yaşlıların rızası ile kayıt altına alınmıştır.

Görüşmelerin ilerleyişini riske atmamak ve ölüm gibi tabu olan bir konudan bahsederek yaşlıların kaygı düzeylerini yükseltmemek için, “ölüm”le ilgili sorulara görüşmelerin en sonunda yer verilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce sahip olunan böyle bir önyargıya karşın, yaşlıların birçoğunun ölümle ilgili konularda tahmin edildiğinden daha rahat konuşabildikleri gözlemlenmiştir.

Tezin alan araştırmasına ilişkin bu pratik zorlukların yanı sıra bu konuda çalışan bir araştırmacının yaşlanma konusuna yaklaşımına bağlı olarak ortaya çıkabilecek bir takım metodolojik zorluklardan da bahsedilebilir. Sosyal bilimlerde bir araştırma

kurgulanırken, araştırmanın metodolojisi hiç şüphesiz ki araştırmacıların dünya görüşünden etkilenmektedir. Araştırmacının bir araştırmanın başından sonuna kadar iç içe olduğu konuya ilişkin anlam dünyası, kişisel geçmişi tarafından belirlenmektedir. “Tarafsız araştırmacılar olarak kalma niyetlerimize karşın stereotiplerimiz ve varsayımlarımız, yaşlı bireyler ve yaşlanma sürecine ilişkin temsillerin ve bunlarla ilgili ürettiğimiz ‘bilgi’imizin birer parçası olurlar” (Kaufman, 1994: 126). Yaşlanma gibi bir deneyimden yoksun olan kişisel geçmişimiz ile konuyu ne denli doğru bir biçimde ele alabileceğimiz, çalışmanın zorluk ve sınırlılığı olarak karşımıza çıkabilir idi. Oysa bu yoksunluk, alan araştırmasının uygulandığı ve analiz edildiği süreç boyunca, en başta kurgulanmış temel argümanımıza ve temel aldığımız kurama tekrar tekrar dönüp bakmamız gerektiği duygusunu hissettirmiştir. Bir başka deyişle bütün bu endişeler, bir sınırlılık yaratmaktan ziyade bizim konuya daha da özenli yaklaşmamızı sağlamıştır. Sonuç olarak, yaşlıların anlam dünyalarını doğru bir biçimde anlamının hayatı olduğu bu çalışmada, belirli durumlara ilişkin bağlamları tam olarak keşfedememiş olma nedeniyle yorumların yanlış olabileceği endişesi, kuramsal çerçeveye ve bu çerçeveye oturan analizlere daima düşünsel bir biçimde yaklaşılmasını sağlamıştır.

4.4. ALAN ARAŞTIRMASI SONUCUNDA ELDE EDİLEN AMPİRİK BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.4.1. Yaşlı Bireyler Arasında Ayrımlar Yapmak

Yaşlıların içinde bulundukları toplumsal konumlara ilişkin özelliklerin onların faillik biçim ve düzeylerine etkisi sonucunda ortaya çıkan yaşlılığın çoklu görünümleri, bize tek bir yaşlı portresinden ziyade birden fazla ve birbirinden oldukça farklı yaşlı portreleri çizmektedir. Nitekim “ardı ardına yapılan çalışmalar göstermiştir ki yaşlılar arasındaki bireysel farklılıklar genç-yetişkinler ya da orta yaşlılar arasında olduğundan daha fazladır” (Erber, 2005: 12). Yaşlıların “kimliklerini ve yaşam seyirlerini etkileyen yapılaşma süreçleri; yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, etnisite, medeni durum ve aile ilişkileri gibi pek çok etmenin karmaşık bir biçimde iç içe geçmesi durumunu bünyesinde barındırmaktadır” (McMullin & Marshall, 1999: 334).

“...[Y]aşlanma çalışmaları, yaşlanmayı betimleyen sosyal bağlamı inceler ve yaşlıların toplum içerisindeki konumlarını ve bu konumun sınıf ve cinsiyet gibi büyük yapısal faktörlerce nasıl şekillendiğini anlamaya çalışır.

Yaşlıların sınırlıklarını belirleyen kısıtların anlam ve etkisi, bireyin bunlarla karşılaştığı sosyal çevreye sıkı sıkıya bağlıdır. Yaşlanmanın toplumdaki her bireyi aynı şekilde etkileyen homojen bir deneyim olmadığı artık açıktır. Bütün 'yaşlılar' aynı değildir ve sınıf ve cinsiyet gibi yaşlılık öncesi özellikler, yaşam seyri boyunca güçlü etkilerini sürdürür. Yaşlılığı farklılaşmamış bir deneyim olarak kavramsallaştırmak, hem naif hem de yararsızdır” (Victor, 2005: 5).

Yaşlıları homojen bir kategori olarak ele alarak ve yaşlıların yetersizliklerine ilişkin genellemeler yapma yoluna gitmek onların toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki failliklerini sürekli olarak göz ardı etmek ve bu değerli bilgiyi yok saymış olmak anlamına gelecektir. Oysa bu alanda yapılan çalışmaların, oran ve sayıca giderek artan yaşlı nüfusu bir zenginlik olarak kutlamaları ve bireysel farklılıkları yakalamak konusunda çok daha titizlikle çalışmaları gerekmektedir. Öte yandan “yaşlıları belirli ihtiyaçları olan homojen bir grup olarak stereotipleştirme bu gruba yönelik gerek toplumsal tutum gerekse sosyal politikalar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır” (Walker, 1983: 389).

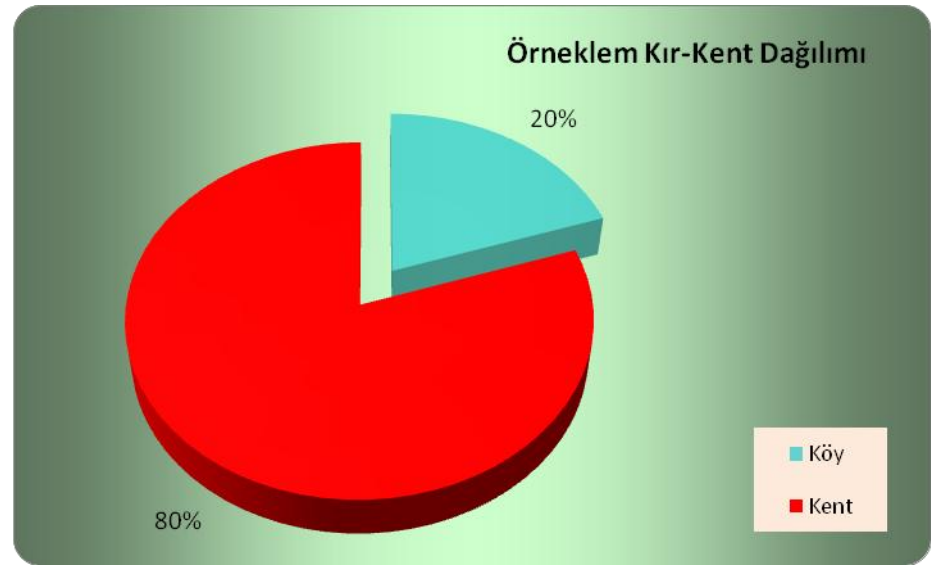
Genellikle gerontoloji literatüründe yaşlılık bir eksiklik, bir yetersizlik üzerinden tanımlanmakta ve aldığı yaşlar nedeniyle bu grup içerisine giren her bireyin de aynı yetersizlik ve eksiklikten nasibini aldığı varsayılarak, gerçekte toplumu dönüştürme / değiştirme ve ona katkı yapma potansiyeline sahip yaşlı bireyler gözden kaçırılmaktadır. Oysa bu çalışmada, fail olarak betimlenen yaşlı bireylerin sayıca hiç de az olmadıkları; ancak farklı faillik düzey ve biçimlerinde varlık gösterdikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu bölümde yaşlıların failliğine etki eden yaşanan yer, eğitim durumu, gelir, yaş, öznel sağlık durumu, cinsiyet, medeni durum ve yaşam aranjmanı temel parametreleri tanımlanarak örnekleme giren yaşlıların bu parametrelere göre genel dağılımları ve bazı parametrelere göre örneklemin Türkiye ve İzmir yaşlı nüfuslarıyla karşılaştırılmalarına yer verilecektir. Ayrıca bu temel parametrelerin birbirleriyle çapraz olarak oluşturdukları hücrelerin dağılımları üzerinden, örneklemin betimsel bir analizi sunulmaya çalışılacaktır.

4.4.1.1. Yaşanılan Yere Göre Ayrım

4.1 Araştırmanın Tanıtımı başlığı altında belirtildiği üzere örneklem, yaşanılan yer ve cinsiyet ayrımı temelinde kotalandırılmıştır. Bu nedenle, İzmir’de yaşayan 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusun yaşadıkları yer bakımından kır-kent ve ayrıca kent merkezi, gecekondu ve köy ayrımlarına göre dağılımları ile örnekleme dâhil edilen yaşlılar, dağılımı yaklaşık olarak korumaktadır³³.

Grafik 4: Örneklemin Kır-Kent Ayrımına Göre Dağılımı

Değerler, genelde toplumdan topluma ve zamandan zamana farklılık göstermektedirler. Özelde ise aynı zaman diliminde ve aynı toplum içerisinde üretim biçiminin farklılığına göre çeşitli kültürel farklılıklar ve bunun sonucunda da farklılaşmış değerler ortaya çıkmaktadır. Endüstriye ve tarıma dayalı üretim biçimlerinin yoğun olduğu yerler kendi değerlerini yaratırlar. Buna bağlı olarak yalnızca yaşlının statüsünde, üstlendiği toplumsal rolde, yaşlıya gösterilen saygıda, yaşlılığa ilişkin tutum ve algıda değil, aynı zamanda bunlara bağlı olarak faillik biçim ve düzeylerinde de farklılıklar görülmektedir.

³³ Yukarıda da belirtildiği üzere, İzmir nüfusu için huzurevinde yaşayan yaşlıların oranı istatistikî analiz yapmaya yeterli düzeyde olmadığından, örnekleme dâhil edilmesi gereken huzurevi yaşlı sayısı 5 kat artırılmıştır. Bu durum, Tablo 2’de huzurevi yaşlılarının, içerisinde yer aldığı kentte yaşayan yaşlıların sayısını ve dolayısıyla toplam içindeki oranını arttırmış gibi gözükmektedir. Oysa örneklemdaki diğer tüm kategoriler sabit tutulduğu için örneklemin yaşanılan yere göre dağılımının İzmir’deki 65+ yaşlardaki kişiler ile aynı olduğu belirtilmelidir.

Grafik 5: Örneklemin Yaşanılan Yere Göre Dağılımı

Kültürel olarak ele alınılması gereken değer sisteminin yarattığı farklılıkların kendini en açık seçik ifade ettiği uğrak kır-kent ayrımı olmaktadır. Benzer biçimde gecekondu da kır ve kent gibi kendi değerlerini yaratmış bir uzam olarak ele alınmaktadır. Böylece kır, kent merkezi ve gecekondu, yapısal farklılıklar göstermektedir. Bu durum ise, bu üç grubun belirli parametrelere göre farklılıklarının ortaya konmasını gerektirmektedir.

4.4.1.1.1. Kentte Yaşayan Yaşlılar

Kentte yaşayan yaşlılar, kent merkezinde ve gecekonduya yaşayan yaşlılar olmak üzere temel olarak iki gruptan oluşmaktadır. Aynı kentin merkez ve çeperinde yaşayan bu yaşlılar, sahip oldukları sosyo-ekonomik statü ve toplumsal entegrasyon açısından birbirinden önemli farklılar göstermektedirler.

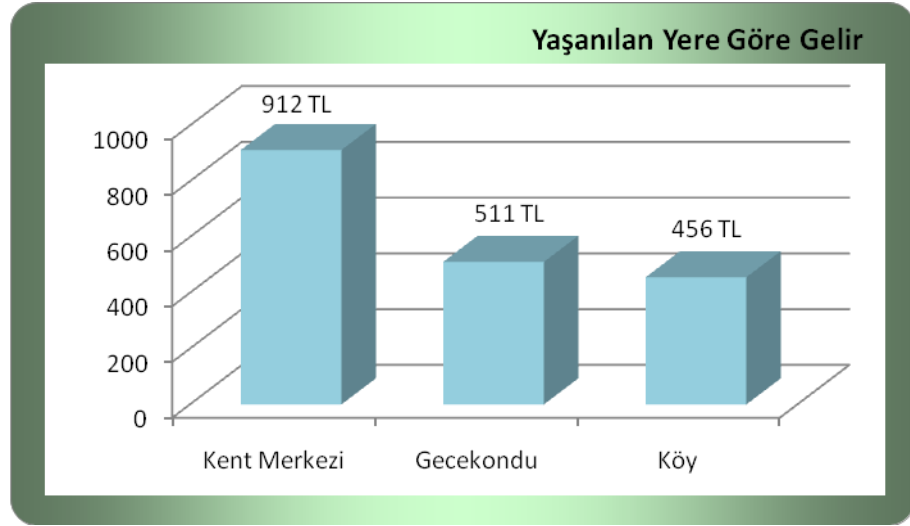
4.4.1.1.1.1. Kent Merkezinde Yaşayan Yaşlılar

Kentin merkezinde yaşayan yaşlılar diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre en heterojen grubu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu gruba giren yaşlılar için kapsayıcı ve genel geçer niteliklerden söz etmek biraz sorunlu görünmektedir. Ancak örneğin, en yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip yaşlıların bu grup içerisinde yer aldığı görülmüştür. Öte yandan, içerisinde her gelir grubuna ve eğitim düzeyine mensup

yaşlının yer alması nedeniyle “kent merkezinde yaşayan yaşlılar” kategorisi hakkında genellemeler yapmanın bir takım riskler taşıdığı belirtilmelidir.

Yine de, kent merkezinde yaşayan yaşlıların diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre daha yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip oldukları görülmektedir. Yaşanılan yere göre gelir ortalamasını³⁴ gösteren Grafik 6, kent merkezinde yaşayan yaşlıların gelir ortalamasının 912 TL olduğunu; öte yandan gecekonduda ve köyde yaşayan yaşlıların gelir ortalamalarının sırasıyla 511 TL ve 456 TL düzeyinde seyrettiğini göstermektedir.

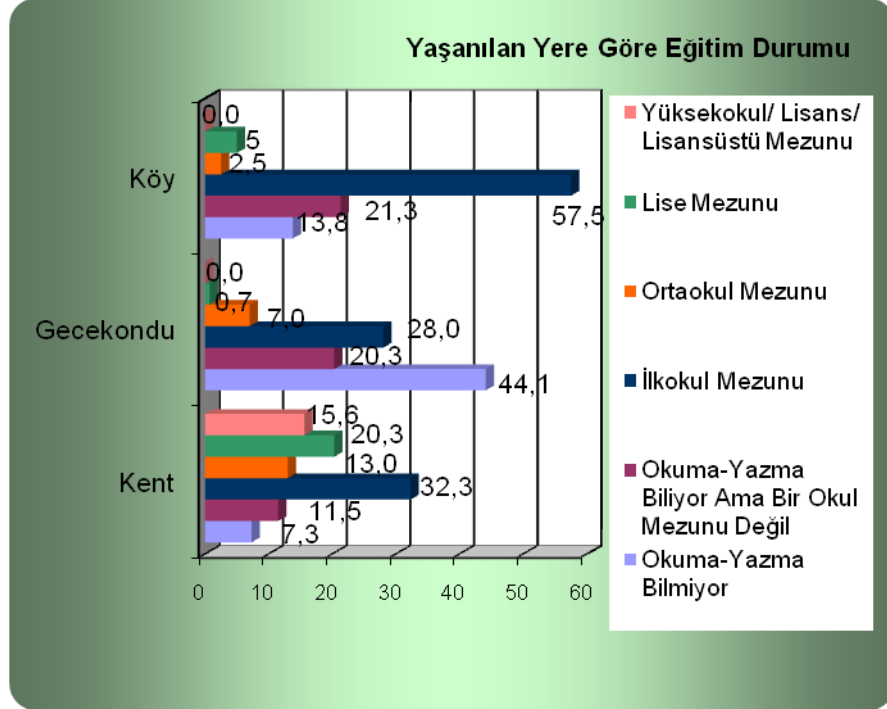
Grafik 6: Yaşanılan Yere Göre Gelir Ortalaması

Ayrıca, Grafik 7’den kent merkezinde yaşayan yaşlıların eğitim düzeylerinin, gecekonduda ve köyde yaşayan yaşlılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kentte yaşayan yaşlıların içerisinde, ortaokul ve üzeri eğitim düzeylerindeki yaşlıların oranı daha yüksektir. Örneğin örnekleme giren yüksekokul, lisans ve üstü eğitim almış yaşlıların tamamı kent merkezinde yaşayan yaşlılar grubunda yer almaktadır. Buna ek olarak gecekonduda yaşayan yaşlıların %44,1 ve köyde yaşayan yaşlıların %13,8’i okuma-yazma bilmezken bu oran, kent merkezinde yaşayan yaşlılar arasında %7,3 ile en düşüktür.

³⁴ Gelir ortalamaları, istatistikî uç noktalar çıkartılarak hesaplanmıştır.

Grafik 7: Yaşanılan Yere Göre Eğitim Durumu

Kent merkezinde yaşayan yaşlılar kategorisine ilişkin önemli sayılabilecek bir diğer özellik ise bu yaşlıların birçoğunun yaşam seyri üzerinde önemli bir geçiş uğrağı olan emekliliği tecrübe etmiş olmalarıdır. Kentsel istihdam alanları kırsal çalışma örüntülerinden farklı olarak bireyleri belirli bir yaştan sonra çalışma yaşamının dışına itmektedir. Endüstriye dayalı çalışma yaşamının doğası nedeniyle, çalışmakta olan birey günün önemli bir kısmını geçirdiği iş yerinden ve ortamından emeklilik nedeniyle ayrıldığında yaşamında önemli bir değişiklik ortaya çıkmaktadır. Böylece bireyin kamusal alandaki faillik düzeyi aniden önemli oranda azalmakta, faillik biçimini ikâme etmede ise isteksiz olabilmekte ya da yeni statüsüne adapte olabilmek için zamana gereksinim duyabilmektedir.

Kişilerin yaşamlarındaki geçiş uğrakları yaşam seyri üzerinde yeni dönemler açarken, süreksizliklere neden olmaktadır. Günümüzde insan yaşamının ortalama %20'sini işgal eden emeklilik dönemi, (U.S. Senate in Special Committee on Aging'den³⁵ aktaran: Hooyman & Kiyak, 1991: 570) üretkenlik döneminin bitimi;

³⁵ U.S. Senate in Special Committee on Aging, 1988, *Aging America: Trends and Projections, 1987-88 Edition*, U.S. Department of Health and Human Services.

emekli olan birey ise kapitalist üretim biçiminin değerlerine göre etkisiz bir öge olarak görülmektedir. Kapitalist toplumda emeklilik, ekonomik değersizleşme kadar sosyal değersizleşmeye de neden olmaktadır. Zira kişilerin “iş yerindeki rolleri, kendileri hakkındaki kişisel düşüncelerinden dünyada bulundukları yere, sosyal etkileşim ve kimliklerine kadar pek çok alanda oldukça büyük önem taşımaktadır” (Hazan, 1994: 42). Öte yandan bu rolleri ellerinden alınan kişiler kendilerini değersiz hissedebilmekte ve yalnızlaşma yaşayabilmektedirler.

Önceki yüzyıllarda pek çok kişi emekliliğe geçiş gibi bir deneyime uzaktılar (Marshall & Taylor, 2005). Yaşam seyri üzerinde bir çağ olarak yaşlılığın, emeklilik nedeniyle “üretimden çekilme” ile ilişkilendirilmesi sanayi toplumunun bir ürünüdür. Üretimden çekilme sonucunda yaşlının ekonomik gücünü garanti altına alma yolundaki girişimler de buna paralel olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bugün emeklilik maaşı olarak bildiğimiz uygulama, ilk kez 1889 yılında Almanya’da Bismarck tarafından ortaya konmuştur (Greenberg & Muehlebach, 2007; Matcha, 1997; Walker, 2000), bunu 1908 yılında İngiltere ve 1910 yılında Fransa’daki uygulamalar takip etmektedir (Walker, 2000: 304). Amerika Birleşik Devletleri ise 1935 gibi daha sonraki bir dönemde emeklilik maaşı uygulamasını başlatmıştır (Walker, 2006). Buna ek olarak emeklilik dönemi, “insanların emekli olabilmeye yetecek uzunlukta bir yaşam beklentisine sahip olmalarını gerektirmesi nedeniyle de oldukça yeni bir yaşam dönemidir” (Morgan & Kunkel, 1998: 189).

Günümüz kapitalist toplumunda bireyler, yaşamlarını iş odaklı bir biçimde örgütlemek zorunda kalmaktadır. Yaşamın ana dönemleri, iş yaşamına göre konumlanmakta ve bireylerin yetişkinliğe kadar eğitim yoluyla iş yaşamına hazırlandıkları “hazırlık”, daha sonra işgücü içerisinde yerlerini aldıkları “çalışma / etkinlik” ve uzun yıllar çalıştıktan sonra iş gücü dışında bırakıldıkları “emeklilik” dönemleri olarak ayrılmaktadır (Kohli’den³⁶ aktaran: Marshall & Taylor, 2005). Son aşama olan emeklilikte bireyler daha ziyade dışa kapalı bir hayat yaşamaya başlamaktadırlar. “Yaşlılık, ücretli çalışma yaşamından emekliliğe geçiş ile sosyal olarak kurgulanmış bir dönemdir” (Kohli vd., 1983: 25). Emekliliğin sosyal bir inşa

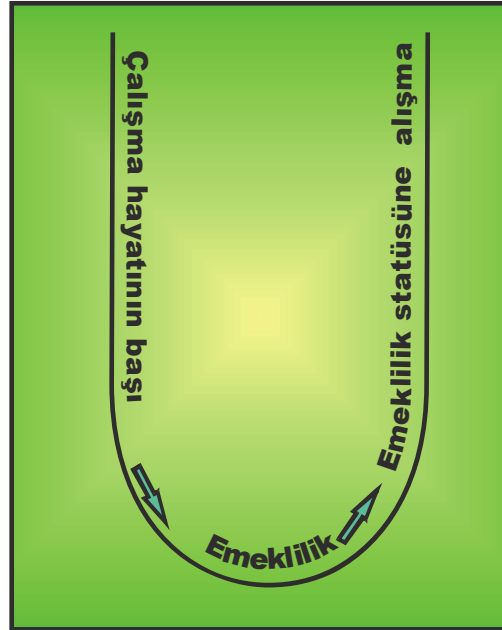
³⁶ Kohli, M., 1986, “The Worlds We Forgot: A Historical Review of the Life Course”, (içinde) Marshall, V.W., (der) *Later Life: The Social Psychology of Aging*, Beverly Hills: Sage, s. 271-303

ürünü olduğuna ilişkin bu iddiaya paralel biçimde, Walker’a (1981) göre bir üretimden çekilme biçimi olan emeklilik üzerinde asıl belirleyici olan yaş değil; yaş ve toplumsal işbölümü arasında sosyal olarak inşa edilmiş olan ilişkidir.

“Yirminci yüzyılın başından beri 65 yaş üzerindeki kişilerin işgücü dışına itilmesi yaşlıların, ‘gereksiz’, ‘yetersiz’, ‘itici’, ‘huysuz’ ve ‘bunak’ olarak nitelenmesine eşlik etmiştir” (Hareven, 2005: 129). Bu nitelermelere karşılık işgücünün dışına itilme veya kendi isteğiyle ayrılma bireye kendisini işe yaramaz hissettirmekte ve böylece birey kendi konumunu sorgulamaya başlamaktadır. İşte bu duygu, yıllar içerisinde kemikleşmiş bir hal almaktadır. Bu, işin toplumsal yaşamımız üzerinde ne denli önemli ve etkili bir rol oynadığını göstermektedir.

Özellikle erkeklerin emekli oldukları dönemde yaşamdan duydukları tatmin en aza inmektedir. Yaşamdan duyulan tatminin çalışma yaşamındaki dönemlere göre konumlanması U şeklinde bir örüntü sergilemektedir (Matcha, 1997: 85).

Şekil 2: Emeklilik ve Yaşamdan Duyulan Tatmin Arasındaki İlişki

Nitekim yapılan görüşmeler de, emeklilik ile yaşamdan duyulan tatmin arasındaki ilişkiyi açıklayan bu modeli doğrular niteliktedir. Eşi emekli bürokrat olan bir yaşlının, eşinin emeklilikten sonra neler hissedebileceğine dair endişelerine ve eşinin emeklilikle birlikte gelen yeni statüsüne -biraz da yeni yazlık evleri ve çevresinin fiziki

özellikleri yardımıyla- alışması sonucunda bu endişelerinin gerçeğe dönüşmediğine ilişkin ifadesi şöyledir:

“Ben eşim bu kadar faal olunca yıkılır zannediyodum emekli olunca. O korkuyla zaten emekli olmadık epey bir zaman. Ama öyle olmadı, hemen yazlığımız zaten hazırды. Oranın bahçesiyle uğraştık. Aşağı yukarı sekiz ay ordaydık. 4 ay evimizdeydik. O bizi çok güzel oyaladı. O bahçeyle uğraşmak şey yapmak. Ve beraber baş başa kalmak filan sahil, sessiz, önümüzde deniz. Onun eksiklerini tamamlıyoduk. Öyle yapalım böyle yapalım. Çok şükür Allah’a bu günlere geldik.” (Kadın, 80, Ev Kadını, Karşıyaka)

Bu örnekte de görüldüğü üzere, özellikle profesyonel mesleklerden emekli olmuş erkekler, yaşamlarında işlerinin işgal etmiş olduğu alanı emeklilik dönemleri içerisinde bir takım başka uğraşlarla doldurmaya çalışmaktadırlar. Bunda başarılı olan emekliler, yeni statülerine alışarak Şekil 2’de betimlendiği üzere yaşamdan duydukları memnuniyeti geri kazanmaktadırlar.

Zorunlu emekliliğin keyfi bir uygulama olduğuna ve bazı bireylerde yetersizlik duygusu yarattığına ilişkin iddia literatürde sıklıkla yer almaktadır. Zorunlu emeklilik yaşı uygulaması, toplumlarda yaşlı nüfusun hızla artmasının yaratmış olduğu “yük”ü hafifletmeye yönelik olarak geliştirilen ekonomik bir önlem olarak görülse de, bu durum özellikle eleştirel gerontologlar tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, yaşlı nüfusun ekonominin dışına itilmesi ile daha genç kuşakların yarattıkları ekonomik değeri yaşlı kuşaklar ile paylaşmak zorunda bırakıldıkları iddiasına dayanmaktadır. Bu durum, içerisinde hala ekonomik olarak üretken olabilecek bireyleri barındıran bir nüfusun tamamını ekonomik olarak bağımlı kılmak anlamına gelmektedir. Sosyal güvenlik sistemine potansiyel olarak katma değer yaratabileceklerken bu yaşlıları, sosyal güvenlik sistemine bağımlı hale getirmek oldukça masraflı bir yol olarak değerlendirilmektedir (OECD, 1995). Zorunlu emeklilik uygulamasına getirilen bir diğer eleştiri, yaşlıları emekliliğe sevk etme yoluyla genç kuşakların istihdamına olanak sağlamaya ilişkin gerek politik gerekse gündelik söylemde hâkim olan düşüncedir. Yaşlıların çalışmalarına ilişkin pasif politikalar, yaşlılara istihdam olanakları yaratmak yerine işgücü arzını azaltmaya yönelmektedirler. Zorunlu emeklilik yaşı uygulaması

aynı zamanda istihdamda, sosyal güvenlik ve daha geniş anlamda toplumsal ilişkilerde yaş ayrımcılığını körükleyen (Bytheway'den³⁷ ve McEwan³⁸'dan aktaran: Walker, 2000: 305) ve ona formel bir nitelik kazandıran en önemli etmenlerden biri olarak görülmektedir.

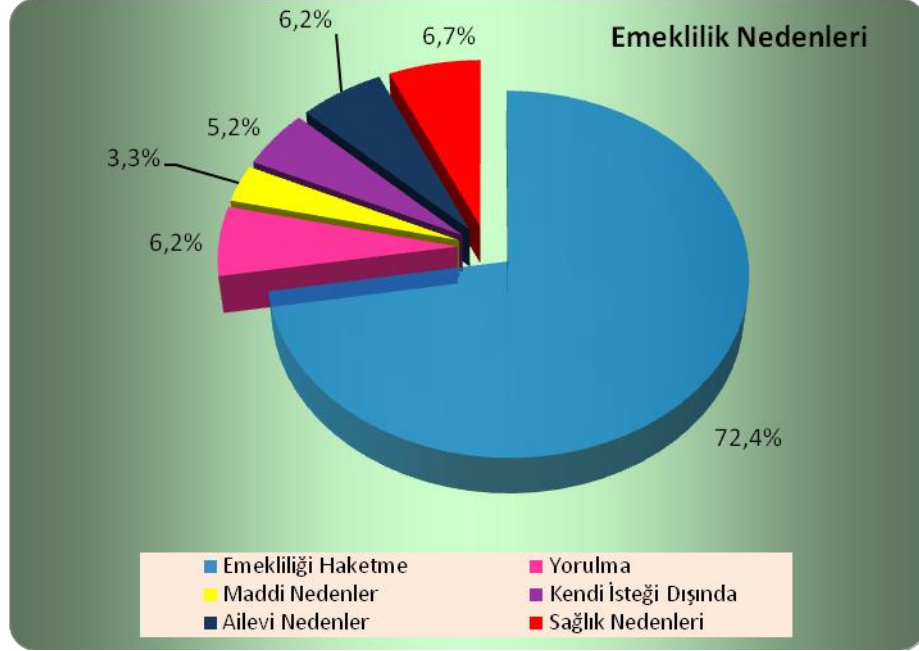
Nitekim son yıllarda hükümetler emeklilik yaşını tedricen yükseltmeye yönelik bazı girişimlerde bulunmaya başlamışlardır (Ebbinghaus, 2000: 533). Almanya ve İngiltere'nin konuya ilişkin son yıllarda uygulamaya koyduğu politikalar da bu yöndedir (Walker, 2000). Yaşlıların istihdamına yönelik olarak Toffler (2008), daha kısmi emeklilik planları yapılmasını ya da yaşlıların yarı zamanlı, gönüllü çalışabilecekleri ve danışmanlık yapabilecekleri olanakların geliştirilmesi seçeneklerini önermektedir.

King ve Calasanti (2008) emeklilerin önemli bir bölümünün zorunlu ya da gönülsüz olarak emekli olduklarına dair tutarlı bulguların varlığından bahsetmektedirler. Bu iddiaya göre emeklilik, bireysel seçim ve faillikten ziyade dışsal olarak belirlenmiş yapılar ve kısıtlarla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa bu çalışmada emekliliği tecrübe etmiş yaşlıların ancak %5'inin kendi isteği dışında emekli oldukları bulgusuna varılmıştır. Yaş haddinden emeklilikleri de içine alan bu kategoriye giren yaşlı oranı Batı'da yapılan araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermemektedir. Bu durumun Türkiye'de özellikle ileri yaşlarda "çalışma"yı değil; emekliliği bir "hak" olarak görme kültüründen ileri geldiği düşünülebilir. Nitekim emekli olmuş yaşlılara emeklilik nedenleri sorulduğunda "hak ettim", "günüm doldu" gibi ifadeleri içeren yanıtlar %72,4 ile ilk sırada yer almıştır.

³⁷ Bytheway, B., 1995, *Ageism*, Buckingham, England: Open University Press

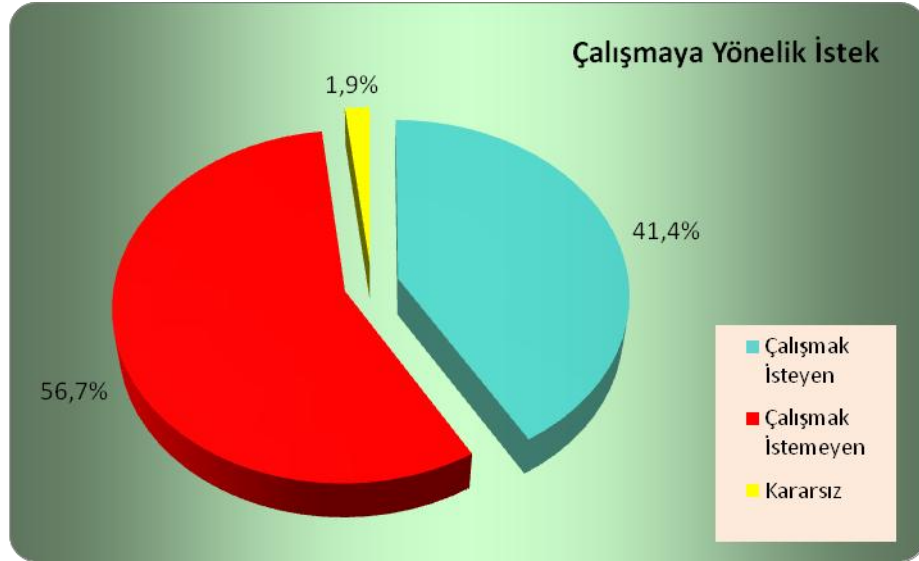
³⁸ McEwan, E. (der), 1990, *Age: The Unrecognized Discrimination*, London: ACE Books

Grafik 8: Emeklilik Nedenlerine Göre Dağılım

Avrupa’da yapılan bir araştırma, emeklilerin %40’ının çalışma hayatını gönülsüzce bıraktıklarını ve aslında ellerinde olsa çalışmak istediklerini ortaya koymaktadır (Commission of the European Communities, 1999). Yukarıda belirtildiği üzere yaşlıların çok büyük kısmının gönüllü olarak emekli oldukları bulgusuna varılan bizim çalışmamızda ise; fırsat sunulması halinde çalışmak isteyip istemedikleri sorulduğunda tüm yaşlıların %41,4’ü buna, çalışmak istedikleri yönünde yanıt vermişlerdir (bkz Grafik 9).

Grafik 9: Çalışmaya Yönelik İstek Durumu

Buna ek olarak emeklilik hakkındaki düşünceleri sorulduğunda emekli olmuş yaşlıların %51,6'sının emekliliğe ilişkin olumlu ifadeler kullandıkları görülmüştür (bkz. Grafik 10). Emekliliği olumlu bir şekilde tanımlayanların pek çok yaşlı, çalışma hayatının zorluk ve sıkıntılarına gönderme yapmaktadırlar. Çalışırken yapamadıkları şeyleri, ancak emeklilik yaşamında yapabilmenin mutluluğunu yaşadıklarını bildirmektedirler.

“Bi defa işyeri stresi diye bir şey yok. O bi defa kalktı. Yani şimdi, akşam yatıyosun, sabahleyin işe gidicem, o amiri gine görücem, hani ibaresi insanın gönlünde canlanıyo(...) Ama şimdi, emekli olduktan sonra bu türlü streslerden uzaklaşıyorsun.(...)İşyeri stresini tamamen atıyosun. Efenimi söyliyim; bazı sıkıntıların oluyorsa o sıkıntıları atıyosun kızım. İcabında kendi kendine beyliksin, mesela istediğin an çıkıp gelip gidiyosun. Bi sorumluluk duyduğun kişi yok. Bi eşine bazı, eşin de sana bağlı mesela. Hani bi yerde böyle rahatının devamını, idamını sağlıyosun. Yani hürsün yani, yani onu demek istiyorum.” (Erkek, 66, Emekli Devlet Memuru, Çaldıran Mah.)

“En hoşuma giden şey sabah kahvaltısını yapma aheste aheste. Çünkü 30 yıl sabah kalkıp koş, işe gidip koşturmaktan, koşturmaktan (...) Emekli olduğumdan beri en

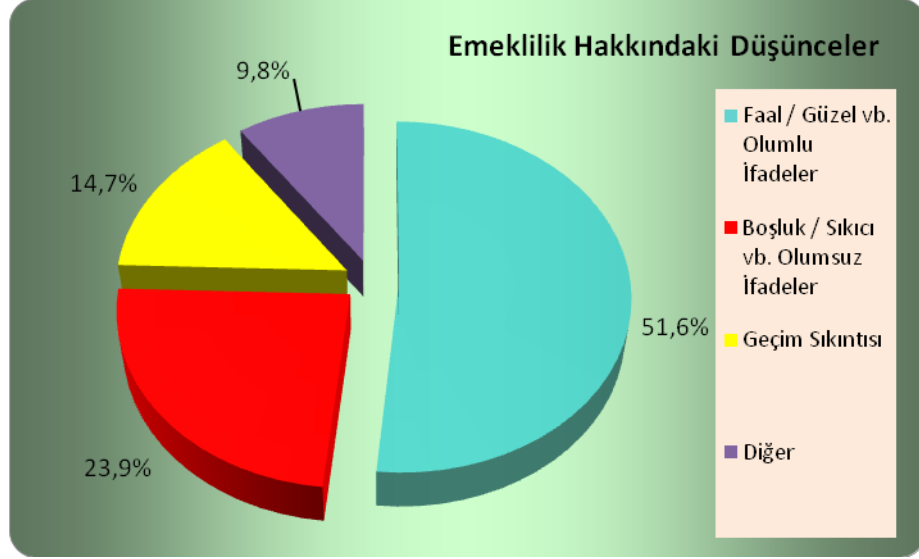
hoşuma giden şey aheste sabah kahvaltısı yapmak". (Kadın, 76, Emekli Devlet Memuru, Fahrettin Altay).

"Yani, iy ki de diyorum, yaş şeyi varmış emekli oldum. Çünkü emekli olduktan sonra, ya emekli oldum diyorum. Çünkü insan yani yapmak istediği, mesela eskiden çalışırken üniversitede, sen de onu hissediceksin, ben okumayı çok seven bi insanım. Aldık, aldık, aldık bi sürü. Yani yeterince okuyamıyodum, emekli olduktan sonra okuycam diye. Çünkü neden? Elime bi kitap aldığım zaman kendi alanımla ilgili okumam lazım diyim, yani suçluluk kompleksi oluyodu başka bi şey okurken. E şimdi o, hiç bi şey okumuyorum mesleğimle ilgili. Bitti benim için, kapandı. Yani öyle, ve çok mutluyum." (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova).

Emekliliği, çalışma yaşamının getirdiği stresi ortadan kaldıran ve çalışırken yapmaya zaman ayıramadığı bir takım etkinliklerin yapılabilmesine olanak sağlayan bir dönem olarak gören bu kişilerin aksine, emekli olmuş yaşlıların %23,9'u ise emekliliği boşluk ve sıkıcılık gibi olumsuz ifadeler ile tanımlamaktadırlar. Yaşam seyrinin oldukça uzun bir dönemini kapsayan çalışma yaşamının bir günde sonlanması elbette bazı kişiler için uyum sağlanması zor bir süreç olabilmektedir. Çalışma yaşamını başka herhangi bir uğraş ile ikame edemeyenler ya da emeklilik sonrası bir takım planları bulunmayanlar ise emeklilik yaşamlarını tekdüze bir biçimde geçirmek zorunda kalmakta ve aşağıdaki örnekte olduğu gibi bu yaşam bir süre sonra sıkıcı bir hal almaktadır.

"Vallahi benim kendi açımdan böyle çok monoton bir hayat, emeklilik. Başka bir işle uğraşamamak." (Erkek, 76, Emekli Terzi-Çiftçi, Çaldıran Mah.)

Grafik 10: Emeklilik Hakkındaki Düşünceler

Emeklilik döneminde emeklilik maaşlarının yetmemesi nedeniyle, emekliliği geçim sıkıntısı yaşanan bir dönem olarak tanımlayanlar ise %14,7 gibi hiç de azımsanamayacak bir orana sahiptir. Emekli maaşlarının yetersizliğinden şikâyet eden bir yaşlının konuya ilişkin ifadeleri şöyledir:

“Sıkıntılı günlerimiz geçiriyor yavrum. Yeri zaman geliyor sıkıntılı günler geçiyor. Kolay değil. Az... Az... Maaş az. Maaş az. İşçiye memuru düşünen yok yavrum. Emekliyi düşünen yok. Emekli zate öldü. Emekli bitti yani. Emekli diye bi şey kalmadı yavrum, bitti. Bitti.” (Erkek, 66, Emekli Devlet Memuru, Çaldıran Mah.)

Bütün bu örneklerin tamamından, kentte yaşayan emekli olmuş yaşlıların emekliliği algılama biçimlerinde dahi bir çeşitliliğin söz konusu olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, kentin merkezinde yaşayan yaşlılara ilişkin olarak üç temel özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, bu grubun kendi içerisinde oldukça heterojen bir yapı sergilemesidir. İkincisi, en yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip olan yaşlıların kent merkezinde yaşıyor olmalarıdır. Üçüncüsü ise, endüstri toplumunun yaratmış olduğu bir kavram olan emekliliğin, doğası gereği endüstriyel üretimin hüküm sürdüğü kente dair bir olgu olduğu ve dolayısıyla çoğunlukla kentin merkezinde yaşayan yaşlılarca tecrübe edildiğidir.

4.4.1.1.2. Gecekondu Yaşlıları

Gecekondu, hızlı kentleşme süreci yaşayan ülkelerin büyük kentlerinde düşük gelir düzeyine sahip ve nitelik gerektirmeyen, örgütsüz işlerde çalışan nüfusun yoğun olarak yer aldığı ve gerek sosyal gerekse fiziksel yapısı itibariyle farklılıklar gösteren toplumsal alanlardır (Tatlidil, 1989). Gecekondu, ülkemizde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kırdan kente göç sonucunda ortaya çıkmış önemli bir toplumsal olgudur. Nitekim gecekondulaşma, ülkemizin özellikle büyük kentlerinin baş etmesi gereken bir mesele olarak hala güncelliğini korumaktadır. İstanbul ve Ankara'dakinden daha yavaş bir seyir izlemiş olan İzmir'deki gecekondulaşma hareketi ise, 1950'lerde başlamıştır (Sevgi, 1988: 121-122). Gecekondulaşmanın yoğun olarak görüldüğü kent çeperlerindeki alanların kent ile kır arasında bir geçiş alanı oluşturdukları ve kentin göç edilen bu bölgelerinin zaman içerisinde kentsel bölge ile bütünleşeceği varsayılmıştır. Ancak literatürde de sıklıkla yer alan bu evrimsel görüş, öngörüldüğü gibi gerçekleşmemiştir. Aksine, gecekondu mahalleleri adı verilen bu alanlarda yaşayanlar kent kimliğini içselleştirememişler ve nüfusun marjinal olarak isimlendirilen kesimini oluşturmaya devam etmişlerdir. İşte bu nedenle yaşlı nüfus içerisinde göz ardı edilemeyecek bir grup olarak gecekondu yaşlıları da örneklem içerisinde ağırlıklı bir yüzde ile temsil edilmiş ve bu örnekleme Ali Reis, Yeni Mahalle, Çaldıran, Fuat Edip Baksı, Mevlana ve Yunus Emre Mahalleleri'nde yaşayan yaşlılar oluşturmuştur.

Büyük çoğunluğunu etnik olarak Kürt ve Arap kökenli Mardin göçmenlerinin oluşturduğu Yeni Mahalle ve Ali Reis Mahallesi'nin yaşlıları, burada yaşayan diğer kuşaklar gibi kente entegre olmakta daha fazla sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Özellikle ileri yaşlarında kente göç etmiş yaşlıların, bu mahallelerdeki genç kuşaklara göre Türkçe iletişimde zorlandıkları ya da Türkçeyi hiç konuşamadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum iki nedenden ötürü ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki çocukları kente göç etmiş ve eşiyle memleketlerinde kalmış olan yaşlıların eşlerinin ölümünden sonra yalnız kalmaları sonucunda çocukları tarafından yaşamlarının oldukça ileri bir döneminde kente getirilmeleridir. Diğeri ise uzun yıllardan beri kentte yaşıyor olmalarına karşın özellikle kadınların kentte çalışma yaşamına katılmamalarından ötürü sadece kendi

mahalleleri içerisinde, kendi etnik kökenine mensup kişiler ile sosyal ilişki kurmalarındır. Araştırma bulgularımızla da benzerlik gösterdiği üzere Nazroo (2006: 71) kendi etnik azınlık grupları içinde yaşlıların, topluluk bağlarını ve sosyal ve aile ağlarını görece iyi kurduklarını belirtmektedir. Gecekondu bölgelerinde etnik bağların sıkı bir biçimde sürdürülmesi ise, göç edenlerin kentin geri kalanıyla daha az temas etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda da özellikle yaşlı kadınlar, kent ile sosyal ilişki kurmak zorunda olmamaları nedeniyle kentte yaygın olarak konuşulan dili öğrenmeden yaşamlarını sürdürebilmektedirler.

Çoğunluğunu Erzurum ve Mardin göçmenlerinin oluşturduğu Yunus Emre ve Mevlana Mahalleleri'nde de dil açısından buna benzer bir örüntüye rastlanmıştır. Bornova'da Ege Üniversitesi Kampüsü'nün arkasında konumlanan Yunus Emre ve Mevlana Mahalleleri, aradan geçen bir yol ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu ayrım, sosyal olmaktan çok idarîdir. Yunus Emre ve Mevlana Mahalleleri sakinlerinin, araştırmaya katılmada zaman zaman gönülsüz oldukları gözlemlenmiştir. İzmir'in diğer semtlerindeki gecekondu mahallelerinde de yürütülmüş olan araştırmamız geneliyle karşılaştırıldığında, araştırmaya katılmaya yönelik bu isteksizliğe dair böylesi bir bulgu dikkat çekicidir. Buna, bu mahallelerin yeni göçmenlerin ağırlıklı olduğu yerler olmasının neden olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu mahallelerde Erzurum göçmenleri ile Mardin göçmenleri arasında etnik temelli bir ötekileştirmenin olduğu da gözlemlenmiştir. Böylesi bir bulguya, yaşlılarla yapılan ve yaşlılık teması etrafında örgütlenen görüşmelerimiz sonucunda varılmış olması düşündürücüdür. Oldukça benzer nedenlerle kente göçmüş farklı etnik kökenlerden gelen bu kişilerin, birbirlerini anlama yerine aynı mekânı paylaşmadan duydukları rahatsızlık, daha ilk görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, Bulgar göçmenlerinin de mahalle içinde mahalle oluşturdukları bir uzamsal örgütlenme sergilemeleri, gecekondulaşmada hemşehrilik olgusunun varlığına işaret etmektedir.

Zihinlerde oluşturulmuş tüm bu ayrımlara karşın, konu yaşlılık olduğunda büyük ölçüde bu ayrımların kalkarak yerini, yaşlılığa dair geliştirilmiş ortak bir algıya bıraktığı görülmüştür. Gecekondu mahallelerinde yaşayan yaşlıların kent yaşamı içerisinde ekonomik anlamda üretim ve tüketimde etkinlik gösterebilecek kaynaklardan yoksun

olmalarının yanı sıra kentsel yaşamın hiç bir alanına dokunmadan yaşamlarını sürdürmeleri, gerek kent merkezinde gerekse köyde yaşayan yaşlılardan daha olumsuz bir yaşlanma sürecini tecrübe ettiklerini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal gerontoloji literatüründe kendine yer bulmuş “çifte tehlike” (double jeopardy) kavramıyla karşılanabilir. Özünde çifte tehlike³⁹ kavramı Batılı sosyal gerontolojide, “kadın olmak”, “azınlık olmak” ve “yaşlı olmak” parametrelerinin ikili kombinasyonlarla varlık gösterdikleri durumlar için kullanılsa da, Türkiye’de yaşlanma ve yaşlılık üzerine analizler içeren bu çalışmada bu kavramı, “gecekonduya yaşamak” ve “yaşlı olmak” koşullarının bir arada olduğu durum için kullanmayı öneriyoruz. Zira kırsal yaşam koşullarında yaşamının sonuna dek fail olan yaşlının kente göçmesiyle, önceden elinde bulundurduğu kaynaklardan yoksun kalması ya da yaşamının erken dönemlerinden beri kentte kendini gerçekleştirebileceği bir takım olanaklardan uzak, dar bir faaliyet alanı içerisinde sıkışıp kalması, cinsiyet ve etnisiteden bağımsız olarak gecekonduya yaşayan her yaşlının ortak deneyimidir.

16 yıl önce yaşlı denebilecek bir yaşta iken Erzurum’dan İzmir’e göç eden bir kadının alışamadığı kent yaşamı içerisinde faillik alanlarının elinden kaydığını çok güzel bir biçimde anlattığı görüşmeden yapılan alıntı, yaşlılıkta kente göç sürecinin yaşlılar tarafından nasıl deneyimlendiğine ışık tutar niteliktedir:

-”Orda olsaydım he bağlar idim şeye ahıra, yedirirem çıkartıram su verirem getirirem davara arpa verirem kuzu doğar kuzuyu emdirirem öyle olur, sağaram. Artıg benim köy işi da!

-Burda?

-Burda bi şey yok! Heç bi şey yok! Ben içerde oturirem.

-Bu seni üzüyo mu peki teyze yani keşke orda olsaydım diyo musun?

³⁹ Sosyal gerontoloji literatüründe sıklıkla gönderme yapılan bir başka kavram olan üçlü tehlike (triple jeopardy) ise bahsedilen bu üç koşulun birarada bulunduğu durumu anlatmak için kullanılmaktadır.

-Evelde geldim çok üzüldüm. İyle üzüldüm ki yani böyle deli kimin oldum. Ondan sonra bir daha artığ bir daha yolladılar köye gittim, dolandım, tırlandım, geldim. Artığ şey oldu.

-Alıştın mı şimdi?

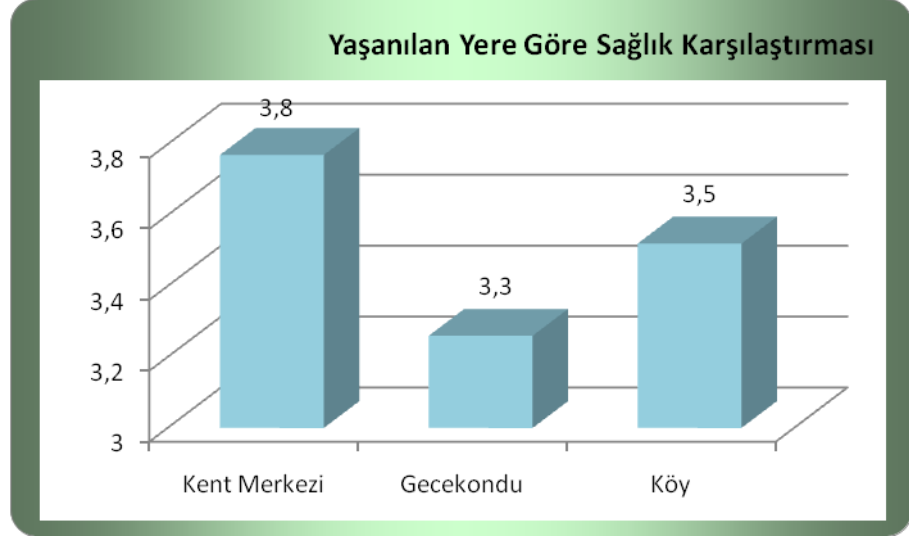
-He şimdi alıştım.” (Kadın, 80, Çiftçi-Ev Kadını, Mevlana Mah.)

Köyde ekonomik failliklerini yaşamlarının sonuna değin sürdüren yaşlıların sahip olduğu statünün, kente göç ile birlikte azaldığı da gecekonduculardan elde edilen gözlemler arasında yer almaktadır. Benzer biçimde Vergin (1985: 574), geleneksel Türk toplumunda aile büyüğünün sahip olduğu otoritenin ve yaşlının iktidarı üzerinden yürütülen aile içi ilişkilerin, gecekondulu bölgelerinde zayıfladığını ileri sürmektedir. Bunun nedenini ise, kırdan kente göç ederek kentte bir iş tutan oğlun, kentte çalışamayan babasından daha fazla kazanması ve aile içi rol ve statülerin de buna göre belirlenmiş olmasıyla açıklamaktadır.

Ayrıca, eğitim düzeyi en düşük olan yaşlıların gecekonduda yaşayan yaşlılar oldukları yukarıda yer alan Grafik 7’den görülmektedir. Buna ek olarak, yaşlının sağlık durumunu yaşlılarıyla karşılaştırması sonucu elde edilen ve “çok daha kötü” yanıtını temsil eden 1 ile “çok daha iyi” yanıtını temsil eden 5 arasında değişebilen sağlık karşılaştırmasına⁴⁰ ilişkin en düşük ortalama yine gecekondulu yaşlılarına aittir.

⁴⁰ Yaşlılarıyla sağlık karşılaştırmasının ölçümü ve değerlendirilmesine ilişkin tartışma, 4.4.7. *Öznel Sağlık Durumuna Göre Ayrım* başlığı altında yer almaktadır.

Grafik 11: Yaşanılan Yere Göre Sağlık Karşılaştırması

Özetle, toplumun marjinal nüfusunu oluşturan gecekondu mahallelerinde yaşayanlar arasından yaşlılar da, tüm yaşlılar arasında en marjinal grubu oluşturmaktadır. Bu kişiler, yaşlı olmanın yanı sıra gecekonduya yaşıyor olmanın getirdiği bir takım dezavantajlara sahiptirler. Özellikle eğitim ve gelir düzeyleri, diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre önemli derecede düşük olan bu yaşlıların öznel olarak değerlendirdikleri sağlık durumlarının da yine diğer yaşlı gruplarına göre düşük olması, bu yaşlıları diğerlerinden ayıran özelliklerden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Grafik 11).

4.4.1.1.2. Köyde Yaşayan Yaşlılar

Yukarıda ayrıntılı bir biçimde tartışıldığı üzere “yaşlılık” kavramına atfedilen sosyal statü, yaşlılığın üretim ile ilişkisi tarafından belirlenmektedir. Tarıma dayalı işgücü içerisinde herhangi bir sağlık sorunu olmadığı sürece çalışmaya devam eden yaşlının elinde bulundurduğu tarımsal üretime ilişkin bilgi birikimi ve deneyim, tarımsal üretim için hayati bir rol oynamaktadır. Fiziksel olarak belirlenmiş bir çalışma ortamından ve zamanla sınırlanmış çalışma saatlerinden bağımsız olarak üretim yapan köylülerin çalışma örüntüleri, kenttekinden oldukça farklıdır. Zaman ve mekâna ilişkin bu esnekliğin yanı sıra, üretim aracının sahibi olması nedeniyle zorunlu olarak emekli olmak gibi bir durumla karşılaşmayan köydeki yaşlı için çalışmak, ömür boyu sürdürülebilen bir etkinliktir.

Ancak araştırmanın kırsal alanda yürütülen kısmında yer alan Karaburun köylerinde görüşülen pek çok yaşlının yaşamlarının önceki dönemlerinde sürekli olarak tarımsal üretimde çalışmadıkları görülmüştür. Bu yaşlıların birçoğunun hademelik, santral memurluğu, üretim işçiliği gibi mesleklerle kentsel işgücü içerisinde yer aldıkları ve ancak emeklilikten sonra köylerine geri döndükleri bulgusuna varılmıştır. Nitekim araştırmada karşılaşılan yaşlıların bu türden göç davranışı, literatürde de kendisine yer bulmuştur. Yaşamlarının önceki dönemlerinde başka bir yere göç etmiş “yaşlıların bir kısmının doğdukları yere göç etmeleri; geri dönüş göçü” olarak adlandırılmaktadır (Matcha, 1997: 196). Kentsel işgücünden emekli olduktan sonra geri dönen bu yaşlılar köylerinde yaşlanmakta; döndükleri zamandan itibaren de tarımsal üretimde faal bir biçimde rol oynamaktadırlar.

Benzer eğilimin gelecekte de bu köylerden kent merkezine göçmüş daha genç kuşaklarca takip edileceği, bu köy halkları arasındaki genel kanıdır. Bu köylerin özellikle İzmir’in merkezine yoğun göç vermiş olmasının beraberinde getirdiği bir diğer sonuç da, yaşlıların bu köylerin toplam nüfusunun önemli bir kısmını oluşturuyor olmalarıdır. İş bulma, çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sunma gibi nedenlerden ötürü daha genç kuşakların kent merkezine göç etmiş olmaları, arkalarında yoğun bir yaşlı nüfus bırakarak köyleri “yaşlandırmaktadır”. Bu durumun bir sonucu olarak da bu köylerdeki tarımsal faaliyet, asıl olarak yaşlılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Tarımsal üretimde fiilen başat bir rol oynaması, köydeki yaşlının statüsünü yükselten önemli bir etmendir. Buna ek olarak yazılı olmayan kültüre sahip kırsal toplumda, tarımsal üretime ilişkin bilgi birikimi ve deneyimi genç kuşaklara aktarma rolüyle de yaşlıya ayrı bir önem atfedilmektedir. Bu, “büyükbabanın üretim bandını yavaşlatan ellerine sempati duyulmayan” (Dychtwald, 1999: 10) endüstriye dayalı üretimin hâkim olduğu kentsel toplumdan oldukça farklı bir örüntüyü gözler önüne sermektedir.

Köydeki yaşlının statüsünün kentteki yaşlıya göre daha yüksek olmasının bir diğer nedeni de, genç kuşakların ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal arazinin sahibi olan yaşlıya bağımlı olmasında aranmalıdır. “Toprak sahipliğinin yaşlı kuşağın elinde bulunduğu tarımsal ekonomilerde, yaşlının iktidarı ve ekonomik güvencesi ölene değin sürmektedir” (Morgan & Kunkel, 1998: 48). Zira “toprak, yaşlının iktidarını ve

otoritesini korumasına yönelik kuşaklararası bir politika aracıdır” (Fischer’den⁴¹ aktaran: Dychtwald, 1999: 8).

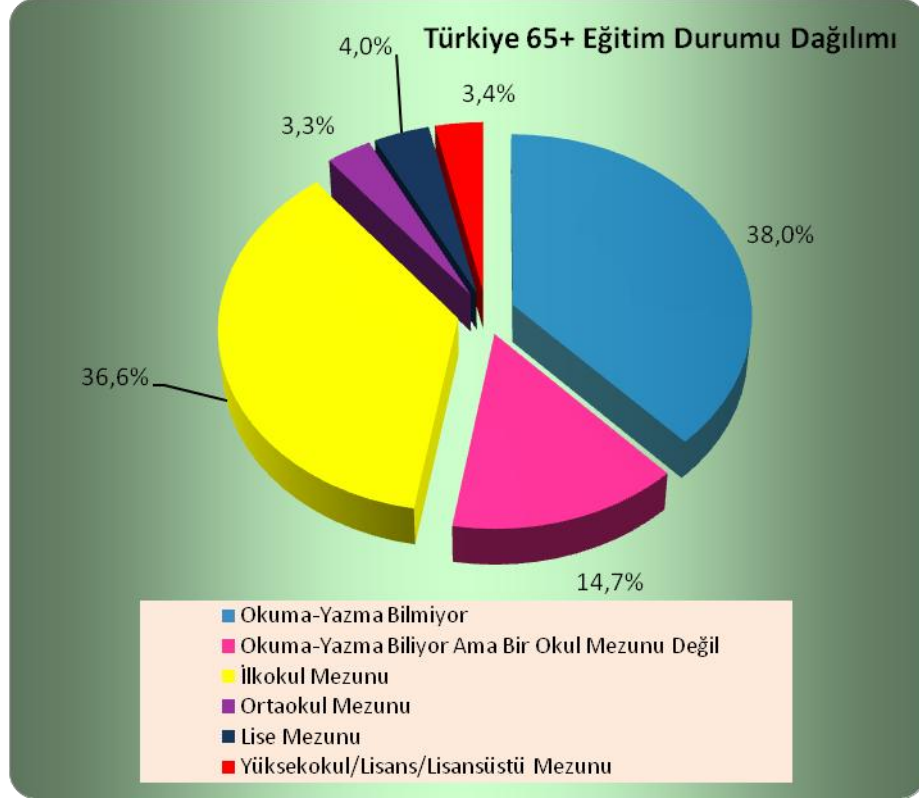
4.4.1.2. Eğitim Durumuna Göre Ayrım

Eğitim durumu, bir grubun faillik biçim ve düzeylerinin araştırıldığı bir çalışma için hiç kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Eğitim durumundaki farklılıklar, gelir, yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları, boş zaman değerlendirme biçimleri, sağlık davranışları gibi sosyo-ekonomik pek çok değişken üzerinde de etkili olmaktadır. Tüm yaş grupları için de geçerli olabilecek bütün bu farklılıklara kaynaklık eden eğitim durumu, yaşlılar arasındaki çeşitliliği yaratan önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır.

Eğitim durumuna ilişkin en temel düzey olan okur-yazarlık, yurttaşlık görevlerini yerine getirmekten, topluma en üst düzeyde katkı sağlamaya kadar geniş bir erimde bireyin her alandaki faillik düzeyini belirlemede başat rol oynamaktadır. Ancak, Türkiye’de okuma-yazma bilmeyen 4.672.257 kişiden 1.797.948’ini; bir başka deyişle okuma-yazma bilmeyen nüfusun %38,5’ini 65 yaş ve üzerindeki kişiler meydana getirmektedir (TÜİK, ADKNS 2009). Okuma-yazma bilmeyen nüfusun önemli bir kısmını yaşlıların oluşturuyor olması, yaşlıların eğitim düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşlılar içerisindeki okuma-yazma bilmeyenlerin oranı da Türkiye geneli için %38’lik oran ile yine oldukça yüksektir (bkz. Grafik 12).

⁴¹ Fischer, David Hackett, 1977, *Growing Old in America*, Oxford University Press: New York

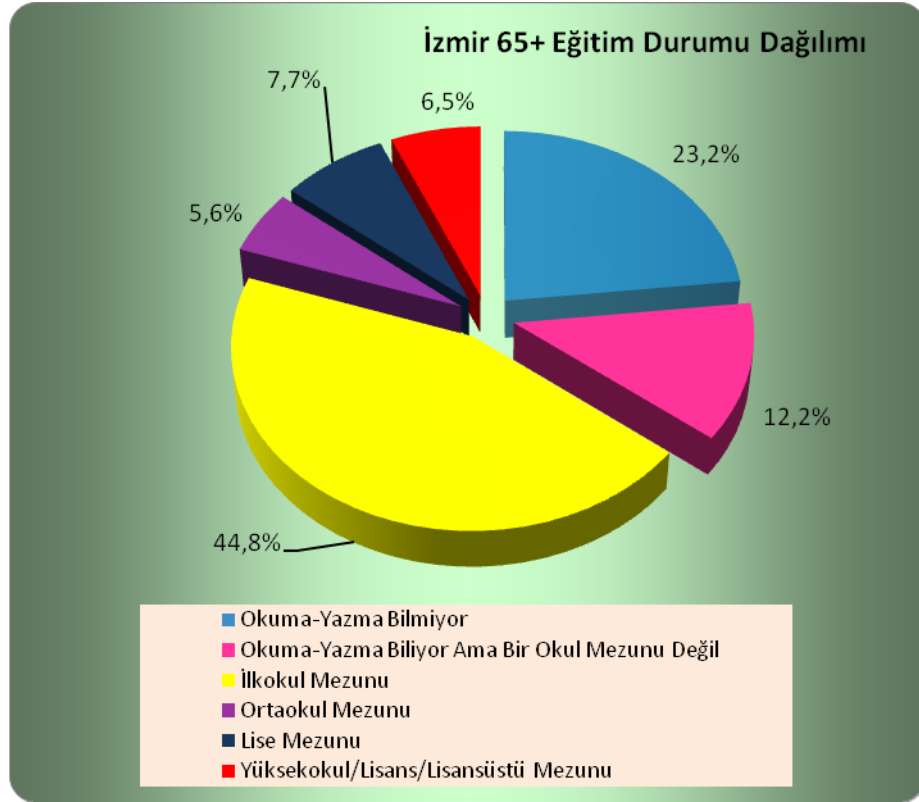
Grafik 12: Türkiye Geneline Yaşlıların Eğitim Durumu

Kaynak:TÜİK, ADNKS, 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Öte yandan bu oran İzmir’de yaşayan yaşlılar için biraz daha düşük kalmakta ancak yine de %23,2’lik bir oran ile eğitim durumu kategorileri içerisinde yaşlıların en çok temsil edildiği ikinci kategori oluşturmaktadır (bkz. Grafik 13).

Grafik 13: İzmir Genelinde Yaşlıların Eğitim Durumu

Kaynak:TÜİK, ADNKS, 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Okur-yazar olmayan yaşlıların oluşturduğu oran, araştırma örnekleminde ise %21,2 olarak bulunmuştur (bkz.Grafik 14). Bu oranın İzmir’de Türkiye geneline göre daha düşük olması, okuma-yazma bilen ya da ilkokul ve daha üst seviyelerdeki okullardan mezun olmuş yaşlıların oranının Türkiye geneline göre daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Grafik 14: Örneklemin Eğitim Durumu

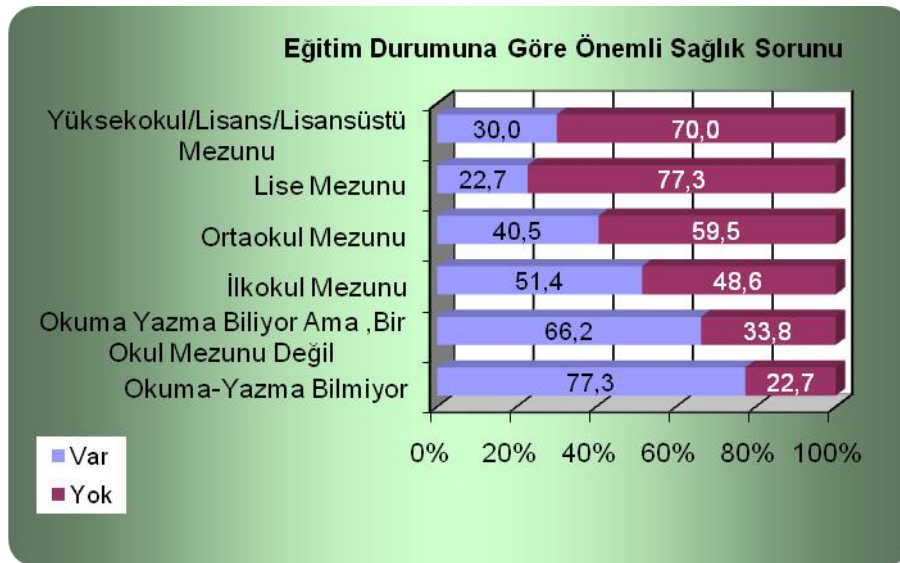

Cutler ve Harootyan (1975: 64) Amerikan toplumunda, 65 yaş ve üzerindeki nüfusun eğitim düzeyinin 25 ve 64 yaş arasındaki nüfusla karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğunu belirtmektedirler. Buradan hareketle ABD’den verilmiş olan örneğe benzer bir örüntünün toplumumuz için de söz konusu olup olmadığı incelenmiştir. Bu karşılaştırma ise üniversite eğitimi alan nüfus oranı üzerinden yapılmıştır. Zira okur-yazar oranı kadar üniversite eğitimi alan nüfusun oranı da önemli gelişmişlik göstergelerinden biridir. Bu nedenle 2009 yılı TÜİK, ADNKS istatistiklerine dayanarak yüksekokul, lisans ve lisansüstü mezunları bazında bir karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre 25-64 yaş grubundaki kişilerin yaklaşık %11’inin bu düzeydeki okullardan mezun oldukları, öte yandan bu oranın, Grafik 12’de de yer aldığı üzere, 65 ve üzeri yaşlardaki nüfus için %3,4’lerde kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak, üniversite eğitimi alan nüfus oranı temelinde ABD’de olduğu gibi Türkiye’de de 65 ve üzerindeki yaş grubunun eğitim seviyesinin 25-64 yaş grubuna göre daha düşük olduğu söylenebilir.

İzmir’de ve araştırmada görüşülen yaşlılar arasında ise yüksekokul, lisans ve lisansüstü okullardan mezun olanların oranlarının sırasıyla %6,5 ve %7,2 ile Türkiye genelinden daha yüksek olduğu Grafik 12, Grafik 13 ve Grafik 14’den görülmektedir.

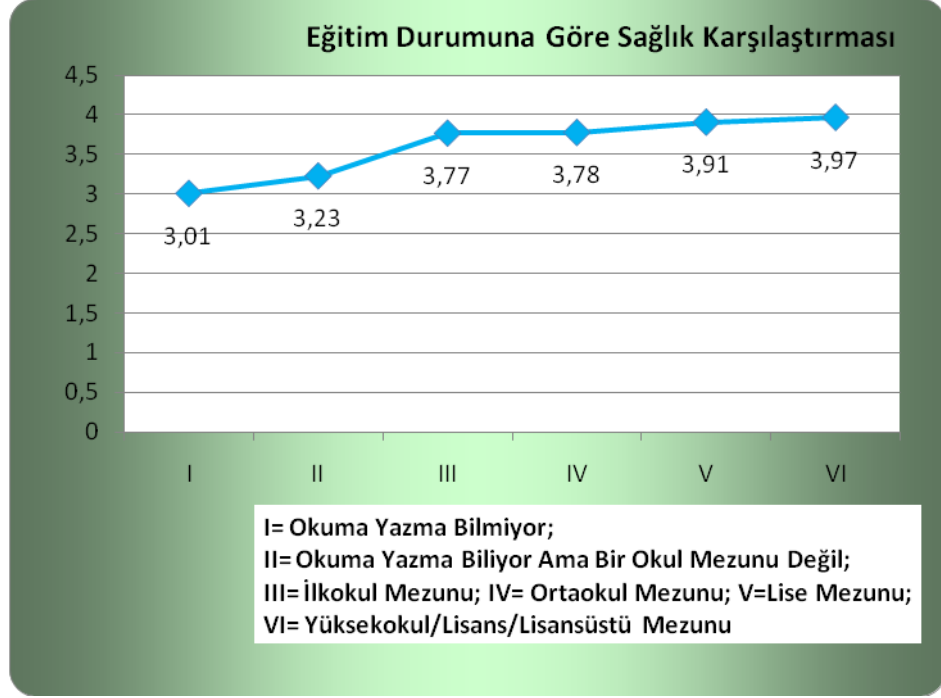
Eğitim durumu, dolaylı olarak sağlık durumu ve ölümlülüğü de etkilemektedir (Walker & Foster, 2006). Nitekim yaşlılara önemli bir sağlık sorunu yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda, düşük eğitim düzeylerindekielerin büyük bir kısmının önemli sağlık sorunları olduğu bulgusuna varılmıştır. Okuma-yazma bilmeyen yaşlıların %77,3 gibi çok büyük bir kısmı önemli en az bir sağlık sorunun varlığından söz etmişlerdir. Bu oran, lise mezunu düzeyine kadar azalma eğilimi göstermekte, yüksekokul, lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerinde ise %22,7’den %30’a çıkmaktadır.

Grafik 15: Eğitim Durumuna Göre Önemli Sağlık Sorunu Varlığı

Benzer biçimde yaşlılarıyla sağlık karşılaştırmasına ilişkin 5’li ölçekte de eğitim düzeyinin artışıyla yükselen bir eğilim görülmektedir (bkz. Grafik 15).

Grafik 16: Eğitim Durumuna Göre Sağlık Karşılaştırması

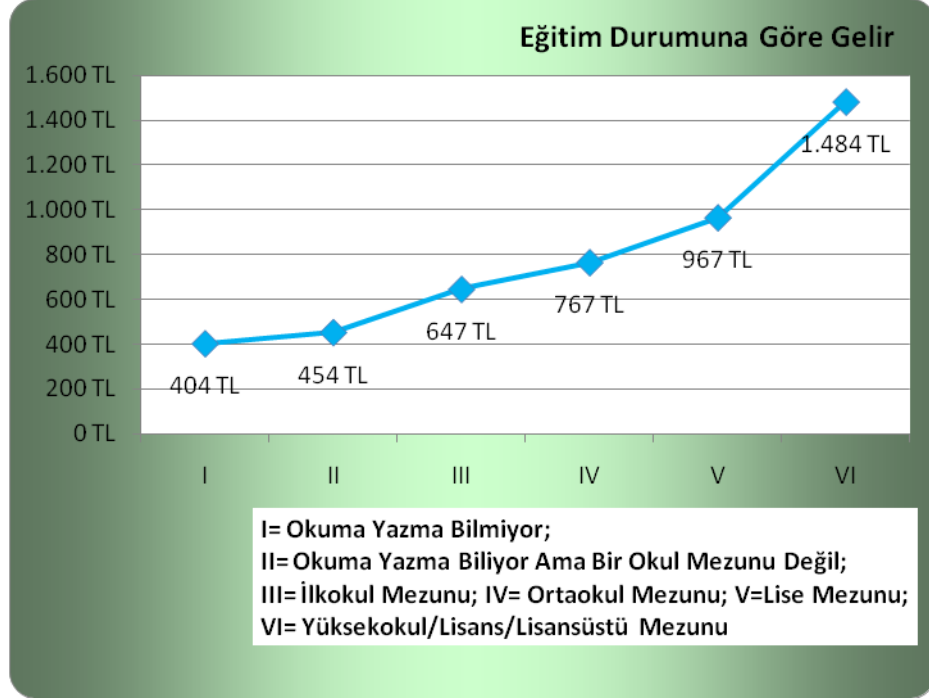

Pearson Değeri= 0,000

Araştırma bulgularımızla paralel biçimde Johnson & Wolinsky (1993: 118) eğitim düzeyi yüksek olanların sağlık durumlarını düşük eğitimlilere göre daha olumlu bulduklarını belirtmektedirler. Eğitim seviyesi yüksek olan yaşlıların öznel sağlık durumlarını daha olumlu değerlendirmelerini sadece algıdan kaynaklanan bir farklılık olarak açıklamak yanıltıcı olabilir. Bu kişilerin nesnel kriterlere göre de daha sağlıklı olabilecekleri gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira yüksek yaşam standartlarını beraberinde getiren yüksek sosyo-ekonomik statü, sadece yaşlılarda değil tüm yaş gruplarında sağlık durumu üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Tüm yaş grupları içerisinde yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip kişilerde, hastalıklara yakalanma ve sakat kalma gibi genel sağlık durumu üzerinde olumsuz etkiler yaratan durumların ortaya çıkma riski daha düşük düzeyde seyretmektedir.

Eğitim durumu, yaşlılar arasında farklılaşmaya yol açan bir diğer değişken olan gelir üzerinde de oldukça etkilidir. Grafik 17'den görüleceği üzere eğitim düzeyinin artmasıyla gelir ortalaması da artış göstermekte ve okur-yazar olmayanlarda 404 TL olan gelir ortalaması yüksekokul, lisans ve lisansüstü mezunlarında 1484 TL'ye kadar çıkmaktadır.

Grafik 17: Eğitim Durumuna Göre Gelir Ortalaması

Pearson Değeri= 0,000

4.4.1.3. Gelir Düzeyine Göre Ayrım

Yaşlılıkta sosyo-ekonomik farklılıklar çok daha katılaşmış ve değişmesi zor eşitsizliklere neden olmaktadır. Gençlikten farklı olarak yaşlılıkta bireyin eline geçen yukarı doğru toplumsal hareketlilik fırsatları giderek azalmakta olduğundan dolayı; bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sınıf uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmektedir. “Yaşlılıktaki yaşam standartlarına ilişkin önemli bir belirteç yaşlının emeklilik dönemi öncesindeki mesleğinin getirdiği statü ve ait olduğu sosyo-ekonomik gruptur” (Walker, 1981: 76) Gelir düzeyi kişinin sosyo-ekonomik statüsünü belirleyen önemli etkenlerden biridir. “Uzun ömürlülük ve buna bağlı olarak emeklilik süresi arttıkça, önceden edinilmiş maddi ve sosyal kaynakların yaşlılıktaki yaşam kalitesi üzerinde giderek daha fazla etkili olduğu görülmektedir” (Warnes, 2006: 212). Bu çerçevede çalışmada bir maddi kaynak türü olarak ele alınan gelir, yaşlıların sahip oldukları varlığı belirlemede tek gösterge olarak kabul edilmiştir. Zira gelir getirmiyor ise sahip olunan varlıklar, bu çalışma için ölçülmeye ve karşılaştırmaya uygun olarak görülmemişlerdir.

“Kişisel aylık geliriniz ne kadardır?” sorusuna yanıt vermeyen 81 yaşlının 79’u, düzenli ya da hiç geliri olmaması nedeniyle bu soruya yanıt vermemiştir. Yine bu yaşlıların birçoğu, çocuklarından yardım alarak geçindiklerini ifade etmişlerdir. Resmi olarak emekli olabilmek, çoğu yaşlı için düzenli bir gelir sahibi olmanın temel koşulu olarak görülmektedir. Oysa “çoğu gelişmekte olan ülkede emeklilik ve sağlık sigortası sadece kentlerde yaşayan formel sektörde çalışmış olan yaşlılar için geçerlidir” (Çilingiroğlu & Demirel, 2004: 227). Kentte yaşayan ancak yine de herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan emekli olmamış yaşlıların sayısının 51 gibi hiç de azımsanmayacak bir büyüklükte olduğu; örneklemdaki tüm yaşlıların ise %34’ünün herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan emekli olmadıkları saptanmıştır. Yine de araştırmanın örnekleminden elde edilen bu oran, Türkiye genelinde yaşlı nüfus içerisinde emekli olanların %14,77 olduğunu gösteren Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 1990 yılı verisi (Kalaycıoğlu, vd., 2003: 27) ile karşılaştırıldığında, yaşlılar arasında emeklilik oranının son 20 yıl içerisinde ilerleme kaydetmiş olduğu ve/veya İzmir’de yaşayan yaşlıların bu bağlamında Türkiye geneline göre daha avantajlı oldukları sonucuna varılmaktadır.

Warnes (2006: 13) mevcut gelir ya da emeklilik maaşlarının bireyler arasında 70’li yaşlarında, örneğin 20’li yaşlarında olduğundan çok daha büyük eşitsizlikler yarattığını belirtmektedir. Bu nedenle emekli olan ve olmayan yaşlılar arasında başta gelir ve sağlık olanaklarına erişim olmak üzere bir takım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim düzenli ve sürekli bir çalışma yaşamı içerisinde yer almayan kişiler ile hayatını marjinal işlerde çalışarak kazanmış kişiler, emekli olma hakkına sahip olamamaktadırlar. Bugün bireysel emeklilik sistemlerinin pazara sokulmasıyla birlikte bu eşitsizliğin daha da arttığı bir döneme girmiş bulunmaktayız. Ancak Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe giren bireysel emeklilik sisteminin henüz kısa geçmişi nedeniyle, alan araştırması sırasında bireysel emekliliğe sahip herhangi bir yaşlıyla görüşülmemiştir. Yine de günümüz eğilimlerine bakılarak sosyal devletin bu anlamda zedelenmekte olduğu ve gelecekte yaşlılar arasında bu yönde de bir farklılaşmanın ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.

Sadece emekli olabilmek konusundaki eşitsizlik değil, emeklilik maaşlarının düzeyindeki farklılıklar da yaşlıların yaşam tarzları ve tüketim örüntülerinde çeşitliliğe yol açan bir diğer etmendir. “İşgücü içerisindeyken daha yüksek ücret alanlar ile daha fazla süreklilik arz eden bir çalışma yaşamı geçmişi olanlar, emekliliklerinde de daha yüksek bir gelir elde etmektedirler” (Hatch, 1998: 137). Bu durum ise, esas olarak mesleki yapı hiyerarşisine dayanan ve süreklilik arz eden bir eşitsizliktir (Walker & Foster, 2006: 46).

Örneklemin gelir düzeyine ilişkin yapılan analiz, belirli kategorilerdeki yaşlıların gelir ortalamalarını göstermektedir. Kategorilerin ortalama gelir düzeyleri, sadece geliri olan yaşlılar için hesap edilmiştir. Buna göre istatistikî uç noktaların çıkartıldığı örneklemin ortalama gelirinin 693 TL olduğu görülmüştür. Ortalama kişisel aylık gelir kadınlarda 633 TL iken erkeklerde 754 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılıkta kadınların erkeklerden daha düşük gelire sahip olmalarının temel nedenleri genel olarak kentte yaşayan yaşlı kadınların, ölen eşlerinin emekli maaşlarının ancak bir kısmını alıyor olmaları ya da zaten kendilerinin daha düşük ücretli bir işten emekli olmuş olmalarıdır. Nitekim “Avrupa Birliği ülkelerinde ve pek çok gelişmiş ülkede kadınların daha düşük emekli maaşı alıyor olmaları, onların yaşlılıkta erkeklerden daha az gelir sahibi olmalarına neden olmaktadır” (Arber & Ginn, 2005: 532). Öte yandan kadınların yaşam beklentilerinin daha uzun olması ve eşlerinden birkaç yaş daha genç olmaları, kırsal kesimde de kadınları eşlerinin “ardı”na bırakmaktadır. Eşi ölmüş yaşlı bir köylü kadının, düzenli hiç bir geliri olmaksızın yalnızca geçimlik üretim ile yaşadığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

- “Şimdi ne kadar aylık gelirin?

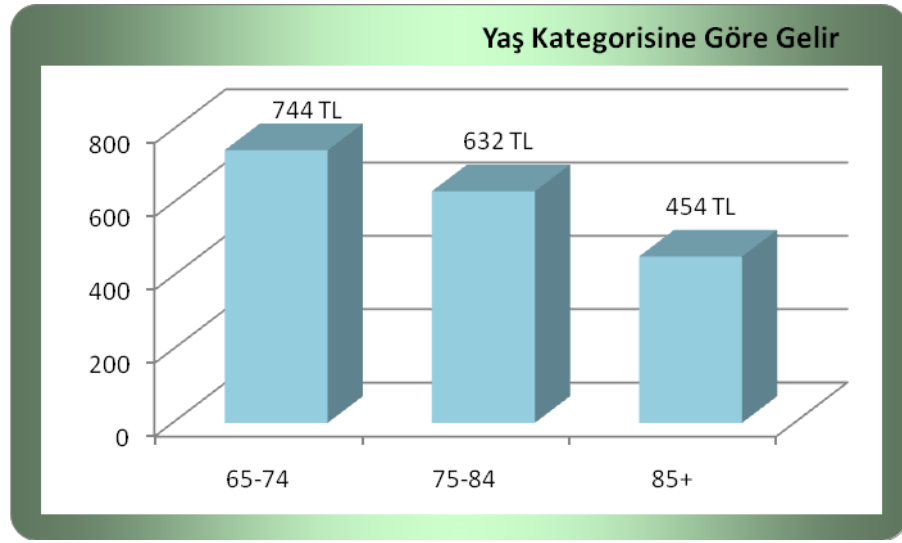
- Benim aylığım nereden olsun, hiç beş kuruşum yok.

- E nasıl geçiniyosun?

- E işte acık o bağdan, acık salça yaparın satarın, acık üzümlük hoşafılık, acık pekmezcik yaparım işte onlalan geçinipdurum çoğcuğuum” (Kadın, 84, Çiftçi, Eğlenhoca Köyü).

Köyde yaşayan kadınlar içerisinde, yukarıdaki örneğin aksine ileri yaşları nedeniyle artık tarımsal işgücü içerisinde fiilen yer alamayan ve bu nedenle geçimleri çocukları tarafından karşılananların oldukça fazla sayıda olması da ileri yaşlarına kadar yaşayan yaşlı kadın ve yaşlı erkekler arasındaki gelir eşitsizliğini, köy bağlamında açıklayan bir diğer nedendir.

Grafik 18: Yaş Kategorisine Göre Gelir

Yaş kategorisine göre gelir dağılımı ise yine düzenli eğilim izleyen bir başka anlamlı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Gelir ve yaş sürekli değişkenleri arasındaki ilişkinin Pearson değeri 0,001'dir, bir başka deyişle aralarında oldukça güçlü bir ilişki vardır. Grafik 18'e göre de, yaş kategorisi yükseldikçe gelirin azalmakta olduğu görülmektedir.

Bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışmış olmak ile yaşlılıkta sahip olunan gelir arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira yaşlıların gelir elde ettikleri en önemli kaynaklardan biri olan emekli maaşı alabilmek için ön koşul, kişinin çalıştığı dönemde sigortalı bir işte çalışmış ve bir sosyal güvenlik kurumundan emekli olmuş olmasıdır. İşgücünde yer aldıkları dönemde herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna⁴² bağlı olmaksızın çalışmış olmaları nedeniyle 85 ve üzeri yaşlarına ulaşmış bireylerin

⁴² Tarım sektöründe çalışmış olan yaşlılar arasında özellikle ileri yaşlarda olanların pek çoğunun emekli maaşından yoksun olmalarının temel nedeni, bu kişilerin çalışma yaşamlarını ücretsiz aile işçisi olarak geçirmiş olmalarıdır. Tarım Bağ-Kur'u olarak bilinen 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, 1983 yılı gibi oldukça geç bir dönemde yürürlüğe girmiştir (www.sgk.gov.tr).

%52,6 gibi önemli bir kısmı, bugün emekli maaşı gibi düzenli bir gelirden yoksundurlar. Benzer bir açıklama 75-84 yaş grubu için de geçerlidir; zira bu yaş grubundaki yaşlıların %21,5'i geçmişte sigortasız bir işte çalışmış olup bugün çalışmayan kişilerden oluşmaktadır. 65-74 yaş grubunda ise sigortasız çalışan oranı %13,8'e kadar inmektedir.

Yukarıdaki veriler geçmişte sigortasız çalışmanın daha yaygın olduğunu, öte yandan sigortasız çalışma oranının giderek azaldığını ve ayrıca sigortalı çalışma ve emekli maaşı alma hakkına sahip olanların daha genç yaşlılar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yaş kategorilerine göre gelir ortalamasının farklılık göstermesinde dönem etkisinin rol oynadığı düşünülmektedir. Dönem etkisi, yaş olgusundan bağımsız olarak işaret edilen dönemin o toplumda bulunan tüm bireyler üzerinde yaratmış olduğu benzer etkidir (Elder, 1994: 5). Buna göre emekli maaşı alma, bir başka deyişle düzenli gelir elde etme hakkı kazanmış olma durumunun ve dolayısıyla gelir ortalamasının bu üç yaş kategorisi arasında bu denli farklılaşmış olmasının, dönem etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.4.1.4. Yaşa Göre Ayrım

Yaşlanmanın birey üzerindeki fizyolojik etkilerinin özellikle 75 yaşından sonra hız kazanması nedeniyle tamamını “yaşlı” olarak tanımladığımız 65 ve üzeri yaşlardaki kişiler arasında temel olarak sağlık durumunun kötüleşmesinden kaynaklanan birçok farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Yaşlanmanın etkilerinin ilerleyen yıllarla birlikte giderek daha hissedilir olması, yaşlıları kendi içerisinde yaşa göre kategorileştirme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Yaşlılar arasındaki ayrım, ilk kez 1974 yılında Neugarten tarafından yapılmıştır. Neugarten yaşlıları, “genç-yaşlılar” diye adlandırdığı 55 ile 74 yaş arasındakiler ve “yaşlı-yaşlılar” diye adlandırdığı 75 yaş ve üzerindekiiler olarak toplam iki kategoriye ayırmıştır (Binstock, 2002).

Benzer bir biçimde Laslett de (1989) *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age* isimli kitabında, yaşamı dönemlere ayırarak bunları *birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü yaş* olarak isimlendirmiştir. Bunlardan üçüncü ve dördüncü yaşlar, yaşlılığa karşılık gelen dönemlere işaret etmektedirler. Yaşlılıkta kişisel tatmin dönemi olarak tanımladığı üçüncü yaş dönemi, Laslett'e (1989) göre sadece takvim yaşı üzerinden

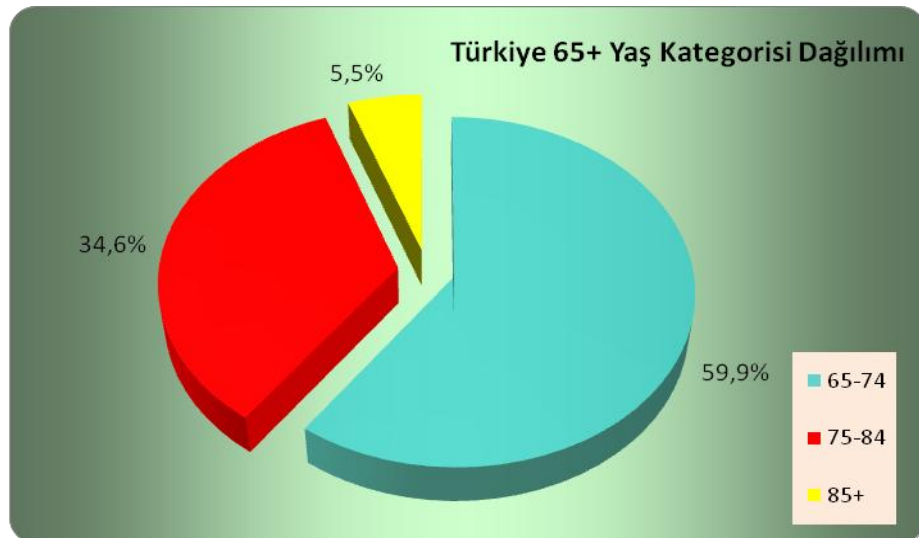
tanımlanmaz; aksine üçüncü yaş dönemi toplumdan topluma ve bireyden bireye değişiklik gösteren duruma özel bir süreçtir. Üçüncü yaş, yaşam beklentisinin uzamasıyla kişilerin emeklilik dönemlerini daha uzun yaşadıkları, harcanabilir gelirlerinin yüksek olduğu, kendilerinin sağlıklı ve aktif oldukları ve muhtemelen bu nedenle Laslett'in (1989: 101) "yaşamın tacı" olarak nitelendirdiği bir döneme işaret eder. Üçüncü yaş aynı zamanda, yaşam beklentisinin uzun olduğu toplumlarda bireylerin yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren bu bilgiye sahip olarak ileri yaşlarındaki yaşamlarını planladıkları bir dönemdir. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi yüksek üçüncü yaş yaşlıları, tüketim kültürü içerisinde önemli bir pazar olarak kabul edilir. Üçüncü yaştan farklı olarak dördüncü yaş ise artık yaşının sağlık sorunlarının arttığı ve yaşamdan beklentisinin ve topluma katkısının azaldığı bir dönemdir.

Yaşlılara yönelik yapılan yaş kategorizasyonunda bugün en çok kabul gören uluslararası standart sınıflandırma ise şöyledir:

- Genç-Yaşlılar (65-74 yaş arasındakiler): Bu yaş grubundaki bireyler orta yaşın son dönemlerindeki bireylerle büyük ölçüde benzer nitelikler taşırlar (Erber, 2005). Laslett'in de üçüncü yaş grubu içinde tanımladığı yaşlıların pek çoğu kronolojik yaş bakımından bu kategoriye girmektedir. Victor'a (2005: 37-38) göre üçüncü yaş, günümüzde çalışma sonrası döneme ilişkin daha esnek alternatifler yaratması bakımından yaşlıların failliklerini ortaya koyabildikleri bir dönem ortaya çıkarmaktadır.
- Yaşlı-Yaşlılar (75-84 yaş arasındakiler): Bu yaş grubundakiler yaşlanmanın etkilerini daha belirgin bir biçimde hissetmeye başlamaktadırlar. Bu dönemde duyuşsal, algısal ve bilişsel işlevlerde genel bir azalma başlar (Erber, 2005). Yaşlılıkta bireysel farklılıkların arttığı iddiasına dayanarak, özellikle daha yüksek sosyo-ekonomik statü sahibi kişilerin birçoğunun yaşlılığı bu yaş aralığı içerisinde tecrübe etmeye başladıkları söylenebilir. Genç-yaşlılar kategorisinden en yaşlılar kategorisine bir geçiş niteliği taşıyan bu yaş kategorisini, ancak sağlıklı ve bu anlamda ayrıcalıklı yaşlılardan oluşan küçük bir nüfus kitlesinin aşabildiği belirtilmelidir.

•En Yaşlılar (85 ve üzerindeki yaşlardakiler): Bu kategoride yer alan az sayıdaki yaşlı, yaşlanmanın özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özgü engembeli yollarını aşabilmiş olmaları nedeniyle şanslı bir kitle olarak görülmelidir. Öte yandan diğer kategorilere oranla sağlık sorunlarının ortaya çıkması ve bakım hizmetine gereksinim, en yüksek oranda yine bu gruptaki yaşlılar arasında görülmektedir (Erber, 2005). En yaşlı nüfusun tüm yaşlı nüfus içerisindeki oranının artması olgusu gerontolojide “yaşlılığın yaşlanması” olarak adlandırılmaktadır. “İleri yaşlarda ihtiyaç ve bağımlılık arttığından dolayı yaşlı nüfusun yaşlanması olgusunun sosyal, tıbbi ve ekonomik politikalar üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır” (McKracken & Phillips, 2005: 47). Öte yandan yaşlı kategorisi altındaki bu üç grup arasında en yaşlılar, artış hızı en yüksek gruptur (UN, 2007). Nitekim 1950’lerde dünyadaki toplam yaşlı nüfusun 1/10’unu oluşturan bu grup, günümüzde bu nüfusun 1/6’sını oluşturmaktadır (McKracken & Phillips, 2005: 44). Grafik 19, tüm yaşlı nüfus içerisinde en yaşlıların oranının Türkiye’de %5,5 ya da bir başka deyişle yaklaşık 1/18 olduğunu göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de yaşlılar içerisindeki en yaşlıların oranı hızlı bir biçimde artmaktadır. Böylesi bir artışta, kalabalık nüfuslu daha genç kuşakların yaşlanmasının yanı sıra tıbbi gelişmeler sonucunda bu yaşlı kuşakların hayatta kalabilirliğinin sağlanması etkilidir.

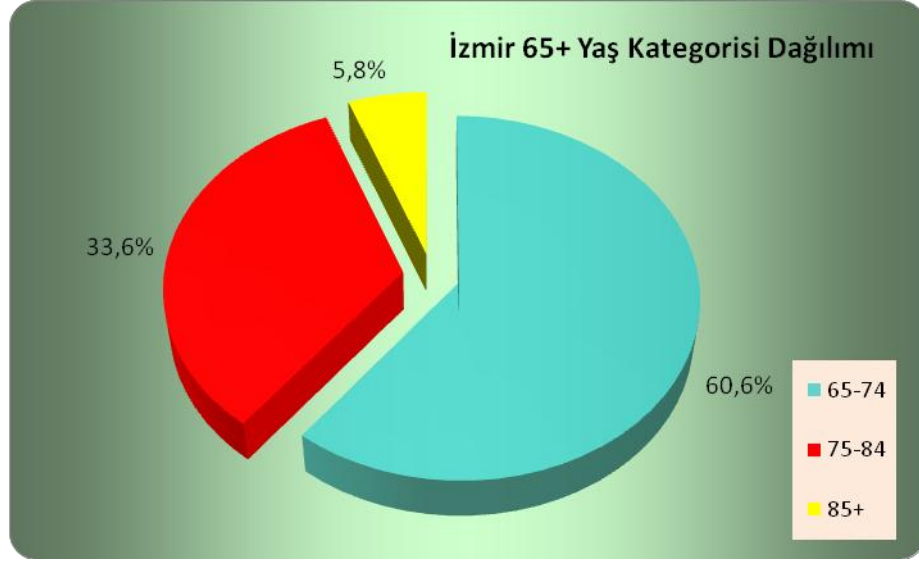
Grafik 19: Türkiye Geneli Yaşlıların Yaş Kategorilerine Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Benzer bir dağılımın İzmir’de yaşayan yaşlı nüfus için de geçerli olduğu Grafik 20’den görülmektedir. Buna göre 65-74 yaş arasındakiler en büyük grubu oluştururken, bunu 75-84 yaş arasındaki grup izlemektedir. 85 ve üzeri yaşlardakiler de yine toplam nüfusa paralel biçimde tüm yaşlılar arasında en küçük oranla yer almaktadırlar.

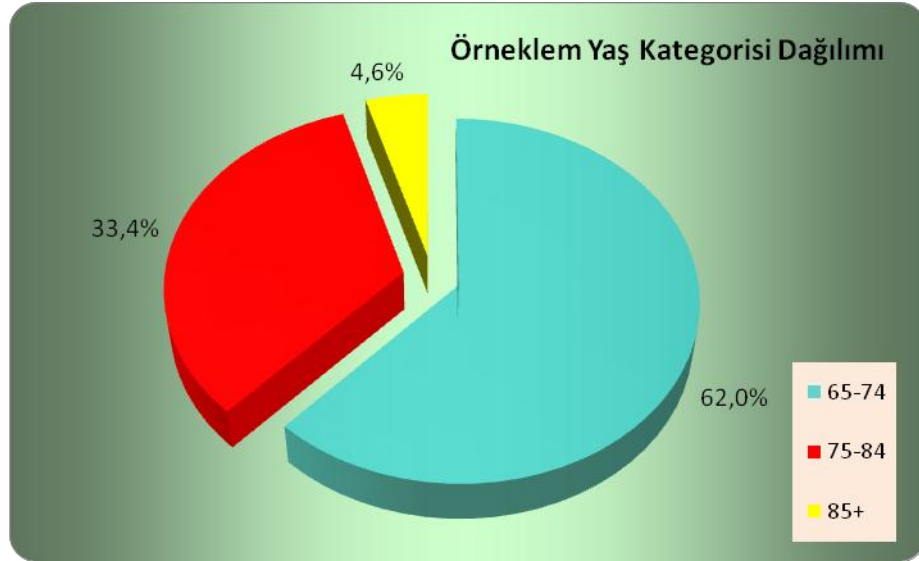
Grafik 20: İzmir Geneli Yaşlıların Yaş Kategorilerine Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, ADNKS, 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

İzmir’deki yaşlıların yaş kategorilerine göre dağılımı, örnekleme giren yaşlıların dağılımı ile büyük oranda örtüşmektedir. Örneklem seçiminde yaş kategorileri kotalandırılmadığı halde evren ve örneklem arasındaki dağılımların benzerliği, örneklemin istatistikî olarak tesadüfî bir örnekleme tekniği kullanılamamış olsa da fiilen tesadüflüğe yaklaştığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Grafik 21: Örneklemdaki Yaşlıların Yaş Kategorilerine Göre Dağılımı

Yaşlılar arasında kronolojik yaş üzerinden bir kategorizasyon yapmak standart bir sınıflandırmaya olanak vermesi bakımından elbette anlamlıdır. Ancak yaş kategorizasyonu altında değerlendirilmesi gereken bir başka nokta, 2.3. *Yaş ve Yaşlanmanın Tanımı* başlıklı bölümde tanımlanan “öznel yaş”tır. Laslett’e (1989: 193) göre öznel yaşı en önemli olduğu dönem bireyin işgücü dışında olup halen sosyal olarak etkinliğini sürdürdüğü üçüncü yaş dönemidir. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere birey kendini kronolojik yaşından daha yaşlı ya da daha genç hissedebilmektedir ki; bu durum özellikle yaşlıların failliklerinin araştırıldığı bu çalışmada büyük önem taşımaktadır. İşte bu nedenle araştırmada yaşlıların yaşlarını öznel olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Nitekim yaş ortalaması 73 olan örneklemimizde yaşlıların %35’inin kendilerini yaşlı olarak görmedikleri bulgusuna varılmıştır.

Kent merkezinde görüşülen yaşlıların birçoğu, yaşlı olmalarına karşın kendilerini toplumun onlara dayattığı yaşlı imgesi içerisinde algılamadıklarını belirtmektedirler.

“Valla yaşı var. Ama kendim kalkıyorum bakıyorum yaşlı olarak görmüyorum, inan. İnan, yani, giyiyorum, kırmızı da giyiyorum.(...) Yani yaşıyım, ben bunu giymem de demiyorum. Kendim de dikiyorum, kendim de dikiyorum. Yaşıyım ama her yerden elini eteğini çekmiş yaşlı değilim. (...) Resimler yapıyorum, dikiş dikiyorum, örgü. Hala aynı faaliyetleri sürdürüyorum. Ve şimdi, ufak da bi şey anlatıyorum,

kızım ile konuşurken geçen senelerde, ya yaşlılık, ölüm, yaşlı falan diye konuşulunca, dedim, televizyonda duymuştum, bi hanım altmış yaşında ata binmeye başlamış, Amerikalı bi hanım ve yüz iki yaşında attan düşerek ölmüş, hastalık falan yok. Dedim bu da var dedim, ben böyle istiyorum. Hedef dedim.” (Kadın, 76, Emekli Devlet Memuru, Fahrettin Altay).

Bir başka yaşlı ise aktif olarak geçirilmekte olunan yaşlılığın, kronolojik yaş üzerinden tanımlanamayacağını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Hayallerin tükenmesi. Daha ziyade nüfus kâğıdına bağlı olmayan yaşlılığı, hayallerin tükenmesi olarak tanımlıyorum. Nüfus kâğıdına bağlı yaşlılığı ise sağlık sorunlarının artması, dermanın azalması, heveslerin bitmesi olarak tanımlıyorum. (...) Sizin yaşıınız hiçbir zaman nüfus kâğıdınızdaki rakamdan ibaret değildir. Ruhunuz, heyecanlarınız, arzularınız ne kadar gençse siz de o kadar gençsiniz. Aktifim gibi geliyor bana.” (Erkek, 71, Emekli Deniz Subayı, Huzurevi).

Yaşlılıkta, geçmişten getirilen bir takım faaliyetlerin sürdürülmesinin ve geleceğe ilişkin bir takım hedefler belirlenmesinin bireyin kendisini yaşlı görüp görmemesinde ve sahip olduğu genel yaşlılık algısı üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Yukarıda yer alan her iki örnekte de görüldüğü üzere öznel olarak hissedilen yaş, yaşlıların kendileri tarafından nesnel ölçütlere göre yaşlı olmakla ilişkilendirilmemektedir. Onlara göre öznel olarak hissedilen yaşlılık, daha ziyade faaliyetlerin ve geleceğe ilişkin umutların tükenmesi ile başlamaktadır.

Yaşlılığa atfedilen bazı nitelikler de kişilerin kendilerini “yaşlı” olarak görmelerine yol açabilmektedir. Örneğin emekli olmak, torun sahibi olmak, dul kalmak gibi bir takım sosyal rollere girilmesi ile saçların beyazlaması, ciltte kırışıkların ve el üzerinde yaşlanma lekelerinin oluşması gibi yaşlanmanın getirdiği bir takım fiziksel etkilerin görülmeye başlanması kişinin kendisini yaşlı hissetmesine yol açmaktadır. Böylece yaşlı birey kendisini toplumun onu konumlandığı gibi algılamakta, bir başka deyişle sosyal olarak inşa edilmiş bir “yaşlı” rolünü üzerine giymektedir. Buna karşın giderek daha az sayıda yaşlı, bu rolü benimsemektedir. Bu yaşlılar, yaşlılığa ilişkin geleneksel imajın, geçmiş zamanlarda bırakıldığını düşünmektedirler:

“Eskiden daha genç yaşlar, benim yaşımdayken, başını örtüp bir köşeye oturup namazını kıl, eline kahvesini ver. Onlar hiç karışmazlardı.” (Kadın, 76, Emekli Devlet Memuru, Fahrettin Altay).

“Biz eskiden öyleydi kırk, kırk beş yaşına geldi mi göbek ilerde elde tesbih, artık biz yaşlandık denilirdi. Şimdi öyle değil tabii. Avrupa’da falan görüyoruz adam kadın saçını mora boyuyor yine de geziyor dünyayı orayı burayı”. (Erkek, 85, Emekli Kaymakam, Karşıyaka).

Bireyin sosyo-ekonomik statüsünün, kendisini yaşam seyrinde konumlandığı yer üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Buna örnek olarak Bengtson ve Haber (1975: 72), düşük sosyo-ekonomik sınıftan gelen kadınların daha erken yaşlarda evlenip çocuk sahibi olduklarını, bu sınıftan gelen erkeklerin ise çalışma yaşamına daha erken girdiklerini ve bu kişilerin yaşamlarındaki geçiş noktalarını görece erken tecrübe etmiş olmalarının kendilerini daha erken bir dönemde “yaşlı” olarak görmelerine yol açtığını belirtmektedirler. Benzer biçimde çalışmada, “sizce yaşlılık kaç yaşında başlar?” sorusuna verilen yanıtlardan elde edilen sayısal veri⁴³ ile gelir arasındaki ilişkinin Pearson değerinin 0,000; ya da bir başka deyişle bu iki değişken arasında çok güçlü bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Buna göre gelir arttıkça yaşlılara göre yaşlılığın başladığı yaş ötelenmektedir. Bengtson ve Haber’in (1975) tezine paralel olarak burada da evlilik, doğum, iş yaşamına giriş, torun sahibi olma gibi yaşam seyri üzerindeki dönüm noktalarından görece erken yaşlarda geçen düşük sosyo-ekonomik statü sahibi kişiler için yaşlılığın, daha erken başladığını düşündükleri iddia edilmektedir. Bu bağlamda gecekonduda yaşayan ve düşük sosyo-ekonomik statüye sahip yaşlı bir kadının kendi yaşlılığına ilişkin sözleri oldukça anlamlıdır.

- “Sen kendini yaşlı olarak görüyor musun teyzecim?

- Kızım nasıl görmeyim. Ayağım yere basmıyor artık. Dış mi kaldı saçlar mı kaldı gözler oyudık kızım.

⁴³ Örneklem içerisinde 48 yaşlı, bu soruyu sayısal bir yaş belirtmek yoluyla yanıtlamamıştır. Bunun yerine bu yaşlılar, yaşlılığın başlangıcını belirli dönemlerle özdeşleştirme eğiliminde olmuşlardır. Yanıtların güvenilirliği açısından sayısal bir yaş ifade edilmesi konusunda ısrarcı davranılmaktan kaçınılmıştır. Bu nedenle bu analiz, yaşlılığın başlangıcını sadece sayısal olarak ifade eden 368 yaşlı üzerinden yapılmıştır.

- *Ne zaman hissettin ilk yaşı olduğunu?*

- *Ben çoktaan. Ben çoktaan benim kalbi rahat değil. O zamandan beri yaşı...*

-*Neden ?*

-*Derdim var, gençken yaşlıydım ben.” (Kadın, 74, Çiftçi-Ev Kadını, Ali Reis Mah.)*

Araştırmada öznel olarak değerlendirilen yaş açısından elde edilen ilginç bir bulgu da pek çok yaşlının kendilerini “bir yıl önce” daha genç hissettikleri ve özellikle “bu yıl” yaşlandıklarına dair ifadeler kullanmış olmalarıdır. Aşağıdaki ifadeler, ancak içinde bulunduğu yılda kendini yaşlanmaya başlamış hisseden yaşlılardan birine aittir:

-*“Yaşlılık nedir sana göre teyze, ne zaman yaşı olunur?*

-*Ne zaman ? Böle perin kaçaar, daha bi şeye gücün yetmeez.....Bagar sanki de yaşlanmışem. E yani her sene bundan evvel çok iyiydim kuvvetliydim her şeye. Ama şimdi bakirem bu yıl daha gücüm bi şeye yetemiyir.*

-*Ne zaman hissettin kendinin yaşı olduğunu?*

-*Bu yıl çok hissettim.*

-*Öyle mi?*

-*Evet bu yıl çok hissettim”. (Kadın, 80, Çiftçi-Ev Kadını, Mevlana Mah.)*

Bu bulgular, yaşlanma sürecinin birey tarafından hissedilen etkilerinin aniden ortaya çıktığını, bununla birlikte öznel olarak yaşı hissedilmeye başlanan yaşın her yaşı için farklılaştığını düşündürmektedir.

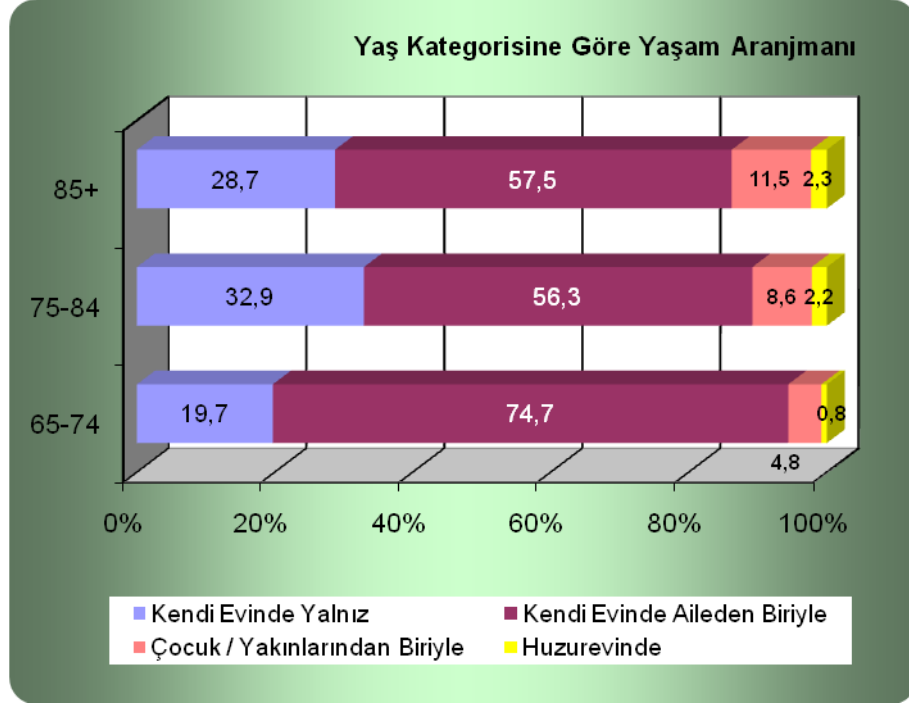
Batı’da, “yaşı kadın ve erkekler üzerinde öznel yaş kimliğine ilişkin yapılan bir çalışmada, bu kişilerin üçte ikisinin kendilerini ‘genç’ ya da ‘orta yaşı’ olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır” (Quadagno, 1999: 12). Cox’a (1993) göre 25 yaşın üzerindeki yetişkinler, kendilerini genellikle olduklarından daha genç hissetmektedirler. Yaşlıların %29,4’ünün kendilerini bulundukları yaşta hissettikleri bulgusuna erişilen

çalışmamızda ise, yaşlıların %52,5'inin ise kendilerini oldukları yaştan daha genç hissettikleri sonucuna varılmıştır. Bununla beraber Cox (1993) Amerikan verilerine dayanarak, yaşlıların sadece beşte birinin hatta daha da azının kendilerini olduklarından daha yaşlı hissettiklerini belirtmektedir. Benzer biçimde araştırmamızda da yaşlıların sadece %18,3'ü kendilerini olduklarından daha yaşlı hissettiklerini belirtmişlerdir. Cox (1993: 512-513) yapılan araştırmaların, sosyal desteğin birden kesilmesinin, eskiden beri var olan dostlukların ortadan kalkmasının ya da huzurevi benzeri bir kuruma gönderilme ve bunun beraberinde getirdiği utanç ve değersizleşme duygularının, yaşlıların kendilerini daha yaşlı görmelerine neden olduğu bulgusuna vardıklarını belirtmektedir.

Yaş kategorilerine göre yaşam aranjmanları değerlendirildiğinde ise yaş ile birlikte artan bağımlılık nedeniyle ileri yaşlardaki yaşlıların kendi evlerinden ayrılmak ve böylece bir kuruma ya da yakınlarından birinin evine yerleşmek zorunda kaldıkları bulgusuyla karşılaşmıştır. Grafik 22'den, 85 ve üzeri yaş kategorisindeki kişilerin diğer yaş kategorilerindekilere göre yaşamlarını daha yüksek oranda "kendi evi" dışındaki aranjmanlarında sürdürdükleri görülmektedir. 85 ve üzerindeki yaşlardaki kişilerin dulluk, engellilik ve kurumsal bakıma gereksinim gibi nedenlerden ötürü yaşam yerini değiştirmeye en yatkın yaş grubu olduğu iddia edilmektedir (Bould vd.'den⁴⁴ aktaran: Quadagno, 1999: 69).

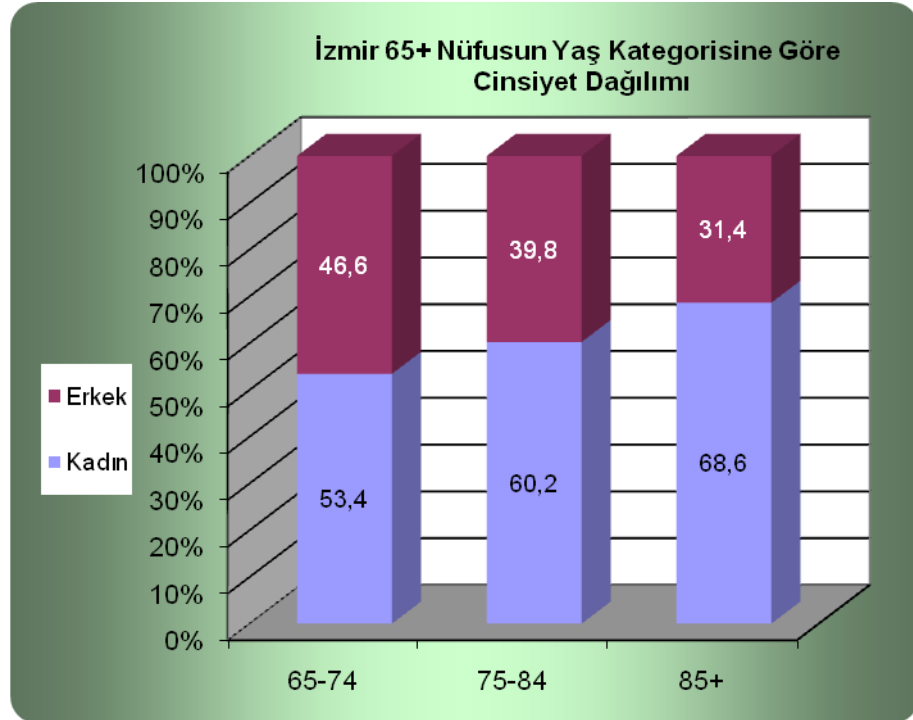
⁴⁴ Bould, Sally; Sanborn Beverly & Reif, Laura, 1989, *Eighty-Five Plus: The Oldest Old*, Belmont, California: Wadsworth Publishing Company

Grafik 22: Yaş Kategorisine Göre Yaşam Aranjmanı

Dünyanın birçok yerinde kadınların erkeklerden daha uzun yaşaması, nüfusun cinsiyet oranını ileri yaşlara doğru değiştirmektedir. Buna göre üçlü yaş kategorizasyonunda ileri yaşlara doğru gidildikçe kadın nüfusunun arttığı bir durum söz konusu olmaktadır. Grafik 23, İzmir’de yaşayan yaşlıların yaş grubuna göre cinsiyet oranlarını vermektedir. Görüldüğü üzere ileri yaş gruplarında kadın oranı önemli ölçüde artarken erkek oranında düşüş görülmektedir.

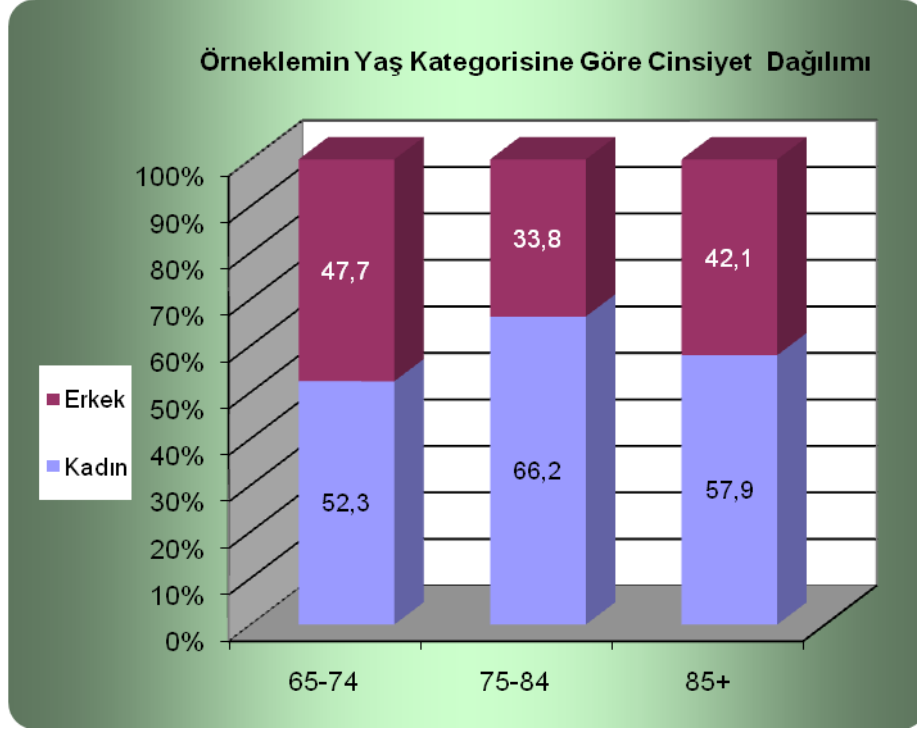
Grafik 23: İzmir Yaşlı Nüfusun Yaş Kategorisine Göre Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

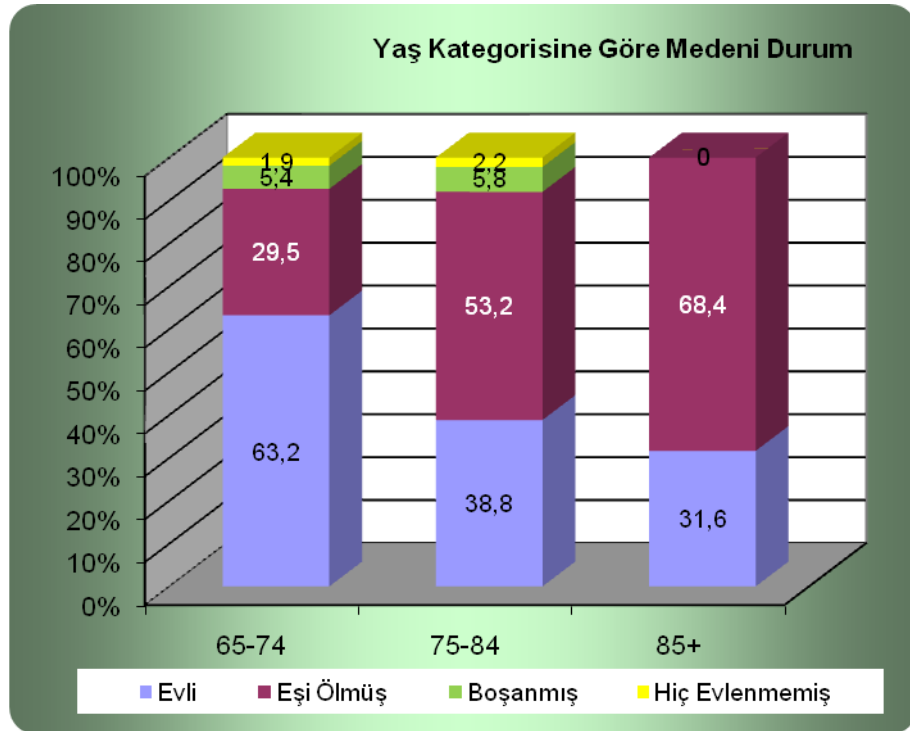
Ancak, örneklemimizde yaş gruplarına göre cinsiyet yüzdeleri İzmir'deki gerçek dağılımı tam olarak yansıtamamış ve buna göre örneklem, Grafik 24'teki gibi bir dağılım sergilemiştir. Örneklem 85+ yaş kategorisindeki kadın – erkek oranı bağlamında evreni tam olarak temsil edememesinin nedeni, örneklem içerisindeki 85+ yaş kategorisini sadece 18 yaşlının temsil ediyor olmasıdır.

Grafik 24: Örneklemin Yaş Kategorisine Göre Cinsiyet Dağılımı

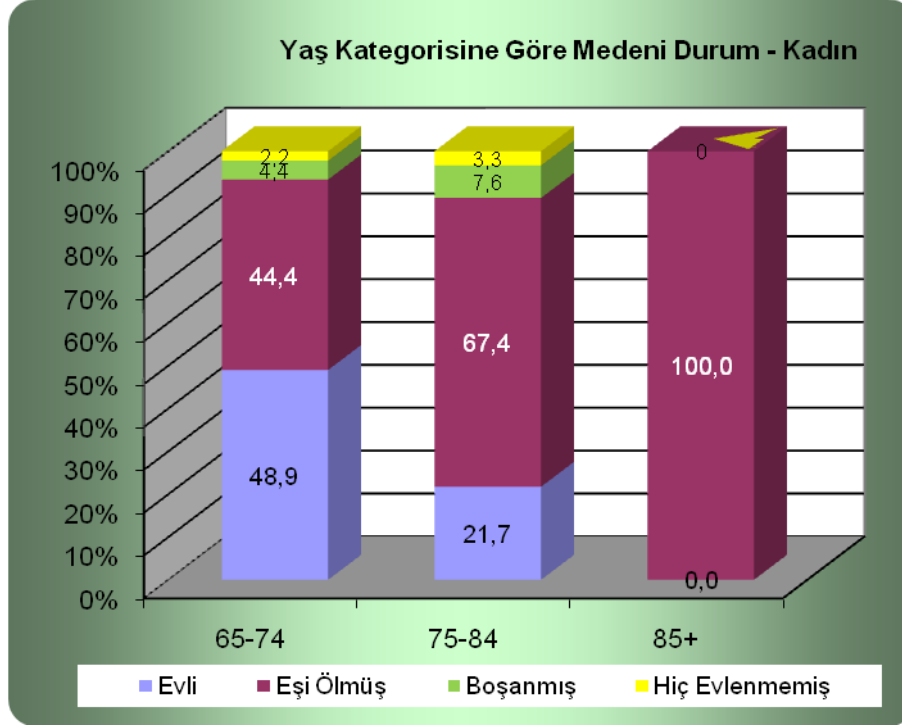
Yaş kategorileri içerisinde medeni durum dağılımına bakıldığında ise cinsiyet ve medeni durum değişkenleri açısından dikkat çekici bulgularla karşılaşılmıştır. Öncelikle her iki cinsiyet için de daha ileri yaşlardakilerin daha genç olanlara göre dul kalma olasılıkları daha yüksektir (bkz. Grafik 25).

Grafik 25: Yaş Kategorisine Göre Medeni Durum

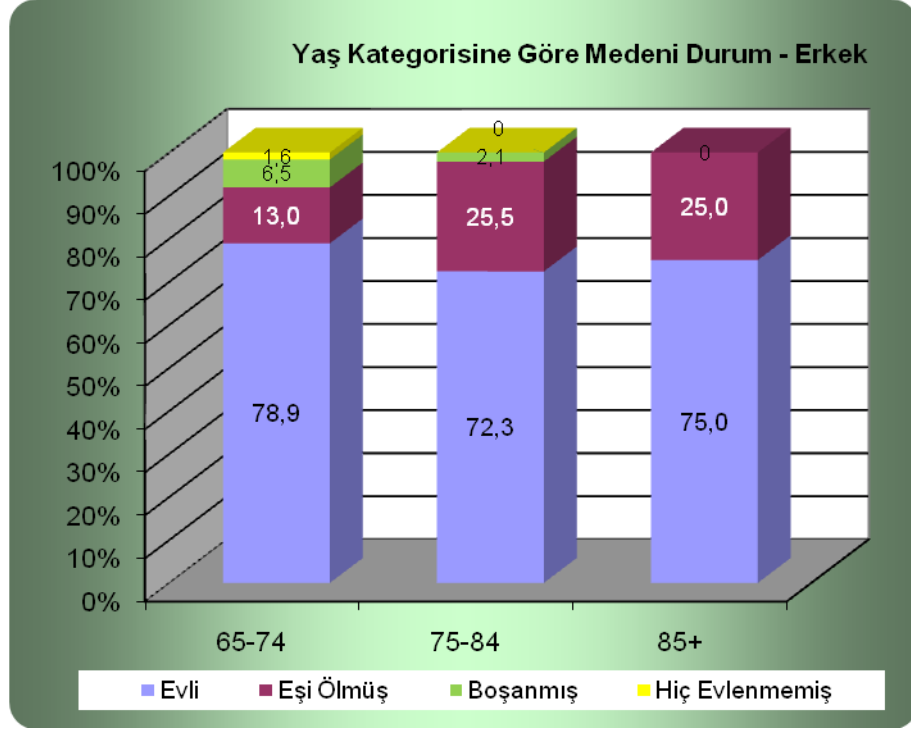
Dul kalma olasılığı aynı zamanda cinsiyetler arasında da bir farklılık ortaya koymaktadır. Yaşlı kadın ve erkekler arasındaki medeni durum dağılımları Grafik 26 ve Grafik 27’de verilmektedir.

Grafik 26: Kadınlarda Yaş Kategorisine Göre Medeni Durum Dağılımı

Yaşam beklentisinin kadınlarda daha yüksek olması ve kadınların kendilerinden daha yaşlı erkeklerle evlenme eğilimleri nedeniyle ileri yaşlarında dul kalan kadınların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. %44,4 olan eşi ölmüş yaşlı kadınların oranı, 75-84 yaş kategorisinde %67,4'e kadar yükselmektedir. Buna ek olarak araştırmaya katılan yaşlı kadınlardan 85 ve üzerindeki yaşlarda olanların tamamı duldur. Kadınların yarısından azı 65-74 yaş kategorisini “evli” olarak tamamlamaktadır; ilerleyen yıllarda ise evli kalma şansları, eşlerini kaybetmeleri nedeniyle hızla azalmaktadır.

Grafik 27: Erkeklerde Yaş Kategorisine Göre Medeni Durum Dağılımı

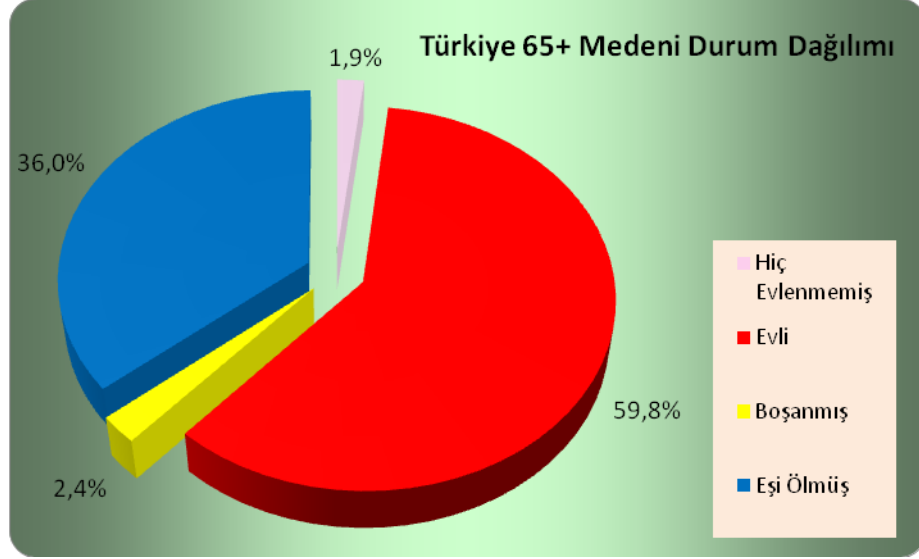

Buna karşın erkeklerin %78,9'u 65-74 yaş dönemini evli olarak geçirme şansına sahip olmaktadır. Bununla birlikte, yaş ilerledikçe yaşlı erkeklerin evli olma olasılıklarının kadınlara göre daha düşük bir oranda azaldığı görülmektedir. Eşi ölmüş erkeklerin oranı ise 65-74 yaş dönemi aşıldıktan sonra iki katına çıkmaktadır.

4.4.1.5. Medeni Duruma Göre Ayrım

Hemen yukarıda tartışıldığı üzere yaşlılar arasındaki çeşitliliğe neden olan bir başka parametre ise medeni durumdur. İleri yaşlarını eşiyle birlikte karşılayabilme şansına erişmiş kişi sayısı yaşla birlikte önemli ölçüde azalmaktadır. Bu şans, yukarıda da belirtildiği üzere ileri yaşlardakiler için oldukça düşüktür. Nitekim Türkiye geneli için yaklaşık her üç yaşlıdan biri duldur (bkz. Grafik 28).

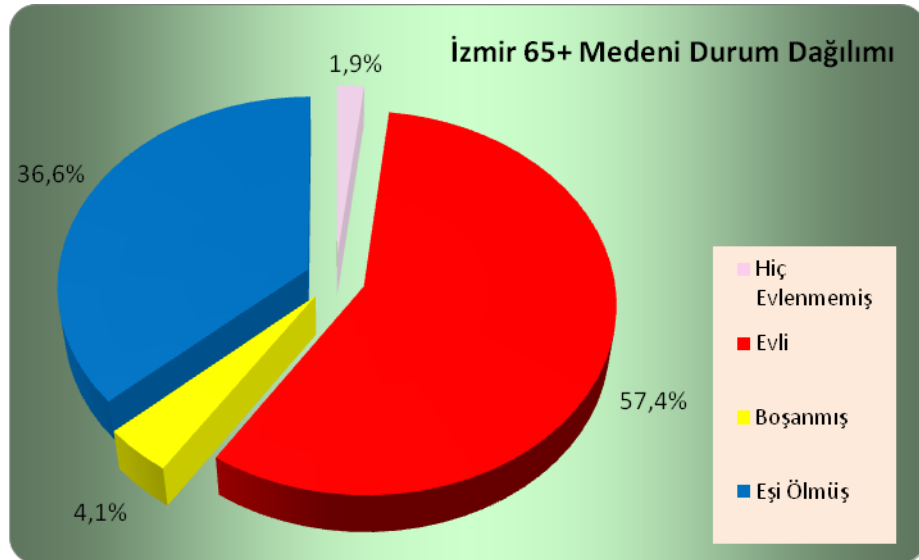
Grafik 28: Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Medeni Durum Dağılımı

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

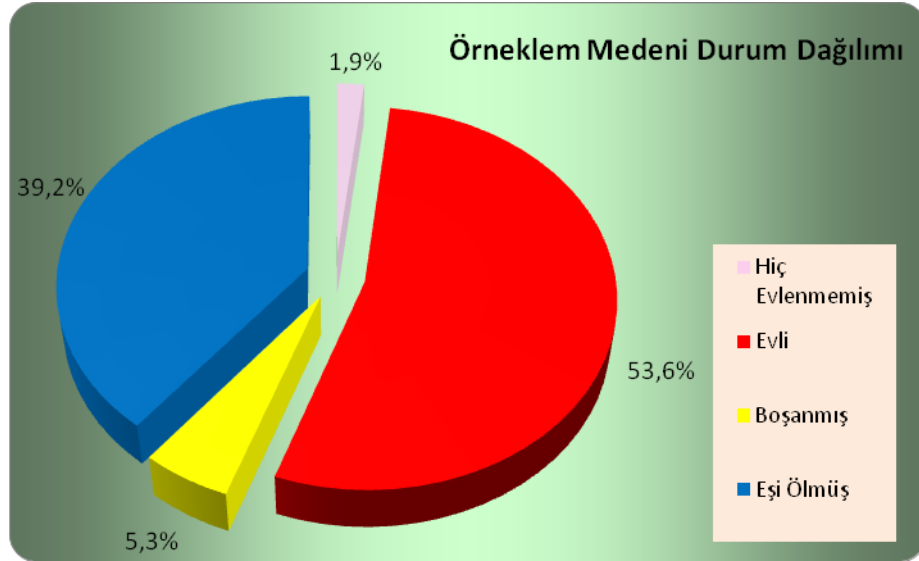
Medeni duruma ilişkin benzer bir dağılım, İzmir için de geçerlidir. Araştırmanın örnekleminde yer alan yaşlıların, medeni durum açısından İzmir’dekine yakın bir dağılım gösterdikleri Grafik 29’da görülmektedir.

Grafik 29: İzmir’de Yaşlı Nüfusun Medeni Durum Dağılımı

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2009 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Grafik 30: Örneklemin Medeni Durum Dağılımı

Hiç evlenmemiş ya da boşanmış az sayıdaki yaşlıdan farklı olarak yaşlıların birçoğu, aslında ya evli ya da duldur.

4.4.1.5.1. Evli Olan Yaşlılar

Türkiye’de evli ve eşleri ile yaşayan 60 ve üzeri yaşlardaki erkeklerin oranı %86 iken, aynı yaşlardaki kadınlar için bu oran %53’tür (UN, 2007: 483). 60 ve üzeri yaşları temel alan bu veriden farklı olarak, 65 ve üzeri yaşları ele aldığımız örneklemdaki evli erkeklerin oranı %70; evli kadınların oranı ise %36,1 olarak bulunmuştur. Bu iki veri arasındaki fark, ileri yaşlarda ölümlülük oranlarının artması nedeni ile 60 yaştan 65 yaşa geçerken geride bırakılan 5 yılın evli olma olasılığını her iki cinsiyet için de düşürdüğünü göstermektedir.

Kadınların erkeklerden daha uzun yaşamaları, yaşlıların yaşam aranjmanı açısından cinsiyetler arasında bir farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Zira eşinden ortalama olarak birkaç yaş daha genç olan ve aynı zamanda daha uzun yaşayan kadınların birçoğu, eşleri yaşadıkları sürece sağ kalmaktadır. Böylece erkekler, yaşlılıklarını ve hatta bakıma muhtaç oldukları daha da ileri yaşlarını eşleri ile birlikte karşılamaktadırlar. Evli olan yaşlı kadınlar ile erkekler arasındaki oransal farka yol açan bir başka neden ise, eşi ölmüş yaşlı erkeklerin yalnız kaldıklarında yeniden evlenmeyi bir alternatif olarak daha fazla göz önünde bulundurmalarıdır. Tüm bu etkenler, ileri

yaşlardaki erkeklerin evli olma olasılıklarını arttırmaktadır. Kısacası cinsiyet, yaşlılıkta medeni durum üzerinde belirleyici olmakta; medeni durum ise yaşam aranjmanının biçimlendirebilmektedir. Yaşlı erkeklerin kendilerine ev içerisinde hizmet edecek ve fiziksel olarak birtakım engellilikler baş gösterdiğinde bakım sağlayacak bir eş ile yaşamaları olanaklıdır; öte yandan bu durum pek çok yaşlı kadın için olanaklı gözükmemektedir (Arber & Ginn, 2005: 529).

Nitekim eşi tarafından bakılma ayrıcalığına sahip bir erkek, yaşı aslında çok da ileri olmamasına karşın, bakım konusunda eşine ne denli “bağımlı” olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Ben bazen hanıma söylüyorum sen olmasaydın ne yapardım? Ama hanım beni yaşıyor, çok bakım var. Ben bugün tıraş olacam o jiletimi hazırlar suyum hazırlar, Allah var. Ben tıraş olurum, yemeğimi o biliyor o yapmasa yemek kim yapar?(...) Hanıma bir şey olmasın, yani evin direği bana göre bir kadındır. Ben öyle görüyorum. Bir kadın eğer kocasına sahip olursa hiçbir şey olmaz” (Erkek, 65, Emekli Devlet Memuru, Ali Reis Mah.)

Bu örnekteki gibi eşiyle beraber yaşlanmanın her yaşının -özellikle de aşağıda açıklanacak olan bir takım nedenlerden ötürü kadınların pek çoğunun- sahip olamadığı bir ayrıcalık olduğu belirtilmelidir.

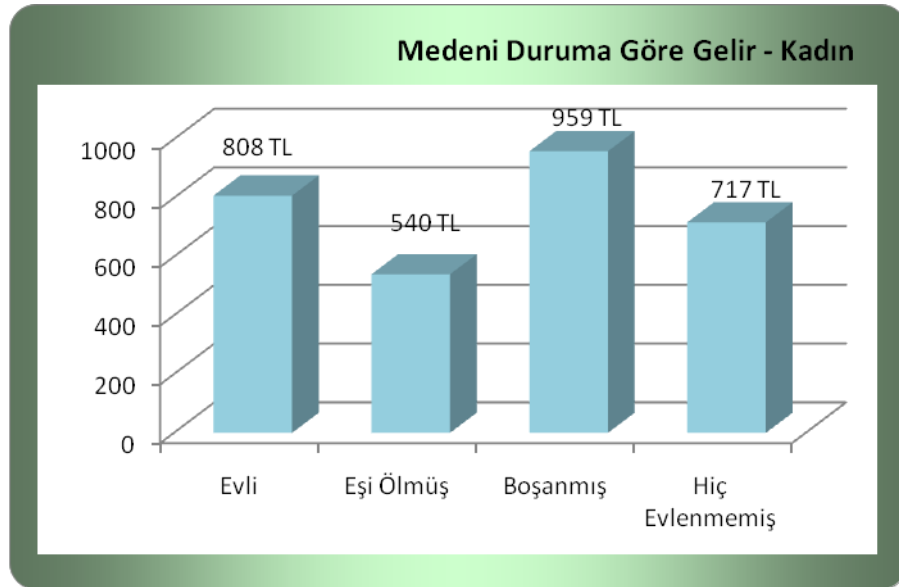
4.4.1.5.2. Eşi Ölmüş Yaşlılar

Türkiye’de 65 ve üzeri yaşlardaki nüfus içerisinde eşi ölmüş olanların oranı %36 iken; İzmir’deki yaşlılar içerisinde bu oranın %36,6 olduğu görülmektedir (bkz. Grafik 28 ve Grafik 29). Örnekleme giren tüm yaşlıların %39,2’sini oluşturan eşi ölmüş yaşlılar, evli olan yaşlılardan sonra medeni durum kategorileri içerisinde en yüksek ikinci oranı temsil etmektedir (bkz. Grafik 30).

“Dul olmak, artık hem kadın hem de erkeklerin yaşamlarının ileri dönemleriyle ilişkilendirilen bir niteliktir. Bu durum, yüksek ölümlülük oranlarının daha genç yaşlarda yoğunlaştığı ve böylece dulluğun yaşam döngüsü üzerinde her dönemde ortaya çıkma potansiyeli taşıdığı tarihin önceki dönemlerinden farklılık göstermektedir” (Victor, 2005: 107).

Ölümün, yaşamın ileri dönemlerine kayması nedeniyle yaşlılıkta dul kalma olasılığı her iki cinsiyet için de artmasına karşın, hem kadınların ortalama olarak daha uzun yıllar dul kalmaları hem de “dul kalma”nın kadınlar açısından maddi bakımdan başa çıkılması daha zor sonuçlar doğurması, yaşlılıkta “dulluk” denildiğinde ilk olarak akla kadınları getirmektedir. Nitekim Grafik 31’de görüldüğü üzere yaşlı dul kadınlar, diğer tüm medeni durumlarda bulunanlara göre gelir bakımından daha dezavantajlı bir konumdadır.

Grafik 31: Kadınların Medeni Durumuna Göre Gelir Ortalamaları

Yukarıda da belirtildiği üzere yaşam beklentilerinin daha uzun olmasına ek olarak kadınların kendilerinden daha yaşlı erkeklerle evlenme eğilimleri, onların ileri yaşlarda dul kalma olasılıklarını arttırmaktadır. Bir toplumda kadın ve erkek arasındaki yaşam beklentisi farkına, kadın ve erkeğin evlenme yaşları arasındaki fark eklendiğinde, bir kadının yaşamının ileri döneminde dul olarak geçireceği yıl sayısı elde edilmiş olur (Matcha, 1997: 183). Türkiye’de 2007 yılı için kadınlar 65 yaşına ulaştıktan sonra ortalama olarak 15,8 yıl daha yaşamayı beklerlerken, erkekler için bu sayı 13,9’da kalmaktadır (OECD, 2009b: 19). Buna göre kadın ve erkeğin 65 yaşındaki yaşam beklentisi farkı 1,9 yıldır. Ayrıca bugün 65 ve üzerindeki yaşlardaki bireylerin evlenme çağında oldukları dönemdeki⁴⁵ her iki cinsiyetin ortalama evlenme yaşları arasındaki

⁴⁵ Bu aralık, kabaca 1940 ila 1970 yılları arası olarak alınmıştır.

fark ise yaklaşık 5'tir (TÜİK, 2006). Bu yıllar birbirine eklendiğinde, Türkiye'de bugün yaşlı bir kadının yaşamının yaklaşık 7 yılını dul geçireceği beklenmektedir. Nitekim araştırma, örneklemdaki eşi ölmüş yaşlı kadınların oranının (%55,9), erkeklerinkinden (%16,9) oldukça fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

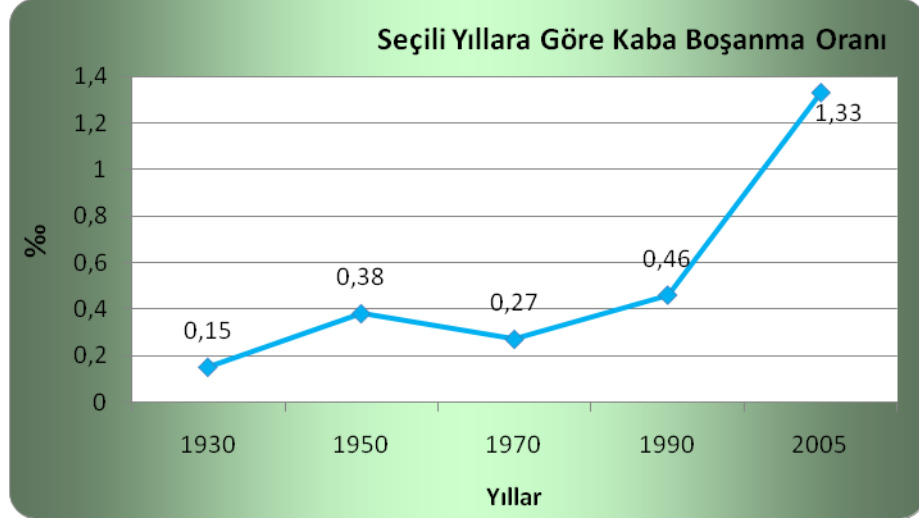
Çalışma yaşamını sonlandırmış ve çocuklarını da evlendirerek evliliğin “boş yuva” (empty nest) dönemine girmiş yaşlıların yaşayabilecekleri en büyük yoksunluklardan biri “eşin ölümü” olmaktadır. “Cinsiyet temelinde katı bir hane içi işbölümü, eşlerden birinin ölümü ile sağ kalan diğer eşin evlilik yaşamı boyunca aşına olmadığı belirli işleri gerçekleştirememesi” sonucunu doğurmaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 230). Nitekim günümüzde yaşlı olan kişilerin evli oldukları dönemin etkisi nedeniyle, kadınların evsel alana, erkeklerinse ev dışı alana dair işleri yürüttükleri ve sınırları daha belirgin bir hane içi iş bölümü, hem kadınları hem de erkekleri dul kaldıklarında yeni yaşamlarına uyum sağlamak konusunda oldukça zorlamaktadır. Özellikle geleneksel toplumda kadınların yaşamlarının merkezinde evlilik içindeki rolleri yer almaktadır. Eşin ölümü ise, kadının kimliğini tanımlamasına kaynaklık eden bu merkezi rolün kaybı anlamına gelmektedir (Atchley, 1980: 206). Nitekim İzmir'in gecekondulu mahallelerinden birinde yapılan bir araştırma, kadınların eşlerinin ölümünden hemen birkaç yıl sonra kendilerini “yaşlı” olarak tanımlamaya başladıkları bulgusunu ortaya koymaktadır (Sever & Özgün Başıbüyük, 2009). Fakat öte yandan erkekler kocalık rollerine ek olarak -örneğin çalışma yaşamının gerektirdiği- bir takım diğer rolleri de sürdürdükleri için böyle bir kimlik kriziyle karşı karşıya kalmamaktadırlar (Atchley, 1980: 209).

4.4.1.5.3. Boşanmış Yaşlılar

Günümüzden farklı olarak kültürel dönem etkisinden ötürü geçmiş yıllarda boşanma, geçimsiz ya da sorunlu evliliklerde belki son çare olarak düşünülebilir bir çözüm yolu olarak görülmekteydi. Nitekim Türkiye'nin kaba boşanma oranlarına ilişkin tarihi istatistikler de bu iddiayı destekler niteliktedir. Günümüzde yaşlı kabul edilen nüfusun potansiyel olarak evli olabileceği yıllardaki ve günümüzdeki kaba boşanma oranları, 20 yıllık aralıklarla Grafik 32'de verilmiştir. Seçili yıllara göre boşanma

oranlarının gösteren grafikten geçmişte boşanmayla daha seyrek karşılaşıldığı görülmektedir.

Grafik 32: Seçili Yıllara Göre Kaba Boşanma Oranları⁴⁶

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2005, 2006 verisi temel alınarak hazırlanmıştır.

Boşanma oranının yaşlılar arasında düşük olmasının nedenlerinden biri de, boşanmamış olan yaşlıların zaten yüksek düzeyde tatmin duydukları bir evlilik yaşamları olduğu için uzun yıllardır birlikte kalmayı tercih etmiş olmalarıdır (Gilford'dan⁴⁷ aktaran: Matcha, 1997: 86). Tüm bu nedenlerden dolayı, yaşlılar arasında boşanmış olanlar düşük bir oranda kalmaktadır. Yaşlılar arasında boşanmış olanların oranının %2,4 olduğu Türkiye genelinin aksine İzmir ve örneklem için bu oranların daha yüksek ve sırasıyla %4,1 ve %5,3 olduğu Grafik 28, Grafik 29 ve Grafik 30'dan görülmektedir. 65 ve üzeri yaşlardaki nüfus için Türkiye genelindeki boşanmış yaşlı oranının İzmir'de yaklaşık olarak iki katına çıkmış olması, İzmir'in tüm yaş gruplarını kapsayan kaba boşanma oranının Türkiye geneline göre daha yüksek oluşuyla açıklanabilir. Öyle ki kaba boşanma oranında İzmir ili, Türkiye'de ilk sırada yer almaktadır (TÜİK, 2009b).

⁴⁶ Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (www.tuik.gov.tr).

⁴⁷ Gilford, R., 1991, "Marriages in Later Life", (içinde) H. Cox, *Aging*, (7th edition, s.37-41), Guilford, CT: Dushkin.

4.4.1.5.4. Hiç Evlenmemiş Yaşlılar

Hiç evlenmemiş yaşlılar hem Türkiye ve İzmir genelinde, hem de örneklem dâhilinde %1,9 ile diğer tüm medeni durumlarda bulunan yaşlılar içerisinde en düşük orana sahiptir. 40 ila 64 yaş⁴⁸ arasındaki kişiler içerisinde hiç evlenmemiş olanların oranının 2009 yılı itibarıyla %3,8 olduğu göz önüne alınırsa (TÜİK ADNKS, 2009), yaşlılar arasındaki bu oranın bu yaş aralığını kapsayan ortalamadan daha düşük olduğu görülmektedir. Yaşlılar arasında hiç evlenmemiş olanların oranının daha genç yaş gruplarına göre daha düşük olmasının, yaşlıların evlenme kararı verdikleri dönemdeki aile ve evlilik kurumuna verilen önemle bağlantılı olarak “dönem etkisi”nden kaynaklandığı düşünülebilir.

Hiç evlenmemiş yaşlılar bakıma muhtaç oldukları dönemde diğer yaşlılara göre daha dezavantajlı bir konuma girebilmektedirler. Zira hiç evlenmemiş olma, ileri yaşlardaki yaşam aranjmanı alternatiflerini sınırlandırmaktadır. Örnekleme yer alan hiç evlenmemiş az sayıdaki yaşlının, kendi evinde yalnız, yakınlarından birinin evinde ya da huzurevinde yaşadığı bulgusuna erişilmiştir. Kurumsal bakımın yaygın olmadığı ülkemizde yaşlının bakımı genellikle eş ya da çocukları tarafından verilmektedir. Öte yandan hiç evlenmemiş olmaları nedeniyle bakım sağlayabilecek ne eşi ne de çocuğu olan yaşlılar, bakıma gereksinim duyduklarında, ya bir yakınının evine ya da huzurevine yerleşmek zorunda kalmaktadır.

4.4.1.6. Öznel Sağlık Durumuna Göre Ayrım

Yaşlıların faillikleri üzerinde etkili olan sağlık durumu, bir değişken olarak yaşlılık ve yaşlanma literatüründe önemli bir konum işgal etmektedir. Yaşlanma sosyolojisi alanında yapılan birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da sağlık değişkeni, yaşlılık döneminde yaşam kalitesinin korunması ve failliğin sürdürülmesinde etkili olduğu için önemlidir. Zira “[Y]aşlıların sağlık sorunları başlıca kronik ve dejeneratif hastalıklar olup, görülme olasılıkları da yaş ilerledikçe çok büyük artışlar gösterir” (Çivi & Tanrikulu, 2000: 86). “Kronik hastalıklar, daha sağlıklı olan yaşlılar için mümkün olan seçenekleri sınırlandırmaktadır” (Bond & Corner, 2004: 68). İşte bu

⁴⁸ 40 yaş keyfi olarak seçilmemiştir, aksine 40 yaşından sonraki yaşlarda evlenme olasılığı azaldığı için kasti olarak seçilmiştir.

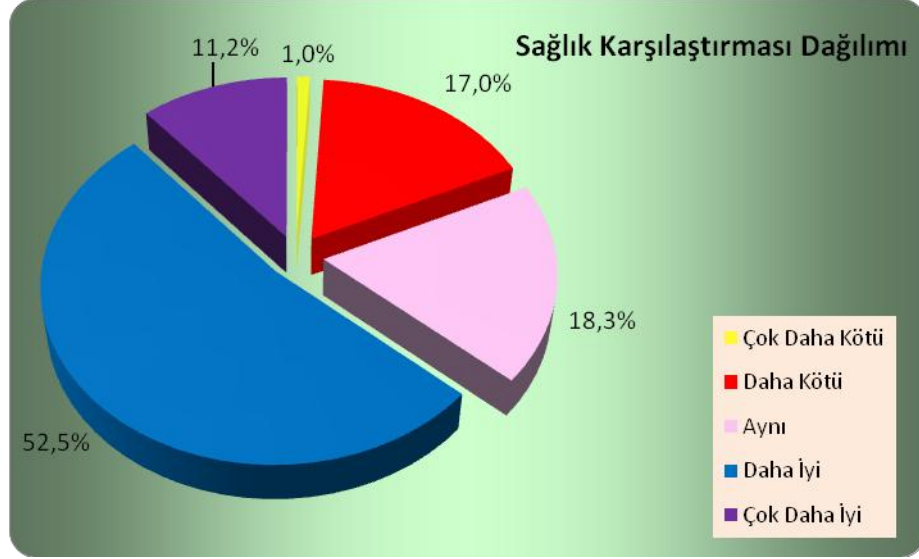
nedenle bir ya da daha fazla sayıda kronik hastalığın bulunması, failliği her yaşta olumsuz etkileyebilecek önemli bir etkidir.

Yaşlıların sağlık durumu, diyet, egzersiz, sigara kullanımı gibi yaşam boyu süren alışkanlıklar, genetik yapı, mesleki ve çevresel risklere maruz kalma ve sağlık bakım hizmetlerine erişim gibi pek çok faktörün bir araya gelmesi ile biçimlenmektedir (Morgan & Kunkel, 1998; Victor, 2005). Tıbbi modele göre bireyin herhangi bir hastalığının olmaması, o bireyin sağlıklı olduğunu göstermektedir. “Ancak sağlıklı olmak, fiziksel bir hastalığın yokluğundan daha fazla şeyi ifade etmektedir” (Cox, 1993: 524). Bu nedenle çalışmada yaşlıların sadece önemli bir ya da daha fazla hastalık sahibi olup olmadıkları araştırılmamış, aynı zamanda kendi fiziksel işlevlerini ve genel sağlık hallerini de öznel olarak değerlendirebilecekleri bir sağlık durum parametresi kullanılmıştır. Nitekim sağlık durumu, genel olarak sağlıklı olma durumumuza ilişkin nesnel ya da öznel bir değerlendirmeye gönderme yapmaktadır (Matcha, 1997: 137). Hatta “kişinin sağlıklı ya da hasta olduğuna dair öznel olarak geliştirmiş olduğu inanç, genel duygusal durum ve davranışlarını öngörmeye bireyin gerçekte içinde bulunduğu tıbbi sağlık durumundan daha önemli olabilmektedir” (Maddox & Douglas, 1973: 88).

Bu nedenle çalışmada, yaşlıların öznel olarak değerlendirdikleri sağlık durumlarına ilişkin veri, yaşlıların önemli sağlık sorunlarının olup olmadığının sorulması ve kendi sağlık durumlarını yaşlılarıyla karşılaştırmaları yoluyla elde edilmiştir. Buna göre yaşlıların yaklaşık %54’ünün önemli görülen en az bir sağlık sorununun olduğu, geri kalan %46’sının ise herhangi bir sağlık sorunundan şikâyetçi olmadıkları saptanmıştır.

Öznel sağlık durumu değerlendirmesi için bir de yaşlılardan içinde bulundukları sağlık durumlarını yaşlılarıyla karşılaştırmaları istenmiş ve buna göre elde edilen yanıtlardan “çok daha iyi” 5, “daha iyi” 4, “aynı” 3, “daha kötü” 2 ve “çok daha kötü” yanıtı 1 ile değerlendirilmiştir. Yaşlıların kendi yaşlılarıyla sağlık durumlarını karşılaştırılmalarına ilişkin değerlendirmeleri Grafik 33’te verilmiştir.

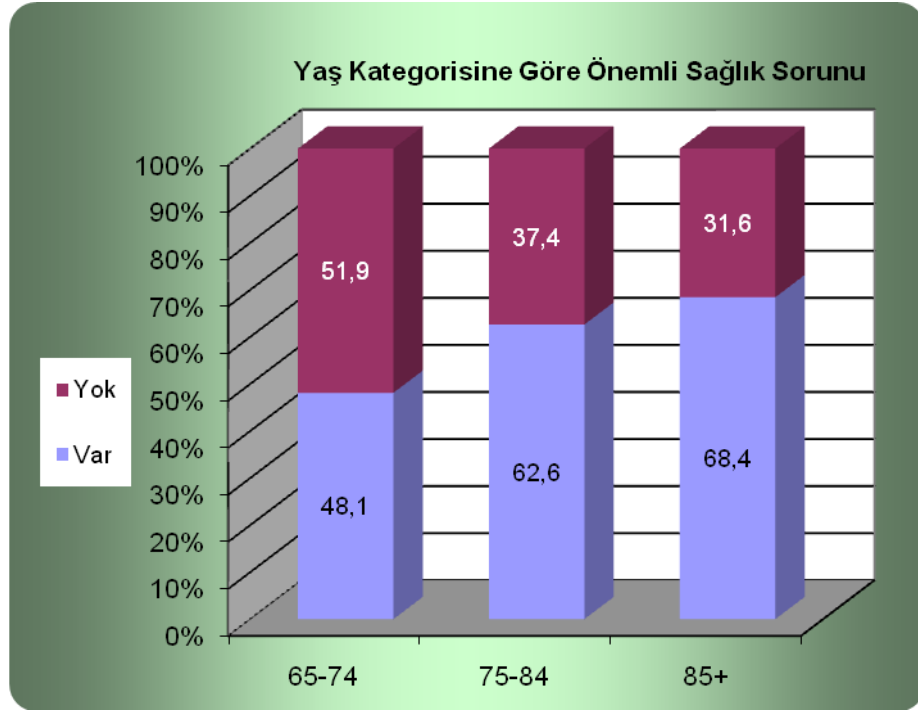
Grafik 33: Yaşıtlarına Göre Sağlık Durumu Karşılaştırması Dağılımı

Grafik 33'ten görüleceği üzere, yaşlıların toplam %63,6'sı sağlık durumlarının yaşıtlarına göre “daha iyi” ve “çok daha iyi” olarak tanımlamaktadırlar. “1984 yılında yapılan *National Health Interview Survey, Supplement on Aging* araştırmasına göre 65 yaş ve üzerindeki kişilerin çoğu (%67,5'i) yaşıtlarına göre kıyaslanmaları istendiğinde kendi sağlık durumlarını mükemmel, çok iyi ve iyi olarak ifade etmişlerdir (Kart, 1990: 129). ABD’de yapılan bu araştırma bulgularının, araştırmamızdan elde edilen bulgularla benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Özellikle yaşlılık dönemi içerisinde yaşıtların sağlık durumu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yaş kategorileri bazında bir öznel sağlık durumu irdelemesi yapılmıştır.

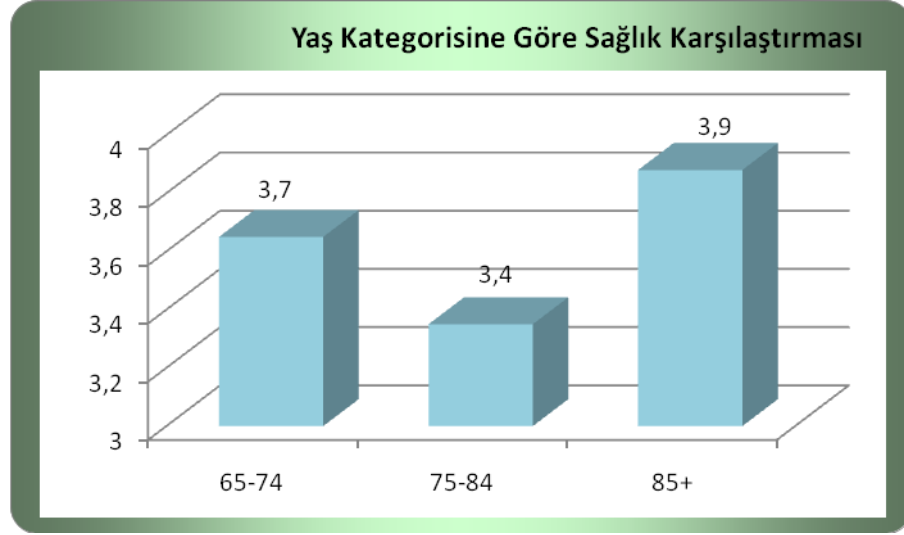
Grafik 34: Yaş Kategorisine Göre Önemli Sağlık Sorunu Varlığı

Yaşlıların, kronikleşmiş olan ve kendilerinin “önemli” olarak tanımladıkları sağlık sorunları, ilerleyen yaşla birlikte önemli ölçüde artmaktadır. Bu nedenle 65-74 yaş kategorisindeki yaşlıların yarısından azı; 75 ve üzerindeki yaşlardaki yaşlıların yaklaşık olarak üçte ikisi önemli gördükleri en az bir sağlık sorunundan şikâyetçi olmuşlardır.

Grafik 35 ise, yine yaşlıların yaş kategorilerine göre yaşlılarıyla karşılaştırdıkları öznel sağlık düzeylerinin ortalamaları ile oluşturulmuştur.

Grafik 35: Yaş Kategorisine Göre Yaşıtlarıyla Sağlık Karşılaştırması

Grafik 34'teki önemli bir ya da daha fazla hastalığa sahip olma ile Grafik 35'teki yaş kategorilerine göre yaşıtlarıyla sağlık karşılaştırması beraber incelendiğinde çarpıcı bir bulgu ortaya çıkmaktadır. Yaş ilerledikçe önemli sağlık sorunlarının varlığı artarken, yaşıtlarıyla sağlık durumlarının mukayesesinde daha olumlu fikir beyan etme eğilimi görülmektedir. Hatta sağlık durumlarına ilişkin en olumlu fikir beyan edenler 85 ve üzeri yaşlardaki kişilerdir. Nitekim örnekleme yer alan diğer yaş kategorilerinden farklı olarak 85 ve üzeri yaşlardaki kişiler arasında, sağlık durumunu yaşıtlarıyla karşılaştırdığında çok kötü bulan hiç kimsenin olmayışı da betimsel olarak oldukça önemlidir.

Johnson & Wolinsky (1993), araştırma bulgularımızla benzer biçimde ileri yaşlardaki yaşlıların aynı sağlık sorunlarına sahip daha genç-yaşlılara göre kendilerini daha sağlıklı gördüklerini belirtmektedirler. İleri yaşlardaki bireylerin daha fazla sağlık sorununa sahip olmalarına karşın yine de sağlık durumlarını daha iyi değerlendirmeleri, yaştan ilerlemesiyle birlikte bireylerin sağlık konusunda beklentilerinin azalması ve bu denli uzun yaşamış olmalarının bile bir mucize olduğunu düşünmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Buna ilişkin olarak Morgan ve Kunkel (1998: 350) ise, kronik hastalıkların tedricen ilerlediğini ve böylece yaşlıların içinde bulundukları koşullara bu süre içerisinde adapte olabildiklerini belirtmektedirler.

Bu çerçevede sorulan “Yaşıtlarınızla karşılaştırdığınızda sağlık durumunuzu nasıl buluyorsunuz?” sorusuna yaşlıların çoğu, yaşıtlarının ölmüş olduklarını belirterek ya da onların kötü sağlık durumlarına gönderme yaparak kendilerinin daha sağlıklı olduğu yönünde yanıt vermişlerdir. Nitekim aşağıda yer alan örnekler, görüşme yapılan yaşlıların, kendi sağlık durumlarını yaşıtları olan diğer yaşlılarla karşılaştırdıklarında daha olumlu bulma yönündeki eğilimlerini ortaya koymaktadır:

“Tabi biraz golum bacam arıyor da gine de iyi buluyom. Hani şimdi bizim kendi akranlarımızdan zate bi kısmı hepsi öldüle, yani biz varız yaşlı, bazıları gitti” (Erkek, 72, Çiftçi, Kösedere).

“Çok sağlıklı buluyorum. Çok sağlıklıyım. Öyle bir şey ki benim bir sürü askerlik arkadaşım vardı. Hemen hemen sadece ben kaldım desem olur herhalde. Sağlıklıyım hamdolsun.” (Erkek, 76, Emekli Terzi-Çiftçi, Çaldıran Mah.)

“Haa sürünüp duru yaşıtlarım, emekliyip duru onla, kalkamaz tuvalete, görüyon bi türlü X’in⁴⁹orıy gittiniz mi? Eeee yaşıtl onla türlü türlü, onu dört beş senedir çoluğu çocuğu ay ay bakıyola. Eeee ben çok şükür kü bahçemi kendim, bağımı kendim bak her şeyimi kendim.” (Kadın, 84, Çiftçi, Eğlenhoca Köyü).

“Onların hiç yok gayrı, benden yok dökülü yok onlar.” (Kadın, 77, Ev Kadını-Çiftçi, Yakapınar Köyü)

Bond ve Corner’a (2004: 73) göre yaşlanmanın hastalık durumlarının giderek arttığı bir süreç olarak algılanması, yaşlılığa ilişkin olumsuz stereotiplerin ve yaşlı ayrımcılığının kaçınılmaz olduğunu kabul etme sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan yaşlanmanın bütün yaşlılar üzerinde sağlık bakımından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmadığı yukarıdaki verilerden de görülmektedir. Aşağıdaki alıntı, yaşlanmanın

⁴⁹ Kişi ismi anonim kalmıştır.

beden üzerinde neden olduğu kısıtlara karşın, yaşının direnç göstererek bunların failliğini kısıtlamasına izin vermemesine iyi bir örnek teşkil etmektedir:

“Sağlık durumum, u, yani, fevkalade iyi hissediyorum. Sağlığım çok iyi. Gerçekten de. Ama şu var, yani ben çok iyimser karakterde, pozitif bir insanım. Yani hiç bi şey yani sorun etmiyorum belki de. Mesela bi diz ağrılarım var, zaman zaman oluyo aldırmiyorum, ne zaman geçtiğinin farkında değilim (...) Ama zaman zaman da mesela zor çıkıyorum merdivenleri falan. Zaman zaman zor iniyorum. Hiç aldırmiyorum bunlara, ne olacak yavaş yavaş çıkarım diyorum. Yani hiç bi şeyden geri kalmıyorum. Yani yaşlıyım bilmem şeyim diye kesinlikle geri kalma olayı yok, hiçbi şeyden. Ha nefes nefese çıkıyorum. Mesela yokuş çıkamıyorum, çok zor çıkıyorum ama ya ben çıkamam ya demiyorum. Çıkıyorum en tepeye kadar. Çünkü neden, orda görüceğim şey, beni heyecanlandırıyor”. (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova).

Kısaca bu verilerden, yaşın her yaşlı için nesnel ölçütlere göre sağlık sorunlarını beraberinde getirmediği gerçeğine ek olarak sağlıklı olma durumunun yalnız hastalığın varlığı üzerinden ölçülemeyeceği ve bu nedenle sağlığın öznel olarak da değerlendirilmesi gereken bir parametre olduğu görülmektedir.

4.4.1.7. Cinsiyete Göre Ayrım

Yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere yaşanan yer ve cinsiyet değişkenlerinin örneklemin dağılımında seçilen iki temel parametre olması nedeniyle, örneklemin hem yaşanan yere hem de cinsiyete göre dağılımı İzmir’de yaşayan 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusun bu parametrelere göre dağılımı ile örtüşmektedir. Türkiye ve İzmir’deki 65 ve üzeri yaşlardaki nüfus ile araştırma örneklemini içerisindeki kadın ve erkek oranları birbiriyle aynıdır ve sırasıyla %57 ve %43 olarak karşımıza çıkmaktadırlar (TÜİK ADNKS, 2007).

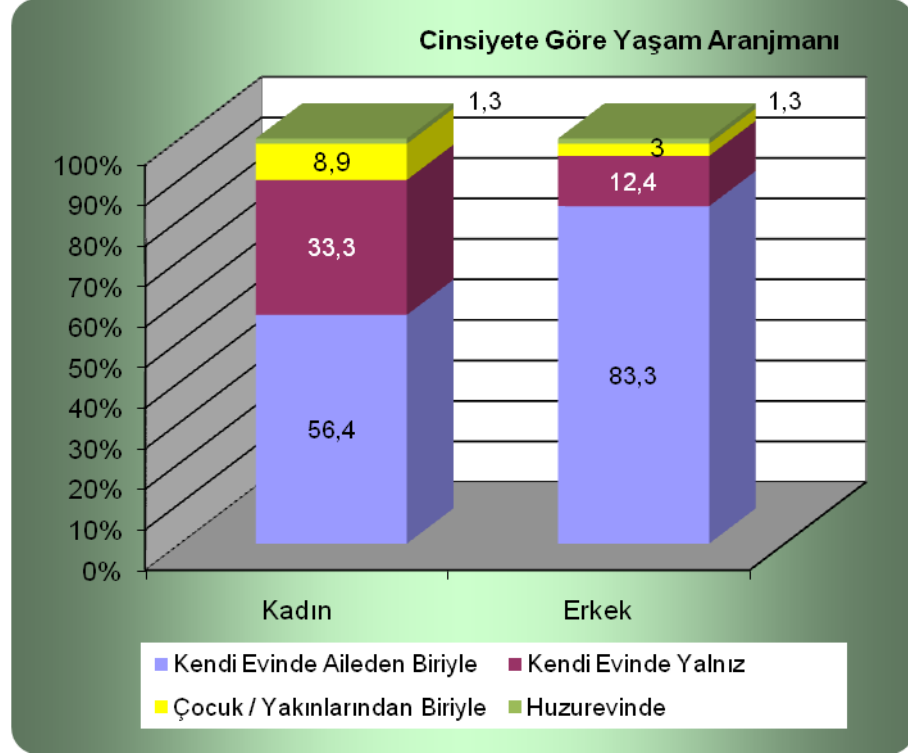
Hem Türkiye hem de İzmir genelinde, yaşlı nüfus içerisinde kadınların erkeklere göre daha fazla bir yüzde ile temsil ediliyor olmaları, dünyanın pek çok yerinde olduğu

gibi⁵⁰ Türkiye’de de kadınların doğumda yaşam beklentilerinin daha yüksek olması, bir başka deyişle kadınların erkeklere göre daha uzun yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de doğumda yaşam beklentisi kadınlar için 76,3 iken, erkekler için 71,6’dır (TÜİK ADNKS, 2010) Cinsiyetler arasında 4,7 yaş olan bu farklılığın muhtemel nedenleri, erkeklerin kadınlara göre daha tehlikeli işlerle meşgul olmaları, erkekler arasında sigara kullanımı, alkol tüketimi gibi zararlı alışkanlıklara sahip olanların daha fazla olması; öte yandan kadınların erkeklere göre sağlık hizmetlerinden daha düzenli olarak faydalanmalarındır (Quadagno, 1999: 57). Ancak günümüzde, kadınlar ve erkeklerin yaşam tarzları giderek birbirine benzemekte ve bu nedenle yaşam tarzından kaynaklanan hastalıkların görülme sıklığı da cinsiyet temelli olarak ayrılaşmaktan giderek uzaklaşmaktadır (Arber, 2006: 55; Morgan & Kunkel, 1998: 83). Nitekim “son yıllarda bu fark bazı yüksek gelirli ülkelerde biraz azalmıştır” (McCracken & Phillips, 2005: 47). Sonuç olarak, yapılan analizler ileri yaşlardaki kadın ve erkekler arasında yaşam beklentisi farkının giderek azalacağını projekte etmektedirler.

Cinsiyetler arasındaki yaşam beklentisi farkı, yukarıda tartışıldığı üzere cinsiyetler arasında medeni durum bakımından da bir farklılaşmaya neden olduğu gibi, büyük oranda yaşının medeni durumuna paralel olarak yaşam aranjmanı üzerinde de etkili olmaktadır.

⁵⁰Örneğin, Nepal’de doğumda yaşam beklentisi erkekler için daha yüksek; Hindistan’da ise kadınlarınkiyle neredeyse aynıdır. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelerde anne ölümlülük oranlarının yüksek olmasıdır (Morgan & Kunkel, 1998: 83).

Grafik 36: Cinsiyete Göre Yaşam Aranjmanı Dağılımı

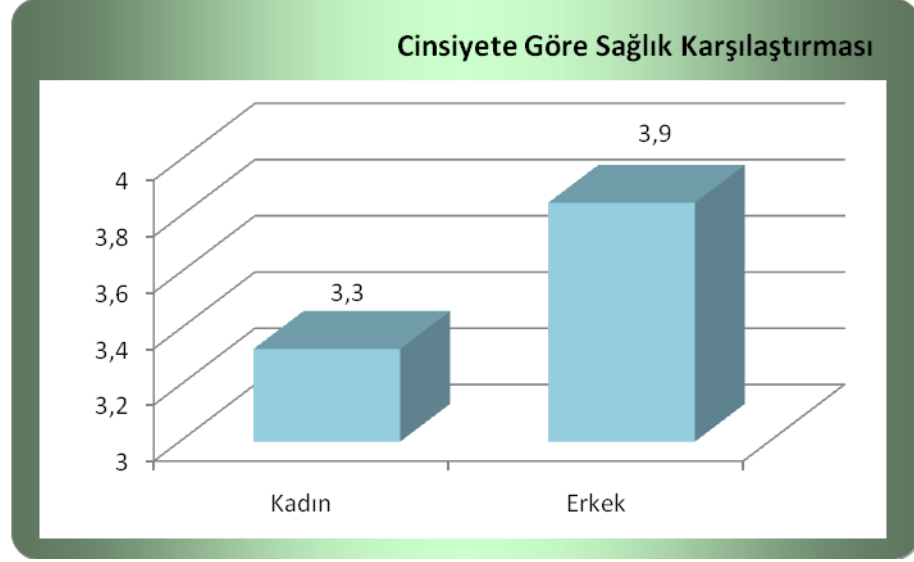

Grafik 36’ya göre erkekler yaşlılık dönemlerinde kendi evinde aileden biriyle - daha çok da eşleriyle birlikte- yaşamlarını sürdürürlerken, bu oran kadınlar için azalmakta; kendi evinde diğer aile fertlerinden biriyle yaşamayan kadınlar ise ya kendi evlerinde yaşamlarını yalnız başlarına sürdürmekte ya da çocuk veya yakınlarından birinin evinde yaşamaya başlamaktadırlar. Huzurevinde kalan yaşlılar ise her iki cinsiyet için de %1,3 gibi oldukça küçük bir yüzde ile temsil edilmektedir⁵¹.

Cinsiyetler arasındaki yaşam beklentisi farkının kadınlar lehinde işlemesine karşın, Grafik 37’den yaşlı erkeklerin, yaşlılarıyla karşılaştırmaları istendiğinde sağlık durumlarını yaşlı kadınlara göre daha iyi değerlendirdikleri; öte yandan her iki cinsiyetin de “orta”ya karşılık gelen 3 ile “iyi”ye karşılık gelen 4 arasında yer aldığı görülmektedir.

⁵¹ İzmir’de huzurevinde kalan yaşlıların cinsiyet oranına ilişkin herhangi bir veriye ulaşılamadığı için, örneklemin cinsiyet ve yaşanılan yer parametrelerine göre kotalandırıldığı araştırmada, hem kadın hem de erkekler için İzmir’de huzurevinde kalan yaşlı oranında yaşlı sayısı belirlenmiştir. Bu nedenle bahsedilen oran, yalnızca örnekleme huzurevi kategorisinde dâhil edilen kadın ve erkeklerin oranını göstermektedir.

Grafik 37: Cinsiyete Göre Yaşıtlarıyla Sağlık Karşılaştırması Ortalaması

Az da olsa cinsiyetler arasındaki bu farkın nedenlerinden biri, kadınların erkeklere göre daha yaşlı olmalarıdır. 4.4.1.6. *Öznel Sağlık Durumuna Göre Ayrım* başlığı altında tartışıldığı üzere belirli bir noktaya kadar yaşın, sağlık durumunu yaşıtlarıyla karşılaştırma üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. Günümüz koşullarında yaşlanan bireylerin yaşam beklentileri giderek artmakta; öte yandan sağlıklı yaşam beklentilerindeki artış genel yaşam beklentisindeki artışın gerisinde kalmaktadır. İşte bu nedenle kadınların ileri yaşlara ulaşma şansı daha yüksektir; ancak yine ileri yaşları nedeniyle kadınlar yaşamlarının son yıllarında bir takım sağlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Örnekteki kadınların yaş ortalamasının 73,6 olmasına karşılık erkeklerinkinin 72,3’de kalması bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Araştırma bulgularımızla paralel olarak Tufan (2007: 149), *GeroAtlas Araştırması* sonuçlarına göre yaşlı kadınların sağlık durumlarını yaşlı erkeklere göre daha olumsuz olarak değerlendirdiklerini; cinsiyetler arasındaki bu farkın nedeninin ise kadınların kötü olan sağlık durumlarını gizlemeye gerek görmeyerek bir yardım alma istemiyle hareket ettiklerini, öte yandan yaşlı erkeklerin “yaşam koşullarının kendilerini zayıf düşürdüğünü itiraftan çekinmekte” olduklarını belirtmektedir.

Kadın ve erkek arasında yaşam beklentisi farkı ve sağlık algısındaki farklılıklar ancak ileri yaşlarda önem kazanmaya başlarken; toplumsal cinsiyet temelinde işleyen eşitsizlikler geçmişten beri sürdürülerek ileri yaşlara taşınmaktadır. Nitekim örnekleme

giren yaşı kadınların eğitim düzeyi ortalaması erkeklerinkinden düşüktür. Ayrıca, daha düşük düzeylerdeki eğitim durumu kategorilerini daha çok kadınlar oluştururken; daha yüksek düzeylerdeki eğitim durumu kategorilerine doğru gidildikçe kategoriler içerisindeki erkek oranı artış göstermektedir. Günümüzde tüm yaş gruplarında süregiden cinsiyetler arasında eğitim düzeyindeki bu farklılık, geçmişte kızları okula göndermenin yaygın olmadığı bir dönemde yetişmiş olan günümüz yaşı kadınları için daha da fazladır.

Burada belirtildiği üzere yaşı kadınların birçoğunun eğitim düzeyinin oldukça düşük olması, o dönemde kadının eğitim görmesi önünde olduğu gibi çalışma yaşamına katılması önünde de yazılı olmasa da fikri bir takım engellerin bulunması ve tarım sektöründe yetişmiş olan kadın işgücünün kente göç ile birlikte kullanılabilirliğini yitirmesi faktörlerinin tamamı, günümüzde çalışarak emekli olmuş yaşı kadın sayısındaki azlığı açıklamaktadır. Kadınların geçmişte düzenli bir çalışma yaşamlarının olmayışı ve dolayısıyla yaşlılıkta emeklilik maaşı gibi düzenli bir gelir ve ücretsiz sağlık ve bakım hizmetinden mahrum olmaları, ileri yaşlarda cinsiyetler arasındaki farklılığın en temel nedenlerinden biridir. Araştırma bulgularına göre yaşı kadınların ancak %45,8'i; öte yandan yaşı erkeklerin %80,9'u bir sosyal güvenlik kurumundan emekli olmuştur. Bu bulguya paralel biçimde Tufan (2007), sosyal güvenlik kapsamında olmak açısından en dezavantajlı grupların yukarıda da belirtildiği üzere en yaşlıların yanı sıra kadınlar olduğunu belirtmektedir.

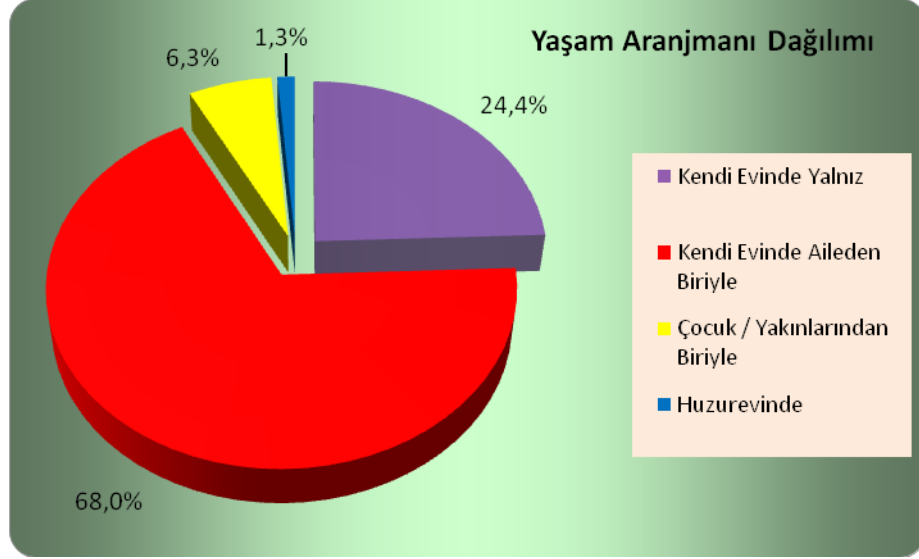
Günümüzde özellikle kentte yaşayan yaşı kadınların birçoğunun geçmişte düzenli bir çalışma yaşamı içerisinde yer almadıkları görülmektedir. Nitekim çalışmada “ailevi nedenler”den ötürü çeşitli yaşlarında emekli olan 13 yaşının 11'inin kadın olduğu saptanmıştır. Özellikle çocuk doğurma ve büyütme rolleri nedeniyle kadınların doğumdan sonra çalışma yaşamından tamamen çekilmeleri ya da çalışma yaşamlarına ara vermeleri, emekliliğe uzanan yolda kadın ile erkek arasında bir takım farklılıklar yaratmaktadır (Hatch, 1998). Bu durum Matcha'ya (1997: 84) göre asıl olarak “1940 ve 1950'lerdeki ailenin altın çağı” olarak adlandırılan dönemin bir sonucudur. Bu dönemde erkek para kazanırken, kadın anlamsal rolünü gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bugün yaşlanmış olan bu kuşağın kadınları hala bu rollerini sürdürmektedirler.

4.4.1.8. Yaşam Aranjmanına Göre Ayrım

Yaşlının başta ailesi olmak üzere yakın çevresiyle ilişkilerini ve bu ilişkideki sosyal konumunu belirleyen bir dizi etmenin arasında, yaşlının tercih ettiği ya da yaşamak zorunda bırakıldığı “yaşam aranjmanı” da bulunmaktadır. Yaşlılar açısından aslında zamanın büyük kısmının geçirildiği yer olan yaşam aranjmanı, yaşlının mikro sosyal alandaki bir tür varlık gösterme biçimi olarak ele alınabilir. “Toplumsal düzeyde ise yaşam aranjmanı örüntüleri, yaşlı vatandaşların mevcut kompozisyonunu ve zindeliğini etkileyen demografik, ekonomik ve kültürel diğer özellikleri yansıtmaktadır” (Kinsella, 1990: 1). Kalaycıoğlu ve meslektaşlarına göre (2003: 74) yaşam aranjmanı kavramı, “yaşlıların günlük yaşam aktivitelerinden sosyal yaşam süreçlerine, içinde bulundukları ortamdaki aile ilişkilerine kadar birçok alanı içermesi” nedeniyle yaşlılık tartışmalarında merkezi bir konum işgal etmektedir. Bu özellikleri nedeniyle yaşam aranjmanı, yaşlıların çeşitli alanlardaki faillik düzeyleri üzerinde etkili parametrelerden biri olarak ele alınmıştır.

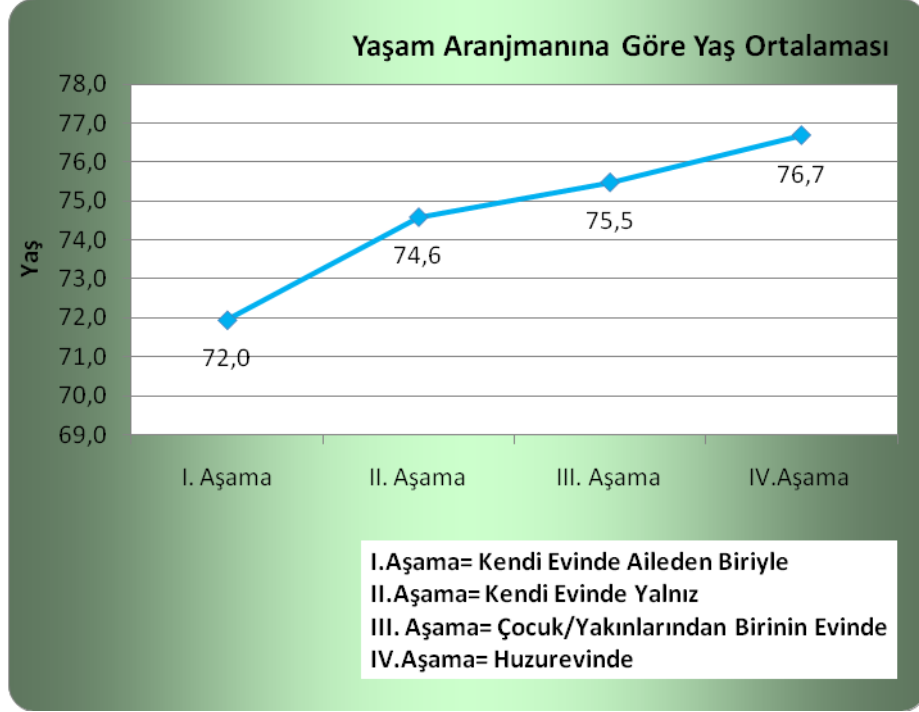
Yaşlıların yaşam aranjmanı örüntülerinde, genel olarak dört farklı biçim belirlenmiştir. Bunlar; “kendi evinde eş ya da çocuk gibi aile fertlerinden biriyle”, “kendi evinde yalnız”, “çocuk ya da yakınlarından birinin yanında” ve “huzurevinde” yaşama biçimi olarak sıralanabilir. Yaşlılar en çok kendi evinde aileden biriyle yaşamaktadırlar. Bu durum, insanların atomize bir biçimde yaşamaktan ziyade; aile oluşturma ve aile fertleriyle aynı çatı altında yaşama örüntüsü sergiledikleri yaygın modelle paralellik taşımaktadır. Ancak yaşın ilerlemesiyle birlikte -hiç evlenmeme ya da evlenip boşanma gibi istisnai durumlar haricinde- çocukları evden ayrılmış olan yaşlının, eşini kaybetme ve bazen de çeşitli sağlık sorunları yaşama olasılığı artmaktadır. Bu gibi durumlar yaşlıyı yaşam aranjmanını değiştirmek zorunda bırakmakta, yaşlının özellikle diğerlerine bağımlı kaldığı durumlarda ise onu, bakımının sağlanacağı bir yaşam aranjmanına yönlendirmektedir.

Grafik 38: Yaşam Aranjmanı Dağılımı

Kısacası, yaşlanmayla birlikte yaşam aranjmanının değişme olasılığı artmaktadır. Üstelik bu türden değişimler yaşlı bireyler tarafından birçok kez tecrübe edilebilmekte; yaşlının kısa süre içerisinde bir yaşam aranjmanından diğerine geçmesini gerektirebilmektedir. Yaşlanmanın bağımlılığı beraberinde getirdiği kötü sağlık haline doğru kayışta ise bu değişim kaçınılmaz olmaktadır.

Grafik 39: Yaşam Aranjmanına Göre Yaş Ortalaması

Örneklemdaki yaşlıların içinde bulundukları yaşam aranjmanlarına göre yaş ortalamaları değerlendirildiğinde ise yaşlılık dönemi içerisinde yaş bazında dört aşamalı bir modelden söz edilebilir. Grafik 39'dan görüleceği üzere birinci aşamada yaşlılığın daha erken dönemlerinde kendi evinde eşi ya da çocuklarından biriyle yaşayan yaşlı, eşini kaybettikten ve/veya çocukları evden ayrıldıktan sonra evinde yalnız kalmaktadır. Eşini kaybeden yaşlılar arasından bakıma gereksinim duyan ya da maddi olarak yalnız yaşamaya gücü yetmeyenler ise ikinci aşamayı atlayarak başta çocukları olmak üzere yakın akrabalarından birinin yanına taşınmaktadırlar. Buna ek olarak, ikinci aşamadaki yani kendi evinde yalnız yaşamakta olan yaşlılar da, yaşının ilerlemesi ve sağlık halinin kötüleşmesi sonucunda çocuk ya da yakınlarının bakımına gereksinim duyabilmekte ve yine bakım alacağı kişilerin yanına taşınma kararı alabilmektedir. Dördüncü aşamada bulunan ileri yaşlarına ulaşmış yaşlılar ise bakım gereksinimlerinin artış göstermesi, ancak buna karşın ailesi tarafından sağlanan enformel bakımın yetersiz kalması nedeniyle kurumsal bir bakımı tercih etmiş kişilerdir.

Bununla birlikte, diğer yaş kategorileriyle karşılaştırıldığında 75 yaşın altındaki yaşlıların huzurevini tercih etme oranının çok daha düşük olduğu bulgusuna varılmıştır.

Ayrıca araştırmada her ne kadar huzurevinde kalan yaşlıların, diğer yaşam aranjmanı kategorilerindekilere göre yaş ortalamalarının en yüksek olduğu sonucuna ulaşılmışsa da, 85 ve üzeri yaşlardaki kişilerde kendi evinde aileden biriyle ya da kendi evinde yalnız yaşama aranjmanının yüksek oranda tercih edildiğini de belirtmek gerekmektedir. Bunun, toplumumuzda kurumsal bakımın henüz yaygınlık kazanmamış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Buna karşın yaş kategorilerine göre kurumsal bakım alma oranları karşılaştırıldığında dörtlü aşama modeliyle paralel bir biçimde yaş arttıkça huzurevine yerleşme yönünde bir eğilimin izlendiği görülmektedir.

Kendi evinden kendi evi dışındaki herhangi bir yaşam aranjmanına geçiş, yaşlılar tarafından “katlanılması gereken bir durum” olarak görülmektedir. Zira “ev”, herkes için fiziksel olarak dört duvardan fazlasını; evlerinde pek çok hatıralar biriktirmiş olan yaşlılar içinse bundan da fazlasını ifade etmektedir. İşte bu nedenle, kendi evinde yaşamayı sürdürmeye yönelik bir tercih tüm dünyada yaşlılar tarafından ortak olarak paylaşılmaktadır (Larsson, vd., 2005: 630).

4.4.1.8.1. Kendi Evinde Aileden Biriyle

Yaşam seyri üzerinde olağan bir dönem olan evlilik dönemi, çocuk sahibi olmayı ve çocukların yetiştirilmesini de kapsayacak biçimde yaşamın uzun bir dönemini işgal etmektedir. Bunun sonucu olarak insanlar yaşamlarının önemli bir bölümünü aynı ev içerisinde diğer aile fertleriyle yaşayarak geçirmektedir. Eşin hala hayatta olduğu ya da çocukların -örneğin boşanma ya da hiç evlenmemiş olma sebebiyle- yaşlı ebeveyn ile birlikte oturduğu durumlarda yaşlı için ortaya çıkan yaşam aranjmanı, yaşlının kendi evinde aile fertlerinden biriyle yaşaması şeklinde olmaktadır. Kendi evinde ailesiyle yaşayan ve böylece aynı ev içerisinde diğer aile bireylerine karşılıklı olarak bağımlı olan bu yaşlıların birçoğu hane içi rollerini sürdürmektedirler.

4.4.1.8.2. Kendi Evinde Yalnız Yaşayan

Kadın ile erkek arasındaki yaşam beklentisi farkı, ileri yaşlarında kadın ve erkeğin yaşam aranjmanı biçimlerini de farklılaştırmaktadır. Yaşamının ileri dönemlerinde eşini kaybetme olasılığı yüksek olan kadınlar, yukarıda da belirtildiği üzere ortalama 7 yıllarını dul olarak geçirmektedirler. Bu süre içerisinde yaşlı kadın eğer gündelik yaşam faaliyetlerini yeterince yerine getirebiliyorsa yaşamını genellikle evinde sürdürmeyi

tercih etmektedir. Eşini kaybetmiş, çocuklarını ise çoktan evlendirmiş olan yaşlı kadın kendi evinde yalnız başına kalmaktadır. Bu durum daha seyrek olarak yaşlı erkekler için de gerçekleşmektedir. Kendi evinde yalnız yaşayan 60 ve üzerindeki yaşlardaki kadınlar bu yaş grubundaki tüm kadınların %12,5'ini oluştururken, bu oran aynı yaş grubundaki erkekler için % 4,4'te kalmaktadır (UN, 2007: 483).

Konuya, özel olarak kırsal yaşam aranjmanları çerçevesinden bakıldığında ise eşini kaybetmiş olan yaşlının genellikle fiziksel olarak tamamen bağımsız bir hanede yaşamadığı gözlemlenmiştir. Bunun yerine yaşlının çocuklarından biriyle aynı avlu içerisinde bir oda ya da daha küçük bir evde yatıp kalktığı; bu yaşam aranjmanı içerisinde yeme-içmenin ve diğer gündelik faaliyetlerin ise bir arada yapıldığı bulgusuna varılmıştır. Bu durum, “fiziksel uzaklığa dayalı mahremiyete olanak tanıyan, modifiye edilmiş geniş aile⁵²” (Rowland, 1984: 78) biçiminde tanımlanan bir yaşam aranjmanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türden bir yaşam aranjmanı kentte de buna ekonomik olarak gücü yeten yaşlılar ve aileleri tarafından tercih edilmektedir. Kalaycıoğlu ve meslektaşları'nın yaptığı araştırmaya göre (2003: 76), hem kentte hem de köyde çocuklarıyla aynı muhitte (aynı apartmanda, sokakta, avluda ya da semtte) oturma biçimindeki yaşam aranjmanı, yaşlılıkla bir baş etme stratejisi olarak görülmektedir. Bu bağlamda araştırmamız dâhilinde yapılan görüşmelerden edindiğimiz izlenime göre kentteki yaşlıların pek çoğunun çocuklarıyla en azından aynı semtte olacak biçimde yakın oturdukları görülmüştür. Nitekim “evli çocuklar büyük çoğunlukla ebeveynlerine yakın yerlerde ev tutmaktadır (...) Coğrafyasal yakınlık, ebeveynler ve evli çocuklar arasındaki ilişki yoğunluğunda belirleyici olmasa da, bu olayı kolaylaştırır” (Sayın, 1990: 140). Bu aranjman, yaşlının herhangi türden bir ihtiyacı söz konusu olması durumunda çocukların onlara erişimini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda evsel mekânın paylaşılması söz konusu olmadığından dolayı hem yaşlının kendisi hem de çocukları, bağımsız yaşamlarından ödün vermek zorunda kalmamaktadırlar. Bir başka deyişle bu yaşam aranjmanı biçiminde, ebeveyn ve

⁵² “Fiziksel uzaklığa dayalı mahremiyet” (intimacy at a distance) kavramı, Rosenmayr ve Kockeis (1963); “modifiye edilmiş geniş aile” kavramı ise Litwak (1960) tarafından ortaya atılmıştır. “Fiziksel uzaklığa dayalı mahremiyete olanak tanıyan, modifiye edilmiş geniş aile” kavramı ise metin içi atıfta görüldüğü üzere Rowland (1984) tarafından kullanılmaktadır.

çocuklar arasında duygusal ve sosyal bağlar sürdürülürken hanelerin özerkliği her iki kuşağın da bağımsızlığını mümkün kılmaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 220).

Yalnız yaşayan yaşlıların sadece küçük bir bölümü, çocukları tarafından sosyal destekten mahrum bırakılmaktadırlar. Toplumumuzda kendi evinde yalnız yaşayan yaşlıların birçoğu, çocuklarıyla olan sosyal bağını yoğun bir biçimde sürdürmektedir. Bu nedenle gerek köyde gerekse kentte yaşlının yalnız yaşıyor olması, aile bağlarının zayıflamış ve yaşlının sosyal ve fiziksel olarak izole edilmiş olduğunun bir göstergesi değildir. Öte yandan çocuklarıyla yaşayan yaşlıların, tatmin edici bir aile ortamı içerisinde yaşamıyor olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklarının yanında yaşayan bir yaşlının, sadece varlığının göz ardı edilmesi bile kişiliği son derece zedeleyici bir uygulama olabilmektedir. Özellikle bakıma muhtaç yaşlıların bakım veren yakınları tarafından ihmal edilme durumu, bir tür şiddet biçimi olarak ele alınmakta ve literatürde “yaşlı ihmal” (elder neglect) olarak isimlendirilmektedir. Kısacası “ilişkilerin niteliği, niceliğinden daha önemlidir. İlişkinin sevgiye dayalı olup olmaması ya da bir zorunluluk duygusuyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi nitelik açısından farklılık yaratmaktadır” (İçli, 2008: 37). Ancak, henüz yaşlılara yönelik kurumsal bakımın yerleşmediği ülkemizde çocuk ya da yakınlarından biriyle yaşama örüntüsü, verilecek bakımın niteliğinden bağımsız olarak yaşlıların özellikle bakıma muhtaç oldukları ileri yaşlarında tercih ettikleri bir yaşam aranjmanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4.1.8.3. Çocuklarından ya da Yakınlarından Biriyle Yaşayan Yaşlılar

“Yaşlıların büyük çoğunluğu mümkün olduğu sürece bağımsız yaşamayı tercih ettikleri için geniş aile örüntüleri içerisinde yaşamazlar. Yine de yardıma ihtiyacı olduklarında döndükleri yer yine kendi aile fertleri olmaktadır” (Cox, 1993: 509). Destek ihtiyacı içerisindeki yaşlının başvurduğu aile ferdi ise örneğin kardeşleri değil; en başta kendi çocukları olmaktadır (Morgan & Kunkel, 1998: 236).

Yaşlı kadınlar yaşlı erkeklere göre yalnız kaldıklarında çocuklarının yanında yaşamaya daha meyllidirler. Zira çocuk ya da yakınlarının evinde yaşayan yaşlı kadınlar kendilerini erkeklere göre daha az “yük” olarak hissetmektedirler. Kadının

yaşamı boyunca sürdürdüğü hane içi anlamsal rolü bağlamındaki ikincil konumu, ona yaşlılık döneminde bir avantaj sağlamaktadır.

Ev kadınlığı deneyimi, özellikle çocuklarının yanında yaşamak durumunda kalan yaşlı kadınların yeni yaşam aranjmanında daha kolay kabul görmesini sağlayan bir nitelik olarak ele alınabilir. Yaşlılıkta kadınları daha az gelir elde etmeleri anlamında ekonomik olarak dezavantajlı bir konuma sokan aile içerisinde yüklendikleri anlamsal rolleri, paradoksal olarak onların özellikle dul kaldıklarında çocuklarının yanına yerleşmelerini kolaylaştırmak anlamında olumlu bir etkene dönüşmektedir. Cinsiyetler arasındaki bu farklılıkta kadınların çocuklarıyla ilişkilerinde değişime sokabildiği kaynaklarının erkeklere göre daha fazla olması etkilidir. Kadınların erkeklerden farklı olarak hane içi işbölümündeki rollerini sürdürmeleri değişime soktukları bu kaynağın temelini teşkil etmektedir. Yaşlı kadınlar çocuklarının evinde de ev işlerinin yürütülmesinde yardımcı olmakta ve daha da önemlisi torun bakmaktadırlar. Öte yandan yaşlı erkekler, değişime sokabilecekleri böylesi bir kaynağa genellikle sahip değildirler. İşte bu nedenle yalnız kaldıklarında erkekler, çocuklarının yanına taşınmak yerine evlenmeyi tercih etmektedirler. Ve yine bu nedenle ileri yaşlarda evlenmeler, kadınlardan ziyade erkeklerde daha sık rastlanan bir durumdur. Nitekim 60 ve üzerindeki yaş gruplarında evlenen her 1 kadına karşılık yaklaşık 4 erkek evlenmektedir (TÜİK, 2009a).

Buna ek olarak Cox (1993: 509), yetişkin çocuklarından biriyle yaşayan ebeveynlerin genellikle sağlık durumu kötü olan 75 yaşın üzerinde kadınlar olduklarını belirtmektedir. Rowland'ın (1984: 82) Sydney nüfus sayımı sonuçlarına dayanarak yaptığı analizi ise, sadece ileri yaş ve ciddi seviyedeki engelliliklerin değil, daha düşük gelirin ve daha fazla sayıda çocuk sahibi olmanın da çocuklarla birlikte oturma şeklinde bir yaşam aranjmanını tercih etmede etkili olduğuna işaret etmektedir. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde bağımsız yaşam aranjmanının, yaşlının sağlık ve ekonomik durumunun yanı sıra akrabalarının var olup olmamasıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Mutchler, 1990; 1992'den⁵³ aktaran: Matcha, 1997: 202).

⁵³ Mutchler, J.E., 1990, "Household Composition among the Nonmarried Elderly", *Research on Aging*, 12 (4), 487-506

Günümüzde yaşlıların, geçmişte olduğundan daha fazla sayıda yaşayan çocuğu bulunmaktadır (Laslett, 1989: 150). Yaşam süresinin uzamasının, hem yaşlının hem de yaşlının çocuklarının daha uzun yıllar boyunca hayatta kalmaları yönünde bir değişim yaratmaktadır. Bu demografik değişimin, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de daha fazla sayıda ailede Bengtson ve meslektaşlarının dikey aile / fasulye sırtığı ailesi (beanpole family) olarak adlandırdıkları (Harper, 2005: 422) aile biçimini, yani daha az birey içeren daha fazla sayıda kuşağın aynı anda daha ileri yaşlarına kadar birlikte ya da karşılıklı destek içerisinde yaşama olasılığını arttıracakı düşünölmektedir.

Ancak, potansiyel bakım verebilecek çocuk sayısındaki artışın, aileleri yaşlılarıyla bir arada yaşama yönündeki bir yaşam aranjmanına yöneltip yöneltmeyeceğı, diğer birçok değişken tarafından şekillenmektedir. Aykan ve Wolf (2000), geleneksellik ve modernite ayrımının yaşlı ebeveyn ile bir arada oturma üzerinde temel bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler. Buna göre daha geleneksel ailelerde ve erkeğın anne-babası söz konusu olduğu durumlarda, yaşlı ile bir arada oturma pratiğı yaygınlık kazanmaktadır.

Yaşlıların çocukları ya da yakınlarından biriyle bir arada oturmalarına yol açan en temel nedenlerden biri yukarıda da belirtildiğı üzere bakıma muhtaçlıktır. Görüşmenin yapıldığı zamanda sağlıklı olsa da belki de yakın bir gelecekte bakıma muhtaç hale gelebilecek yaşlılara böyle bir durumda kimin tarafından bakılmak istendiğı sorulmuştur. Yaşlıların %42,3’lük büyük kısmı, bakıma muhtaç yaşlıların aileleri tarafından bakılması gerektiğini düşünmektedirler. Görüşölen yaşlılardan biri diğer pek çoğı gibi yaşlının bakıma muhtaç olduğu dönemde ailesi tarafından bakılmasının en uygun seçenek olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ailesi bakarsa daha farklı olur, kolliycaktır evet (...) Çünkü ailesi daha duygulu olabilir. Aileden koparmıycaksın yaşlıyı. İnsanda öyle bir duygu var ki çocuğım, torun sevgisi, evlât sevgisi. Ah be çocuğım onu bilen bilir (...) Ben torunlarımı özenle denize götürürüm sevindiririm. Ben onları görmedim mi günlük, rahatsız olurum. Onu ailesinden koparmıycaksın.

Mutchler, J.E., 1992, “Living Arrangements and Household Transitions among the Unmarried in Later Life”, *Social Science Quarterly*, 73 (3), 565-580

Anladın mı? Ama köyde, ama şehirde...” (Erkek, 83, Şoför-Çiftçi, Yakapınar).

Aynen kendilerinin, zamanında çocuklarına baktıkları gibi çocuklarının da bakıma muhtaç olduğunda yaşlıya bakması gerektiğine dair söylem, yaşlılar arasında oldukça yaygındır. Bu söylem ile yaşlılar aslında, karşılıklılık (reciprocity) ilkesi içerisinde kendilerine yönelik bakıma ilişkin beklentilerini dile getirmektedirler. Nitekim birçok yaşlı gibi aşağıdaki örnekte yer alan yaşlı da, “*bakıma muhtaç yaşlıların kimin sorumluluğunda ve nerede bakılması gerektiğini düşünüyorsunuz?*” biçiminde ifade edilen soruya hiç tereddütsüz yaşlının “yetiştirip büyüttüğü evlâdı” tarafından bakılması gerektiğini belirtmektedir:

“Evlâdı! Garnında gezdir dokuz ay, iki buçuk yaşına kadan memeni emdir, yedi yaşına kadan sırtında gezdir. E bu evlât ona o vakit, onun neyi... İki yakası bi yere geli mi? Yavrum gelmez ki!” (Kadın, 84, Çiftçi, Eğlenhoca).

Ancak öte yandan, modernleşmeyle birlikte ilk evlenme yaşı ve dolayısıyla ilk çocuk sahibi olma yaşı ötelendikçe, çocukların ebeveynlerinin bakım ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesi azalmaktadır. Çünkü ebeveynleri yaşlanıp bakıma ihtiyaç duymaya başladıkları zamanda çocukları da benzer bir bakıma ihtiyaç duyuyor olmaktadır. Böyle bir durumda ise ebeveynlerin ihtiyaçları, çocukların ihtiyaçlarının gerisine atılmaktadır (Laslett, 1989). Dolayısıyla daha fazla sayıda kuşağın aynı zamanda varlık göstermesine karşın modern yaşam biçimini benimseyen yeni kuşakların, yaşlısına aynı evsel mekân içerisinde bakım sağlamak yerine, onu bakım sağlayabilecek bir kuruma yerleştirme yönündeki tercihleri daha olası görünmektedir.

Özetle, yaşlılar arasında özellikle 75 yaşından sonra görülme olasılığının arttığı sağlık sorunları, yaşlıyı çocuklarına bağımlı kılmaktadır. Başta yaşlı ebeveynin bakımından hala birinci derecede sorumlu görülen kız ya da gelinlerin (Adak, 2003) çalışma yaşamına katılmaları ve maddi kaynakların yetersizliği olmak üzere bir takım nedenlerden dolayı yaşlı ebeveynin bakım ihtiyacına cevap veremeyen çocuklar ile yaşlı ebeveyn arasında kuşaklararası sorunlar baş göstermektedir (Matcha, 1997: 90).

Toplumumuzda henüz çok yaygınlık kazanmamış olsa da böylesi durumlarda yaşlılara bakım hizmeti veren kurumlar devreye girmektedir.

4.4.1.8.4. Huzurevinde Yaşayan Yaşlılar

Victor'a (2005: 78) göre yaşlılığın olumsuz yönlerinin toplumca daha fazla dile getirilmesinin altında yatan nedenlerden biri belki de geleneksel gerontoloji literatüründe yapılan çalışmaların birçoğunun, kurumlardan alınan örneklemelere dayandırılmaları ve böylece yaşlılığa ilişkin oldukça yanlı bir resim sunmalarından kaynaklanmaktadır. Öte yandan çalışmamız salt bir huzurevi çalışması olmamakla birlikte, yaşlılığın görünen yüzlerinden biri de huzurevi gerçeğidir.

2011 yılı itibarıyla İzmir'de faaliyet gösteren huzurevleri, 3 adet Dernek ve Vakıflara ait, 1 adet Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait, 3 adet Yerel Yönetimlere ait, 28 adet Gerçek Kişilere ait ve 5 adet Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı huzurevleri olmak üzere toplam beş kategoriye ayrılmaktadır⁵⁴. Alan araştırması dâhilinde ziyaret edilen Nevvar Salih İşgören Huzurevi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na; Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi ise Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait huzurevi kategorilerine girmektedir. Bu iki huzurevi, İzmir'deki huzurevleri açısından önemli farklılıklar ortaya koyması beklendiği için özellikle seçilmiştir. Buna paralel olarak bu iki huzurevinde kalan yaşlıların bu yaşam aranjmanını tercih etme nedenlerinde de farklılıklar gözlemlenmiştir. Nevvar-Salih İşgören Huzurevinde kalan yaşlılar, orada bulunma nedenlerini genellikle “zorunluluk” üzerinden açıklarlarken; Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi'nde kalan yaşlıların çoğu orada kalmalarının nedeninin “kendi istekleri” olduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki huzurevindeki yaşlıların sosyo-ekonomik profilleri de açıkça farklılık göstermektedir. Temelde yatan sosyo-ekonomik farklılıklar, huzurevinde kalma nedenini ve elbette buradan duyulan tatmini de yakından etkilemektedir.

Walker ve Foster'a (2006: 52) göre maddi, finansal ve kültürel kaynaklar yaşlının kendi evi içerisinde özerkliğini sürdürebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Nevvar-Salih İşgören Huzurevi'nde kalan yaşlıların pek çoğu gibi bu kaynaklara sahip olmayanlar ise kurumsal bakım almaya gereksinim duymaktadırlar. Buna karşın bazen

⁵⁴ SHÇEK Resmi Web Sitesi (www.shcek.gov.tr)

de eğitim ve kültürel kaynaklar yaşlının var olan hizmetler konusunda bilgilenmesine yol açmakta, bu durumda da enformel bakıma duyulan ihtiyaç azalabilmektedir (age: 52). Bu durum, Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi'nde bulunan pek çok yaşlının orada bulunma nedenini açıklamaktadır. Bu kurumun sağladığı olanakların kulaktan kulağa yayılması ile burası formel bakım hizmeti arayan pek çok yaşlı için cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu, yaşlıya yönelik bakım hizmetlerinin enformel olarak aile tarafından temin edilmesi yerine yaşlıların bağlı bulunduğu Sosyal Güvenlik Kurumu'nun sunduğu bir imkân olarak huzurevi tarafından sağlanması anlamına gelmekte ve Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmet bağlamında güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zira fiziksel koşullarıyla Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi Türkiye'de huzurevi dendiğinde akla gelen imajdan oldukça uzaktır. Kültürel ve sosyal etkinlik salonları, spor merkezi, yüzme havuzu, hobi bahçeleri gibi pek çok olanak, burada yaşlıların hizmetine sunulmuştur. Ancak huzurevlerinde sunulan hizmetlerin çeşitliliği ve kalitesinin yaşlıların genel mutluluk düzeyleri üzerinde pek de etkisi yoktur. Narlıdere Dinlenme ve Bakımevi gibi hizmet kalitesi bakımından Türkiye standartlarının oldukça üstünde yer alan bir huzurevinde bile burada bulunmaktan ötürü mutlu olmayan yaşlıların sayısının azımsanmayacak çoklukta olduğu görülmüştür. Sunulan hizmetlerin kalitesinin oldukça yüksek olduğu durumlarda bile yaşlılar tarafından duyulan böylesi bir memnuniyetsizliğin kaynağı aşağıda tartışılmaya çalışılacaktır.

Doğurganlığın düşmesinin önemli bir sonucu, yaşlıların bakım hizmeti alabilecekleri genç kuşakları oluşturan bireylerin sayıca azalmasıdır. Ayrıca, yaşlılar içerisinde diğerlerine bağımlılığı beraberinde getirme olasılığının arttığı ileri yaşlara kadar hayatta kalabilenlerin sayısının artması da bakım konusuna doğrudan etkileri bulunan demografik bir değişimdir. Bunun yanı sıra, modernleşmenin aile üzerine yapmış olduğu etkiler sonucunda yaşlının bakımının aile içerisinde sağlandığı geleneksel değerler dönüşmektedir. Kent yaşamında fiziksel ya da maddi yetersizlikler nedeniyle yaşlıya bakmanın olanaksız ya da çok zor olduğu durumlarda aile tarafından kurumsal bakım tercih edilebilmektedir. Ayrıca, ailedeki bakım verici rolü üstlenen kadının çalışma yaşamına girmesi de evde bu bakımı verebilecek kimsenin kalmaması anlamına gelmekte ve yine kurumlar bu noktada devreye girebilmektedir. Bu

değişimler, Türkiye’de de bugün yaşlı bakımında kurumlara olan gereksinimi geçmişe göre arttırmıştır ve arttırmaya da devam edecek gibi görünmektedir.

Bu kurumların kapasitelerinin arttırılma gereksiniminin yanı sıra, bireysel farklılıkların giderek artmakta olduğu günümüz toplumunda bunların, farklı ihtiyaçlara cevap verebilen kurumlar olmalarını sağlayabilmek gerekmektedir. Bu farklı ihtiyaçlara henüz cevap veremeyen mevcut kurumlarımızda bireysellikten ziyade kitlesellik ön plana çıkmaktadır. Bünyesinde hizmet verdiği tüm yaşlı bireyleri tek ve aynı olarak gören günümüz kurumlarının asıl ihtiyacı olan şey, özelleşmiş bir bakım hizmetidir. Bu iddiaya paralel biçimde huzurevleri, Erving Goffman’ın “bütüncü kurum” (total institution) olarak adlandırdığı kurumlar arasında yer almaktadır. Goffman’ın *Asylums* (1961) isimli kitabında tanımladığı şekliyle bütüncü kurum, “toplumun çoğunluğundan önemli bir zaman dilimi süresince ayrılarak bir araya gelmiş olan ve etrafı kapatılarak ve resmi bir biçimde yönetilerek yaşamlarının bir dönemini bu şekilde yaşayan benzer konumdaki kişilerin çalışma ve yaşama yeridir” (age: xiii). Özelliklerine göre bütüncü kurumları beş ayrı kategoriye ayıran Goffman’a göre körler, yaşlılar, yetimler ve düşkünleri barındıran kurumların hepsi, aynı kategoride değerlendirilmektedir. Kendilerine bakamayan ancak topluma zararlı olmayan bu kişilerin hepsi birinci kategoride yer almaktadır. Temel olarak diğer kategoriler ise “akıl hastaneleri”, “hapishaneler-toplama kampları”, “askeri kışlalar-çalışma kampları” ve “manastırlar” olarak sıralanmaktadır (age: 4-5).

Goffman’a göre modern toplumda insanların uyudukları, boş zamanlarını değerlendirdikleri ve çalıştıkları yerler fiziksel olarak birbirinden ayrılmıştır. Oysa bütün bu eylemleri aynı fiziksel mekâna sıkıştırması ve bunların tek bir otorite gözetiminde gerçekleştirilmesi bütüncü kurumların en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Bütüncü kurumların bir diğer özelliği ise içinde barındırdığı kişiler arasındaki farklılıkların tanınmaması ve herkese benzer davranılmasıdır. Önemli bir diğer özellik ise, gün içerisinde gerçekleşen etkinliklerin sıkı bir biçimde otorite tarafından belirlenen bir zaman çizelgesine oturtulmuş olmasıdır.

Bütüncü kurumlarda kurum sakinleri ve denetçi personel olmak üzere iki grup bulunmaktadır. Sakinlerin dış dünyayla ilişkileri sınırlı iken, personel gün içerisinde

sadece belirli bir süre bu kurumlarda bulunmakta ve dolayısıyla dış dünyayla sosyal bağlarını normal bir biçimde sürdürmektedirler. Bu ayırım, kurum sakinleri ve personelinin farklı sosyal ve kültürel dünyalarda yaşamalarına ve bu nedenle de zaman zaman çatışma içinde bir ilişki geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu durumun sakinler açısından en olumsuz yanı ise kendileriyle ilgili kararların kendilerinin bilgisi ve dahli dışında personel tarafından verilmesi olmaktadır (age: 7-9). Özellikle etkinliklerin yönetim tarafından belirlenmiş bir zaman çizelgesine uygun halde gerçekleştirilmesi gerekliliği, sakinlerin “kişisel olarak eyleme tasarrufu”nu ortadan kaldırmaktadır (age: 38). Bu türden kurumlarda kalanlar, “yetişkin özerkliği ve kendi kaderleri üzerindeki denetimi reddeden bir tür manevi ölümü tecrübe ederler” (Ritzer, 2005: 844). Bir diğer deyişle sakinlerin kendi yaşamı üzerinde karar verme erki ve dolayısıyla mikro düzeydeki faillikleri minimuma inmektedir.

Goffmancı bir tanımlamayla bütüncü bir kurum olarak huzurevleri de kısaca bahsedilen bütün bu özellikleri taşımaktadır. Huzurevi, kişisel özerkliği minimuma indirmesi ve yaşlıyı önceki yaşamındaki olağan dünyasından koparması nedeniyle genellikle gönülsüzce boyun eğmek zorunda bırakılan bir yaşam aranjmanı olmaktadır. Başka bir alternatifi olmayan yaşlılar için son derece önemli bir hizmeti yerine getirmelerine karşın huzurevleri, özellikle yaşlılar arasındaki çeşitliliği göz ardı ederek onların farklı istek ve taleplerine cevap verme konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Giddens’a (1999: 214) göre huzurevlerinin de aralarında bulunduğu “bütüncü kurumlar, her şeyi kapsayıcı niteliklerinden dolayı içerilerine yerleştirilenlerin üzerine bütüncü bir sıkıdüzen yüklerler”; bu durum da “bireyin kendi kimliğinin özelliklerinden uzaklaşması ve aynı zamanda eylem çizerliğinin olağan unsurlarının büyük ölçüde kısıtlanması” sonuçlarını doğurmaktadır.

Bütüncü kurumların bir diğer özelliği olan etkinliklerin katı bir zaman çizelgesi içerisinde uygulanması gerekliliği, bu etkinlikleri yaşamı boyunca kendi evinde günün istediği saatinde gerçekleştiren kişiler için bir süre sonra sıkıcı bir hal almaktadır. Özellikle yeme-içmenin her gün aynı saatte yapılması ve dolayısıyla uyuma-uyanma gibi diğer etkinliklerin de yemek saatlerine göre düzenlenmesi, yaşlıların hemen her gün aynı saatlerde aynı şeyleri yapmaları sonucunu doğurmaktadır. İrlanda’da

huzurevlerinde yaptığı araştırmaları sonucunda benzer bulgulara erişen Cooney ve Murphy (2009), huzurevlerinde etkinliklere ilişkin esnek olmayan bir zaman çizelgesinin bakım etiğinde rutinleşmeye yol açtığını belirtmektedirler.

Ayrıca huzurevi benzeri kurumlarda kalan yaşlılar, çocuk gibi davranılma olarak tanımlanabilecek olan bir tür çocuklaştırma (infantalization) süreciyle karşılaşmaktadırlar (Hockey & James'ten⁵⁵ aktaran: Featherstone & Hepworth, 2005b). Bütüncü kurumlara ait özelliklerden biri olan personel ve kurum sakinlerinin arasındaki kutuplaşmanın huzurevlerinde somutlaştığı biçimlerden biri de, huzurevi personelinin kurum sakinlerine çocukmuşçasına davranmalarıdır. “Hiç şüphesiz en temel yaşlı ayrımcılığı biçimlerinden biri olan çocuklaştırma, yaşlının onurunu zedelemektedir” (Featherstone & Hepworth, 2005b: 358). William Shakespear'ın (1993 [1623]) insanın yaşam seyrini yedi döneme ayırarak betimlediği *The Seven Ages of Man* isimli şiirinde insan, yaşamının sonuna vardığında çocukluk dönemine geri dönmektedir. 17. yüzyılda yazılmış bu eserle paralel olarak günümüzde de insanlar, özellikle ileri yaşlara ulaştıklarında yetişkin rollerinin ellerinden alınması nedeniyle “ikinci çocukluk” olarak adlandırılan bu döneme girmektedirler. Araştırma yaptığımız huzurevlerinde de, yaşlıların yetişkinlik özelliklerinin göz ardı edildiği bu türden tutum ve davranışların söz konusu olduğu görülmüştür.

Huzurevlerindeki dünyaya dair tüm bu gerçekler bir arada değerlendirildiğinde, böyle bir yaşam aranjmanının yaşlıların çoğu tarafından ancak gönülsüzce boyun eğilen bir seçenek olduğu görülmektedir:

“Şimdi biz yaşlı insanlarız. Her yaşlı ana baba, evlâtları tarafından bakılırsa doyum olmaz ona. Şimdi düşünün benim çoluğum çocuğum beni almış, evinin bir köşesine almış evine, sabah kahvaltısı geliyor, yemeği yapıyor. Banyosu yapıyor. Yediriliyor, içiriliyor, dünyada hiçbir şey buna değişilmez. Ama ülkeler sanayileştikçe aileler parçalanıyor ve ana baba bakımı zorlaşıyor. Bu bakımdan bu huzurevi dediğimiz bakımevleri modern bir şekilde herkesin kalabileceği bir duruma getirilebilir. Yoksa ben oraya isteyerek gitmeliyim. Yoksa çocuğuma gideyim bana nasıl

⁵⁵ Hockey J.& A. James, 1993, *Growing Up and Growing Old: Ageing and Dependency in the Life Course*, Sage: London

bakıyorlarsa baksınlar dememeliyim. İsteyerek gitmeliyim”.
(Erkek, 76, Emekli Terzi-Çiftçi, Çaldıran Mah.)

Bakım sunan bir kuruma yerleşmek, kendi özerkliğine yönelik bir tehdit oluşturacağı inancı nedeniyle, başka hiç bir alternatif kalmayana dek yaşlının istemediği bir durumdur (Arber & Ginn, 2005; Arber, 2006: 58). Nitekim “bugün hala pek çok yaşlı, bakımevlerini son alternatif olarak değerlendirmeye devam etmektedir” (Matcha, 1997: 208). Kalaycıoğlu ve meslektaşları (2003: 103), toplumumuz özelinde de huzurevinin, yaşlının ancak başka hiçbir çaresi kalmadığında başvuracağı bir yaşam aranjmanı biçimi olduğuna dair bulgularını ortaya koymaktadırlar.

Günümüz Türkiye’indeki şartlarıyla değerlendirildiğinde, huzurevlerinin zihinlerimizde oluşmuş imajdan henüz sıyrılammış olduğu açıktır. Ailenin yaşlısına bakım işlevi, geleneksel değerler içerisinde henüz kurumlara aktarılamamıştır. Bu nedenle toplumun hemen her kesimi için “huzurevi” adı soğuktur. Buna karşın ailede yaşlıya bakacak birinin olmayışı, maddi yetersizlikler ya da basitçe yaşlının bakım sorumluluğunu almak istememek gibi çeşitli nedenlerden ötürü aileler, yaşlılarını huzurevine yerleştirmeyi tercih edebilmektedirler.

4.4.2. Yaşlıların Toplumsal Alandaki Failliği

Bu çalışmada yaşlıların toplumsal alanda ne düzeyde birer fail olduklarına ilişkin bir takım temel göstergeler belirlenmiştir. Bunlar genellikle kişiler arası ilişkiler düzeyinde işleyen; ancak sonuçları bakımından makro etkiler de yaratabilen toplumsal failliğin somutlaştığı bir takım eylemlerdir. Bu bölümde yaşlıların kendi yaşamları üzerinde denetim kurabilme yetenekleri, aile içinde alınan önemli kararlara katılma düzeyleri, kültürün ailenin genç kuşaklarına aktarımında oynadıkları rol, arkadaş grupları ve aile bireyleri ile kurdukları ilişkileri ve ölümden duydukları korkunun sıklığı onların toplumsal alandaki faillik düzeylerini gösteren temel göstergeler olarak ele alınmıştır.

4.4.2.1. Kendi Yaşamı Üzerinde Denetim ve Aile İçi Karar Almaya Katılım

Failliğin en temel biçimlerinden biri hiç kuşkusuz kişinin kendi yaşamı üzerinde denetim sahibi olmasıdır. Bu nedenle bu çalışmada, yaşlıların “kendi yaşamları ile ilgili kararlarda söz sahiplikleri” mikro düzeyde işleyen toplumsal failliğin temel

göstergelerinden biri olarak belirlenmiştir. Buna göre kendi yaşamı üzerinde denetim, bazı temel parametreler bazında yaşlılar arasında önemli farklılıklar göstermektedir.

Kadın ve erkeğin farklı sosyalizasyon süreçlerinden geçmeleri, her yaşta cinsiyetler arasındaki bireysel faillik üzerinde etkili olan temel bir belirleyicidir. Bu nedenle yaşam seyri üzerindeki herhangi bir noktada olduğu gibi yaşlılıkta da kendi yaşamı üzerinde denetim sahibi olma, cinsiyet temelinde farklılaşmıştır. Bu durum, yaşamının tüm alanlarında alınan kararlara daha fazla bağımlı olarak yaşayagelmiş yaşlı kuşaklardaki kadının, kendi yaşamıyla ilgili kararlarda erkeklere göre daha az özerk bir biçimde eylemesi sonucunu doğurmaktadır. Yaşlılar arasında kadınların erkeklere göre kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda bile daha az söz sahibi olmalarına ilişkin bu iddiayı, araştırma bulguları destekler niteliktedir.

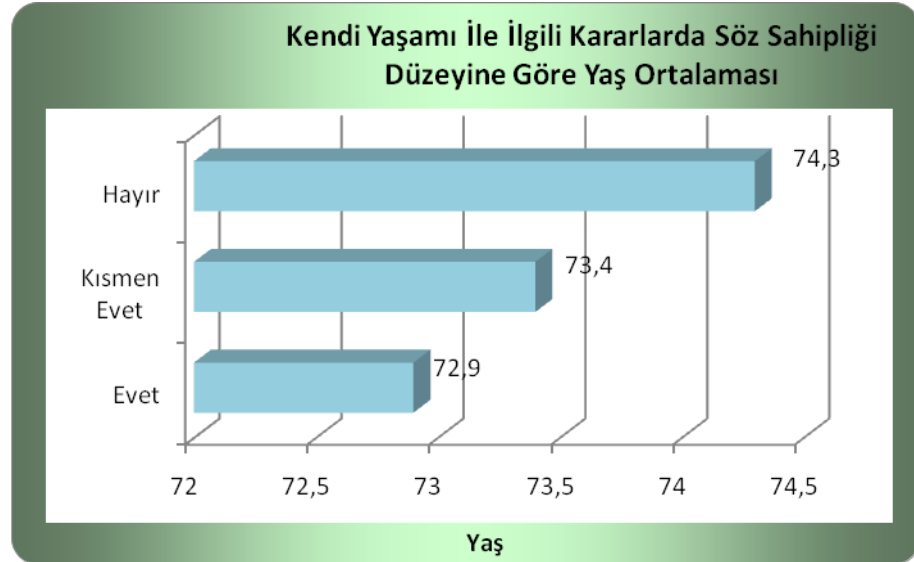
Tablo 3: Cinsiyete Göre Kendi Yaşamı İle İlgili Kararlarda Söz Sahipliği (%)

	Hayır	Kısmen Evet	Evet	Toplam
Kadın	7,6	21,4	71,0	100
Erkek	2,8	9,0	88,2	100

Yaşlıların “*Kendi yaşamınızla ilgili kararlarda söz sahibi misiniz?*” sorusuna verdikleri, “Hayır”, “Kısmen Evet” ve “Evet” yanıtlarının cinsiyet temelindeki farklılığına işaret ettiği bulgu, Tablo 3’te gösterilmektedir. Buna göre hem kadın hem de erkeklerin oldukça büyük bir kısmının kendi yaşamıyla ilgili kararlarda denetim sahibi oldukları görülmektedir. Bununla beraber yaşlılıkta erkeklerin kendi yaşamıyla ilgili kararlarda kadınlara göre daha fazla söz sahibi oldukları da araştırmadan elde edilen bir başka bulgudur.

Kendi yaşamıyla ilgili kararlarda söz sahipliği üzerinde etkili olan bir diğer temel parametre ise yaştır. İlerleyen yaş ile birlikte yaşlının kendi yaşamı üzerindeki denetimi azalmaktadır. Nitekim Grafik 40’tan da görüldüğü üzere kendi yaşamı üzerinde denetim sahibi olanların yaş ortalaması 72,9 ile en küçük iken, böyle bir denetimden yoksun olanların yaş ortalaması 74,3 ile en büyüktür.

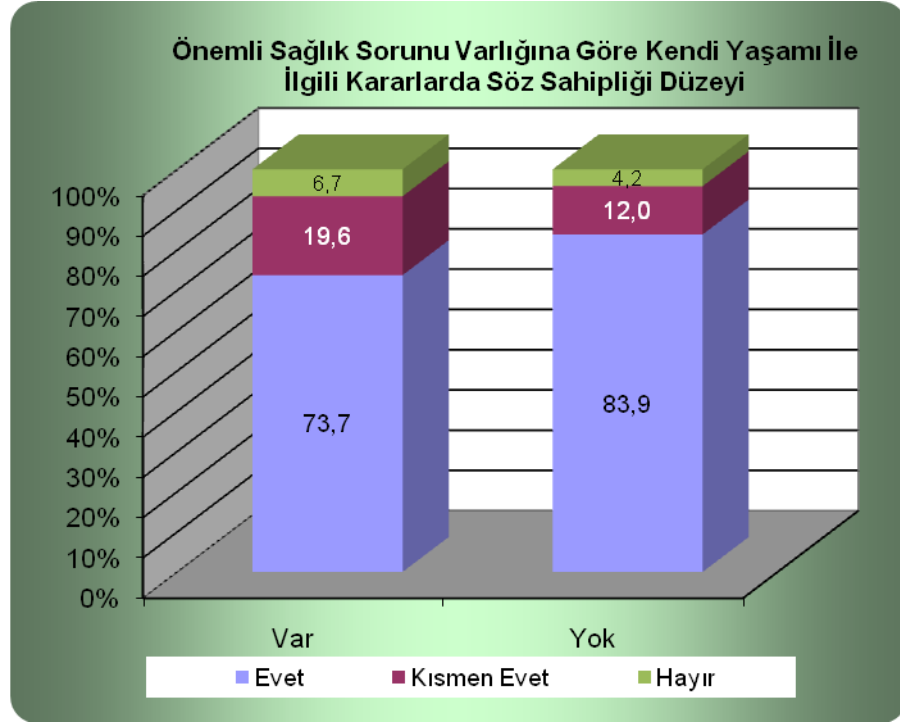
Grafik 40: Kendi Yaşamı ile İlgili Kararlarda Söz Sahipliği Düzeyine Göre Yaş Ortalaması

Geleneksel toplumda statü kaynağı olan ileri yaş, modern toplumda bireyin kişisel özerkliğini tehdit eden bir unsura dönüşmektedir. Kendi yaşamı üzerinde giderek daha az denetim sahibi olan yaşlıların yaşamlarıyla ilgili kararlarının genellikle yetişkin çocukları tarafından alındığı görülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte yaşlının yaşayacağı yer, sağlığıyla ilgili bir takım girişimlerde bulunulması, görüşeceği kişiler, diyet düzeni gibi kimi son derece hayati, kimi ise daha az önemli olan pek çok eylem biçimine, yaşlının kendisi yerine çocukları karar vermeye başlamaktadırlar.

Yaşlılık dönemi içerisinde öznel sağlık durumunun da yaşlının kendi yaşamı ile ilgili kararlarda söz sahipliği üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yaşlıların önemli gördükleri bir ya da daha fazla sayıda sağlık sorunu ile karşı karşıya kalmaları, kendi yaşamları ile ilgili kararların diğerleri tarafından verilmesi olasılığını arttırmaktadır. Grafik 41’de, önemli görülen en az bir sağlık sorunu olan yaşlıların %74,7’sinin kendi yaşamları ile ilgili kararlarda söz sahibi oldukları; öte yandan önemli bir sağlık sorunu olmayan yaşlıların içerisinde %83,9 gibi daha büyük bir kısmın bu tür kararları almakta daha özerk davrandıkları görülmektedir. Ayrıca kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda ancak “kısmen söz sahibi olanlar” ile “hiç söz sahibi olmayanlar”ın oranları da, hiçbir önemli sağlık sorunu bulunmayan yaşlılar arasında daha düşüktür.

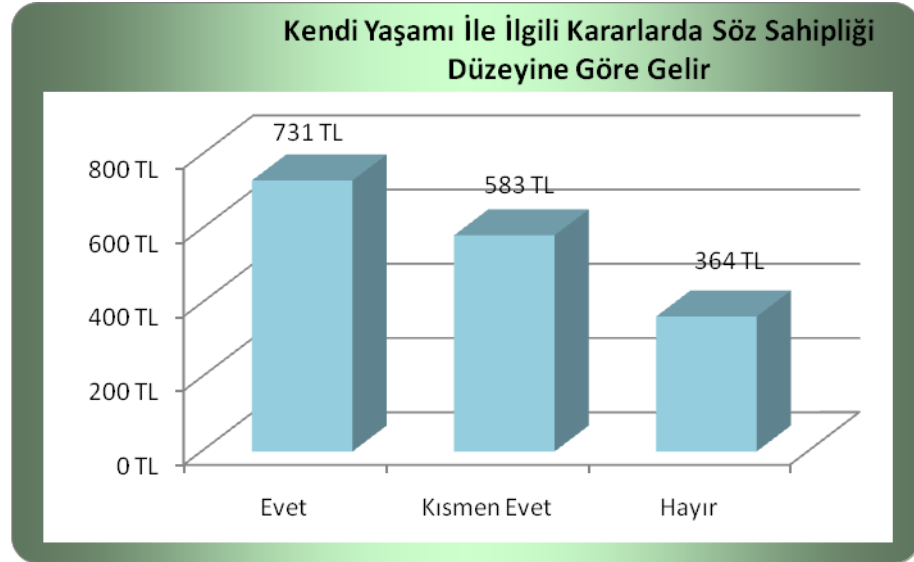
Grafik 41: Önemli Sağlık Sorunu Varlığına Göre Kendi Yaşamı ile İlgili Kararlarda Söz Sahipliği Düzeyi

Önemli sağlık sorunlarının varlığı, ileri yaşlardaki kişileri diğer kişilerin bakımına muhtaç bırakmaktadır. İşte bu nedenle ileri yaşlarında özellikle bakım gereksinimi nedeniyle yaşam aranjmanını değiştirerek özerkliğini peşinen diğerlerinin ellerine teslim etmiş yaşlılar, kendileri ile ilgili kararların alınmasına da daha az müdahil olabilmektedirler. Ayrıca, yaşının geçmişte yapabildiği ancak artık yaşın getirmiş olduğu fizyolojik bir takım yetersizlikleri, bir başka deyişle bazı sağlık sorunları nedeniyle bugün yapamadığı şeyler, ona kendisinin “yaşlı” olduğunu hatırlatmakta ve günümüz modern toplumunun değerleri içerisinde artık yaşamın kıyısına çekilmek zorunda olduğuna işaret etmektedir. Böylece yaşlı, kendi yaşamı ile ilgili bile olsa bir takım önemli kararların alınmasını artık yetişkin çocuklarının inisiyatifine bırakmaktadır.

Diğerlerine bağımlı olmaksızın insani koşullarda yaşamını sürdürebileceği bir gelir düzeyine sahip olması her yaştaki yetişkinin, yaşamında özerk bir biçimde eylemesini garanti altına alan etmenlerden biridir. Yaşlılar da iktisaden bağımsız oldukları sürece kendi yaşamları üzerindeki denetimlerini sürdürmektedirler.

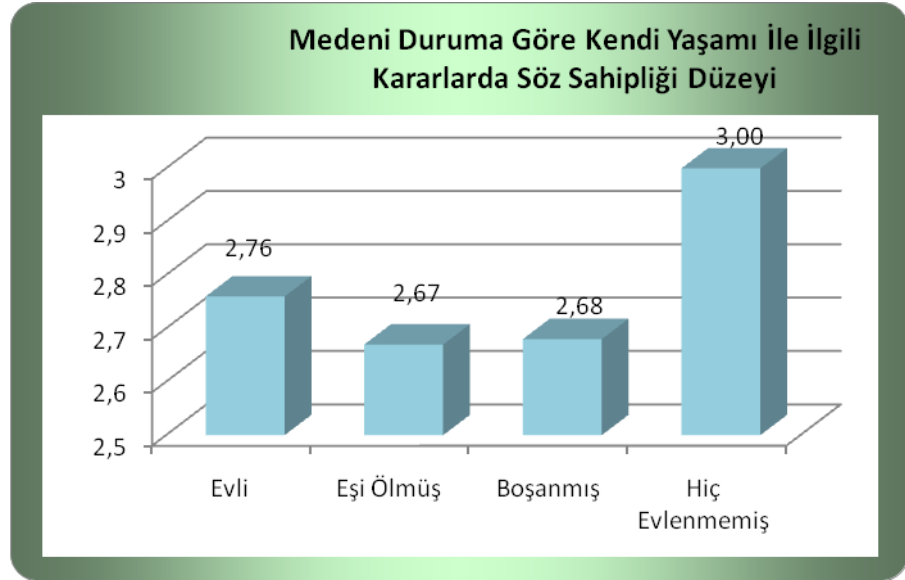
Grafik 42: Kendi Yaşamı ile İlgili Kararlarda Söz Sahipliği Düzeyine Göre Gelir

Kendi yaşamları ile ilgili önemli kararlarda hiç söz sahibi olmayan yaşlıların diğer kategorilere göre gelirlerinin en düşük düzeyde oldukları Grafik 42’de görülmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta, 4.4.1.3. *Gelir Düzeyine Göre Ayrım* başlıklı bölümde bahsedildiği üzere yaşlılar arasında yaş faktörünün gelir düzeyini belirlediğine ilişkin bulgudur. Buna göre yaşın ilerlemesiyle birlikte kendi yaşamı üzerindeki denetimin zayıfladığı yönündeki iddia, yaş ve gelir arasında negatif bir korelasyonun varlığı ile birlikte okunmalıdır.

Toplumumuzda aile, yaştan bağımsız olarak içinde yer alan bütün bireylerin özerkliğini bir ölçüde elinden alarak onların kişisel alanlarını sınırlamaktadır. Kendi yaşamıyla ilgili karar alma süreçlerinde bireyi yalnız bırakmayan aile, konu özellikle çocuklar, ergenler ve yaşlılar olduğunda onların yerine karar vermekten çekinmemektedir. Yaşlı için bir ailesinin olması, kendi yaşamıyla ilgili önemli kararlar almada bir takım paydaşlarının var olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan hiç evlenmemiş olduğu için üreme ailesine (family of procreation) sahip olmayan ve yönelim ailesi (family of orientation) de muhtemelen göçüp gitmiş olan kişilerin, karar alma süreçlerinde paylaşım girebilecekleri hiç kimseleri yoktur. Bu nedenle “hiç evlenmemiş” yaşlıların tamamı kendi yaşamı ile ilgili kararlarda söz sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

Grafik 43: Medeni Duruma Göre Kendi Yaşamı İle İlgili Kararlarda Söz Sahipliği Ortalaması

Grafik 43, “*Kendi yaşamınızla ile ilgili kararlarda söz sahibi misiniz?*” sorusuna verilen yanıtlar arasından “Hayır” yanıtının 1, “Kısmen Evet” yanıtının 2 ve “Evet” yanıtının 3 ile puanlandırılması ve medeni duruma göre bu yanıtların ortalamalarının alınmasıyla elde edilmiştir. Buna göre kendi yaşamı ile ilgili kararlarda söz sahipliği düzeyi bakımından en yüksek ikinci kategori 2,76 ortalama ile evli olan yaşlılardır. Eşi ölmüş ve boşanmış yaşlılar ise sırasıyla, 2,67 ve 2,68 ortalamalar ile bunu takip etmektedir. Buradan, eşiyle birlikte yaşamakta olanların, çocuklarıyla aynı çatı altında yaşamasalar bile, ailelerinin yalnız çocuklarından ibaret olduğu dul ve boşanmış yaşlılardan daha özerk davranabildikleri görülmektedir. Eşi ölmüş ve boşanmış yaşlıların yüksek oranda (%79) kadınlardan oluşmasının böyle bir sonuca yol açtığı düşünülmektedir. Zira kadınların ileri yaşlarında bile gerçekte aile ve yakın çevrelerinin denetimi altında yaşamaya devam ediyor olmaları ya da bunu böyle hissediyor olmaları, uzun bir yaşam boyunca maruz kalınan baskı sonucunda içselleştirilen kadın kimliğinin bir parçası olarak okunmalıdır.

Toplumsal faillik alanlarından bir diğeri de mikro toplumsal ilişkiler düzeyinde işleyen aile içi önemli kararlardaki söz sahipliğidir. “Aile içinde kararları almada etkin olan birey aynı zamanda otorite sahibi de olan bireydir” (Özen, 1991:145). Toplumun

bir yansıması olan en küçük birim olarak aile içerisindeki önemli kararlarda, otoriteye tam olarak hâkim olmasa da yaşlıya söz hakkı tanınması, yaşlının toplumsal failliğine işaret eden bir başka göstergedir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Aile İçi Önemli Kararlarda Söz Sahipliği (%)

	Hayır	Kısmen Evet	Evet	Toplam
Kadın	24,9	24,5	50,6	100
Erkek	13,6	14,8	71,6	100

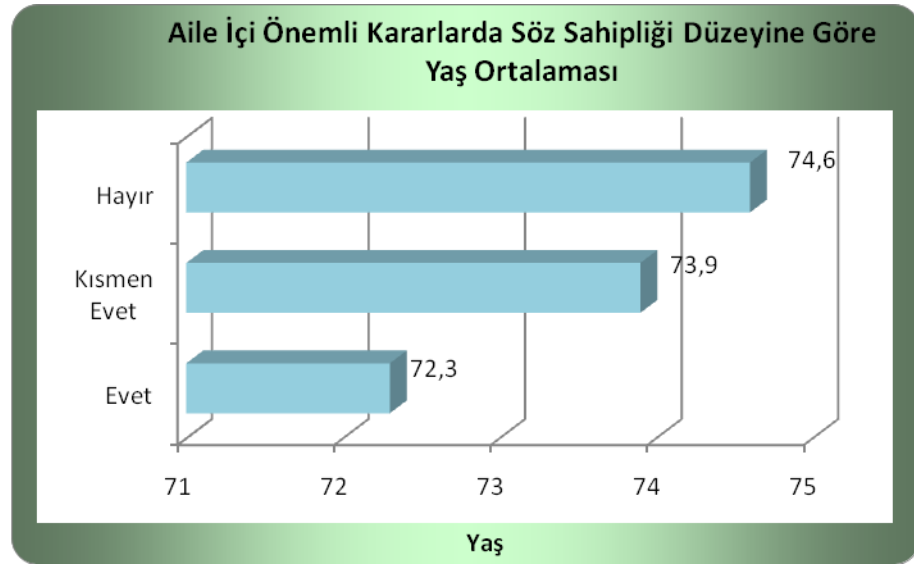
Yaşlılardan “*Aile içi önemli kararlarda söz sahibi misiniz?*” sorusuna “Hayır”; “Kısmen Evet” ve “Evet” yanıtlarından birisinin verilmesinin istendiği araştırmadan elde edilen verinin sunulduğu Tablo 4’e göre, erkeklerin kadınlardan kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda olduğu gibi, aile içi kararlarda da daha fazla söz sahibi oldukları görülmektedir. Ancak söz konusu aile içi kararlar olduğunda özellikle evli olan yaşlılar, bu kararları eşleriyle birlikte ortak olarak aldıklarını ve birbirlerine bu tür konularda danıştıklarını görüşmeler esnasında sıklıkla belirtilmişlerdir. Bir başka deyişle, eş hayatta olan yaşlıların sürdürdükleri aile yaşantılarındaki karar mekanizmasının eşler arasında oldukça dengeli olarak işlemekte olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, yaşlıların kendi yaşamlarıyla ilgili kararlardan ziyade özellikle aile içi kararlarda, önemli görülen diğerleriyle (significant others) daha paylaşımcı bir biçimde söz sahibi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş parametresi, yaşlıların mikro toplumsal alandaki faillik düzeyleri üzerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Modernleşme Kuramı’na göre modern toplumlarda yaşlının prestiji aşınmakta ve dolayısıyla yaşlının düşüncesine duyulan itibar azalmaktadır. Öte yandan modern toplumda, hem kadının hem de erkeğin evlendikten sonra ebeveyninden ayrı bir yerde; bir başka deyişle yeni-yersel aile biçimi içerisinde yaşadıkları çekirdek ailelerin üzerinde, yaşlı ebeveynlerin neredeyse hiç bir etkisi kalmamaktadır. Bu durum, görüşme yapılan bir yaşlının sözlerinde özetle şöyle ifade edilmektedir:

“Aile olarak eşimle beraber kararlarda müşterek karar almayı arzu ederim. Çok çok ters, çok çok bana aykırı olursa onu savunmaya çalışırım. Ama çocuklara gelince artık oğlan

kırk bire geldi, kız otuz dokuz-kırka geldi. Kendi kararlarını kendileri alıyor. Nezaket, saygı, örf diyelim ‘Baba ne dersin?’, diyebildiğimizi söylüyoruz. Pek otoritem yok. Yani gençlik yıllarında olduğu gibi değil artık.” (Erkek, 71, Emekli Deniz Subayı, Huzurevi).

Grafik 44: Aile İçi Önemli Kararlarda Söz Sahipliği Düzeyine Göre Yaş Ortalaması

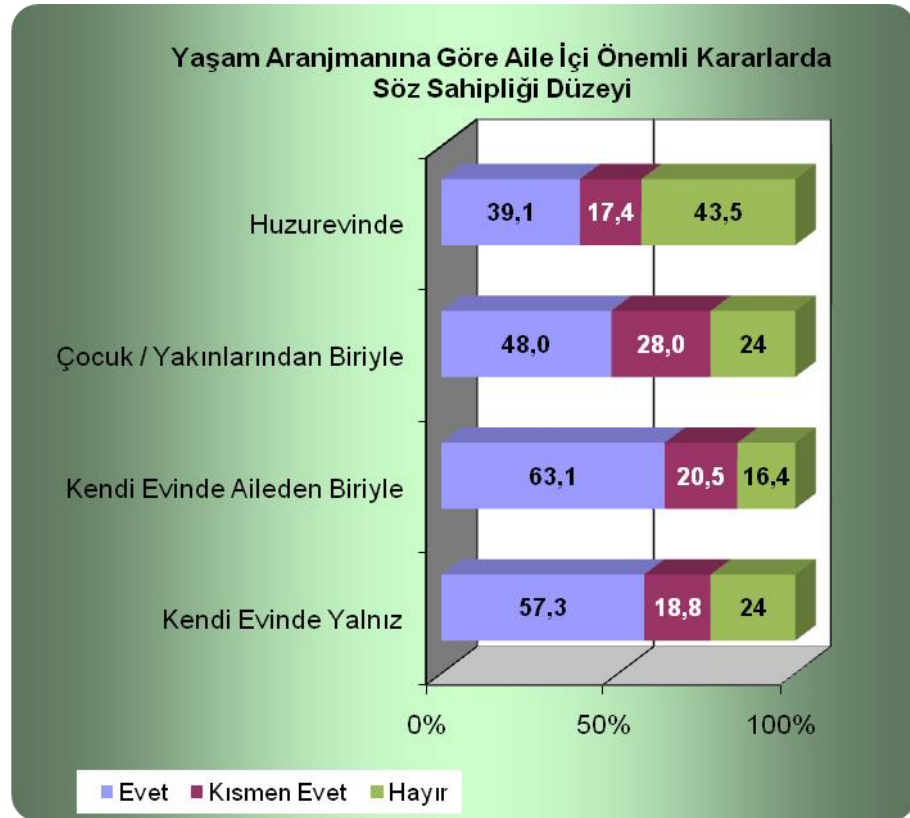

Yaş arttıkça yaşlıların aile içi önemli kararlarda daha az etkili oldukları Grafik 44’de görülmektedir. Eşlerinin ölümü nedeniyle “aile”leri artık yalnızca çocukları ve onların oluşturdukları ailelerden ibaret olan yaşlılar genellikle ileri yaşlarda yoğunlaşmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere çekirdek aile modelinde yeri olmayan yaşlı ebeveynin, ailedeki önemli kararlarında da söz hakkı bulunmamaktadır; bu durum ise grafiğe yükselen yaş ortalaması olarak yansımaktadır.

Yaşlıların içinde bulundukları yaşam aranjmanlarının aile içi önemli kararlardaki söz sahiplikleri üzerinde etkili olduğu Grafik 45’te görülmektedir. Buna göre, aile içi önemli kararlarda en fazla söz sahibi olan yaşlılar kendi evinde eş ya da çocukları gibi aile fertlerinden biriyle yaşayan yaşlılardır. Kendi evinde ve huzurevinde, genellikle evli çocukları olmak üzere diğer aile fertlerinden ayrı bir şekilde yalnız yaşayan yaşlıların ise çocuklarının kurmuş olduğu aile içerisindeki kararlarda daha az söz sahibi oldukları görülmektedir. Ayrıca aile içi önemli kararlarda söz sahibi olmayanların, aile içi

kararlarda söz sahibi olanlardan daha büyük bir oranla temsil edildiği tek yaşam aranjmanı huzurevidir. Buna ek olarak, aynı fiziksel mekânda yaşamalarına karşın çocukları ya da yakınlarından biriyle yaşayan yaşlıların sadece %48'inin aile içi kararlarda söz sahibi olduğuna ilişkin veri, toplumumuzda ailenin en yaşlı üyesinin aile reisi olarak kabul edildiği geleneksel toplumdaki dönüşümü göstermesi bakımından da oldukça çarpıcı bir bulgudur.

Grafik 45: Yaşam Aranjmanına Göre Aile İçi Önemli Kararlarda Söz Sahipliği

Son olarak, araştırma verisine dayanılarak yaşlının kendi yaşamı ile ilgili kararlarda söz sahipliğinin genel memnuniyet düzeyini etkilemediği ve benzer biçimde yaşlının aile içi önemli kararlardaki söz sahipliğinin de yine yaşlının aile üyeleri ile ilişkilerinden memnuniyet düzeyi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmadığı belirtilmelidir. Yaşlıların özellikle mikro düzeydeki failliklerinin önemli göstergelerinden biri olarak tanımlandığı kendi yaşamıyla ilgili ve aile içi önemli kararlarda belirli düzeyde denetim sahibi olmalarının onların ilgili memnuniyet

düzeyleri ile anlamlı bir ilişki bulunamayışının en temel nedeni, yaşamlarının bu her iki alanından da memnun ya da çok memnun olan yaşlıların diğer 3 kategorideki yaşlıların sayısı ile karşılaştırma yapılamayacak düzeyde fazla oluşudur. Bir başka deyişle, mikro alanda söz sahibi olmadığı halde, yaşamından ve ailesiyle ilişkilerinden oldukça memnun olan yaşlıların sayısının azımsanmayacak düzeyde olması bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu iddia etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu bulgu, yaşlıları yaşamlarından ve aile ilişkilerinden memnun kılmayı sağlayacak asıl faktörün kendi ya da aile içi yaşamlarındaki önemli kararlarda söz sahipliklerinin sürdürülmesi olmadığını göstermektedir. Yine bu bulgu, yaşam seyri üzerinde oluşan bir takım süreksizlikler sonucunda “köşesine çekilmiş yaşlı rolü”nü bir kılıf gibi giyen yaşlıların beklentilerinin, iktidarı daha fazla elinde tutmaya çabalayan orta yaşlarındaki yetişkinlere göre ne denli değişmiş olduğuna işaret etmektedir.

4.4.2.2. Kültürün Kuşaklararası İletiminde Yaşlıların Rolü ve Bilgelik

Yaşlılar, toplumsal değerleri bir ya da daha fazla sayıda genç kuşağa taşımada önemli bir toplumsal rol oynarlar. Anlam dünyamızı şekillendiren değerlerin hızla değiştiği günümüz toplumunda yaşlıların manevi “kültür” olarak adlandırdığımız değerler bütünüünün kuşaklararası iletiminde oynadıkları rol, toplumsal dönüşümün hızla dönen çarkını bir nebze olsun yavaşlatan bir faktördür.

Durkheim’a (1964 [1893]) göre yaşlılar, geleneğin taşıyıcısı ve yaşayan ifadesidirler, geçmiş ve bugün arasındaki yegâne aracıdırlar. Benzer biçimde Mannheim da (1964: 299) geleneksel yaşama biçimlerinin, duyguların ve tutumların otomatik olarak yeni kuşaklara iletimi görevinin önceki kuşaklara ait olduğunu belirtmektedir. Hatta kuşakların birbiriyle karşılaşmalarını “taze temas” (fresh contact) olarak tanımlayan Mannheim'a göre (1964: 293) kültürler, var olan kültürel yaratı ve birikime yeni bireylerin katılması sonucunda gelişmektedirler.

Özellikle yazılı kültürün daha zayıf olduğu tarım toplumunda yaşlıların sözlü bilgiyi iletme rolleri onları bu tip toplumlarda önemli kılan etmenlerden biridir (Hazan, 1994: 23). Belki de bu nedenle, “sözlü geleneğe daha fazla dayanılan toplumlarda, yaşlılara karşı daha fazla şefkat gösterilir” (Matcha, 1997: 27). “Aile içinde gerçekleşen

iletişimlerde sözel edebiyatın ürünleri, adetler, görenekler, ahlaki ve dini bilgiler yaşlılardan gençlere aktarılır” (Canatan, 2008: 67).

“Yaşlılığa erişmek, gurur duyulacak bir şeydir. Bu, kişinin çeşitlilik ve içerik bakımından zengin deneyimleri ile birlikte uzun bir yol geldiğini gösterir” (Ruiz, 1995:126). “İnsanlar yaşlandıkça, deneyim, bilgi, yetenek, hatıralar ve yaratıcılıktan oluşan bir zenginlik biriktirirler” (Harper, 2008: 11). Bu nedenle yaşlıların deneyimlerini genç kuşaklarla paylaşması toplumsal bilgi birikiminde önemli bir etmendir. Nitekim “yaşlıların birikimlerinden yararlanarak deneyimlerini paylaşmanın gençlerin yaşamında katkı sağladığı anlaşılmaktadır” (İçli, 2008: 35). Görüşmelerden birinde “*bilginizi, bilgi birikiminizi genç kuşaklarla paylaşıyor musunuz?*” şeklinde sorulan soruyu bir yaşlı şöyle yanıtlamaktadır:

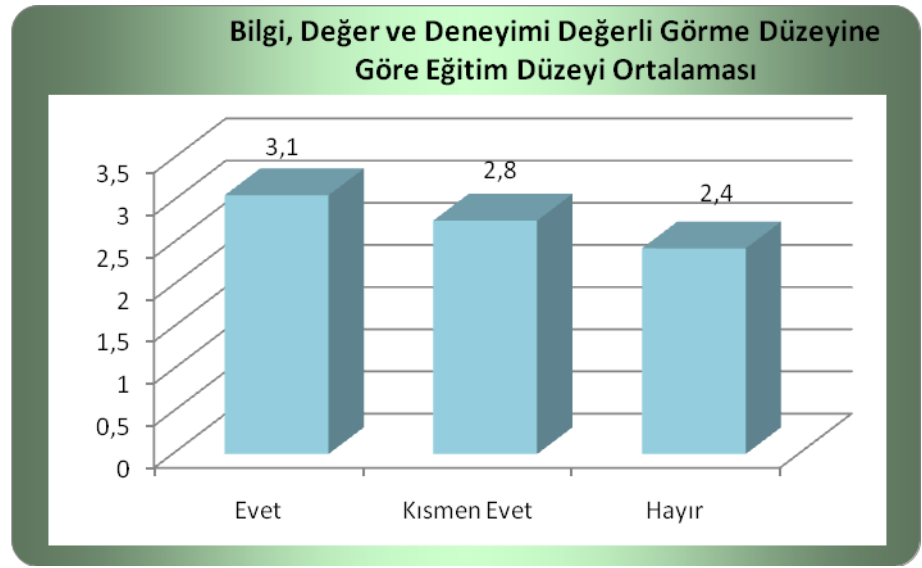
“Paylaşıyorum. Benim çoluğum cocuğum toplanırız bazen biz. Şöyle anlar olur mesela. Elektrik kesilir. Bir konu açarım ben. Benim çoluğum çocuğum kim varsa orda, beni canla başla dinler. Ben de karşımdakini cezp etmesini bilirim yani. Işık gelir gelmez gelmez, pişman olur herkes. Tüh geldi gene diye. Beni dinlemek isterler yani.” (Erkek, Emekli Terzi-Çiftçi, Çaldıran Mah.)

Bu örnekte görüldüğü üzere yaşlıların bir kısmı, çocukları ve torunları gibi ailelerinin genç kuşaklarına birikimlerini aktarma konusunda isteklidirler; buna karşılık genç kuşaklar da onların bu birikimini önemsemekte ve uzun yaşam tecrübeleri sonucunda edindikleri bilgiyi değerli görmektedirler. Buradaki alt metin okunduğunda ise, yaşlıların anlatılarının ancak -örneğin elektrik kesilmesi nedeniyle- teknolojinin sağladığı bir takım olanaklardan mahrum kalınması durumunda genç kuşaklar tarafından dinlendiği görülmektedir. Bir başka deyişle genç kuşaklar için geleneksel olanın modern olana üstün gelmesi ancak başka bir alternatif bulunmayan durumlarda mümkün olmaktadır. İlk bakışta kendi içinde çelişkiler taşıyor gibi görünen bu durum aslında, modern öncesi dönemle karşılaştırıldığında modernitenin yaşlıların değerini görece azaltmış olduğuna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Grafik 46, uzun yaşamları boyunca edinmiş oldukları ve ailelerinin genç kuşaklarına aktarabilecekleri kendi bilgi, değer ve deneyimlerini değerli gören yaşlıların

eğitim düzeyi ortalamasının, bunları kısmen değerli ve tamamen değersiz gören yaşlılara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Grafik, araştırmada temel alınan tüm eğitim düzeylerinin sırasıyla 1 ila 6 arasında puanlandırılması ve bilgi, değer ve deneyimini değerli görme düzeyine göre eğitim düzeyi ortalamasının alınması yoluyla elde edilmiştir.

Grafik 46: Bilgi, Değer ve Deneyimini Değerli Görme Düzeyine Göre Eğitim Düzeyi Ortalaması

Geleneksel olanın çözüldüğü günümüz toplumunda, geleneksel toplumda geçerli sayılan bu bilgilerin değersizleşmekte olduğu görülmektedir. Bu argümanı toplumsal yapının yaşlının statüsü ile ilişkisini sorgulayan Modernleşme Kuramı'nın bir ilerisine taşıyarak postmodernitenin, yaşlının toplum içerisindeki yerini bilgelik bağlamında daha da zayıflatacak olduğu iddia edilebilir. Polivka ve Longino Jr. (2004: 6) yaşlıları gelenek temelli bilgeliğin kaynağı olarak görme eğilimimizin postmodernite ile birlikte azalmakta olduğundan bahsetmektedirler. Bilginin ancak güncel olduğunda değerli görüldüğü günümüz toplumunda geleneksel bilgi ve değerler geçerliliğini yitirmektedir. Bununla beraber yaşlının sahip olduğu geleneksel bilgi de değersizleşmektedir. Üretime ilişkin bilgileri zaten kullanılmamakta; yaşlıların sahip olduğu değerler ise günümüz değerler sistemi içerisinde zaman-dışılık üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak bütün bunlara karşın, okuma-yazma bilmeyen ve okuma-yazma bilen ancak ilköğretim mezunu olmayan yaşlılar arasında dahi, sahip oldukları bilgi, değer ve deneyimlerinin genç

kuşaklarca önemli sayıldığını düşünenlerin oranı diğer kategorilerden daha düşük olmakla birlikte yaklaşık %60 gibi azımsanmayacak düzeydedir. Yaşlıların öznel olarak değerlendirdikleri bilgelik düzeylerinin, sahip oldukları eğitim düzeyi tarafından biçimlendiği açık olmakla birlikte, yaşlıların okulda kalma yıllarından bağımsız olarak “yaş” ile birlikte kazandıkları yaşam tecrübelerinin de böyle bir algının biçimlenmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Araştırma bulgularının da doğruladığı üzere yaşlılara karşı gösterilen saygının, günümüz toplumunun hâkim kültürel değerleri içerisinde korunmasına karşın, yaşlıların topluma daima entegre olarak yaşadığı kırsaldan farklı olarak kent yaşamında, fiziksel olarak ayrı bir mekânda yaşayan yaşlı ebeveyne vakit ayırmak zorlaşmıştır. Üstelik yaşlının sahip olduğu bilgi ve değerler de kullanışlılığını yitirmiş ve ayrıca gençlere göre zamanın gerisinde kalmıştır. Böylece modern kent yaşamı içerisinde yaşlılara vakit ayırmak bir “iş” olarak görülmeye başlanmıştır. Görüşme yapılan yaşlılardan biri tam da bu konuya değinmekte ve günümüz toplumunda daha genç kuşakların yaşlıları ile bir noktada zorunluluk nedeniyle bir araya geldiklerinden bahsetmektedir:

“Ve tabi sohbettir yani. İnsanları biraraya getirmek. Yoksa, ben annemi ziyaret etmek zorundayım; ha işte ha. Tabi edersin hani. Dışlamaman gerekir ve Türkiye’de bu var yani. Çoğu insan yaşlıları sayıyo şey yapıyo. Ama yani yaşlı diye mi acaba, ben ondan zevk almam lazım. Sohbetinden, diğ mi? Bu gelecekte kültür düzeyi yükseldikçe yaşlılar hiçbir zaman dışlanmıyacak.” (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova)

Yaşlanma süreci ile birlikte yaşlıların kendilerinden daha genç olanlar ile paylaşımda bulunabildikleri konuların azalması, daha genç olanlar açısından etkileşimin keyif almaktan ziyade zorunluluk temeline yerleşmesi sonucunu doğurmaktadır.

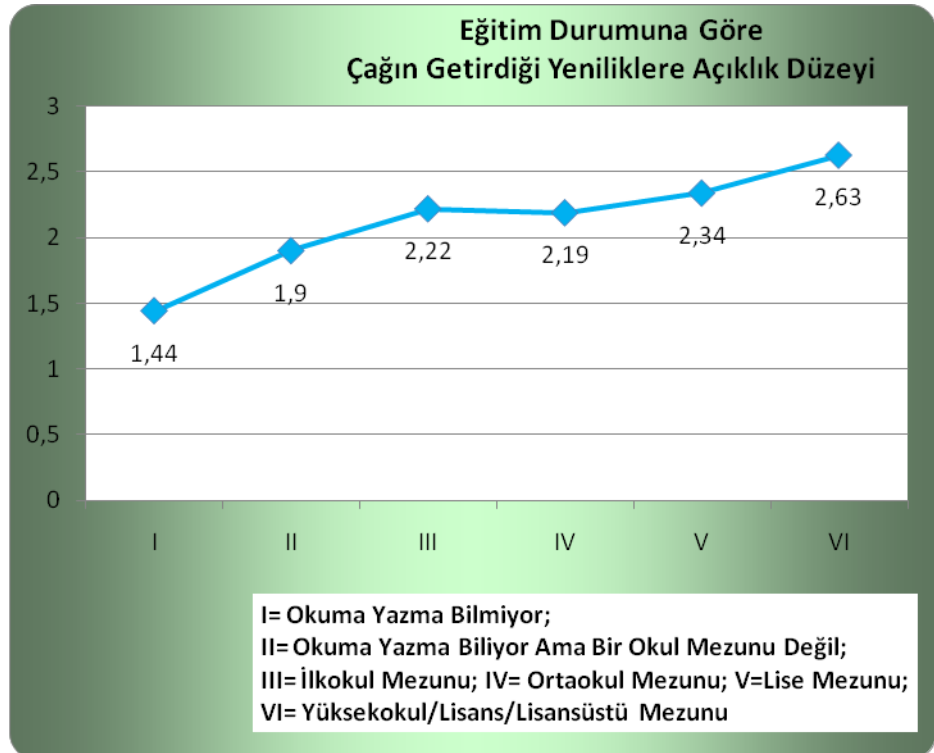
Öte yandan eğitim seviyesi daha yüksek yaşlılar bugün de bu zaman-dışılık nitelemesini reddederek çağın gereklerine daha kolay adapte olabilmektedirler. “Çağın getirdiği yeniliklere açık mısınız?” sorusuna verilen “Hayır” yanıtının 1, “Kısmen Evet” yanıtının 2 ve “Evet” yanıtının 3 olarak puanlandığı araştırmada Grafik 47, kendisini çağa ayak uydurabilme konusunda en yetersiz gören ya da bu bağlamdaki değişimlere en çok direnç gösterenlerin okuma-yazma bilmeyen yaşlılar olduğunu göstermektedir.

Eğitim düzeyi arttıkça, yaşlıların çağın getirdiği yeniliklere daha olumlu bakmaları ve bunlara ayak uydurmaya yönelik bir çaba ortaya koymaları söz konusu olmaktadır. Sosyo-ekonomik statüsü yüksek bir yaşlının yurtdışında yaşamakta olan çocuğuyla iletişimini internet üzerinden yürüttüğü ve bu haliyle içinde bulunulan çağın getirmiş olduğu yeniliklerden belki de en karmaşığı olan interneti herhangi bir yaş grubundan bir kimse gibi etkin ve hatta oldukça işlevsel bir biçimde kullanmakta olduğu görülmüştür:

“Aşağı yukarı sık sık açar haftanın beş günü yani bir gün açamazsa ertesi günü muhakkak açar. Bilgisayarda bazen bi saat konuşuruz. O bizi görüyor, biz onu görüyoruz...” (Kadın, 80, Ev kadını, Karşıyaka)

Grafik 47’de en yüksek eğitim düzeyi olan yüksek öğrenim mezunlarının 2,63 ortalama ile çağın getirdiği yeniliklere yüksek düzeyde açık oldukları görülmektedir.

Grafik 47: Eğitim Durumuna Göre Çağın Getirdiği Yeniliklere Açıklık

Pearson Değeri=0,000

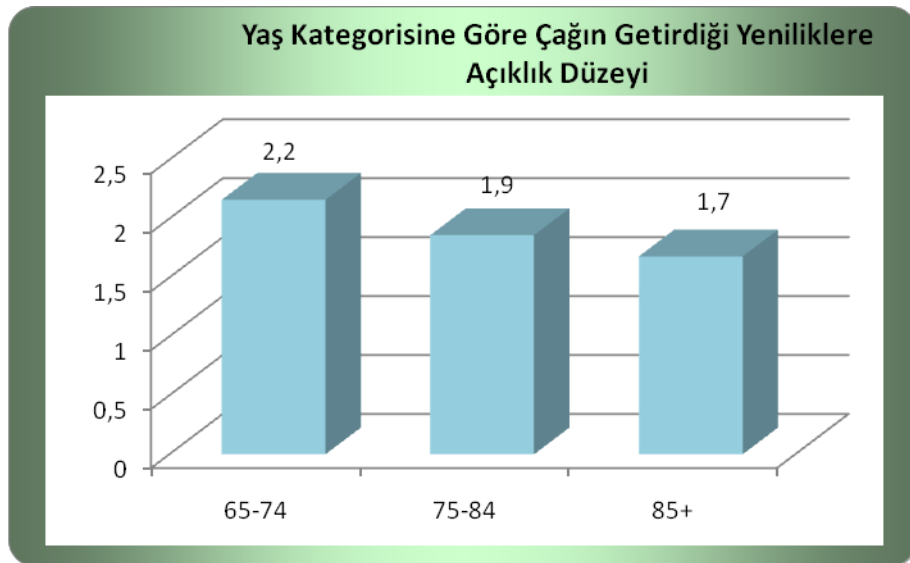
Nitekim emekli profesör bir yaşlı, bu konuyu kendi yaşam deneyimi üzerinden şu sözler ile son derece güzel bir biçimde açıklamaktadır:

“Şimdi eğitimli bir yaşlı ve eğitimsiz bir yaşlı diye aldığın zaman; ve eğitimli olan yaşlı, iii, tabi şeyden hiç bi şekilde yani çocuklarından, gençlerden çok kopmaz diye düşünüyorum. (...) Bizimle beraber olmak isteyen çok genç var. Ve beraber de oluyoruz. E bu çok güzel bi şey. Yani, böylece hani gençlerle beraber olmak aynı zamanda, onların, onları da anlamaya çalışıyosun, anlıyosun yani. Yeniliklere açık bi insansan zaten aynı şeyleri paylaşıyosun.” (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova)

Özetle araştırmada, eğitim düzeyinin yüksekliğinin yaşlıların sahip oldukları bilgi, değer ve deneyimleri genç kuşaklarla paylaşmanın önemine inanmaları yönünde olumlu bir etki yarattığı ve yine onların çağın getirdiği yeniliklere daha açık olmalarını sağladığı görülmüştür.

Yeni olanı heyecanla kucaklama genellikle genç kuşaklara atfedilen bir özelliktir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte mevcut maddi ve manevi değerlerin muhafaza edilmesi yönünde bir eğilimin olduğu varsayımından hareketle, araştırmada yaş parametresinin yaşlılar arasında da bu anlamda bir fark yaratıp yaratmadığı sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Buna göre yaşlı-yaşlı ve en yaşlı kategorilerindeki yaşlılara göre, genç-yaşlı olanların yeniliklere daha olumlu baktıkları görülmüştür.

Grafik 48: Yaş Kategorisine Göre Çağın Getirdiği Yeniliklere Açıklık Düzeyi

“Çağın getirdiği yeniliklere açık mısınız?” biçiminde sorulan soruya verilen yanıtlar arasından “Hayır” yanıtı 1; “Kısmen Evet” yanıtı 2 ve “Evet” yanıtı ise 3 ile puanlandırılmıştır. Buna göre Grafik 48’den, genel olarak daha genç yaşlıların çağın getirdiği yeniliklere daha açık oldukları, zaman-dışılık üzerinden tanımlanan bir yaşlanma tecrübesini daha yaşlı olanlara göre daha az kabullendikleri görülmektedir.

4.4.2.3. Yaşlıların Sosyal Çevreleri ile İlişkileri

Bireyin sosyal çevresi, ailesi ve arkadaşlarından oluşan enformel grupların yanında formel olarak geliştirmiş olduğu bir takım rolleri sonucunda ilişkiye girdiği diğer kişilerden oluşmaktadır. Rollerin ileri yaşlara doğru değişim göstermesi, yaşlının yakın sosyal çevresinden ziyade formel rol ilişkileri üzerinde daha fazla etki yaratmakta; hatta formel rollerin yitimi yaşlının yakın çevresi ile kurduğu ilişkilerin önemini arttırmaktadır (Thomése vd., 2005). Çalışma yaşamının dışında kalmış yaşlıların formel ilişki kurdukları kişilerin sayısının diğer yaş gruplarına göre oldukça azalmış olması nedeniyle “sosyal çevre ile ilişkiler” başlığı altında yaşlıların *arkadaş grupları* ve *aile üyeleri* ile kurdukları enformel ilişkiler temel alınmıştır.

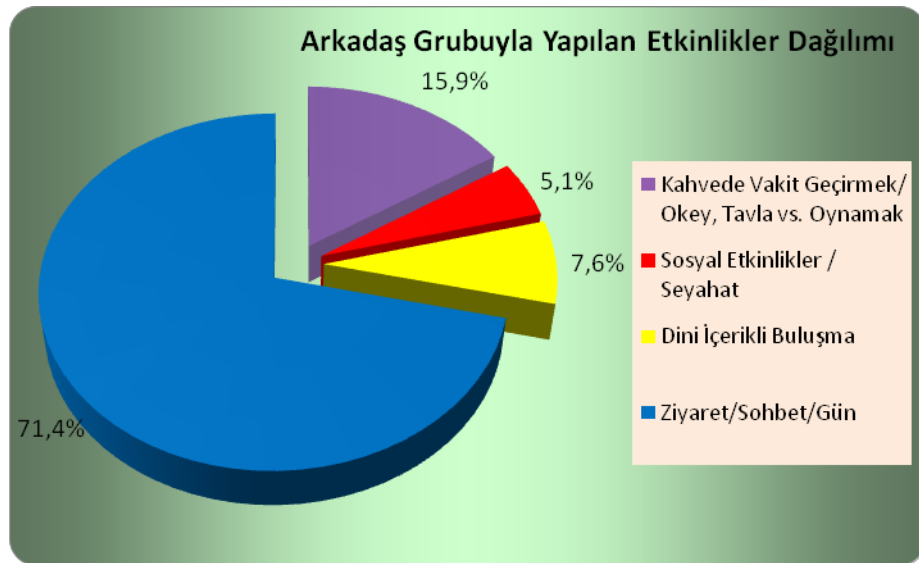
İleri yaşlarda sosyal rollerin yitilmesi nedeniyle ilişki ağlarında geçmişten getirilmiş genişlik sürdürülemezse dahi, mevcut ilişkilerin derinliğinin korunması yaşlının toplumsal bir fail olarak kalmasında önemli rol oynamaktadır.

4.4.2.3.1. Arkadaş Grupları İle İlişkiler

Örneklemdaki yaşlıların %66,3’ünün bir arkadaş grubu içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Bu arkadaş grubu ile ne tür etkinliklerde bulundukları ise konuya ilişkin bir diğer önemli bulguyu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede düzenli olarak görüştüğü bir arkadaş grubu olan yaşlılara arkadaşlarıyla en sık gerçekleştirdikleri bir etkinliği belirtmeleri istenmiştir. Grafik 49’a göre yaşlıların %71,4 gibi oldukça önemli bir kısmı arkadaşları ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmak ve sohbet etmek yoluyla vakit geçirmektedirler. Yaşlı kadınların, yaşlıları ya da daha genç kadınlar ile düzenli olarak biraya geldikleri “gün”ler de bu kategoriye dâhil edilmiştir. Kahvede vakit geçirmek ve kahvede ya da dışarıda okey, tavla gibi oyunları oynamak şeklindeki ikinci en sık yapılan arkadaş grubu etkinliği ise genellikle erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Arkadaş grubu ile dini nedenlerden ötürü bir araya gelmek, bir diğer etkinlik biçimidir.

Özellikle yaşlı erkekler arasından düzenli olarak camiye gidenlerin, bazı yaşlıların kendi tanımıyla, bir “cami cemaati” oluşturdukları gözlenmiştir. Nitekim Arslan (2009), sadece kutsal bir mekân olması nedeniyle değil; diğerleriyle sosyal ilişkiler kurma ve boş zamanını değerlendirme bakımından da Türkiye’de yaşlı erkeklerin yaşamlarında caminin önemli bir yer işgal ettiğini ve camilere en fazla gidenlerin yaşlılar olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak, Kuran okuma günleri yapmak, mevlitlere gitmek ise genellikle yaşlı kadınların katıldıkları dini içerikli arkadaş grubu etkinlikleri arasında yer almaktadır. Nitekim Idler (2006: 286) yaşlılık döneminde ortaya çıkan işlevselliğin azalması, iş ve topluluk rollerinin yitirilmesi ya da eş ve yakınların ölümü gibi bir takım kayıpların, yaşlıların yaşamında hem toplu halde hem de özel olarak gerçekleştirilen dinsel etkinlikleri arttırdığını belirtmektedir. “Sosyal etkinliklere katılma ve seyahatlere çıkma” türünden bir arkadaş grubu etkinliği geliştirmiş olanların ise diğerleri içerisinde en az yüzde ile temsil ediliyor oldukları görülmektedir.

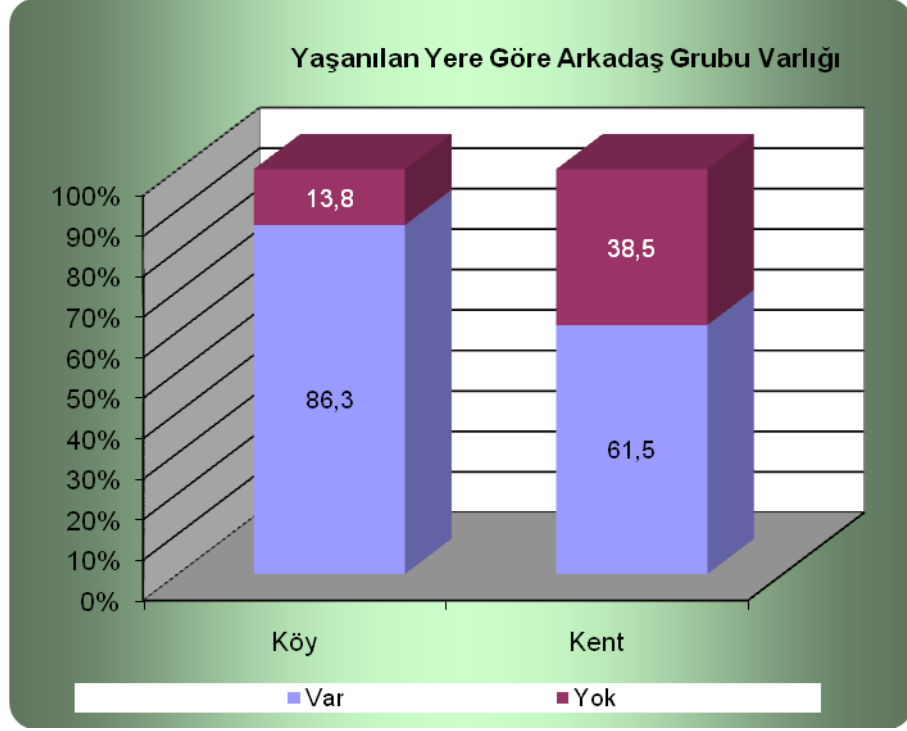
Grafik 49: Arkadaş Grubu İle Yapılan Etkinliklerin Dağılımı

Yaşlıların çalışma yaşamının dışında kalmış olmaları, onları çalışma yaşamına bağlı olarak geliştirmiş oldukları sosyal çevreden zaman içerisinde koparmaktadır. Oysa köye içkin olan çalışma ve yaşam tarzı, buradaki yaşlıların sosyal çevreleriyle ilişkilerini kenttekilere göre daha uzun bir süre boyunca sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Grafik 50’den köydeki yaşlıların %86,3’ünün bir arkadaş grubunun

varlığından söz etmiş oldukları; öte yandan kentteki yaşlıların %61,5 gibi daha az bir kısmının bir arkadaş grubuna sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Grafik 50: Yaşanılan Yere Göre Arkadaş Grubu Varlığı

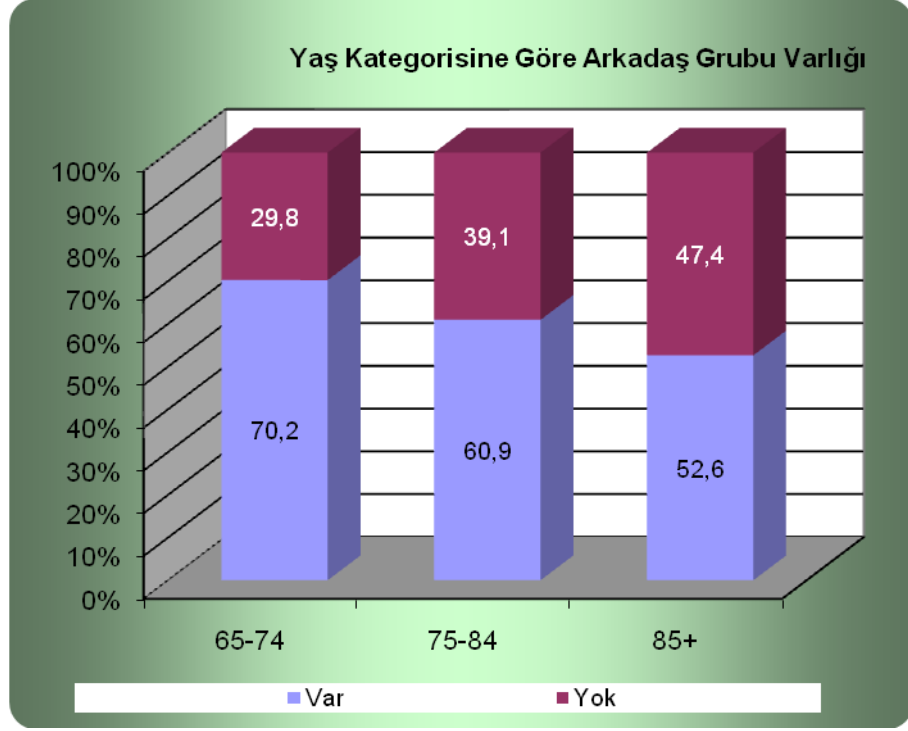

Köyde yaşayan yaşlıların köy mekânlarını çeşitli vesilelerle sıklıkla kullandıkları; böylece çoğu kent yaşlısından farklı biçimde dört duvar arasında kalmayarak diğerleriyle iletişim olanaklarını sürdürmekte oldukları gözlenmiştir. Diğerleriyle bütün bu iletişim olanakları, köydeki yaşlıların topluluğa entegrasyonlarının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır (Wenger, 1982). Ekip biçtiği tarım arazisine belirli aralıklarla giden yaşlılar, ev dışında sosyal bir alana yönelmektedirler. Köy kahvesi ise özellikle yaşlı erkekler için zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri önemli bir sosyalleşme mekânıdır. Bu mekân, her kuşaktan yetişkin erkeğin bir araya gelerek kendileri, köyleri ve toplumsal ve siyasi sorunlar hakkında konuştukları iletişimsel bir alandır.

Yaşlıların sosyalleşebildikleri ortamların sınırlandırılmasının nedenlerinden biri, kendi yaş grubundan daha az sayıda bireyin hayatta kalmış olmasıdır. Özellikle ileri yaş grubundakiler, yaşlılarının birçoğunun ölmüş olması nedeniyle arkadaşlık edebilecekleri

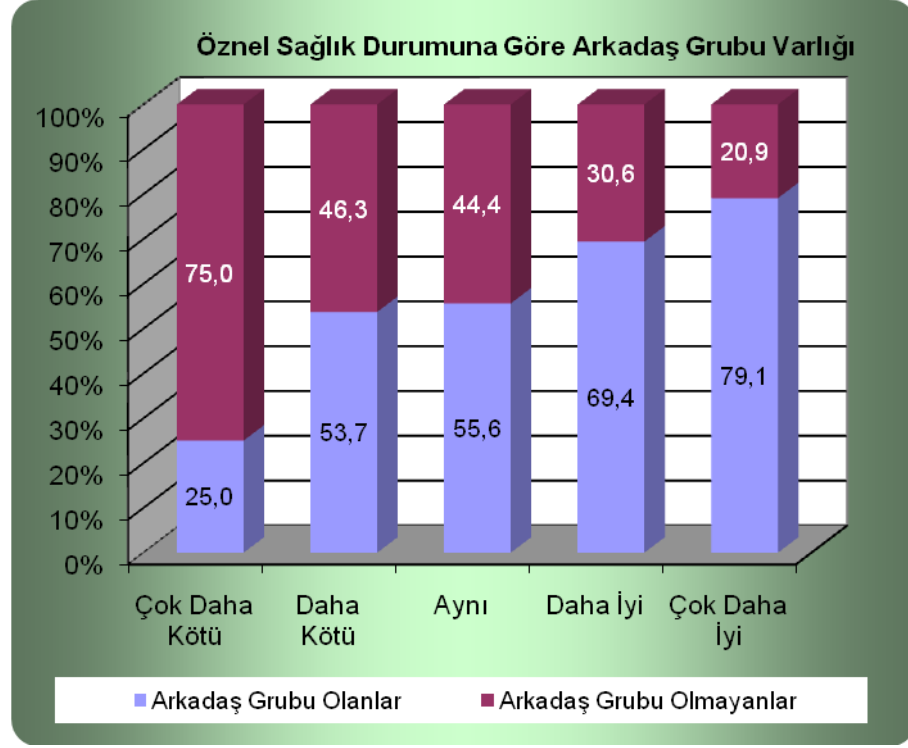
kişilerin oluşturduğu sosyal bir çevreden mahrum kalmaktadırlar. Bu bağlamda Grafik 51, yaş kategorilerine göre arkadaş grubunun varlığını göstermektedir.

Grafik 51: Yaş Kategorisine Göre Arkadaş Grubu Varlığı

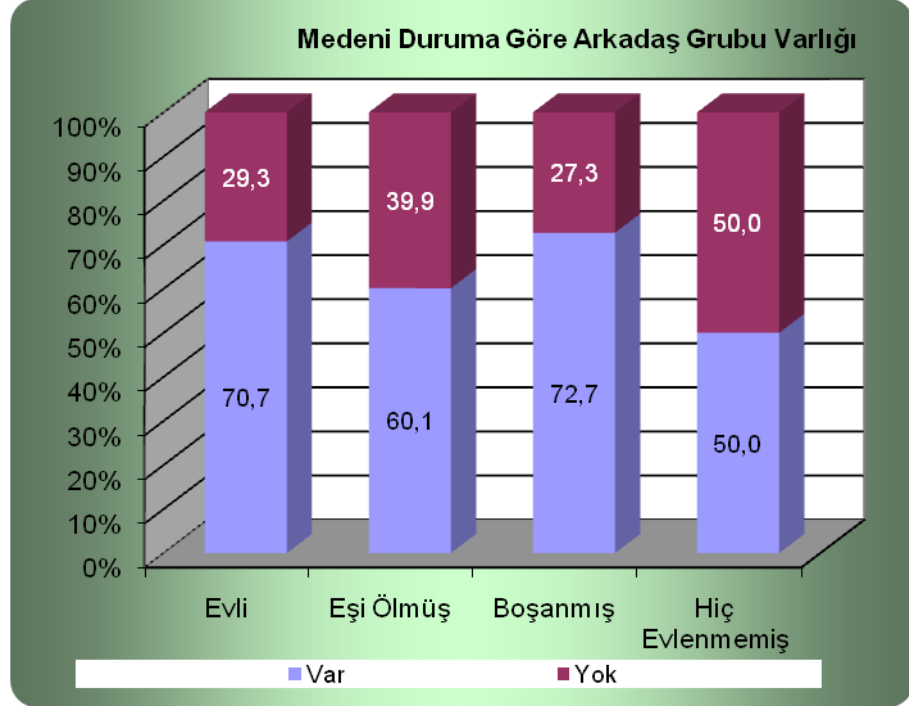
Yaş ilerledikçe bir arkadaş grubu olduğunu ifade eden yaşlıların oranı giderek azalmaktadır. Yine diğer yaş gruplarına göre ileri yaş grubundaki yaşlıların içerisinde sürekli görüştüğü bir arkadaş grubu olmayanların daha fazla bir yüzde ile temsil ediliyor olmalarının bir diğer nedeni de sağlık durumunun ilerleyen yaşla birlikte kötüleşmesi ve bu durumun yaşlının sosyal çevresi ile olan iletişimini zedelemesidir. Yaş ile arkadaş grubu varlığı arasındaki ilişkiye, sağlık durumu gibi bir başka değişkenin etki ettiği düşünülmektedir. Buna göre yaşlıların kendi yaşlılarıyla karşılaştırması istenen sağlık durumlarına göre bir arkadaş grubuna sahip olma oranlarını gösteren Grafik 52, öznel olarak sağlık durumlarını daha iyi olarak değerlendiren yaşlıların bir arkadaş grubu içerisinde yer alma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 52: Öznel Sağlık Durumuna Göre Arkadaş Grubu Varlığı

Medeni durumun da yaşlıların sosyal çevre ile ilişkilerinde rol oynayan bir başka etmen olduğu düşünülmüş, ancak yaşlıların medeni durumları ile sahip olunan arkadaş grubuyla sosyal ilişkileri sürdürmeleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

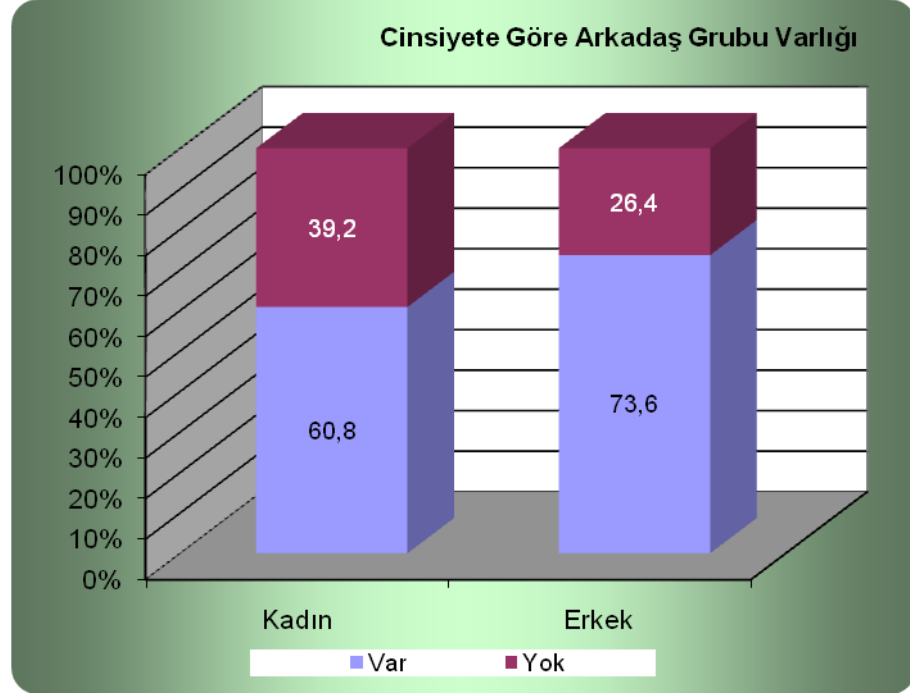
Grafik 53: Medeni Duruma Göre Arkadaş Grubu Varlığı

Hem kadın hem de erkek için özellikle evli olmanın arkadaş grupları ile ilişkileri sürdürmede bir avantaj yarattığı düşünülebilir. Oysa Grafik 53'e göre en yüksek oranda arkadaş grubuna sahip olanların evliler kategorisi içerisinde yer almıyor olması, bu düşüncenin bir önyargıdan öteye geçmediğini göstermektedir. Nitekim grafik, farklı medeni durumlardaki yaşlılar içerisinde sürekli olarak görüştüğü bir arkadaş grubu olanların %72,7 ile en çok, boşanmış yaşlılar arasında olduğunu göstermektedir. Az bir farkla olsa da evli olan yaşlıların boşanmış yaşlılara göre daha az bir kısmı sürekli görüşülen bir arkadaş grubuna sahiptir.

Yaşlılıkta kadınlar ile erkekler arasında sosyal ilişkilerin sürdürülmesi bakımından bir fark olup olmadığı da, bu çalışmanın alanına giren bir diğer konudur. Yaşlılık dönemi içerisinde yer alan kadınlara göre erkeklerin daha yüksek oranda sürekli görüşülen bir arkadaş grubuna sahip olduğu Grafik 54'te görülmektedir.

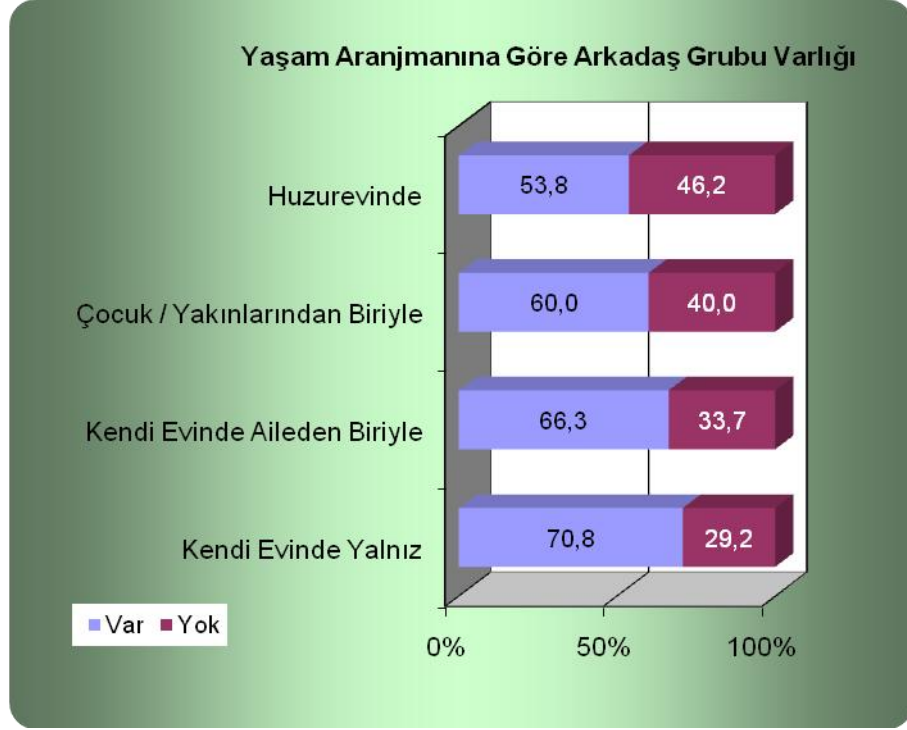
Grafik 54: Cinsiyete Göre Arkadaş Grubu Varlığı

Cinsiyetler arasındaki bu farklılığın, bugün yaşlı olan kuşak içerisinde kadınların daha ziyade evsel özel alan içerisinde varlık göstermeleri; öte yandan kamusal alanla özdeşleşmiş olan erkeklerin yaşamları boyunca daha fazla sayıda arkadaş ve daha geniş bir sosyal ağ edinmiş olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Yaşlıların içerisinde yaşadıkları yaşam aranjmanı, onların kendi aileleriyle ilişkileri üzerinde etkin rol oynadığı gibi başta arkadaş gruplarıyla olmak üzere sosyal etkileşime geçtikleri diğerleriyle ilişkileri üzerinde de etkilidir.

Grafik 55: Yaşam Aranjmanına Göre Arkadaş Grubu Varlığı

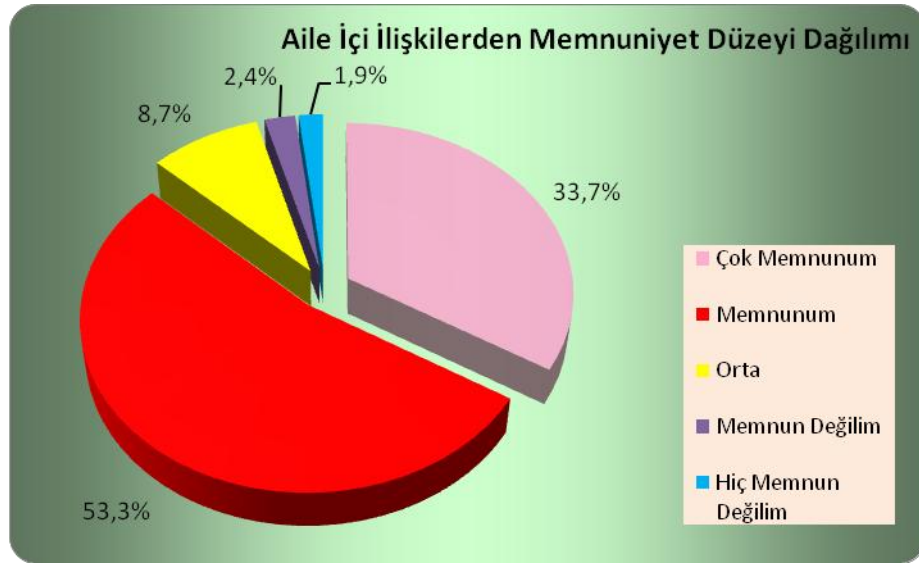
Grafik 55'e göre kendi evinde yalnız yaşayan yaşlılar, diğer yaşam aranjmanlarındakilere göre arkadaşlardan oluşan bir sosyal çevreyle daha fazla etkileşim içindedirler. Öte yandan, yoğun biçimde yaşlılarıyla bir arada yaşayan huzurevi yaşlılarının neredeyse yarısının, sürekli olarak görüştüğü bir arkadaş grubuna sahip olmadıkları görülmektedir. Yaşlılık kuramlarından Alt Kültür Kuramı'na göre huzurevinde yaşayan yaşlılar ortak sorun ve çıkarlara sahiptir; bu nedenle de bir "alt kültür" oluşturmaktadırlar. Buna karşın huzurevi yaşlılarının, "*sürekli olarak görüştiğiniz bir arkadaş grubunuz var mı?*" sorusuna önemli bir oranda olumsuz yanıt vermiş olmaları, huzurevlerinin yaratmış olduğu atmosferin yaşlıları, kalabalık içerisinde yalnızlaştırdığı ve yabancılaştırdığını göstermektedir.

4.4.2.3.2. Aile İle İlişkiler

Yaşlıların özellikle ileri yaşlarında hareket yeteneklerinin azaldığı dönemlerde enformel olarak ilişki kurdukları gruplar yalnızca aile üyeleri ile sınırlı kalmaktadır. Evinden çıkamayacak derecede yaşlı olanlar, hareket yeteneği daha yüksek olan akranları tarafından evlerinde ziyaret edilebilmektedirler; ancak birbiriyle arkadaş olan her iki yaşlının da evinden çıkamayacak derecede mobilite yeteneğini kaybetmiş olması

durumunda yüz yüze görüşmelerin sıklığı son derece azalmakta ya da bu türden görüşmeler tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu durum ailenin, yaşlının ilişki içerisinde olduğu tek grup olarak kalmasına yol açmaktadır. Yaşlıya sosyal destek verecek en önemli grup olan aile ile kurulan ilişkinin niteliği, yaşlının kendisi açısından son derece önemlidir. Grafik 56'ya göre yaşlıların çok büyük kısmı aile içi ilişkilerinden memnun (%52,9) ya da çok memnundurlar (%33,4). Yaşlıların toplam %4,3'ünün ise aile içi ilişkilerden memnun olmadıkları ve hiç memnun olmadıkları görülmektedir.

Grafik 56: Aile İçi İlişkilerden Memnuniyet Düzeyi Ortalaması

Araştırma bulguları, çocuk ya da yakınlarından biriyle yaşadığını ifade eden yaşlıların birçoğunun, kent merkezinde ya da gecekondu mahallesinde yaşadıklarına işaret etmektedir. Köyde yaşayanlar ise daha ziyade kendi evinde yalnız ya da kendi evinde ailesinden biriyle yaşamaktadırlar. Bu nedenle kentte potansiyel olarak ortaya çıkabilecek olan bir arada oturmaktan kaynaklanan gerilim, köyde hâkim olan yaşam aranjmanlarının doğası nedeniyle buradaki yaşlılar ve aileleri arasında söz konusu olmamaktadır. Ayrıca köydeki kuvvetli akrabalık bağları, tüm diğer yaş grupları gibi yaşlıları da duygusal olarak destekleyen önemli bir faktördür. Nitekim bu iddia, yaşanılan yere göre aile içi ilişkilerden memnuniyet düzeyi dağılımını gösteren Tablo 5'in verisiyle de desteklenmektedir. Nitekim Aslan (2009:171) kültürel bir bakış açısıyla, Türkiye'de ebeveynlerin ailelerinden duydukları görece yüksek memnuniyet düzeyinin nedenini Türkiye'de sürdürülmekte olan geleneksel aile değerleri üzerinden

açıklamaktadır. Bu bulguya paralel olarak araştırma bulgularımıza göre de, köyde yaşayan yaşlıların arasından aile içi ilişkilerden memnun olmayan hiçbir yaşlı bulunmazken, bu oranı geleneksel değerlerin görece sürdürüldüğü gecekondü kategorisi izlemektedir. Aile içi ilişkilerden memnuniyetsiz olanların en yüksek oranda olduğu yerin ise kent merkezi olduğu yine Tablo 5’ten görülmektedir.

Tablo 5: Yaşanılan Yere Göre Aile İçi İlişkilerden Memnuniyet Düzeyi (%)

	Hiç Memnun Değilim	Memnun Değilim	Orta	Memnunum	Çok Memnunum	Toplam
Kent Merkezi	2,6	3,1	12,6	50,3	31,4	100
Gecekondü	2,1	2,1	7,7	51,4	36,6	100
Köy	0	1,3	1,3	63,8	33,8	100

Aynı zamanda bu çalışmada yaşam aranjmanı ve aile ilişkilerinden memnuniyet arasında bir ilişkinin varlığından söz etmenin olanaklı olduğu da belirtilmelidir. Özellikle eşini kaybetmiş veya bakıma muhtaç olan yaşlının gerekiyorsa yeni yaşam aranjmanı tercihinde ailesiyle ilişkileri önem kazanmaktadır. Öte yandan hâlihazırda tercih edilmiş olan yaşam aranjmanı biçiminin de yaşlının ailesi ile olan ilişkilerinden memnuniyet düzeyini etkilediği varsayılabılır. Yaşam aranjmanına göre aile ilişkilerinden memnuniyet düzeyi dağılımını gösteren Tablo 6, temel olarak, aile içi ilişkilerden en az düzeyde memnun olan huzurevi yaşlıları da dâhil olmak üzere yaşlıların çok büyük bir kısmının aileleriyle ilişkilerinden memnun olduklarını göstermektedir. Yapılan görüşmeler ve genel gözlemlere dayanılarak toplumumuzda, özellikle yaşlılar arasında bir “kanaat kültürü”nün var olduğu; ailelerinin genç kuşaklarına, onlardan gördükleri hoşgöründen daha fazlasını sunmaya hazır oldukları ve böylece aileleriyle ilişkilerinde ortaya çıkabilecek olan bir takım gerginliklere mahal bırakmadıkları ifade edilebilir.

Tablo 6: Yaşam Aranjanına Göre Aile İçi İlişkilerden Memnuniyet Düzeyi (%)

	Hiç Memnun Değilim	Memnun Değilim	Orta	Memnunum	Çok Memnunum	Toplam
Kendi evinde yalnız	2,1	1,0	8,3	54,2	34,4	100
Kendi evinde aileden biriyle	0	2,2	8,2	55,1	34,5	100
Çocuk/yakınlarından birinin evinde	4,0	0	12,0	48,0	36,0	100
Huzurevinde	20,8	12,5	12,5	37,5	16,7	100

Yaşam aranjanlarına göre aile içi ilişkilerden memnuniyet düzeyi dağılımına ilişkin yapılan analiz, huzurevindeki ve geriye kalan diğer yaşam aranjanlarındaki yaşlıların aileleriyle ilişkilerinden memnuniyet düzeyi arasında büyük oranda farklılaşma olduğunu ve huzurevinde yaşayan yaşlıların diğer türden yaşam aranjanlarında yer alan yaşlılara göre aileleri ile olan ilişkilerinden en az düzeyde memnuniyet duyduklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, iki olası neden ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, huzurevinde yaşayan yaşlıların aileleri ile ilişkileri zaten kuvvetli olmadığı için huzurevi alternatifini seçmiş olma ihtimalidir. Diğeri ise henüz kurumsal bakımı içine sindirememiş toplumumuz değerlerine sahip yaşlılarda huzurevinde yaşamının buraya çocukları tarafından “atılmışlık” duygusu yaratmış olması ihtimalidir. Görüşme yapılan yaşlılardan biri, çocukları olmasına karşın bir yakınının huzurevine yerleşecek olmasına ilişkin hikâye üzerinden aslında huzurevinin kendine ne denli uzak bir ihtimal olduğunu anlatmaktadır:

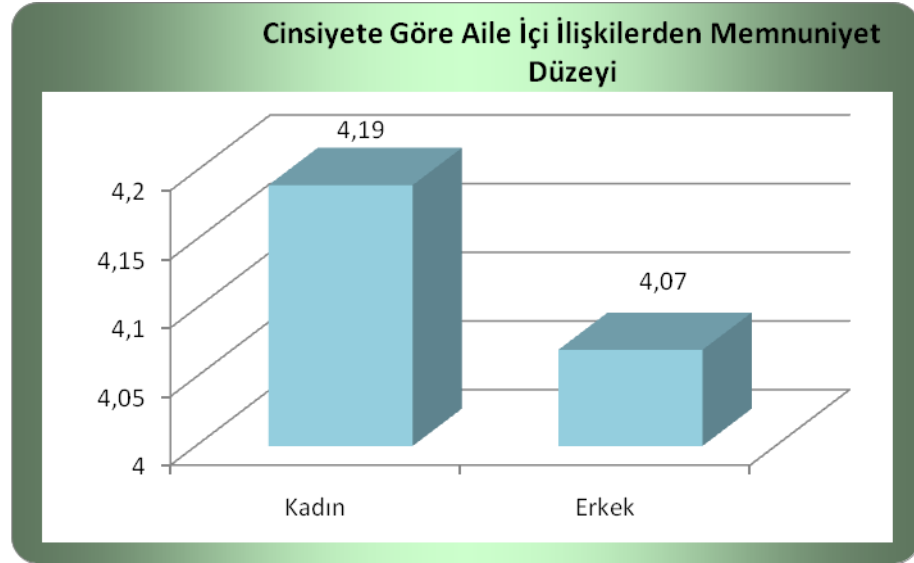
“Huzurevine gitmiş arkadaşlarım var, benim acayibime gidiyor. Evlâtları da buralarda gezip dolaşıyor, ben görüyorum. Benim orada bakkal şimdi arkadaşım var elli sene evvelki bizim yukarda X’de⁵⁶ yaşar ben her gün bakkalına gidiyordum ben memurken. Şimdi bakıyorum kendisini huzurevine götürdüler. Çağırdılar beni ben gittim dedim ‘Hayır ola?’ dedim, ‘Huzurevine gidiyorum ben’ dedi, ‘beni çocuklarım kabul etmiyorlar’. İki tane, üç tane oğlu var. Biri Karşıyaka’da ikisi burada. Çağırdım, dedim ‘Yav babanız oraya gidiyormuş, ben bakarım’ dedim.” (Erkek, 65, Emekli Devlet Memuru, Ali Reis Mah.)

⁵⁶ Sokak numarası anonim kalmıştır.

Asıl “sakinleri” olan yaşlıların önemli bir kısmı tarafından yukarıdaki ifadelere benzer biçimlerde niteleniyor olması, huzurevine ilişkin toplum genelinde kötü bir imaj oluşmasına neden olmaktadır. Huzurevinde yaşayan yaşlıların orada bulunmalarının tek nedeni, bu yaşlıların çocukları tarafından bakılmak istenmemeleri olarak görülmektedir. Değiştirilmesi zor, toplum geneline yayılmış olan bu imaj hiç kuşkusuz yaşlıların huzurevini algılama biçimleri üzerinde de etkili olmaktadır. Huzurevinde yaşam aranjmanı ile aile ilişkilerinden memnuniyet arasında bir ilişki olduğu açık olmasına karşın, yukarıda belirtilen iki ayrı olası nedenden ötürü buradaki nedenselliğin yönü hakkında herhangi bir iddiada bulunmak bu araştırmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Araştırmadan yaşlıların aile içi ilişkilerinden duydukları memnuniyet düzeyi üzerinde cinsiyet parametresinin de etkili olduğu bulgusuna erişilmiştir (bkz. Grafik 57). Kadınların ileri yaşlarında da hane içi işbölümü bağlamında üzerlerine düşen rolleri sürdürmeleri ve hane içi üretime katkıda bulunmaları, onları aileleri gözünde işlevsel kılmaktadır. Bu durum yaşlı kadınların asıl olarak ortaya koydukları katma değere ek olarak, kendi benlik algıları üzerinde de olumlu bir etki yaratmaktadır. Gerek kendi evinde eşiyle, gerekse çocuklarının evinde yaşayan yaşlı kadınların işlevselliklerini koruyor olmaları, aileleri tarafından onların değer yaratan birer unsur olarak görülmeleri sonucunu doğurmaktadır. İşte bu nedenle aileleri tarafından işlevsel ve böylece değerli görülen yaşlı kadınların aileleriyle ilişkilerinden yaşlı erkeklere göre -önemli bir farklılık olmasa dahi- daha fazla memnuniyet duyuyor olmaları araştırma sonuçları açısından beklenen bir bulgudur.

Grafik 57: Cinsiyete Göre Aile İçi İlişkilerden Memnuniyet Düzeyi

Yaşlıların sahip oldukları toplumsal faillik düzeyine buraya kadarki tüm bu göstergeler ışık tutmaktadır. Yaşlıların toplumsal failliğine ilişkin olarak işaret edilmesi gereken son bir nokta ise toplumsal faillik düzeyleri ile onların “ölüm ile ilişkileri” arasında karşılıklı bir ilişki olduğuna dair iddiadır.

4.4.2.4. Yaşlıların Ölüm ile İlişkileri

Ölüm insanoğlu kadar eski olmasına karşın ölüme atfedilen anlam, tarihsel süreç içerisinde değişim göstermiştir. Ariés (1991: 22), 17. yüzyılın sonlarından itibaren Batı’da ölüme karşı hoşgörüsüzlük işaretlerinin başladığına dikkat çekmekte ve bunu “halkın bin yıldan fazla bir süreden beri hayatla ölüm arasındaki bu karışıma mükemmelen uyum sağlamış olmasının temelleri sarsılmaya başlamıştır” diye belirtmektedir. Nitekim günümüzde ölüm, yaşama oldukça dışsallaştırılmış ve çekinilen hatta korkulan bir olgu haline dönüşmüştür. “Gerekli bilgi ve kaynaklara sahip olan insanlar daima zamansız gelen ölümden kaçınmak için mücadele etmişlerdir” (McManners’tan⁵⁷ aktaran: Featherstone & Hepworth, 1993). “Uygarlık kavramı aracılığıyla kendini alabildiğince yücelten insan, yok olmayı bir türlü içine sindirememektedir” (Ariés, 1991: 113). Özellikle modern çağda ölümle savaşmak için gerekli teknolojinin icadı, ölümün en azından belirli bir yaşa kadar kaçınılabilecek bir

⁵⁷ McManners, J., 1985, *Death and the Enlightenment: Changing Attitudes to Death and Amongst Christians and Unbelievers in Eighteenth Century France*, Oxford University Press: Oxford

olgu olduğu gerçeğini ortaya çıkararak ölümden korkulmasına neden olmuştur (Matcha, 1997: 236). “Batı toplumlarında geçtiğimiz yüzyıl boyunca ölme sürecinin ve ölümün medikalizasyonu, ölümden korkma ve ölümü reddetmeyi beraberinde getirmiştir” (MacKinlay, 2005: 394).

“Çocuk ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu Ortaçağ Avrupası’nda ‘ölüm’, yaşlılardan ziyade çocuklarla ilişkilendirilmekteydi” (Ariés’ten⁵⁸ aktaran: Hazan, 1994: 68). Bebek ve çocuk ölüm oranlarının çok yüksek olduğu modern öncesi bu çağlarda; bu kritik yaşları aşanlar ise salgın hastalıklardan ötürü yaşlanamadan ölmekteydiler.

“Ölümün her yerde karşımıza çıkması ve görünürlüğü, modernizm öncesi aileyi ve genel olarak toplumsal yaşamı çağdaş dönemden en güçlü şekilde ayıran bir fenomendir. Ölüm oranları bugün olduğundan birkaç kat daha fazlaydı ve ölüm esasen yaşlıların başına gelen bir şey değildi” (Giddens, 2005a: 121)

20. yüzyıl sanayi toplumunda ise ölüm artık yaşlı nüfus içerisinde yoğunlaşmaya başlamıştı (Atchley, 1980). Nitekim günümüz Türkiye’sinde ölümlerin %60’ı yaşlılık dönemi olarak tanımlanan 65 ve üzerindeki yaşlarda gerçekleşmektedir⁵⁹. Nüfus yapısının ve ölümün demografik biçimi, ölüme ilişkin sosyo-kültürel bir anlamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Marshall, 1980: 63). Tarihsel süreç içerisinde ölümün yaşamın son yıllarına doğru kayması, yaşlılığın ölüm ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır (Matcha, 1997; Victor, 2005). Bu nedenle ölüm, yaşlılığın ve yaşlanma sürecinin “anlaşılmaya” çalışıldığı böyle bir çalışma için kilit konulardan biri olarak görülmektedir.

Yaşlıların ölüme ilişkin düşünceleri ile onların özellikle toplumsal faillikleri arasında bir ilişki olduğu iddia edilebilir. Bu ilişkinin yönü, hem ölüm düşüncesinin failliği etkilemesi şeklinde; hem de toplumsal failliğin ölüme ilişkin algı üzerinde etkili olması şeklinde gerçekleşebilmektedir. İlgisizlik Kuramı’na göre yaşlılığın tedricen de olsa kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği ilgisizlik dönemi, yaşamdan tam bir kopuş olan ölüm ile sona ermektedir. Öte yandan Etkinlik Kuramı, pek çok yaşlının ölüme

⁵⁸ Ariés, P., 1965, *Centuries of Childhood*, New York: Vintage Books.

⁵⁹ Bu oran, TÜİK, Ölüm İstatistikleri 2006 verisi temel alınarak hesaplanmıştır.

değin etkinliklerini koruduklarını iddia etmektedir. Yaşlılığın ölüm ile ilişkisini açıklamada bu iki kurama gönderme yapan Marshall (1980) ve Sidell (1993) gibi yazarlar bu yöndeki tercihleri yoluyla aslında ölüme ilişkin tutum ile yaşamdan kopmak ya da etkinliğini sürdürme davranışı arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadırlar. Yaşlının yakın zamanda öleceğini bilmesi ya da bunu böyle tahayyül etmesi, onun hem kendi yaşamı üzerindeki denetimini yitirmesine hem de yaşamını değişimlere kapamasına neden olmaktadır (Atchley, 1980: 214-215). Böylesi bir duyguya kapılan yaşlıların toplumsal alandaki failliklerinde gerileme olacağı varsayılmaktadır. Öte yandan toplumsal faillik düzeyi zaten düşük olan bir yaşlının ölüm düşüncesi ile daha fazla meşgul olacağı da düşünülebilir. Nitekim Kalaycıoğlu ve meslektaşlarının (2003: 63) Ankara’da yaptığı bir araştırma sonucunda toplumsal aktifliği yüksek olan kişilerin ölüm korkusunu pek de önemsemedikleri; öte yandan sağlık durumları, ekonomik düzeyleri ve toplumsal aktiflikleri görece düşük olan yaşlıların “öbür dünya için gün saymaya başladıkları” bulgusuna erişilmiştir. İşte bu olası iki yönlü etki nedeniyle çalışmada, yaşlıların ölüm ile ilişkileri ele alınarak toplumsal faillikleri daha yüksek olan yaşlıların ölümden daha az korktukları varsayılmıştır. Nitekim yapılan analiz, kendi yaşamını ve ailesini içeren mikro alandaki karar alma süreçlerinde denetim sahibi olan yaşlıların ölümden korkma düzeylerinin ortalama olarak daha düşük olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde sürekli olarak görüştüğü bir arkadaş grubuna sahip olan yaşlıların, diğerlerine göre ölümden daha az korktukları görülmüştür. Öte yandan oldukça karmaşık bir takım psikolojik süreçleri de kapsayan ölüm korkusunun, toplumsal faillik düzeyini ölçen diğer göstergeler ile anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı da belirtilmelidir.

Çeşitli sıklıklarda ölüm korkusuna kapılan yaşlılar örneklemin %38,9’unu temsil ederken; yaşlıların %61,1’i ölümden hiçbir zaman korkmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yaşlılara ölümden neden korkmadıkları sorulduğunda alınan yanıtlar kategorize edilmiş ve ölümün doğanın kanunu olduğuna işaret eden rasyonel düşünme biçimi ile irrasyonel bir temele dayanan ölümü hiç sorgulamayan dinsel düşünme biçimi sırasıyla %37,9 ve %36,6 ile en yüksek frekanslı yanıtlar olmuşlardır. Dinsel inançlar, ölüm ve ölüm korkusuna ilişkin tutumlar üzerinde etkilidir (Sidell, 1993: 160). Farklı dinlerde ölüme farklı anlamlar yüklenmesi elbette kişilerin kendi ölümleri düşüncesi üzerinde de derin

etkiler yaratmaktadır. Özellikle İslam'daki ölümün Allah'ın takdiri olduğu düşüncesi ve her canlının bir gün ölümü tadacağı gibi dinsel söylemler, özellikle dindar yaşlılar üzerinde psikolojik bir teskin etkisi yaratmakta ve böylece ölümün kaçınılmaz bir son olduğu düşüncesini kabul etmelerini kolaylaştırmaktadır.

Aslında ölüm, “iyi ölüm” ve “kötü ölüm” olmak üzere iki biçimde tanımlanabilir. Gece yarısında acısız bir biçimde gelen iyi ölümün aksine kötü ölüm, ölmekte olan kişinin o kişiye bakanlar tarafından bir “yük”, bir “baş belası” olarak görüldüğü ya da ızdırıp çektiği veya tam aksine bir “bitki” gibi hiçbir şeyin farkında olmadığı durumlarda söz konusu olmaktadır (Williams'dan⁶⁰ aktaran Sidell, 1993: 159). Araştırmamızda, kötü bir biçimde ölme olasılığının yaşlıların ölüme ilişkin algıları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Görüşme yapılan pek çok yaşlı aslında ölümün kendisinden çok, yatağa düşülen bir ölüm biçiminden ve çocuklarına yük olmaktan korkmaktadırlar. Aşağıdaki alıntılar buna iyi bir örnek teşkil etmektedir:

“İşte Rabbim'den derim ki Allah'ım üç gün yatak dördüncü gün toprak, çoluğuma çocuğuma yatağa yatır kapılara baktırma, beni irezil etme ne zaman gerek hazırım, bi can borcum var sana demi. Rabbim'e bi can borcum var, alsın gitsin o zaman, yatmak zor...” (Kadın,84, Çiftçi, Eğlenhoca Köyü)

“Ölümden ziyade ölüm tarzından korkuyorum. Mesela denizde boğulmaktan korkuyorum. Bir de hasta olup işte, ölmek istemiyorum. Yatayım, sabah kalkınca kimseye eziyet olmadan gidivereyim.” (Kadın, 68, Emekli İlkokul Öğretmeni, Huzurevi)

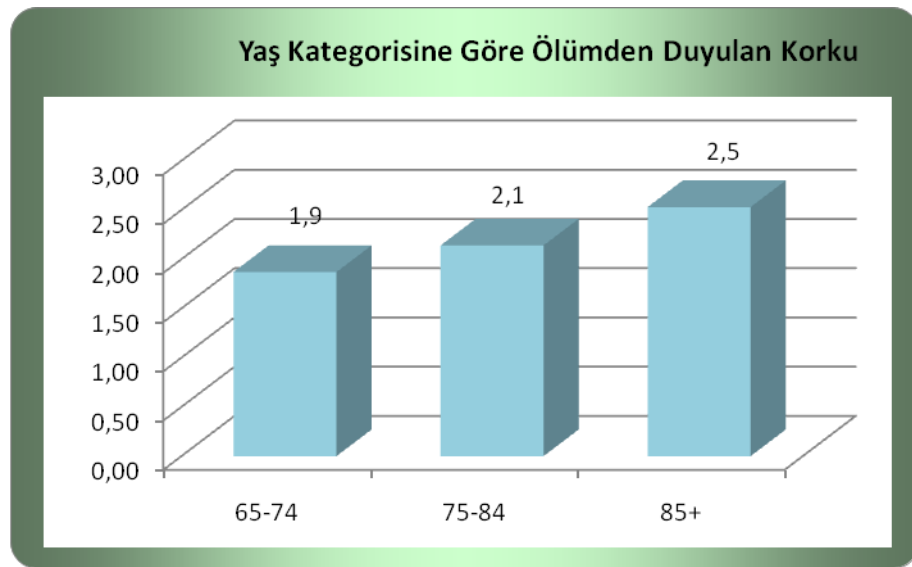
Diğerlerine muhtaç kalmak, elden ayaktan düşmek, sürünmek ya da kötü bir biçimde ölmek düşünceleri, kimi yaşlıların ölümden korkmalarına neden olurken; kimilerinin de bu duruma düşmeden bir an evvel ölmek istemelerine neden olmakta ve böylece ölümden korkmalarını engellemektedir.

Ölümün yaşlılık dönemiyle özdeşleştirildiği günümüz modern toplumunda yaşlıların önemli bir kısmının ölüm korkusunu belirli sıklıklarda yaşayarak, çelişkili bir

⁶⁰ Williams, R., 1990, *Protestant Legacy: Attitudes to Death and Illness among Older Aberdonians*, Clarendon Press: Oxford

biçimde ölümü yaşamın tam merkezine yerleştirmiş oldukları görülmektedir. “Hiç ölüm korkusuna kapılır mısınız?” biçiminde sorulan soruya verilen yanıtlardan “hiçbir zaman” 1, “nadiren” 2, “ara sıra” 3, “sıklıkla” 4 ve “her zaman” 5 ile puanlandırılmıştır. Buna göre yaşlıların ölüm korkusuna kapılma sıklıklarının ortalama olarak yaş ile arttığı bulgusu Grafik 58’de verilmektedir. İleri yaşlara ulaştıkça ölümden duyulan korku, yaşlıları daha sık rahatsız etmeye başlamaktadır.

Grafik 58: Yaş Kategorisine Göre Ölümden Duyulan Korku Sıklık Düzeyi

“Ölüm düşüncesi, böyle ara sıra da olsa sizi ziyaret eder mi, düşünür müsünüz?” biçiminde sorulan soruya verilen yanıt, “ölüm”ün yalnızca yaşlılık dönemi içerisinde ilerleyen yaşla birlikte değil; tüm yaşam seyri içerisinde yaşın ilerlemesiyle birlikte ciddiyet ve önem kazanan bir konuya dönüştüğünü göstermektedir:

“İu... Tabi, zaman zaman geliyo. Ve bu eskiden, şimdi şöyle diyim, bu herkeste olan bi şey, yaşla gelen bi şey. Yani çocukken yahut da genç kızken, üzüldüğüm zaman Allah’ım, nolur benim canımı al diye o kadar çok dua ederdim ki canımı bir şeye kızdığım zaman falan benim olurdu böyle şeyler. Ama şimdi hiç, o, kesinlikle, ödüm kopuyo. Evet, yani o şey, yetmişen sonra daha bi şey gelirmiş, o zaten, altmış sekiz yaşındayım yani şey de, 70 say, korkmaya başlıyosun. Çünkü yol çok az ve yapacağın, daha okuyacağın şey var, görüceğin yer var...” (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere yaşlılar arasında ölümden daha sıklıkla korkanların, ölümü yaşlanmanın bir sonucu olarak görme eğiliminde oldukları düşünülmektedir.

Bütün bu bulgulara ek olarak, ölüm temasını içeren çalışmalarda araştırmacılar metodolojik olarak bir takım önyargılara sahip olabilmektedirler. Buna göre ileri yaş grubundaki kişiler için “ölüm”ün, hakkında zor konuşulan bir konu olduğu düşünülebilir. Oysa alan araştırması boyunca ölüm konusunun yaşlılarla rahatlıkla konuşulabildiği gözlemlenmiştir. Zira yaşlılar, diğer yaş kategorilerine göre ölümden daha az korkmaktadırlar (Kalish⁶¹ ve Kastenbaum’dan⁶² aktaran Atchley, 1980: 214). Kendi ölümlerinin kaçınılmaz olarak yaşlılık dönemi içerisinde herhangi bir zamanda gerçekleşeceği, yaşlılar açısından tartışılmaz bir gerçekliğe dönüşmektedir. Bu nedenle genel kanının aksine yaşlıların ölüm hakkında rahatlıkla konuşabilmelerinin, yaşam seyri boyunca ilerleyen yaş ile birlikte kişilerin “ölüm” fikrine alışmaları sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir.

4.4.3. Yaşlıların Ekonomik Alandaki Failliği

Yaşlılar, toplumsal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da göz ardı edilmemesi gereken güçlü birer faildirler. Yaşlıların ekonomik failliklerinin görünür olduğu iki bağlam olan *üreticilik* ve *tüketicilik*, çeşitli parametrelere göre farklılık göstermektedir. Bu bölümde önce, yaşlıların işgücü içerisinde yer almayı ve hane içi üretimi içeren üretkenlikleri yoluyla ekonomik faillikleri ele alınacaktır. Daha sonra ise, yaşlıların genel tüketim örüntüleri, yaşlılara özel mal ve hizmetleri tüketmeleri ve boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ile etkili oldukları ekonomik faillik alanları irdelenmeye çalışılacaktır.

4.4.3.1. Yaşlı Üreticiler

Üretim süreçlerinin dışında bırakılan yaşlı nüfus, teorik olarak işgücü içerisinde yer alan daha genç kuşaklara iktisaden bağımlı kalmaktadır. Öte yandan pek çok yaşlı, ileri yaşlarına karşın ekonomik alandaki failliklerini çeşitli biçimlerde

⁶¹ Kalish, Richard A., 1976, “Death and Dying in Social Context” (içinde) Binstock, Robert & Shanas, Ethel (der.) *Handbook of Aging and Social Sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold, s. 483-507

⁶² Kastenbaum, Robert J., 1969, “Death and Bereavement in Later Life” (içinde) A.H. Kutscher (der.) *Death and Bereavement*, Springfield, III: Charles C. Thomaps, s.28-54

sürdürmektedirler. Kentsel ya da kırsal işgücü içerisinde fiilen yer almaları kadar hane içi üretimdeki etkinlikleri de pek çok yaşlının aslında ekonomik alanda fail olduklarının birer göstergesidir. Buna göre bu bölümde genel olarak yaşlıların işgücü içerisindeki konumları, özelde ise kırsal üretimin devamlılığını sağlayan yaşlı işgücü irdelenecektir. Daha sonra da iktisaden çoğu zaman göz ardı edilen ancak araştırma sonuçlarının özellikle yaşlı kadınların, içerisinde etkin olarak yer almak suretiyle ekonomide katma bir değer yarattığını gösterdiği hane içi üretim ele alınacaktır.

4.4.3.1.1. Yaşlı İşgücü

Günümüz toplumunda üretim ve çalışma odaklı yaşam seyrine yapılan aşırı vurgu nedeniyle kişilerin üretim süreçleri içerisinde en etkin biçimde yer aldıkları yetişkinlik dönemi, yaş temelli toplumsal hiyerarşide en üst konumda görülmektedir. Çocukluk ve yaşlılık gibi yaşamın diğer dönemlerinde üretimde yer almayan nüfus gruplarının ise işgücü içerisinde yer alan bu gruba iktisaden bağımlı olduğu kabul edilmektedir.

Yaşlıların çocuklarla birlikte ekonomik anlamda etkin olmayan gruba yerleştirilmesi ve yaşlıların üretkenliğine yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar geliştirilmesi, yaşlı nüfusun sahip olduğu potansiyeli göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Yine de yaşlı çalışanların kapasite ve bilgilerini gösterir pek çok bilimsel kanıt olmasına karşın bireyler, belirli bir yaşa ulaştıklarında işgücü dışına itilmeye devam edilmektedir (Walker, 1981). Giddens'a (2007: 141) göre, yaşlıların üretmelerinin ve yeteneklerini kullanmalarının önünde bulunan en önemli engellerden biri yaş ayrımcılığıdır. Benzer biçimde Kohli ve meslektaşları da (1983: 28) yaşlıların çalışma yaşamı içerisinde yer alıyor olmalarının önemli bir takım sorunlar getirdiği düşüncesinin, yaşlılığa yönelik toplumsal önyargıların bir sonucu olduğunu belirtmektedirler.

Yaşlıların çalışamayacağına ilişkin geliştirilen söylem yaşlıların işgücü dışındaki konumlarını yeniden üretmektedir. Bunun sonucunda sağlıklı olan ve çalışmak isteyen yaşlılar bile artık çalışamayacaklarına inanmaktadırlar. “(...) [G]ündelik hayat gerçekliği, bireyin ötekilerle girdiği etkileşim sayesinde durmaksızın teyit edilir” (Berger & Luckmann, 2008: 216). Toplumsal söylem ile şekillenen bu inanç aslında

Robert Merton'ın ifadesiyle bir tür kendini doğrulayan kehanete dönüşmüştür. Bu inancı hiç kuşkusuz kültürel değerler sistemimiz de beslemektedir.

Aslında, “yaşlandıkları zaman çalışanlara ‘doğal atık’ muamelesi yapmak, çok açık ve kesin biçimde zinde, aktif ve potansiyel olarak üretken bireylerin son onlu yıllarında ataletle zorlanmaları” anlamına gelmektedir (Laslett, 1989: 179). Öte yandan sağlık durumu, çalışmasına henüz engel teşkil etmeyen ve çalışma konusunda istekli olan yaşlıların zorunlu olarak işgücü dışında bırakılmaları, ekonomiye bir “yük” getirmektedir. Dahası, doktorluk ve iş dünyasında yöneticilik gibi uzun eğitim ve deneyim dönemi gerektiren mesleklerdeki kişiler, en verimli dönemlerine daha ileri yaşlarda ulaşmaktadır (Bengtson & Haber, 1975). Bir başka deyişle, özellikle profesyonel meslek sahibi kişilerin bilgi ve deneyimleri, meslek yaşamlarının olgunluk çağında en üst düzeye çıkmaktadır. Deneyim ve bilgi birikiminin en üst düzeye ulaştığı noktada kişiyi emekli etmek ise bu birikimden yeterince yararlanamamayı ve bu birikimin yeni kuşak meslek sahiplerine aktarılamaması durumunu beraberinde getirmektedir. Nitekim işçi üretkenliği üzerine yapılan araştırmalar da bu argümanı destekler niteliktedir. Buna göre “yaşlı çalışanlar, işlerinde uzun yıllar kalmış olmalarının sonucu olarak daha fazla deneyime sahiptirler” (UN'den⁶³ aktaran: Redburn, 1998: 14).

Bununla beraber araştırmalar, zihinsel kapasitede yaşla birlikte herhangi bir düşüşün söz konusu olmadığını ve sağlıklı olan yaşlıların gerektiğinde yeni vasıflar kazanabildiklerini ortaya koymaktadır (Kart, 1990: 12). “Son zamanlarda beynin işlerliliğine ilişkin yapılan araştırmalar göstermektedir ki, -kişi diyet ve yaşam tarzına dikkat ettiği sürece- 20 ile 70 yaş arasında zihinsel kapasitede çok az bir düşüş olmaktadır.” (Selkoe'dan⁶⁴ aktaran: Giddens, 2007: 139). Konuya ilişkin yapılan araştırmalar yaşlıların, işlerinde istikrarlı ve işlerine bağlılık duyan çalışanlar olduklarını, örgütsel hafıza işlevi gördüklerini ve bu niteliklerini 70'li yaşlarını geçtikten sonra bile devam ettirebildiklerini ortaya koymaktadır (Atchley, 1993). Hatta

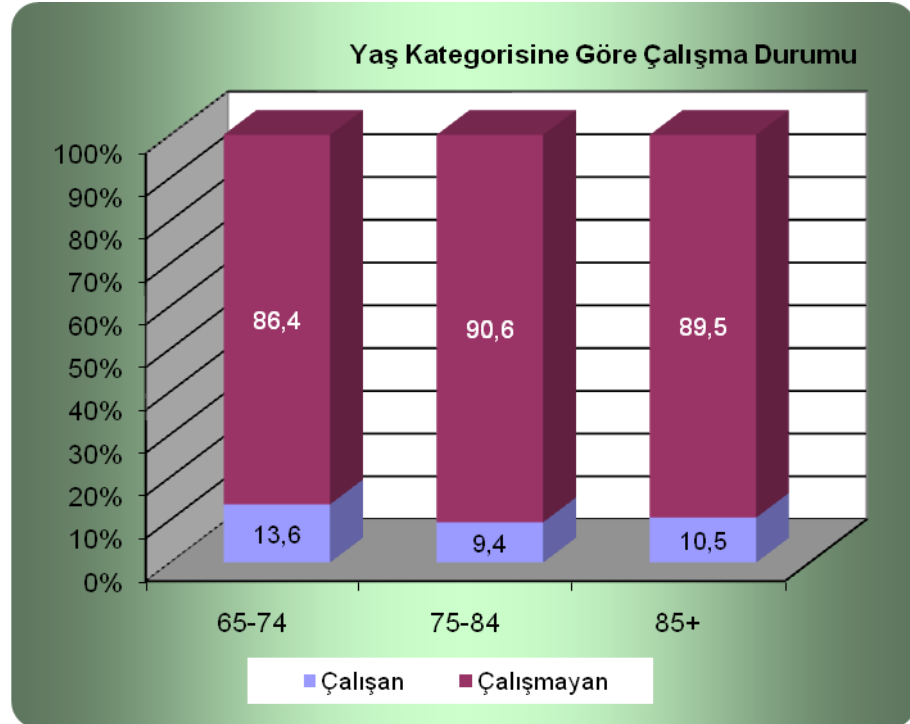
⁶³ United Nations, 1985, *The World Aging Situation: Strategies and Policies*, United Nations Publications, 85. IV.5. New York: United Nations

⁶⁴ Selkoe, Dennis, 2006, “The Aging Mind: Dechipering Alzheimer's Disease and its Antecedents”, *Daedalus*, Winter 2006

yaşlıların, deneyim ve işe bağlılıkları nedeniyle gençlere göre daha etkin bir biçimde çalışmaya devam ettikleri belirtilmektedir (Kart, 1990: 12). Yine yapılan araştırmalar ileri yaştaki kişilerin yaşamlarının sadece son iki ila dört yılında ciddi yetersizlikler ile karşı karşıya kaldıklarını, bu yüzden de kişileri 60'lı yaşlarında emekliye ayırmanın hiçbir biyolojik temeli olmadığını göstermektedir (OECD, 1998).

Araştırmamızın bulguları da, yaşlılık dönemi içerisinde yaş faktörünün çalışma önünde bir engel teşkil etmediğini ortaya koymaktadır. Grafik 59'a göre bütün yaş kategorileri içerisinde düşük olan çalışan yüzdesinin, yaşın artmasıyla birlikte düzenli bir eğilim izlemediği açıktır. Bir başka deyişle genel kanının aksine yaşlılar arasında yaş arttıkça çalışma oranları düşme eğilimi göstermemekte, çalışma durumu daha ziyade bu çalışmada tartışılan sağlık durumu ve yaşanılan yer gibi diğer muhtemel nedenlerle şekillenmektedir.

Grafik 59: Yaş Kategorisine Göre Çalışma Durumu

Buna ek olarak nedenlerinin 4.4.8. *Cinsiyete Göre Ayrım* başlığı altında tartışıldığı üzere yaşam seyrinin önceki dönemlerinde çalışmamış olma, yaşlı kadınlar arasında yaygın bir özelliktir. Dolayısıyla bu kadınların ileri yaşlarında çalışmıyor olmaları, yaş

değil; cinsiyet temelinde açıklanabilir bir durumdur. Nitekim erkeklerin %19,1'i yaşlılıklarında çalışmaya devam ederken; yaşlı kadınların yalnızca %6,7'si işgücü içerisinde yer almaktadırlar.

Yaşlıların yaş değişkeninden bağımsız olarak çalışma yaşamı içerisinde üretken kalabileceklerine dair bütün bu gerçeklere karşın, yaşlılar özellikle kentsel üretim süreçlerinin dışında kalmaktadırlar. Zira “teknolojik değişimin hız kazanması yaşlı kuşakların yetenek ve bilgilerini gereksiz kılmaktadır, sonuç olarak, yaşlılar değersizleşmekte ve modern endüstriyel üretime uygun olarak görülmemektedir” (Bond & Corner, 2004: 58). Yaşlıların kenttekine kıyasla kırsal işgücü içerisinde daha faal olmaları hemen tüm dünyada yaşlı işgücünün göze çarpan bir özelliğidir. Benzer biçimde yaşlılar arasında işgücüne katılım oranları, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Nitekim dünyada yaşlı işgücünün en düşük olduğu yer Avrupa iken, en yüksek olduğu yer Afrika'dır (UN, 2007: 39-40). Yaşlıların işgücüne katılım oranlarındaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki böyle bir farkı yaratan faktörlerden biri de, bu ülkelerde tarıma ya da sanayiye dayalı olma gibi hâkim olan ekonomilerin doğasıdır (Morgan & Kunkel, 1998: 264).

Tarımsal üretim biçimleri değerlendirildiğinde görülmektedir ki; tarımsal üretimin görece olarak yoğun olduğu Türkiye'de, 65 ve üzeri yaşlardaki kişilerin işgücüne katılım oranları kayda değer derecede yüksektir. Avrupa genelinde %4,9 olan bu oran, Türkiye için %11,7'dir (OECD, 2009a). Hatta 2000 yılında Türkiye'de 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusun işgücüne katılımı %20,7 gibi çok daha yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu kadar kısa bir süre içerisinde yaşlı nüfusun işgücüne katılımındaki bu keskin düşüşün nedeni, tarım sektörünün payının diğer sektörlerle kaymış olmasının yanı sıra Türkiye'deki 2001 ve 2009 yıllarındaki ekonomik krizlerle açıklanabilir.

Yaşlıların işgücü örüntülerine bu genel bakıştan sonra ekonomik alanda özellikle yaşlıların daha faal olduğu bir takım çalışma biçimlerine değinilecektir. Daha ziyade yaşlılıkla anılan bu çalışma biçimlerinde faaliyetlerini sürdüren yaşlıları, emekli olduktan sonra köşesine çekilmeyi reddederek ikinci işinde çalışan yaşlılar, sağlığı elverdiği sürece hiç bir zaman emekli olmayan çiftçiler ve hane içi üretime katkıda bulunan yaşlı kadınlar oluşturmaktadır.

4.4.3.1.1.1. Emeklilik Sonrası İkinci İşlerinde Çalışan Yaşlılar

Yaşlılar uzun yaşam seyirleri nedeniyle genellikle genç ve orta yaşlardaki kişilerden daha farklı bir çalışma yaşamı tecrübe etmiş olmaktadır. Henüz emekli olmamış genç ve orta yaşlı yetişkinler için emeklilik sonrasında çalışma yaşamı diye bir dönem söz konusu değilken; emeklilikten sonra çeşitli nedenlerden ötürü çalışmak zorunda kalan ya da gönüllü olarak çalışmak isteyen yaşlılar için yaşam seyri üzerinde böyle bir dönemden söz edilebilir. Bu nedenle emeklilik sonrası çalışma dönemi yaşlılara özgü bir yaşam tecrübesi olarak bu çalışma açısından önem teşkil etmektedir.

Yaşlılar ekonomik nedenlerden ötürü olduğu kadar, sosyal nedenlerden ötürü de iş yaşamına geri dönmektedirler. Bir yerde amaçlı bir biçimde bulunmak, yaptığı etkinliklerin diğer kişilerce görülmesi ve sosyal bir yaşama dönmek için iş, bazen bir araçtır (Gergen & Gergen, 2003: 207). Emekli olmuş bazı kişiler, ekonomik gereklilik ya da kişisel tercihler nedeniyle yeniden çalışma yaşamına dönerek işgücü içerisinde kalmaktadır (Hatch, 1998: 136). Nitekim araştırmamızda 72 yaşlının, ilk işinden emekli olduktan sonra yeniden çalışma yaşamına geri döndüğü bulgusuna varılmıştır. Bu yaşlıların yarısından fazlası “maddi yetersizlikler” nedeniyle yeniden çalışma yaşamına döndüklerini ifade etmişlerdir. Geri kalanı ise emeklilikten hemen ya da bir süre sonra maddi nedenlerden bağımsız bir biçimde, çalışma yaşamına gönüllü olarak geri döndüklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan yaşlılardan biri “*yeniden çalışma yaşamına girme nedeniniz neydi?*” biçiminde sorulan soruya karşılık, iş yaşamında daha uzun yıllar kendisinden yararlanılabileceği bir dönemde emekli olduğunu belirtmiştir:

“Çok genç yaşta emeklilik hakkını kazanıyorsunuz. Ben aşağı yukarı, zannediyorum, yanlış aklımda kalmadıysa 42 yaşında emekli oldum. Benden istifade edilebilir. Para kazanabilirim. Aktifim. E dolayısıyla, ıı bahriyede 20 sene fiilen çalışan bir insan emekli olduğu zaman, köşeye geç... olmuyor.” (Erkek, 71, Emekli Deniz Subayı, Huzurevi)

Bu görüşme özelinde örneklendirildiği üzere, görece genç yaşlarında emeklilik hakkı kazanmış olanlar arasından özellikle profesyonel meslek sahipleri emekli oldukları yaşın genellikle erken olduğunu düşünmekte ve bu nedenle meslek hayatında

kazanmış oldukları deneyimleri kullanmak üzere meslekleriyle ilgili bir başka işe geri dönmektedirler.

Araştırmada yaşlıları gönüllü olarak iş yaşamına geri döndüren nedenlerin arasında, “boş durmak istememe”, yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere “işinden geri çağırılma ve mesleğine dönme arzusu”, “serbest meslek sahibi olduğu için işini devam ettiren oğluna ya da torununa destek olma” yer almaktadır.

Emeklilik sonrasında çalışma yaşamına hemen, ya da belli bir zaman aralığından sonra geri dönen yaşlıların yanı sıra hiç bir zaman emekli olmayan yaşlılar da ekonomik failliklerini sürdüren yaşlılar arasında yer almaktadır. İleri yaşlarına karşın süregiden üretkenlikleri nedeniyle çiftçiler, bu çalışmada ekonomik birer fail olarak ele alınmaktadır.

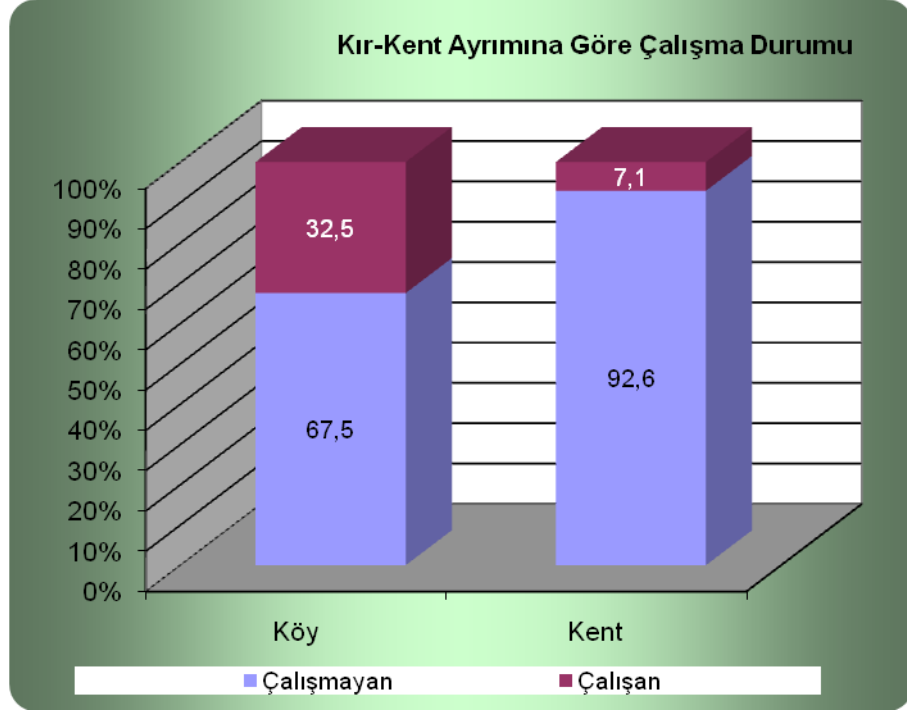
4.4.3.1.1.2. Hiç Emekli Olmayan Yaşlılar: Yaşlı Çiftçiler

Ekonomik üretkenliği sınırlanmış kentteki yaşlının aksine köydeki yaşlı, üretimdeki etkin rolünü hala sürdürmektedir. Sağlık durumları elverdiği sürece ileri yaşlarına karşın pek çok yaşlının tarımsal etkinliklerini devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim “hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşlı çalışanlar tarım sektöründe yoğunlaşmışlardır” (Kinsella & Taeuber'den⁶⁵ *aktaran*: Morgan & Kunkel, 1998: 269).

Grafik 60, köyde yaşayan yaklaşık olarak her 3 yaşlıdan 1'inin hala çalışmakta olduğunu; öte yandan kentteki her 100 yaşlıdan yalnızca 7'sinin çalışmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶⁵ Kinsella, Kevin & Cynthia M. Taeuber, 1993, *An Aging World II*, Washington, DC: U.S. Bureau of Census.

Grafik 60: Kır-Kent Ayrımına Göre Çalışma Durumu

Yapmış olduğumuz alan araştırması, sanayi toplumunun bir yarattısı olan emekliliğin tarıma dayalı üretim biçiminde söz konusu olmadığını; aksine tarıma dayalı üretim biçiminin hâkim olduğu köylerde kadın-erkek bütün yaşlıların bu sürece katıldıkları ve bu nedenle ekonomik yaşam içerisinde etkin birer fail olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Eğlenhoca Köyü'nde görüşme yapılan 84 yaşındaki yaşlı bir kadının üretimde hala aktif olarak çalıştığı ve kendine ait arazinin tamamını işleyerek buradan geçimlik düzeyde ürün elde ettiği görülmüştür. Köylerde yapılan görüşmelerde buna benzer pek çok örnekle karşılaşılmış, tarımsal üretimde faal olma kriterinin ise yaş değil; sağlıklı olma koşulu olduğu gözlemlenmiştir:

- “Bağın otunu yolacan, filizini yapcesün, kükürtünü ekcesin.
Yapmasan emme o tomat patesler başlala şindi.

- Peki bağın, tarlan oğlundan ayrı mı, kendin ayrı mı yapıyorsun bir arada mı?

- *Ayrı aaaa. Benim bi gündelikceğiz çoğcum. Bi yemiğe bi insan ağşam üstüye kaden ikindiye kaden beller. Yete. Bak yerlemiz ora öte yani yakın olmasa yapamam...Tomatesleri sulucasın, bahçelerini sulucasın.*

- *Bugün gittin mi?*

- *Tabi işte yeni geldim dedin sana. Na ıslanmış bacaklarım da şu eski şeyleri geyerim giderkene, bunları kapatırım ağşam bi şey olmasın diye, kedi gelir köpek gelir.” (Kadın, 84, Çiftçi, Eğlenhoca)*

Kısacası üretim sürecinde hala aktif rol oynayan köydeki yaşlı, üretim araçlarına ve bu araçların kullanımına ilişkin bilgi ve deneyime sahip olmasının yanı sıra, sağlığı elverdiği ölçüde bedensel olarak da üretim sürecine bilfiil katılan kişidir.

4.4.3.1.2. Hane İçi Üretim

Toffler (2008), birinci dalga ekonomilerinde hâkim üretim biçimi olan hane içi üretimi birinci sektör; ikinci dalga döneminde bu üretim biçimini geride bırakan kitlesel üretimi ise ikinci sektör olarak tanımlamaktadır. İktisaden önemli işlevler yerine getiren birinci sektörün göz ardı edildiği durumu “gizli ekonomi” olarak adlandıran Toffler, hane içi üretime işaret eden birinci sektör üretiminin ekonomi dışı sayılmaya devam edildiği sürece ekonomiyi doğru bir biçimde anlamanın imkânsız olduğunu savunmaktadır. “İkinci Dalga ekonomistleri üzerinde durmasalar da, her iki ekonomi parçası da verimlilik açısından birbirine sıkı sıkıya bağlıdır” (Toffler, 2008: 337-338). Bir ekonomi analisti olan Toffler’ın ekonomide hane içi üretimin kitlesel üretim kadar önemli olduğuna ilişkin bu argümanına dayanarak, bu çalışmada yaşlıların tecrübe ettikleri ekonomik bir faillik biçimi olarak hane içi üretime katkıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Yaşlanmayla birlikte kamusal alandan çekilen yaşlılar özel alanda, yani evde daha fazla vakit geçirmeye başlamaktadırlar. Özellikle kentte yaşayan yaşlı kadınların çoğu, zaten hiçbir zaman çalışmamış olmaları nedeniyle hane içi üretimde yaşamları boyunca etkin olmuşlardır. Yıllar boyu süren bu etkinlik, yaşlı kadınların hane içi üretime ilişkin deneyim biriktirmelerine yol açarak onların statülerini yükseltici bir rol oynamaktadır. Yaşlı kadınlar yıllar boyunca biriktirmiş oldukları bu deneyimleriyle torun bakmak,

gıda maddeleri hazırlamak, el işi ürünleri yapmak gibi pek çok işlevi yerine getirmektedirler. Çalışma zaman ve mekânının net olarak belirlenmiş olduğu bir çalışma yaşamı içerisinde yer alanların bu türden bir üretim biçimine katılımlarının daha az mümkün olması nedeniyle hane içi üretim, daha çok kadınlar ve yaşlılar ile özdeşleşmiştir. Dolayısıyla yaşlı kadınların hane içi üretimde büyük ölçüde etkin oldukları düşünülmektedir. “Kadınlar yaşlılıklarında daha büyük bir ekonomik değer üzerinden tanımlanmaktadırlar. Cinsiyet temelli bu farkın nedeni kadınların hane içi rollerini gerçekleştirmek yoluyla ‘üretici’ kalmalarıdır” (Matcha, 1997: 146).

Araştırmada yaşlı kadınların %42’sinin; yaşlı erkeklerin ise %17’sinin haneye düzenli gelir sağlayan bir çalışma biçimi dışında en az bir ekonomik etkinlikte bulundukları ya da bir başka deyişle “birinci sektör” içerisinde ekonomik birer fail oldukları görülmüştür. Yaşlı kadınların hane içi üretime katılma biçimleri arasında en sık olarak “torun bakma”, “örgü dantel gibi el işleri yapma”, “salça, reçel, tarhana, kurutmalık biber, kışlık domates gibi gıda maddeleri hazırlama” ve “tarımsal üretimde aileye yardımcı olma” yer almaktadır. Yaşlı erkekler ise “evde tadilat ve tamirat işlerini yapma” ve “tarımsal üretimde aileye yardımcı olma” yoluyla hane içi üretime katkıda bulunmaktadırlar.

Yaşlı kadınların, gerek küçük çapta aileye, gerekse piyasaya mal ya da hizmet sunması üretici bir etkinlik olarak değerlendirilebilmektedir. “Kadınların üretime katılmalarının belki de en yaygın biçimi evde hazırladıkları gıda maddeleridir” (Özbay: 1995: 136) Buna ek olarak, kızlar ve gelinlerin tam zamanlı bir işte çalışmak zorunda oldukları ve çocuklarının bakımı için ödeyecekleri ücretin kazandıklarının önemli bir bölümünü oluşturduğu durumlarda, devreye torunlara bakmak göreviyle büyük ebeveynler girmektedir. Öte yandan yaşlının bu türden etkinliklerde bulunması, özellikle kendi ailesine yönelik olarak gerçekleştirildiğinde, bir ‘iş’ olarak görülmemektedir (Laslett, 1989: 179-180). Ancak özellikle anneanne ve babaannelere düşen bu görevin yerine getirilmesinin işçi sınıfı ve alt-orta sınıflarda ekonomik karşılığı, hanenin toplam geliriyle karşılaştırıldığında oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle torunlara bakmak, sosyal ilişkiler açısından kuşaklararası desteğin somut bir örneğini teşkil etmesinin yanı sıra ekonomik anlamda da pahalı bir hizmetin yerine

getirilmesidir. Geleneksel çocuk büyütme yöntemlerinin sorgulanarak yaşlıların çocuk bakımı hizmetinden el etek çektirilmesi Batı’da yaşlıların mikro faillik alanlarını zedeleyen bir süreç iken, toplumumuzda bu yöndeki eğilim henüz toplumun belirli kesimleriyle sınırlı kalmıştır. Kuşaklararası destek olgusunun genel anlamda hüküm sürdüğü geleneksel toplumda yaşlıların çocuk bakmaya ilişkin rolleri onları hem toplum hem de aile içerisinde güçlendiren önemli bir etmendir.

“Çocuk bakımı gençlerle egemenlik ilişkilerinin kurulabilmesi için bir önkoşul niteliğindedir. Dolayısıyla çocuk bakımı büyük aile biçiminde yaşamasalar bile kadınlar arasındaki egemenlik ilişkisinin sürdürülebilmesinde bir araç olmaktadır” (Özbay, 1995: 155).

Özetle yaşlıların, zamanlarını çoğunlukla özel alanda geçirmeleri ve hane içi üretime ilişkin bilgiyi yıllar içinde biriktirmiş olmaları nedeniyle özellikle de yaşlı kadınların önemli bir kısmının, ekonomik olarak etkin birer fail oldukları bulgusuna varılmıştır.

İşgücü içerisinde yer alma ve hane içi üretimde bir takım etkinliklerde bulunmaktan ziyade bazı yaşlılar da tüketim yoluyla ekonomik alanda fail kalmaktadırlar. Çeşitli biçimlerde üretimde yer almaya devam eden pek çok yaşlıya ek olarak tüketim toplumunun değerlerinin yaş ayrımı yapmaksızın tüm bireyleri etkisi altına aldığı günümüz toplumunda, yaşlılar arasından özellikle sosyo-ekonomik statüsü yüksek olan yaşlı tüketiciler de, bu bağlamda çalışmada irdelenmeye değer görülmüştür.

4.4.3.2. Yaşlı Tüketiciler

Bireyin tüketim ile ilişkisinin biçim ve düzeyinin, sahip olunan gelir ve kültürel sermaye ile yakından bağlantılı olmasına karşın, tüketimin bireyler üzerine her an ve her yerde durmaksızın empoze edildiği günümüz toplumunda toplumu oluşturan neredeyse bütün bireyler “tüketici” ve bu haliyle ekonomik alanda güçlü birer faildirler. Özellikle tüketim örüntüleri açısından irdelendiğinde günümüz toplumu, postmodern nitelikler sergilemektedir. Postmodernitenin sunmuş olduğu koşullar altında, bireylerin sosyal kimlikleri üretimden ziyade tüketim örüntüleri içerisinde şekillenmektedir (Hockey & James, 2004: 163). Postmodernite aslında bireyin sosyal, politik ve kamusal yaşama katılımını pazardaki tüketici konumuna indirgemektedir (Polivka & Longino Jr, 2004).

Tüketim kültürü kaç yaşında olursak olalım kişisel gelişim ve benliğin ifadesine yönelik çeşitli fırsatlara sahip olduğumuzu ortaya koymaktadır (Featherstone, 1996: 147).

Geleceğe yönelik olarak yapılan tahminler arasında üzerinde belki de en fazla mutabık olunan nokta tüketicilerin yaşlanacakları gerçeğidir (Cox, 2002: 188). Hiç şüphesiz tüm yaşlıların tüketim kapasiteleri ve dolayısıyla ekonomi içerisinde sahip oldukları dönüştürme kapasiteleri birbiriyle aynı değildir. Bu bakımdan yaşlılar arasındaki tüketim kapasite ve örüntülerindeki farklılıkların hangi uğraklarda yoğunlaştığı çalışmamız açısından önem kazanmaktadır. Yaşın ilerlemesiyle birlikte yaşam standartları açısından bireyler arasındaki eşitsizlikler daha da katılaşmakta ve değiştirilmesi zor bir hal almaktadır.

Çalışmada temel harcama kalemleri dışına çıkabilenlerin sadece sosyo-ekonomik statüsü yüksek yaşlılar olduğu gözlemlenmiştir. Geriye kalan pek çok yaşlının ise hayatta kalmak için gerekli bir takım temel ihtiyaçların karşılanması dışında, herhangi bir tüketim faaliyeti içerisinde olamadıkları görülmüştür. Yaşlılar arasındaki tüketim örüntülerine ilişkin bu fark bile, yaşlıların ne denli heterojen bir grup olduğunun altını çizen önemli göstergelerden biridir. Bu bölümde yaşlıların genel harcama kalemleri ele alınmış, ardından yaşlıların “yaşlanma deneyimi” özelindeki tüketim biçimleri incelenmiş ve son olarak da yaşlıların boş zaman değerlendirme biçimlerine değinilmiştir.

4.4.3.2.1. Yaşlıların Genel Tüketim Örüntüleri

Yaşlıların tüketimlerine ilişkin olarak yapılmış bir takım araştırmalar yaşlıların gelirlerinin büyük kısmını gıda, sağlık, faturalar ve ev ile ilgili harcamalar gibi temel ihtiyaçlara harcadıklarını; öte yandan boş zaman ve rekreasyonel etkinliklerle ilgili giderlerin gelir düzeylerine bağlı olduğunu göstermektedir (Goldstein'dan⁶⁶ aktaran: Morgan & Kunkel, 1998: 332). Araştırma bulgularımız da 1960 yılında Batı'da ortaya konan bu iddia ile benzerlik taşımaktadır. Yaşlıların %65,6 gibi büyük bir kısmı, gelirlerinin önemi bir bölümünü gıdaya harcadıklarını belirtmişlerdir. Bunu %11,6 ile fatura (elektrik, su, telefon vb.), kira ve yakıt gibi sabit giderler izlemektedir. Pek çok

⁶⁶ Goldstein, Sidney, 1960, *Consumption Patterns of the Aged*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press

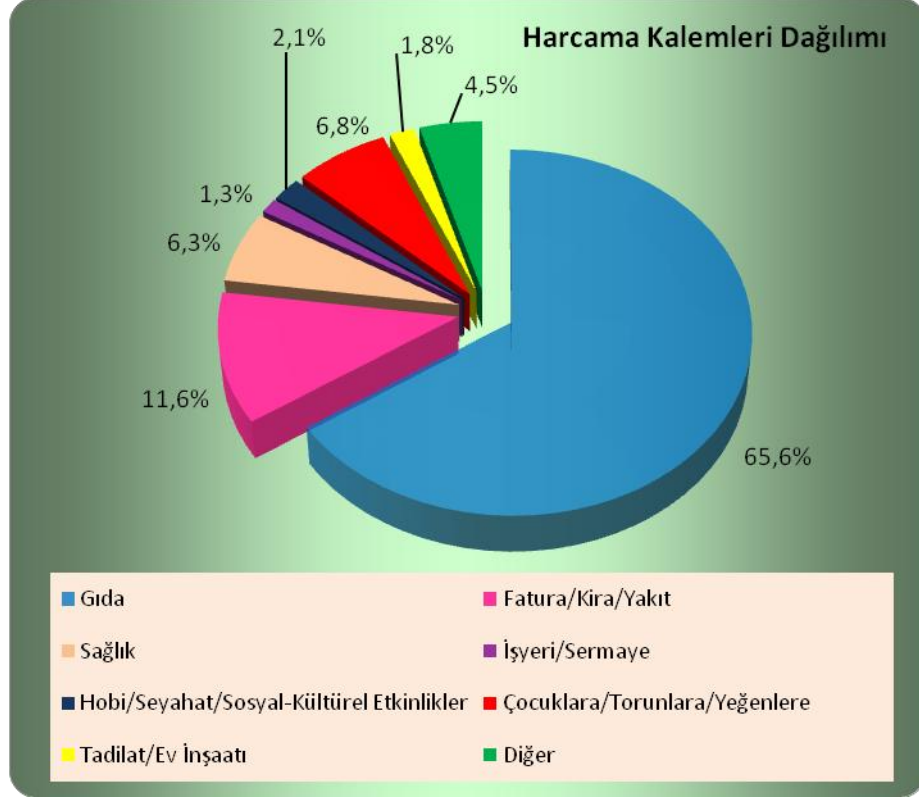
görüşmede olduğu gibi aşağıdaki görüşmede de yaşlının gelirini, nicel araştırma bulgularıyla paralellik taşıyan bir biçimde harcadığı görülmektedir:

- “Gelirinizin en büyük bölümünü nelere harcıyorsunuz?”

- *Gıda kızım, gıdaya harcıyorum. Elektrik, su, telefon zaten malum onlar ayda normal maktu bi gelir şeyi var işte ondan sonra, torunlarıma harcıyorum. Sağolsunlar, eksik olmasınlar. Başka şeyim yok. En büyük giderim onlar kızım. Gıda yavrum. Gıdayı kesersek zaten yaşayamayız. Gıda başta.”* (Erkek, 66, Emekli Devlet Memuru, Çaldıran Mah.)

Gıda, kira ve yakıtı içine alan yaşamı idame ettirmeye yönelik yapılan harcamalar, kimi yaşlıların gelirlerinin tamamına yakın bir kısmını oluştururken; kimi yaşlıların toplam gelirlerinin daha küçük bir oranını oluşturmakta ve böylece geriye diğer gider kalemlerine yönelik olarak da harcanabilir bir miktar bırakmaktadır. Bu bakımdan gelir düzeyi, gelirin neye harcandığını belirleyen en önemli etken olmaktadır. Temel gereksinimlerini karşıladıktan sonra elinde harcanabilir bir gelir kalan yaşlıların, bu gelirlerini diğer harcama kalemlerine dağıttıkları söylenebilir.

Grafik 61: Gelirin En Büyük Bölümünün Ayrıldığı Harcama Kalemleri Dağılımı

Yaşlıların gelirlerinin bir kısmıyla çocuklar, torunlar ve yeğenler gibi ailelerindeki daha genç kuşaklara aynî ya da nakdî yardımda bulundukları görülmüştür. Zaten oldukça sınırlı gelire sahip olan, bir başka deyişle “yoksul” denebilecek düzeyde düşük gelirli pek çok yaşlının bir de ekonomik olarak dar boğazda kalmış çocuklarına yardım ettikten sonra oldukça az bir gelirle yaşamlarını idame ettirmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bir görüşmeden yapılan alıntı, çocuklarına maddi yardım yaptıktan sonra elinde kalan harcanabilir parayla yaşamaya çalışan yaşlıların durumunu ortaya koyması bakımından oldukça çarpıcıdır:

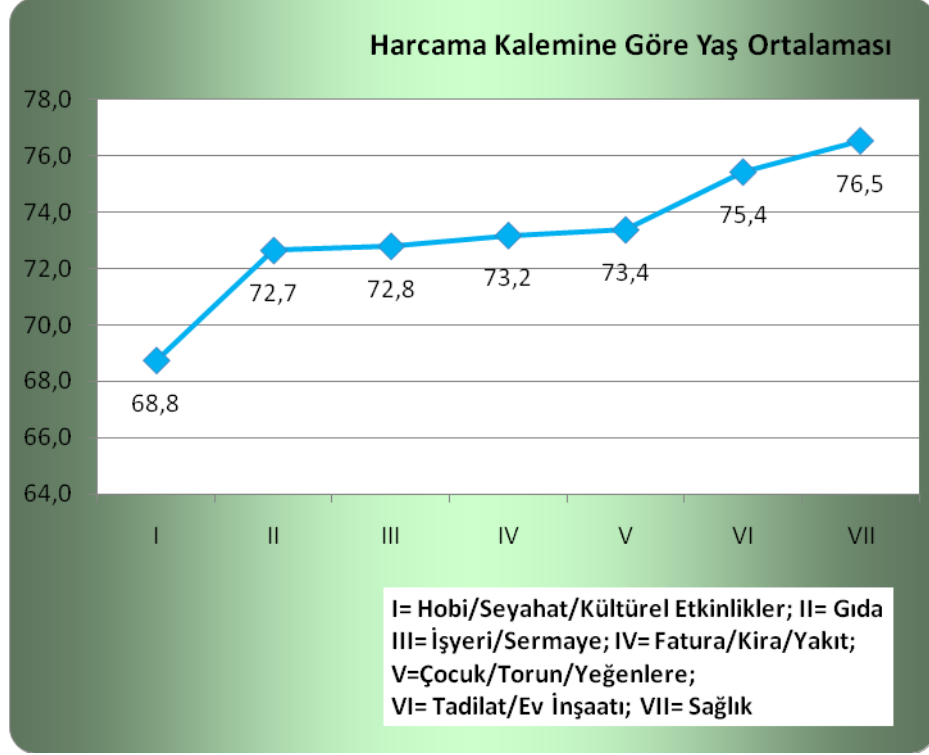
“Oğlanın biri dara düştü, ona kredi aldım. İki yüz yirmi, iki yüz otuz lira bi para geçiyo elime.” (Erkek, 83, Şoför-Çiftçi, Yakapınar Köyü)

Ardı ardına ekonomik krizlerin yaşandığı ülkemizde ailelerin işsizlik nedeniyle ekonomik sorunlarla mücadele ettikleri açıkça görülen bir gerçektir. Beraberinde pek

çok sosyal soruna da kaynaklık eden işsizlik sorunu, bu nedenle yalnız ekonomik değil aynı zamanda sosyal bir sorun olarak görülmelidir. Nitekim yaptığımız görüşmelerde yaşlıların önemli olarak gördükleri toplumsal sorunlar içerisinde “ekonomik kriz” ve “işsizlik” sorunları başı çekmektedir. Özellikle çocuklarından biri işsiz kalmış olan yaşlıların bu konudan oldukça şikâyetçi oldukları gözlemlenmiştir. Çocuklarının ve çocuklarının kurmuş olduğu ailenin yoksullukla mücadelesine seyirci kalamamaları nedeniyle bu yaşlılar, oldukça sınırlı olsa dâhi gelirlerini çocuklarıyla paylaşmayı tercih etmektedirler. Bu durum, toplumumuzda sorunların çözümünün bireysel düzeyde kalmayarak aile düzeyine taşındığını, yaşlıların da elden geldiği ölçüde bu sorunlara çözümler aradıklarını ve böylece toplumsal yaşamda ailenin başat rolünün geleneksel bir biçimde sürdüğünü gösterir niteliktedir. Batılı toplumlardan farklı olarak toplumumuzda “ebeveyn” rolü, yaşamın sonuna değin sürdürülmektedir. Hatta yaşamlarının sağlık sorunlarının yoğunlaştığı bir dönemde yer alan yaşlıların gelirleri içerisinde çocuk ve torunlarına harcadıkları payın sağlık harcamalarına ayırdıkları paydan daha fazla olması da bu bakımdan dikkat çekici bir başka bulgudur. Bu durum yaşlıların, evlâtlarının refahını kendi sağlıklarının önüne koydukları altruistik bir kültüre işaret etmektedir.

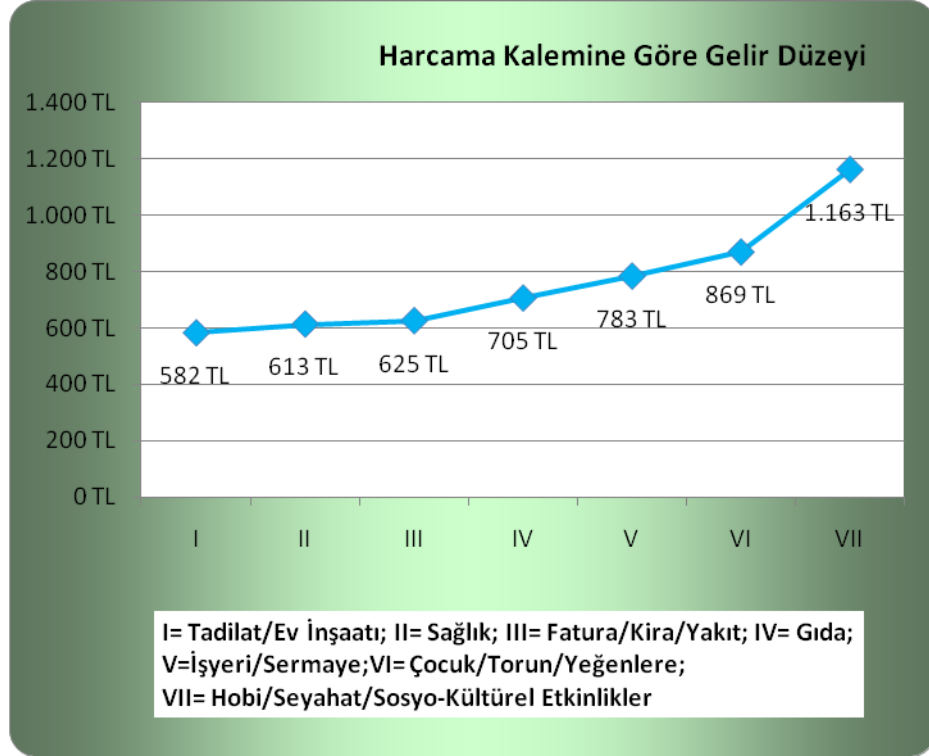
Öte yandan gelirini en çok sağlığa harcayan yaşlıların tüm yaşlılar içerisinde dördüncü en büyük grubu oluşturması hiç kuşkusuz tesadüf değildir. İleri yaşla birlikte bireyin sağlık durumu, genç yaşlara göre daha kritik bir hal almaktadır. Bu anlamda Grafik 62, yaşın harcama kalemleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Grafik 62: Gelirin En Büyük Bölümünün Ayrıldığı Harcama Kalemine Göre Yaş Ortalaması

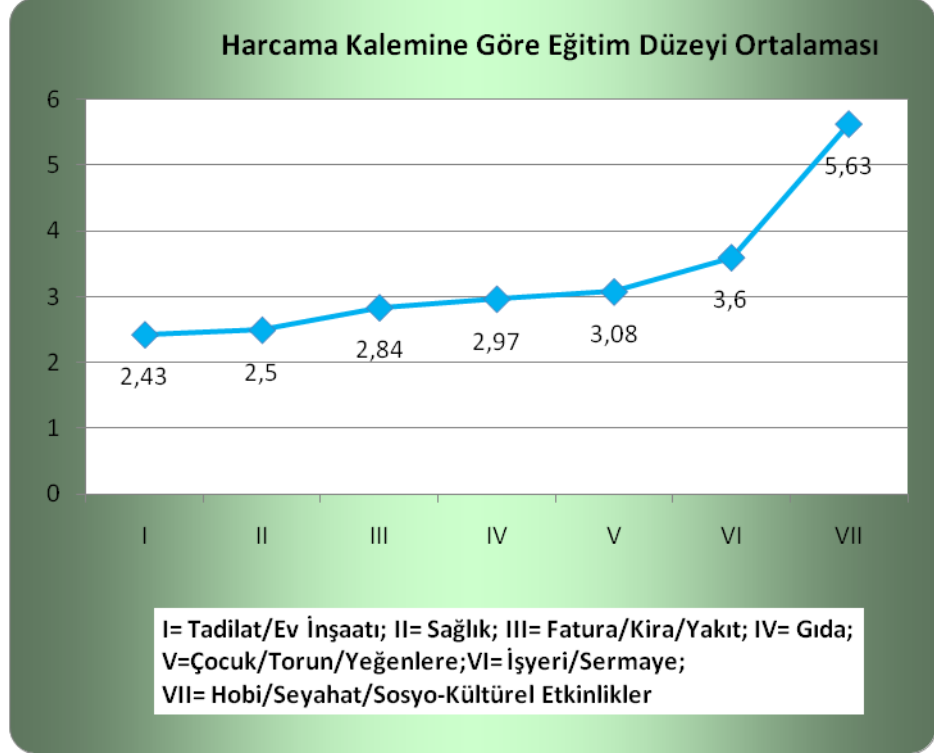
Sağlığa harcama yapanların yaş ortalamasının 76,5 ile en yüksek olması, yaşlıların ilerleyen yaşlarında sağlık durumlarının kötüleşmesi nedeniyle gelirlerini en çok sağlığa harcamaları yönünde bir eğilimlerinin olduğuna işaret etmektedir. Yine gelirini en çok hobilerini gerçekleştirmek, seyahatlere çıkmak ve sosyal etkinliklerde bulunmak üzere harcayanların, daha sağlıklı olan ve gelirlerini entelektüel etkinliklere harcayan “üçüncü yaş” yaşlıları olduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu grup içerisinde yer alan kişilerin sahip oldukları görece yüksek gelir, onların gelirlerinin bir kısmını bu alanda harcayabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle daha yüksek gelire sahip yaşlıların bu türden entelektüel faaliyetler içerisinde tüketimde bulunmaları diğer gruplara göre daha olanaklıdır. Nitekim Grafik 63 gelirini en çok hobi, seyahat ya da sosyal-kültürel etkinliklere harcayanların, bir başka deyişle bu etkinliklere yönelik hizmetleri “tüketenlerin” gelir ortalamasının diğer kategorilere göre oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu yaşlıların tamamının kent merkezinde yaşayan yaşlılar olduğu da bir diğer bulgudur.

Grafik 63: Gelirin En Büyük Bölümünün Ayrıldığı Harcama Kalemine Göre Gelir Ortalaması

Yaşlının yalnızca geliri değil sahip olduğu kültürel sermaye de tüketim örüntülerini şekillendirmektedir. Bu çerçevede eğitim durumu, yaşlının gelirini entelektüel etkinliklere yönelik olarak harcama tercihi üzerinde etkili olmaktadır.

Grafik 64: Gelirin En Büyük Bölümünün Ayrıldığı Harcama Kalemine Göre Eğitim Düzeyi Ortalaması

Eğitim düzeylerinin 1 ile 6 arasında puanlandırılarak, harcama kalemlerine göre eğitim düzeyi ortalamalarının sunulduğu ve Grafik 64’te gelirini en çok hobi, seyahat ve sosyo-kültürel etkinliklere harcayan yaşlıların, eğitim düzeyi en yüksek yaşlılar olduğu görülmektedir. Aşağıda yüksek eğitim düzeyindeki bir yaşlının gelirini en çok kültürel ve sanatsal etkinlikler ve ürünlere harcadığına ilişkin ifadesi yer almaktadır:

“Valla gelirimizi biz, emekli olduktan sonra, daha çok gezmeye harcıyoruz. Ama gezmede kültür çok önemli bizim için. Ve kitaba çok harcıyoru (...) Tabi müzikle çok ilgiliyiz. Öyle bi zenginliğimiz de var müzikle ilgili. Klasik Batı Müziği, çok sesli müzik daha çok hani sevdiğimiz müzik türü. Onla da ilgili bilgi arşivimiz var yani alıyoruz yani ona da para harcıyoruz.” (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova)

Yaşlıların ancak çok küçük bir kısmı bu örnekte olduğu gibi gelirinin en büyük bölümünü seyahate ve kültürel etkinliklere harcamaktadır. Bu son derece özelleşmiş

harcama biçiminin, yüksek sosyo-ekonomik statü ile yakından ilişkili olduğu da yine bu örnek üzerinden anlaşılmaktadır.

4.4.3.2.2. Anti-Aging Ürünlerin Tüketimi

“Beden”in bir gösterge olarak keşfi, bedene yönelik tüketimi her yaşta teşvik etmektedir; bir başka deyişle bedene yönelik tüketim yaştan bağımsızdır. Yaşlılık deneyimi özelindeki tüketimde asıl belirleyici etmen ise bireyin sosyo-ekonomik statüsü ve genellikle de bununla ilişkili bir şekilde gelişen kişisel beden algısıdır. Anti-aging ürün satın alma oldukça özelleşmiş bir harcama biçimi olduğundan bu türden harcamalar daha düşük sosyo-ekonomik statüye sahip kişiler için maddi olarak erişilmezdirler. Hatta bu kişiler böyle ürünlerin varlığından haberdar dâhi değildirler; zira bu kişiler pazarın hedef kitlesinin zaten dışında kalmışlardır. Nitekim araştırmamızda da en düşük gelire sahip %16’lık kesim içerisinde anti-aging ürün satın alan hiç kimseye rastlanmamıştır. Morgan ve Kunkel (1998: 368), pazarın yaşlılığı gizlemeye yönelik olarak sunmuş olduğu bu seçeneklere farklı sosyo-ekonomik statüye sahip grupların erişimlerinin eşit düzeyde olmamasının, sosyal eşitsizlikleri daha da güçlendirdiğini ifade etmektedirler. Zira şayet bu ürünler yaşlılığı gizleme konusunda gerçekten işe yarıyorlarsa, bu durum adı geçen ürünlere erişebilenlerin daha genç gözükmeleri; erişemeyenlerin ise yaşlı bedenlerine hapsolmaları anlamına gelmektedir. Bu da bedene yaş temelinde atfedilen değer üzerinden yaratılmış olan hiyerarşinin yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Burada yaşlılar arasında cinsiyet temelli bir ayrım yapmak oldukça anlamlı görünmektedir. Nitekim araştırmamızda anti-aging ürün kullananların tamamını kadınlar oluşturmaktadır. Yaşlı kadınlar cinsiyetten ziyade yaş bakımından algılanırlarken, bunun tam tersine yaşlı erkekler, yaştan ziyade cinsiyet bakımından algılanmaktadırlar (Matcha, 1997: 182). Quadagno (1999), bu durumu erkeklerin elde ettikleri başarılar; kadınların ise dış görünüşleri üzerinden değerlendirildiği bir çifte standardın varlığı ile açıklamaktadır. Özellikle üst sosyo-ekonomik gruba mensup yaşlı erkekler, profesyonel hayatlarında elde etmiş oldukları başarıları ile ön plana çıkarken bu sosyo-ekonomik grubun yaşlanan kadınları, yaşlanmanın etkileri sonucu bedensel olarak çekiciliklerini yitirmektedir. Genellikle bu nedenden ötürü, üst sosyo-ekonomik

gruptaki yaşlı kadınların önemli bir kısmı yaşlanma etkilerini gizleyen bir takım stratejilere başvurmaktadırlar. Bu stratejiler, hemen her gün görsel ve yazılı basında yer alan genç ve güzel kadın vurgusunun yoğun olarak hissettirildiği reklamlar aracılığıyla bireylere empoze edilmektedir. Bunlar arasında en sık gözlemlenenler, beyazlaşan saçları kapatmaya yönelik olarak saç boyama ve ciltteki yaşlanma etkilerini geciktirmeye yönelik bir takım dermokozmetik ürünlerin kullanımıdır. Bunlara ek ve daha seyrek olarak, cerrahi müdahaleler de yaşlanmakta olan fakat sürekli yinelenen bu gençlik vurgusu nedeniyle yaşlanmaktan rahatsızlık duyan bireylerce tercih edilebilmektedir.

Yaşlıların ancak %20,7'sinin yaşlanmayı geciktirmeye yönelik faaliyette bulundukları sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlanmayı geciktirmeye yönelik bu faaliyetler arasında “spor yapmak” ve “sağlıklı beslenmek” gibi doğal önlemler başı çekerken; sadece 22 yaşlının anti-aging ürünler satın aldıkları bulgusuna varılmıştır.

Tüketim kültürü, bedeni olduğu gibi muhafaza etmek üzere yeni teknolojiler yoluyla bedenin dönüştürülmesi ve yenilenmesini de içeren bir takım girişimlere vurgu yapmaktadır (Featherstone & Hepworth, 2005b). Yaşlı bedenleri biçimlendirmeye ya da bir başka deyişle normalize etmeye yönelik olarak biyomedikal bir takım araçların kullanılması ise günümüze dair bir olgudur (Powell & Biggs, 2000). Postmodern bir yaşlanma biçimi olarak “anti-aging” pratikleri de kapsayan biyomedikalizasyon, aslında yalnız yaşlı nüfusu değil daha geniş bir alanı etkisi altına alan bir süreçtir. Yaşlanmanın biyomedikalizasyonu ise sadece yaşlanma sürecine odaklanarak; yaşlanmayı bir patoloji üzerinden tanımlamaktadır. Böylece “yaşlanmanın biyomedikalizasyonu, yaşlılık sürecini fiziksel bir çöküş biçiminde sosyal olarak inşa etmekte ve yaşlanmayı biyomedikal alanın kontrolüne sokmaktadır” (Powell, 2006: 9-10). Bu anlamda beden, yaşlanma sonucunda arzulanmayan bir nesneye dönüştüğü zaman biyomedikal olanaklar kullanılarak gençleştirilebilmekte ya da yaşlanmanın etkileri azaltılabilmektedir. Nitekim günümüzdeki tıbbi uygulamalar yaşlanmanın kaçınılmaz olmadığı fikrini yerleştirmektedir (Kaufman, vd., 2004).

İşte yaşlılığa ilişkin bu bakış açısı yaşlıyı ötekileştirirken; yaşlanma sürecini yavaşlatmayı vadeden bir takım biyotıbbi müdahaleler ise yaşlılığı bir patoloji olarak

gören ve böylece yaşlılığı metalaştıran bakış açısının yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. “Yaşlılığın metalaştırılması büyük çok-uluslu şirketlerin etkinlik alanlarını kârlı bir biçimde genişletmelerini sağlamaktadır” (Vincent, 2003). Örneğin ilaç sektörü için yaşlanan nüfuslar, yaşlılık döneminde kronik ve dejeneratif hastalıkların yüksek görülme sıklığı nedeniyle mükemmel bir pazar haline dönüşmüştür. Bu bakımdan araştırmada yaşlıların ilaç kullanma sıklıkları sorularak, bu veri üzerinden yaşlılığın biyomedikalizasyonu yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 7: Gün İçerisinde Kullanılan İlaç Sayısı Dağılımı

Kullanılan İlaç Sayısı	%
Hiç ilaç kullanmıyor	23,6
1 ilaç kullanıyor	18,0
2-4 ilaç kullanıyor	41,6
5 ve daha fazla ilaç kullanıyor	16,8
Toplam	100,0

Tablo 7’ye göre örneklemdaki yaşlıların %76,4’ü düzenli olarak en az 1; %58,4’ü ise 1’den fazla ilaç kullanmaktadır. Yaşlanma sürecini biyomedikalize eden postmodern çağ, yaşlılığın kaçınılabilecek bir durum olarak görülmesine yol açmaktadır. Bu bakış açısına göre yaşlılığın beraberinde getirdiği her türlü olağan fizyolojik sınırlılık, en basit ve en yaygın biçimiyle ilaçlar yoluyla tedavi edilebilmektedir. Yaşlanmanın küresel çapta biyomedikalize edilmesinde önemli bir payı olan yaşlıların ilaç kullanmalarına yönelik empozisyonun, yaşlı nüfus üzerinde oldukça yaygın bir biçimde etkili olduğu görülmektedir.

Özetle, toplumumuzda yaşlıların ancak bir kısmının yaşlanmayı geciktirici faaliyette bulundukları, bu türden faaliyetlerde bulunanların ise genellikle daha doğal yollardan “genç” kalmaya çalıştıkları görülmektedir. Pazarda satılan anti-aging ürün kullanımının ise en düşük gelirliilerden oluşan %16’lık kesim dışında ve sadece kadınlar arasında olmak üzere %5’lerde kaldığı görülmektedir. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde toplum genelinde anti-aging ürün kullanımının düşük olduğu açıkça ifade edilebilir. Buna karşın yaşlanmanın bir patoloji olarak algılanmasına hizmet eden yaşlılığın biyomedikalizasyonunun, ilaçlar yoluyla çok daha yaygınlaştığını söylemek mümkündür.

4.4.3.2.3. Yaşlıların Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları

Emeklilik dönemi, kentsel işgücü içerisinde yer almış ve artık emekli olmuş yaşlıların bir kısmı için yukarıda tartışıldığı üzere boşluğa işaret eden bir dönem iken bir kısmı içinse çalışırken yapamadıkları etkinlikleri gerçekleştirebilecekleri, zenginliklerle dolu bir dönemdir. Özellikle uzun yıllar boyunca yoğun olarak çalışmış kişiler boş zaman etkinliklerini, işin yerine ikame edilebilecek bir uğraş olarak görmektedirler. Emekli ya da değil, tüm yaşlıların boş zamanlarını değerlendirdikleri bir takım uğraşları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, yaşlıları oldukça faal kılan uğraşlar iken; bir kısmı ise yaşlıların daha ziyade “vakit geçirmek” için yaptıkları etkinliklerdir.

Boş zaman, modern öncesi çağlarda yalnızca üst sosyal sınıfların sahip olduğu bir ayrıcalık iken (Torkildsen, 1992), modern çağda tüm sosyal sınıflarca ortak olarak paylaşılan bir değere dönüşmüştür. Ancak bugün de sosyo-ekonomik statü, yaşlının boş zamanına ilişkin algısı ve boş zamanını değerlendirme biçimi üzerinde etkili bir belirleyicidir. Bir başka deyişle boş zaman etkinlikleri, farklı sınıflarda farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Sınıflar arasındaki bu ayrımı belirleyen ise kişilerin sahip oldukları kültürel sermayeleriyle yakından ilişkili olarak boş zamanlarını nasıl kullandıklarını da içeren her türden yaşam biçimleridir (Bourdieu, 1984).

Benzer biçimde Baudrillard (2004) boş zamanı, bir gösterge olarak ele almaktadır. Ona göre boş zaman iki temel nedenden ötürü gösterge olarak analiz edilmelidir. İlk olarak, bireyin boş zamana sahip olması ücret karşılığı çalışmak zorunda olmadığına açık bir göstergesidir. Bir diğer deyişle üretim dışı zaman, kendi içinde sembolik bir değer taşımaktadır. İkinci olarak da, boş zaman bireyin harcanabilir gelire sahip olmasını gerektiren etkinlikleri gerçekleştirebildiğini gösteren bir araçtır. Öte yandan, gelir getiren bir işte çalışmak zorunda olan ya da boş zaman etkinliklerine ayıracak yeterli kaynağı olmayan düşük gelir düzeyine sahip yaşlılar için boş zaman, anlamsız bir kavramdır (Hooyman & Kiyak, 1991: 404).

Tüketim toplumunda boş zaman pazarda satılabilen bir meta haline dönüşmüş ve bu meta yeterli kaynaklara sahip kişilerce her geçen gün daha fazla değerlendirilir hale gelmiştir. Benzer biçimde sosyo-ekonomik statüsü yüksek yaşlılar da boş zamanlarını

seyahat etme, çeşitli kültürel etkinlikler içerisinde yer alma ya da bunları izleme, arkadaş gruplarıyla dışarıda kahvaltı ya da yemeklere gitme ve dergi ve kitap okuma gibi etkinliklerle değerlendirmektedirler. Bu nedenle ekonomide giderek önem kazanan bir grup olarak yaşlı tüketicilerin ekonomik birer fail olarak görülmeleri artık kaçınılmaz bir hal almaya başlamıştır. Aşağıdaki örnek, yüksek sosyo-ekonomik statü sahibi bir yaşlının, gelirinin bir kısmını harcadığı seyahatleri ve yine bu bağlamda gerçekleştirdiği hobileri hakkındaki ifadelerini içermektedir:

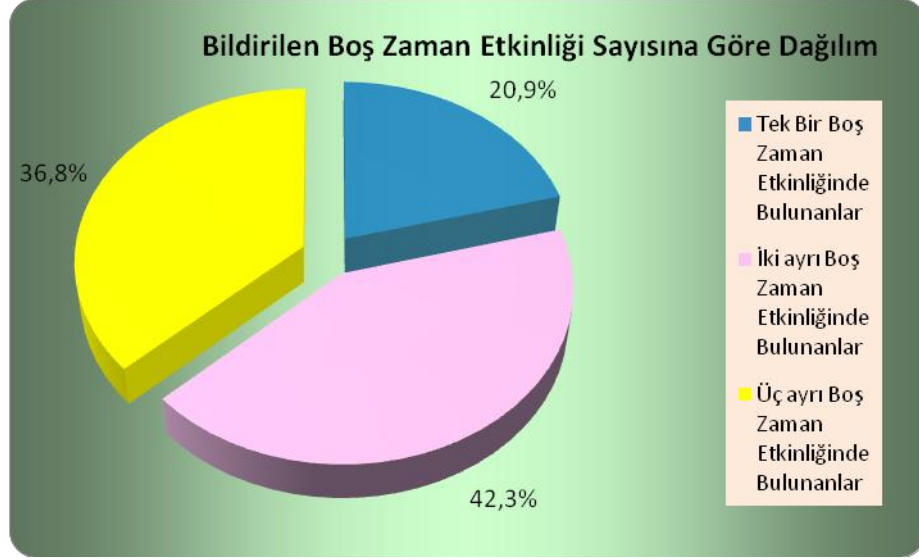
“Yani yılda bi defa bi yurtdışı şeyimiz, seyahatimiz oluyor. Yurtiçi ui, şeylerimiz de oluyor...Tabi seyahatler derken o karavan olayı da var...Mesela şu anda karavan orda deniz kıyısında duruyor, şeyde, Foça’da. Ben ha... epeydir de gidemiyorum. Orda çünkü bi tane küçük botumuzla motorumuz da var. Balığa çıkma şansımız var. Fırsat bulursam oraya gidiyorum. Yani boş zamanlarımda öncelik şey, karavan. Karavan deniz kıyısı, o şey. ...geçtiğimiz yaz bi iki hafta şey, Gökova, Marmaris, Datça filan gittik, geldik. Karavancı dostlarımız var. Yani o, o bi başka dünya, çok seviyoruz.” (Erkek, Zirai Danışmanlık Şirketi Sahibi, 67, Karşıyaka)

Yaşlıların boş zamanlarını değerlendirme biçimlerinden bahsedildiğinde akla sadece sosyo-ekonomik statüsü yüksek kişilerin “tüketim” yoluyla gerçekleştirebildiği etkinlikler gelmemelidir. Zira yaşlıların birçoğu boş zamanlarını daha “sakin” etkinliklerle değerlendirme eğilimindedirler. İşte bu nedenle yaşlıların boş zamanlarını değerlendirdikleri etkinler onların yalnızca ekonomik alandaki faillik düzeylerini göstermekle kalmamakta; buna ek olarak toplumsal faillik alanlarındaki konumlarına da ışık tutan bir dizi veri sunmaktadır. Boş zaman değerlendirme etkinlikleri her ne kadar hizmetler tüketimi bağlamında ekonomik faillik başlığı altında değerlendirmeye alınmış olsa da, bu etkinliklere ilişkin yapılan çözümlemeler ekonomik ve toplumsal faillik alanlarının iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

En sık yaptıkları üç boş zaman etkinliğini sıralamaları istenen yaşlıların %20,9’luk kısmının sadece tek bir boş zaman etkinliği, %42,3’lük kısmının iki ayrı boş zaman etkinliği ve %36,8’lik kısmının ise üç ayrı boş zaman etkinliği bildirdikleri Grafik 65’te görülmektedir. Yaşlıların gün içerisinde gerçekleştirdikleri boş zaman

etkinliklerinin sayı bakımından farklılık göstermeleri, failliği konu alan bu çalışma için önemli kabul edilmiştir.

Grafik 65: Bildirilen Boş Zaman Etkinliği Sayısına Göre Dağılım

Boş zamanlarını yalnız tek bir etkinlikle geçiren yaşlıların içerisinde %19 ile en büyük oranı, zamanlarını dinlenerek ve uyuyarak geçirenler oluşturmaktadır. Bunların dinlenmek haricinde kendinde herhangi bir etkinlik yapma gücünü bulamayan yaşlılar olduğu söylenebilir. Bu oranı, %15,5 ile kahveye gitmek ve %13,1 ile eş, dost ve akraba ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmak izlemektedir. Özetle, tüm gün içerisinde bolca boş vakti bulunan yaşlılardan tek bir boş zaman etkinliğiyle gününü geçirenlerin çoğunun hemen her alandaki faillik düzeylerinin düşük olduğu kabul edilmektedir. Bu yaşlıların büyük çoğunluğunu, boş zamanlarını dinlenerek ve uyuyarak geçirmeyi tercih edenlerin oluşturması, bu argümanı da destekler niteliktedir. Birden fazla boş zaman etkinliği bildiren yaşlıların 72,6 olan yaş ortalamasına karşın boş zamanını yalnız tek bir etkinlikle dolduran yaşlıların yaş ortalamasının 74,4 olması, ilerleyen yaşla birlikte boş zaman etkinliklerindeki çeşitliliğinin azaldığını ortaya koymaktadır. Yalnız tek bir boş zaman etkinliği bildirenlerin yaş ortalamasının diğerlerine göre daha yüksek olmasının yanı sıra, bu yaşlılar arasında kadınların oranının daha yüksek olduğu da görülmektedir. Yalnız tek bir boş zaman etkinliği bildiren yaşlılar arasındaki kadın oranı, %62,6 iken; bu oran birden fazla etkinlikte bulunanlar için %52,2'dir. Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşamalarının bir sonucu olarak ileri yaş gruplarında daha yüksek oranda

kadının var olmasının, bu gruplar arasında cinsiyet oranlarına ilişkin farklılığa yol açan etmenlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan iki ayrı boş zaman etkinliği bildirmiş olan yaşlıların en sık gerçekleştirdikleri boş zaman etkinlikleri ise sırasıyla %15 ile televizyon izlemek, %14,7 ile ibadet etmek ve %13, 2 ile yine eş, dost ve akrabalarla karşılıklı ziyaretlerde bulunmak olduğu görülmektedir.

Üç boş zaman etkinliği bildirerek boş zamanlarını daha etkin biçimde geçirdiğini varsaydığımız yaşlıların en sık gerçekleştirdiği boş zaman etkinliklerine bakılacak olursa, bunlar %17,1 ile eş, dost, akraba ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmak, %14 ile ev işleri ile ilgilenmek ve %13,5 ile gazete, kitap okumak ve bulmaca çözmek olarak sıralanmaktadır.

Her üç grup içerisinde önemli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, eş, dost ve akraba ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmanın her üç gruba giren yaşlılar için ortak olarak paylaşılan bir boş zaman değerlendirme biçimi olduğudur. Bu veri aynı zamanda yaşlıların akraba ve arkadaşları içine alan yakın sosyal çevreleriyle ilişkilerini sürdürdüklerini göstermesi bakımından da önemlidir. Gazete, kitap okumak ve bulmaca çözme etkinliğinin yalnız tek bir boş zaman etkinliği bildiren yaşlıların hiçbirisi tarafından gerçekleştirilmiyor olması, gruplar arasındaki farklar bakımından göze çarpan önemli bir özelliktir. Ayrıca boş zaman etkinlikleri çeşitlendikçe bazı etkinliklerin daha seyrek olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu etkinlikler arasında dinlenmek, uyumak; kahveye gitmek ve el işi yapmak yer almaktadır.

Yaşlıların en sık gerçekleştirdikleri boş zaman değerlendirme etkinliklerine ilişkin sıralamadan bağımsız olarak ve her bir etkinliğin toplam frekansı üzerinden yapılan bir analiz ise yaşlıların boş zamanlarını en çok eş, dost ve akraba ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmak; televizyon izlemek; ev işi yapmak ve ibadet etmek ile geçirdiğini ortaya koymaktadır.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise tüm yaşlılar arasında boş zaman etkinliği olarak sinema, tiyatro, konser, opera, bale gibi sanatsal etkinliklerini

izlediğini belirtenlerin sayısının sadece 4 yaşlı ile sınırlı kalmış olmasıdır. Nitekim yaşlıların %85,8'i sinemaya, %85,3'ü tiyatroya, %86,3'ü konsere ve %94,4'ü opera ve baleye yaşlılık dönemleri içerisinde hiçbir zaman gitmediklerini bildirmişlerdir. Eğitim düzeyi oldukça yüksek ve aynı zamanda bu türden sanatsal etkinlikleri izlemeye ekonomik olarak gücü yetebilecek bir yaşlının dahi, yaşlılığın getirmiş olduğu başka bir takım nedenlerden ötürü bu etkinlikleri izlemediği şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

- “Konser, opera, bale, sinema, tiyatroya gidiyor musunuz?

- *İu, şimdi, evet, yani onlara da gidiyoruz ama eskisi kadar değil. Çünkü, neden: bize biraz külfet geliyor. Bunda yaşlılığın verdiği bi şey var. Yani belki de yani internetten herkes bilmem bilet millet alıyo, koşturuyo. Yani biz o yönde çok aktif değiliz.” (Kadın, 68, Emekli Öğretim Üyesi, Bornova)*

Ayrıca pek çok yaşlının bu türden sanatsal etkinlikleri izleyip izlemedikleri sorulduğunda ise genellikle alınan yanıt, aşağıdaki örnekte olduğu gibi ekonomik olarak buna güçlerinin yetmediği yönünde olmaktadır:

- “Hayatınızda sinemaya, tiyatroya, konsere gittiniz mi?

- Gittik, gittim, gittim.

- Hala daha gidiyor musunuz?

- *Hala daha gitmiyorum kızım. İmkânlar, ekonomik koşullar, bunlar el vermiyor yavrum.*

- Elinizde olsa gitmek ister misiniz?

- *Gitmek isterim tabi ki. Tabi ki gitmek isterim.” (Erkek, 66, Emekli Devlet Memuru, Çaldıran Mah.)*

Özetle, yaşlıların boş zamanlarını daha çok ekonomik olmayan etkinlikler ile değerlendirme eğiliminde oldukları; boş zamanın bir meta olarak tüketileceği etkinlik biçimlerinde ise yaşlıların maddi yeterliliğinin temel bir belirleyici olduğu görülmüştür.

4.4.4. Yaşlıların Politik Alandaki Failliği

Yaşlanma sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar, yaşlıların siyasete yönelik ilgi ve çeşitli biçimlerdeki katılımlarının yaş ve dönem etkilerinin ayrı ayrı ele alınarak çalışılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yaşlıların siyasi failliği değerlendirilirken, toplumdaki her yaştan bireyin siyasi faillik açısından sahip olduğu kültürel tutum ve davranışın göz önünde bulundurulması ve bu tutum ve davranışlara etki edenin asıl olarak dönem etkisi mi yoksa yaş etkisi mi olduğunun iyice ayırt edilmesi gerekmektedir. Dönem etkisinden farklı olarak yaş etkisi, basit biçimiyle belirli bir yaşa gelen her kişinin içinde bulunduğu yaştan neden olduğu etkiye maruz kalması şeklinde açıklanabilir. Ancak siyasi alandaki faillik üzerinde yaş etkisini anlamak, bir başka deyişle yaşlanma ile siyasi alandaki failliğin değişip değişmediğini; değişiyorsa ne yönde değiştiğini çözümlmek için aynı bireyler üzerinde belirli zamanlarda uygulanan boylamsal (longitudinal) ya da tüm yaş kategorilerini kapsayan kesitsel (cross-sectional) bir araştırma yapmak gerekmektedir. Bu çalışmanın sınırları dışında kalması nedeniyle “yaş” almanın, siyasi katılım ya da tutum üzerinde bir etkisi olup olmadığına dair bir iddia geliştirilememiştir.

Ancak çalışma, tüm yaş gruplarında olduğu gibi yaşlıların da içerisinde sosyalle oldukları dönemin onların siyasi alandaki faillik düzeylerini belirlediği yönünde bir iddia taşımaktadır. Nitekim Morgan ve Kunkel (1998: 378) özellikle siyasi alanda dönem etkisinin önemine işaret etmektedirler. Onlara göre belirli bir dönem içerisinde tüm yaş gruplarındaki bireyler, yönetim ve siyasi politikaları şekillendiren dönemin sosyal ve siyasi olaylarından etkilenirler. Bu da bireylerin devlet ve belirli kamu politikalarına ilişkin tutumlarını belirlemektedir (Morgan & Kunkel, 2007: 305).

Bir toplumu oluşturan bireylerin siyasetle ilişkilerinde nasıl bir konum aldıkları o toplumun politik kültürüyle yakından ilişkilidir. “Bir ulusun politik hayatına dair o ulus bireylerinin, tutum, inanç ve duygularının bütünü politik kültür olarak adlandırılmaktadır” (Sarıbay, 2008: 81). Özellikle 12 Eylül askeri müdahalesini müteakiben izlenen politikalar Türk politik kültürü üzerinde önemli etkiler yaratmış ve kitlelerin fikirce ve eylemce siyasetten uzaklaşmalarına yol açmıştır (Kongar, 1995: 17-

23). Nihai olarak Türkiye’de yalnızca yaşlılar özelinde değil; ancak tüm toplum düzeyinde doğrudan siyasi katılım ve örgütlenme becerileri anlamında bir geri duruş söz konusu olmuştur. Kaldı ki 1980 sonrası dönemde yetişmiş gençlerin bu politik kültür içerisinde sosyalleşmiş oldukları, bu nedenle de kendilerinden daha yaşlı olanlara göre daha düşük düzeyde siyasi faillik gösterme eğiliminde oldukları düşünülebilir. Ancak altını çizerek tekrar belirtmek gerekir ki; yaş grupları arasında böyle bir karşılaştırma yapmak, bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Öte yandan yaşlıların siyasi failliklerinin anlaşılmasına ve açıklanmaya çalışıldığı bu bölümde sunulan verinin, her yaş grubu üzerinde olduğu gibi yaşlıların da siyasi ilgi ve katılımlarının dönem etkisi tarafından biçimlendiği gerçeği göz önünde bulundurularak yorumlanması gerekmektedir. Bu bölümde kuşak karşılaştırması yapılmaksızın yaşlıların siyasete yönelik ilgi ve siyasi katılım düzeyleri ayrı başlıklar altında ele alınarak onların siyasi failliklerinin düzeyine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

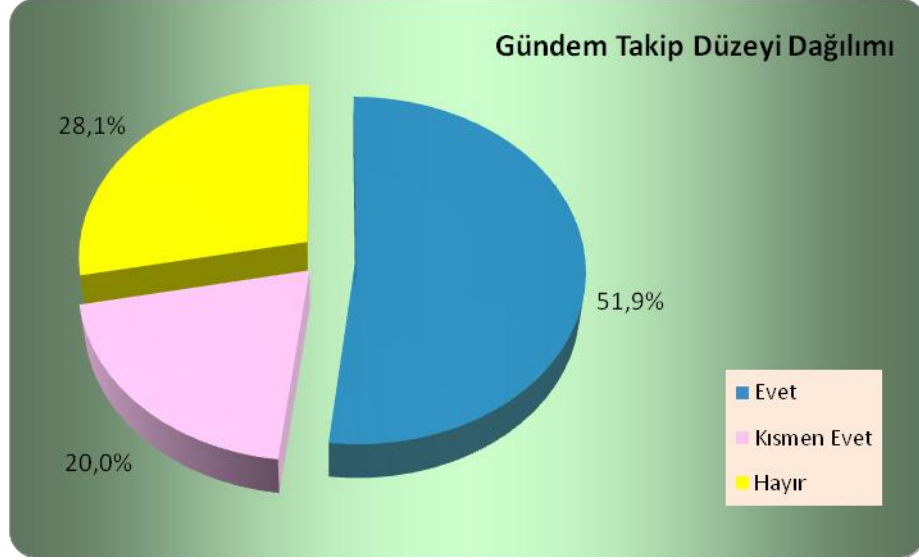
4.4.4.1. Yaşlıların Siyasete Yönelik İlgileri

Yaşlıların, yaşlılara yönelik merkezi ve yerel politika ve hizmetler bağlamındaki farkındalıkları onların siyasi alandaki failliklerine ilişkin kısmen de olsa bilgi vermektedir. Yaşlıların yerel ve ulusal düzeydeki yaşlılara yönelik politika ve hizmetlerden memnuniyet düzeyleri, onların politik faillik alanı içerisinde her yaşta olduğu gibi “konuya ilişkin aşinalık, deneyim ve yakınlık” (Cox, 1993: 447) düzeyleri tarafından belirlenmektedir. Bir başka deyişle yaşlılar, politika ve hizmetlerden kişisel olarak etkilendikleri ve yararlandıkları düzeyde buna ilişkin bir fikir beyan etme eğilimindedirler. Bu anlamda yaşlıların %9,6’sı merkezi, %24,8’i ise yerel politika ve hizmetlerden memnuniyetlerine ilişkin herhangi bir fikir beyan etmemişlerdir. Bu oranlar tersten okunduğunda ise, yaşlıların %80,4’ünün merkezi ve %75,2’sinin yerel düzeyde politika ve hizmetler hakkında herhangi bir fikir beyan etmiş oldukları görülmektedir. Buradan yaşlıların yerel olandan ziyade merkezi politika ve hizmetlerin varlığına ya da eksikliğine ilişkin daha fazla bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşlıların politik alandaki failliklerini değerlendirmede onların gündemi ne düzeyde takip ettikleri de araştırılmıştır. Gündem takibine de siyasi ilgi düzeyini belirleyen önemli bir ara faktör olarak yer verilmiştir. Yaşlıların gündemi ne düzeyde

takip ettiklerine ilişkin analizi ortaya koyan Grafik 66, yaşlıların yaklaşık olarak %72'sinin gündemdeki olayları takip ettiklerini göstermektedir.

Grafik 66: Gündem Takibi Düzeyine Göre Dağılım

Gündemdeki olaylardan haberdar olmanın yaşamın içinde olmakla yakından ilişkili ve böylece failliğin temel koşullarından biri olduğunu düşünen bir yaşlının “gündemi takip ediyor musunuz?” sorusuna vermiş olduğu yanıt oldukça anlamlıdır:

“Hepsini takip ederim. Siyasi olayları, efendim ekonomik olayları. Faal bir insanım ben her bakımdan. Öyle emekli olayım, köşeme çekileyim, ölümü bekleyeyim, gibi değilim ben.” (Erkek, 76, Emekli Terzi-Çiftçi, Çaldıran Mah.)

Öte yandan gündemi takip etmediğini bildiren bir yaşlının kendini yaşamdan elini eteğini çekmiş biri olarak tanımladığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

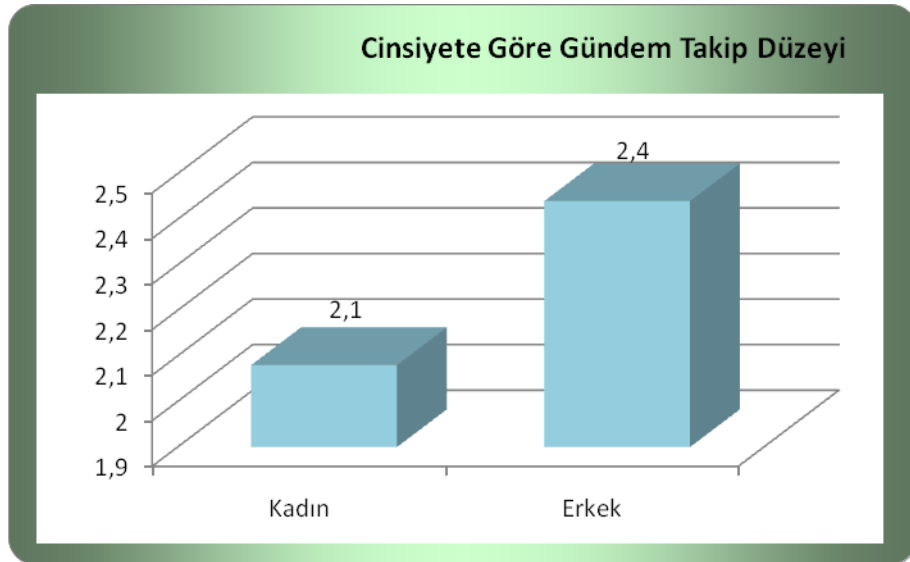
“Ara ara bazı öle beş dakika dinlerim, ondan sonra bırakırım, ya dünyadan geçmişiz gibi halimiz var yani.” (Erkek, 72, Çiftçi, Kösedere).

Görüşmelerden yapılan bu iki kısa alıntı, tez ile paralel biçiminde olmak üzere yaşlıların kendi ifadelerinin de gündem takibi ile faillik arasındaki bir ilişkiselliğe işaret ettiğini göstermektedir.

Yapılandırılmış görüşme formundaki “*şu anda gündemde öne çıkan konular nelerdir?*” ve “*sizce içinde bulunduğumuz toplumun en önemli sorunları nelerdir?*” soruları bu türden bir analiz için kontrol soruları görevi görmüş ve verdikleri yanıtlardan, yaşlıların gerçekten de önemli bir kısmının gündeme dair bilgili oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim bu çalışmadan farklı olarak çeşitli yaş kategorilerini içine alan kesitsel araştırmalar, yaş kategorileri arasındaki gündem takip düzeylerinin farklılığını göstermektedir. Atchley (1980) bu araştırmaların yaşlıların, gençlere göre gazete ve televizyon gibi kanallar yoluyla gündemi daha yakından takip ettiklerini gösterdiğini belirtmektedir.

Ancak, gündem takibi bağlamında cinsiyetler arasında bir farklılık görülmektedir. “Gündemdeki olayları takip ediyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar “Evet”, “Kısmen Evet” ve “Hayır” seçenekleri ile sınırlandırılmış ve sırasıyla 3, 2 ve 1 ile puanlandırılmıştır. Buna göre yapılan analiz Grafik 67’de gösterilmektedir. Grafik 67’de yaşlı erkeklerin ve yaşlı kadınların gündem takibi düzeyleri arasında bir fark bulunduğu ve bunların sırasıyla 2,4 ve 2,1 oldukları görülmektedir.

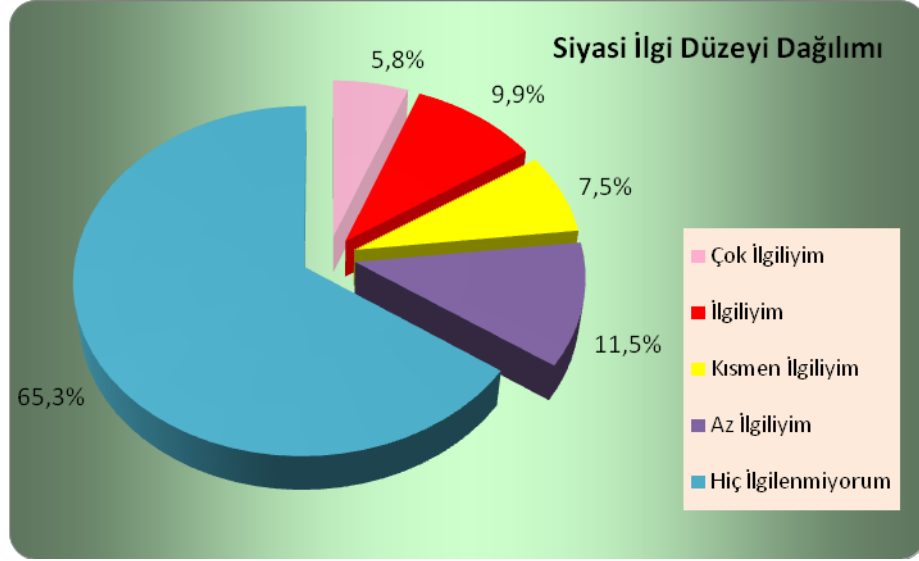
Grafik 67: Cinsiyete Göre Gündem Takibi Ortalaması

Siyasi ilgi düzeyini en doğrudan ölçme yolu, yaşlılara “*siyasetle ilgili misiniz?*” ve “*siyasete olan bu ilginizi ne yönde gösteriyorsunuz?*” sorularını yöneltmek olmuştur. Bu sorulardan alınan yanıtlar ışığında, yaşlıların siyasi ilgi düzeyleri ve bu ilgilerini

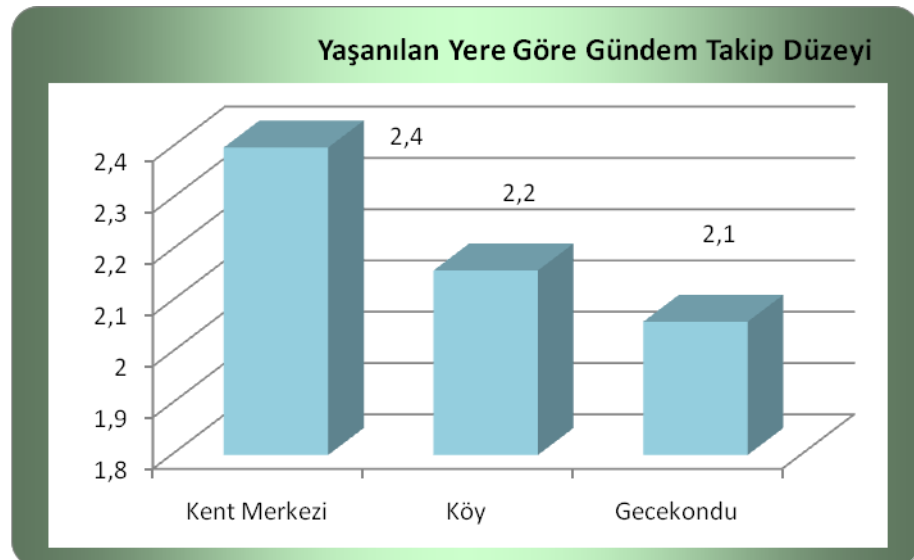
gösterme biçimleri değerlendirilmiştir. Yaşlıların siyasete yönelik ilgi düzeylerini gösteren Grafik 68'e göre yaşlıların yaklaşık üçte ikisi siyasete hiç ilgi duymamaktadırlar. Öte yandan yaşlıların ancak % 15,7 gibi küçük bir kısmının siyasetle ilgili ya da çok ilgili oldukları bulgusuna varılmıştır.

Grafik 68: Siyasi İlgi Düzeyi Dağılımı

Buna ek olarak gündem takibinde, yaşanan yer temelinde de bir farklılaşma görülmüştür. Grafik 69'a göre gündemi en yakından takip edenler kent merkezinde yaşayan yaşlılardır, bunu köyde ve gecekonduda yaşayan yaşlılar izlemektedir.

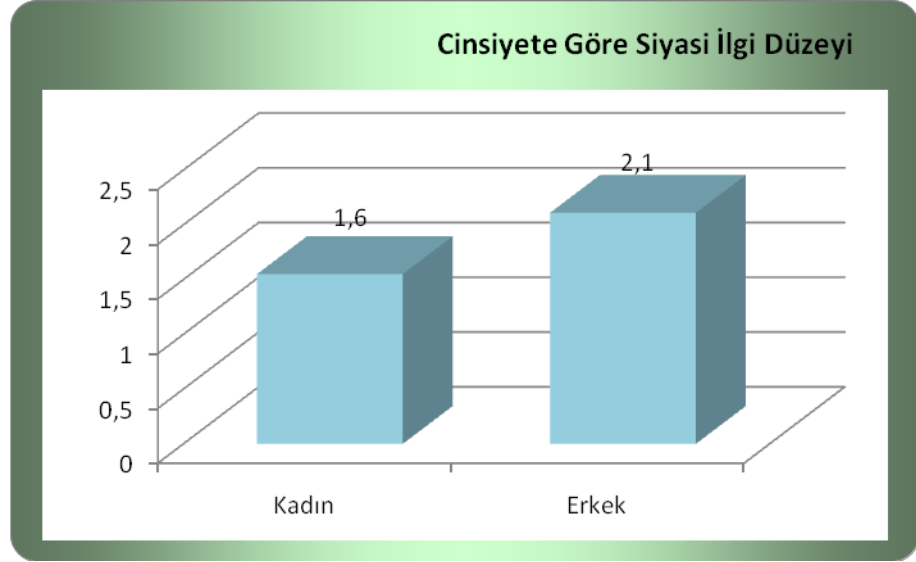
Grafik 69: Yaşanılan Yere Göre Gündem Takip Düzeyi Ortalaması

Kent merkezinde yaşayan yaşlıların eğitim düzeylerinin diğer yerlerde yaşayan yaşlılardan daha yüksek olması hiç kuşkusuz bu yaşlılar için gündemi takip etmeye yönelik itici bir güçtür. Bu veri tersten okunacak olursa, köy ve gecekonduda yaşayan yaşlıların gündemi kent merkezinde yaşayanlara göre daha az takip ediyor olmaları yine buralarda yaşayan yaşlıların eğitim düzeyinin düşüklüğüne bağlanabilmektedir. Ancak gecekondu yaşlıları özelinde bu duruma yol açan bir başka etmenin ise farklı etnik kökenlere mensup yaşlıların dil sorunu nedeniyle gündemi, televizyon, gazete ya da kendi etnik kökeninden olmayan diğerleriyle etkileşim yoluyla takip etmede yaşadıkları zorluk olduğu düşünülmektedir.

Yaşlıların gündem takibi konusunda olduğu gibi siyasi ilgi düzeyleri arasındaki farklılıkta da cinsiyet değişkeni önemli bir etken olarak görülmektedir. Grafik 70'e göre yaşlı kadınların siyasi ilgi düzeyi ortalaması 5 üzerinden 1,6 iken bu, yaşlı erkekler için 2,1 olarak saptanmıştır.

Grafik 70: Cinsiyete Göre Siyasi İlgi Düzeyi Ortalaması

Yaşlı kadın ve erkeklerin siyasete yönelik ilgi düzeyleri arasındaki bu önemli farklılık, cinsiyet temelli siyasal sosyalizasyon kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Siyasal sosyalizasyon, “bir siyasal kültürün içerdiği değerlerin, inançların, duyguların kuşaklar boyunca aktarılmasına ya da toplumun kuşaktan kuşağa siyasal yönelimleri iletme biçimine” işaret eden bir kavramdır (Çiftçi Yeşiltuna, 1994: 58).

Sosyalizasyonun bireye bir kimlik kazandırması gibi siyasal sosyalizasyon da bireye siyasal bir kimlik kazandırmaktadır. Siyasal kimlik ise, bireyin siyasi tutum ve yönelimlerini ve buna paralel olarak bireyin siyasi ilgi ve katılım düzeylerini belirlemesi nedeniyle oldukça önemlidir. Sosyalleşme ajanlarının etkisiyle çok erken yaşlardan itibaren başlayarak yaşam boyu süren siyasal sosyalizasyon süreci, cinsiyet temelinde işleyen bir takım ayrımlara yol açmaktadır. Toplum tarafından kadın ve erkeğe uygun görülen sosyal roller, siyasetle olan ilişkisinde kadını daha az aktif bir konuma yerleştirmektedir. Özellikle bugün yaşlı olan kuşakların daha genç yaşlarından itibaren içinde bulundukları toplumsal koşullar değerlendirildiğinde, yaşlı kadınların siyasi ilgi ve katılım düzeylerinin aynı kuşakta yer alan erkeklere göre daha düşük olmasının nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır. Bugünün yaşlı kadınlarının içinde yer aldığı kuşağın genel toplumsal değerlerine göre kadının rolü, daha çok özel alan içerisine sıkışmış ve ailenin yeniden üretilmesiyle sınırlanmıştır. Ancak bununla beraber nadiren de olsa siyasete ilgi duyan ve bu ilgisini yakın çevresinde propaganda yapma biçiminde gösteren bir kaç yaşlı kadınla görüşülmüştür. Bunlardan biri ile yapılan görüşmeye burada yer verilmiştir:

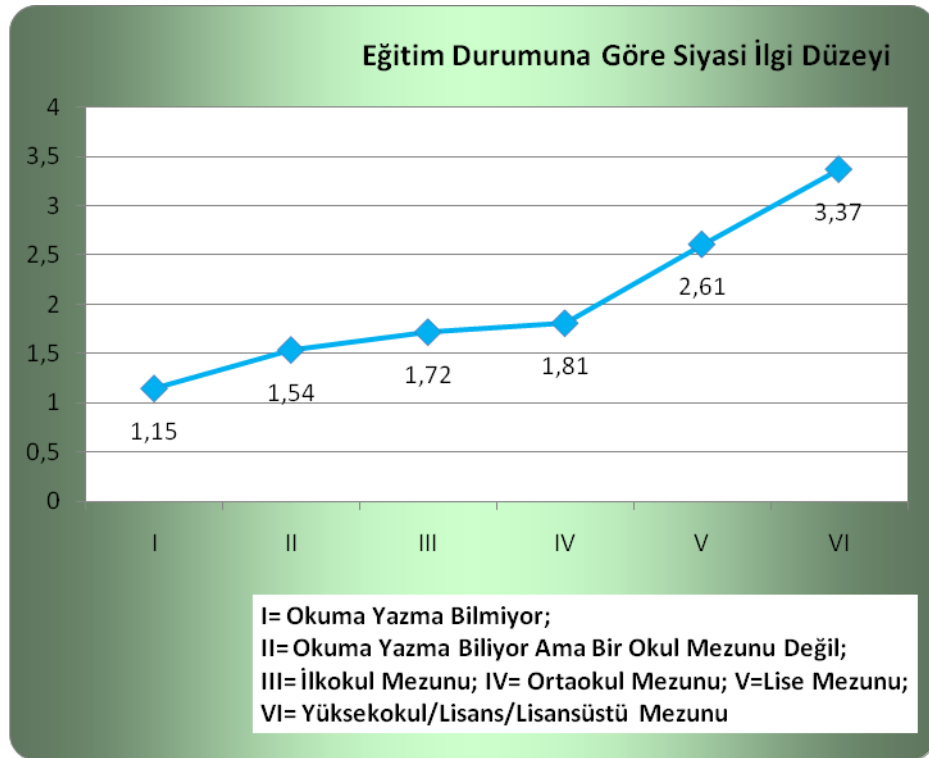
-“Siyasetle ilgileniyor musunuz teyzecim?

-Çook çok! Kadınlar kolunda üyeydim. Çankaya’ya bile gittim toplantıya. Amma o zaman Ecevit vardı, İnönü vardı. Selçuk’ta hep toplanırdık Selçuk’ta. Burda da altı parmağa atın, cahillere altı parmağa atın derdim. Okuma bilmeyenle var. Altı pamak dedin mi sayıyolar. Kafalarına göre. Tamam ona atcaz dele, giderle bilmeyom gayri.” (Kadın, 77, Ev Kadını-Çiftçi, Yakapınar Köyü).

Geçmişte bir siyasi partinin kadınlar kolunda aktif olarak çalışmış olan ilkokul mezunu köylü bir kadının, köyündeki diğer kadınları kendi ideolojik görüşünü yansıtan siyasi partiye oy vermeye yönlendirdiği bu örnekte görülmektedir. Bu örnek, siyasi ilgi düzeyinin cinsiyet temelinde ayrımlaşmasına bir meydan okuma olmasının yanı sıra yaşlılıkta yaşın getirmiş olduğu bir takım kısıtlar nedeniyle siyasi aktiflik sürdürülemezse dahi siyasete duyulan ilginin sürdürüldüğünü göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Cinsiyet değişkeninin yaşlıların siyasi ilgi düzeylerinde yaratmış olduğu farka ek olarak siyasi ilginin eğitim düzeyi ile yakın ilişki içinde olduğu ve eğitim düzeyi yükseldikçe siyasete yönelik ilginin de arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Grafik 71'e göre özellikle lise ve üzeri okullardan mezun olanların siyasi ilgi düzeylerinin, daha düşük eğitim düzeylerinde yer alanlara göre önemli ölçüde yüksek olduğu görölmektedir. Bunun yanı sıra okuma-yazma bilmeyenler içerisinde siyasete çok ilgi duyan hiçbir yaşlıya rastlanmamış olması da eğitim durumu ile siyasi ilgi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir başka bulgudur.

Grafik 71: Eğitim Durumuna Göre Siyasi İlgi Düzeyi Ortalaması

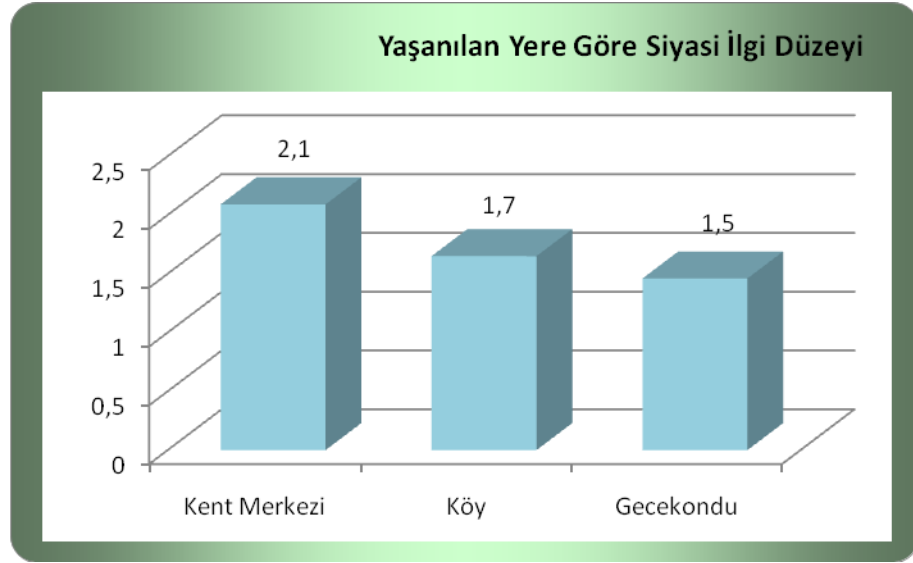
Pearson Değeri= 0,000

Okur-yazar olmak, toplum içerisinde etkin olarak varlık göstermenin en temel koşullarından biridir. Öte yandan okuma-yazma bilmemek makro düzeyde işleyen bir faillikten çok daha temel olmak üzere kişinin mikro düzeydeki faillik alanlarını oldukça sınırlayan bir durumdur. Okur-yazar olmamak her şeyden önce bireyin doğrudan kendi yaşamıyla ilgili pek çok durum üzerinde kontrol sahibi olamamasını beraberinde getirmektedir. Araştırmada siyasi ilgi bağlamında ise okur-yazar olmamanın, yazılı yayın organlarını takip etmek ve böylece güncel siyasete ilişkin yeterli düzeyde bilgiye

erişmek önünde bir engel teşkil ettiği görülmüştür. Bunun yanı sıra okuma-yazma bilmeyenler içerisinde yoğun olarak yer alan Kürt ve Arap kökenli yaşlıların Türkçe bilmemelerinden ötürü yazılı yayın organlarına ek olarak görsel yayın organlarını da takip etmede zorluklar yaşadıkları bulgusuna varılmıştır. Ancak araştırmanın yapılmakta olduğu dönemde Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalının henüz yeni açılmış olması nedeniyle Kürt kökenli yaşlılar, artık haberleri takip edebildiklerini belirterek bundan duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir.

Siyasi ilgi düzeyi, cinsiyet ve eğitim düzeyine benzer biçimde yaşanılan yere göre de farklılık göstermektedir. Grafik 72'ye göre siyasi ilgi düzeyi en yüksek olan yaşlılar kent merkezinde yaşayan yaşlılardır, bunu köyde yaşayan yaşlılar takip etmektedir. Gecekonduya yaşayan yaşlıların ise siyasete en az ilgi duyan yaşlılar oldukları saptanmıştır.

Grafik 72: Yaşanılan Yere Göre Siyasete İlgi Düzeyi Ortalaması

Kent merkezinde yaşayan yaşlıların siyasi ilgi düzeylerinin diğer yerlerde yaşayanlara göre daha yüksek olması, buradaki yaşlıların eğitim düzeylerinin de daha yüksek olmasına ilişkin bulguyla birlikte okunmalıdır. Ayrıca, kentin yarattığı toplumsal değerlerin siyasi bilinci yükselterek demokratik biçimde yaşamının ve yurttaş olmanın gerekliliklerini bireye hissettirdiğini de söylemek mümkündür. Öte yandan köy ve gecekonduya yaşayan yaşlıların siyasete yönelik ilgilerinin düşük düzeyde olmasının

nedenleri arasında yukarıda da belirtildiği üzere siyasi ilgi üzerindeki eğitim durumunun etkisi sayılabilir. Yine yukarıda belirtildiği üzere gecekondü yaşlılarının bir kısmının dil sorunu nedeniyle gündemi takip etmede yaşadıkları zorluğun, onların siyasete yönelik ilgilerini körelttiği de düşünülmektedir.

Beyan edilen siyasi ilgi düzeyinin yaşlıları fiiliyatta ne türden bir siyasetle ilgilenme biçimine yönlendirdiği de araştırılan konulardan bir diğeridir. Siyasetle “hiç ilgilenmiyorum” yanıtını verenler dışında siyasetle her hangi bir düzeyde ilgili olan 144 yaşlının 141’inin siyasete yönelik bu ilgilerini ne yönde gösterdiklerine ilişkin veri, Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Siyasi İlgi Biçimine Göre Frekans Dağılımı

Siyasi İlgi Biçimi	N
Siyasi Parti Bünyesinde Etkin Olarak Çalışma	13
Siyasi Örgütlenme Bünyesinde Etkin Olarak Çalışma	8
Siyasi-Toplumsal Hareketlere Katılma/İzleme	29
Siyasi Yayınları Takip Etme	65
Siyasi Gündemi Takip Etme	17
Yakın Çevresinde Siyasi Propaganda Yapma	5
Diğer	4
Yanıt Vermeyen	3
Siyasetle Hiç İlgilenmeyen	272
Toplam	416

Buna göre en yaygın siyasetle ilgilenme biçiminin siyasi yayınları takip etme olduğu görülmektedir. Bunu, siyasi-toplumsal hareketlere katılma ve bunları destekleme bakımından eylem düzeyinde bir siyasi ilgi biçimi takip etmektedir. Siyasi gündemi yakından takip etme ve bir siyasi parti bünyesinde etkin olarak çalışma da siyasetle ilgili olan yaşlıların siyasi failliklerini gösterme biçimleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada siyasi ilgi düzeyi kadar siyasi katılımları da yaşlıların siyasi faillikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir başka gösterge olarak ele alınmıştır.

4.4.4.2. Yaşlıların Siyasi Katılımı

Yaşlılar oy kullanma, sivil toplum kuruluşlarında çalışma ve parlamenter düzeyde siyaset yapma gibi bir takım siyasi katılım yollarıyla politik alanda birer fail olarak yer alma potansiyeli taşımaktadırlar. Bu bölümde yaşlıların bu potansiyellerini ne düzeyde kullandıkları ve bu potansiyellerini hangi değişkenler yardımıyla açığa çıkardıkları irdelenmeye çalışılacaktır.

4.4.4.2.1. Yaşlıların Oy Kullanma Alışkanlıkları

“Yaşlanan nüfus, politik arenada oy kullanma örüntülerini ve siyasi temsili biçimlendirebilmektedir” (UN, 2007: xxvi). Oransal olarak nüfusun önemli bir bölümünü temsil etmelerine ek olarak yaşlılar, Walker’a (2006: 351-352) göre dünyanın hemen her yerinde gençlere göre daha düzenli oy kullanma örüntüleri sergilemektedir. Zira yaşlılar gençlere göre siyasette daha fazla tecrübe sahibidirler ve parti bağlılıkları ileri yaşları nedeniyle daha uzun yıllardır sürdürülmektedir (Atchley, 1980; Foner’den⁶⁷ aktaran Morgan & Kunkel, 2007).

Bununla birlikte, bir toplumdaki tüm yaşlıların aynı politik tutum içerisinde bir blok olarak oy kullandıkları ancak bir mittir. Ulusal düzeylerde yaşlılar, fikirleri, gereksinimleri ve yönetimden beklentileri anlamında oldukça fazla çeşitlilik gösterirler (Matcha, 1997: 166). Nitekim Cox (1993: 423), konuya ilişkin yapılan pek çok çalışmanın, yaşlıların politik tutumları arasında büyük oranda farklılık olduğunu ve bu durumun yaşlıların tek bir politik duruş sergilemeleri önünde bir engel oluşturduğunu ortaya koymuş olduklarından bahseder. Bu nedenle yaşlıların politik alanda bir blok olarak eyleme geçme potansiyelleri, onların tek ortak özelliği olan “yaşlı olma” bağlamında önem kazanmaktadır. Bu potansiyel ancak ve ancak yaşlılığa yönelik politikaların gündeme getirileceği durumlarda, ortak çıkarlar ve beklentiler nedeniyle gün yüzüne çıkabilir. Ancak şu anda Türkiye’nin politik arenasında yer alan herhangi bir siyasi partinin yaşlıları odak noktası olarak onların çıkarları ya da beklentileri yönünde ya da bunların karşısında bir siyasi ajanda ortaya koymuş olmaması nedeniyle, bu potansiyel gün yüzüne çıkmış değildir. Dolayısıyla “yaşlılardan oluşan bir blok”

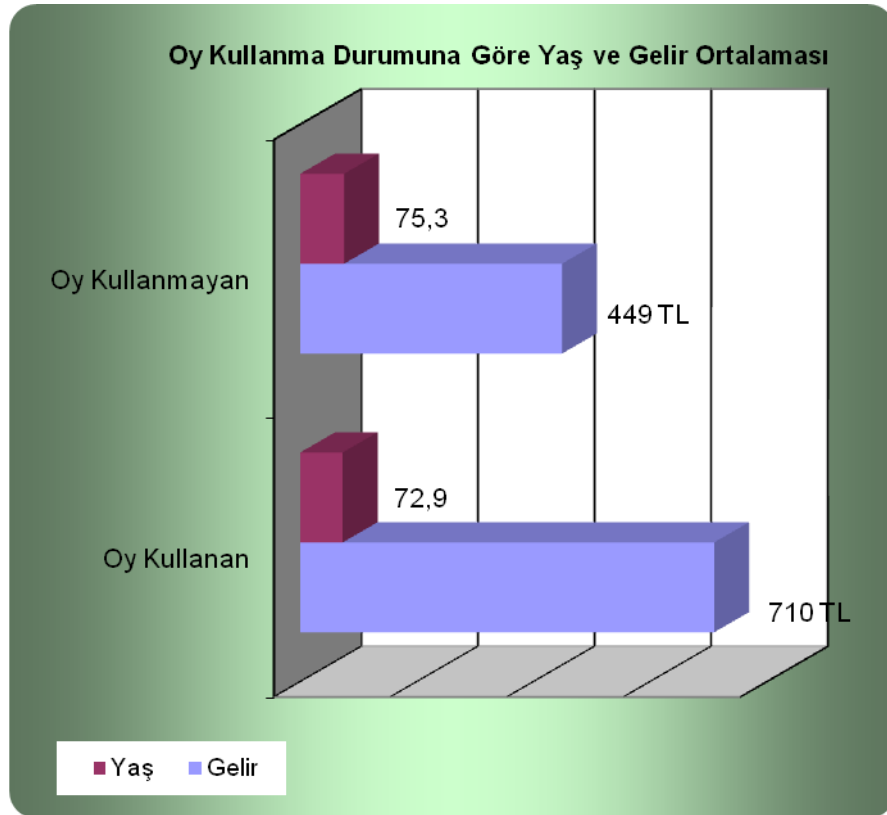
⁶⁷ Foner, A. (1973) “The Polity”, in M. W. Riley, M. Johnson, and A. Foner, (Eds.), *Aging and Society: Vol.3. A Sociology of Age Stratification* (s. 115–159). New York: Russell Sage Foundation

niteliği taşımasa da; toplumumuzdaki yaşlıların politik faillik alanına en yaygın katılım biçimleri oy kullanma yoluyla olmaktadır.

Buna paralel olarak bu çalışmada, yaşlıların %92,5'inin genel ve yerel seçimlerde oy kullandıkları, ancak %7,5 gibi küçük bir kısmının oy kullanmadığı bulgusuna varılmıştır. Oy kullanma davranışı üzerinde hangi değişkenlerin etkili olduğu araştırmamız açısından önem taşımaktadır. Buna göre, yaşlılar arasında oy kullananların ve oy kullanmayanların gelir ve yaş ortalamalarının birbirinden farklı olduğu Grafik 73'te gösterilmektedir. Bu grafikteki iki kategori birlikte okunduğunda, geliri daha yüksek ve daha genç yaşlıların, geliri daha düşük ve daha yaşlı olan yaşlılara göre daha fazla oy kullanma eğiliminde oldukları söylenebilir.

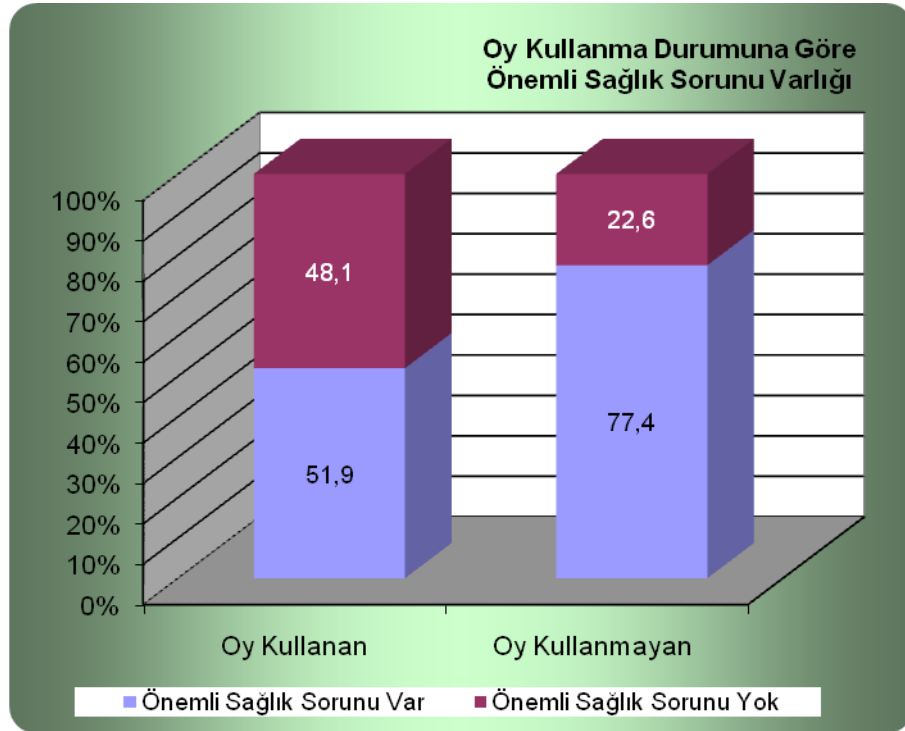
Gelirin oy kullanma davranışı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu düşünülmemektedir. Ancak buraya kadarki bölümlerde tartışıldığı üzere, yüksek eğitim düzeyine sahip olan ve kentte yaşayan yaşlıların gelirlerinin yüksek olduğu, bu yaşlıların aynı zamanda siyasi ilgi düzeylerinin de yüksek olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak yaşanan yere göre oy kullanma davranışına ilişkin yapılan analiz, köy ve gecekondü yaşlılarına göre görece yüksek gelire sahip olan kent yaşlılarının içerisinde oy kullananların daha büyük bir oranda varolduklarını göstermektedir. Oy kullanan yaşlıların dolaylı olarak gelirlerinin yüksek olması bu bakımdan beklenen bir sonuçtur.

Grafik 73: Oy Kullanma Durumuna Göre Yaş ve Gelir Ortalaması

Grafik 73'te oy kullanmayanların yaş ortalamasının 75,3 ile oy kullananlardan 2,4 yaş daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş değişkeninin oy kullanma davranışı üzerindeki etkisinin, burada bir ara değişken olarak ele alınabilecek olan sağlık durumu tarafından şekillenmiş olduğu düşünülmektedir.

Grafik 74: Oy Kullanma Durumuna Göre Önemli Sağlık Sorunu Varlığı

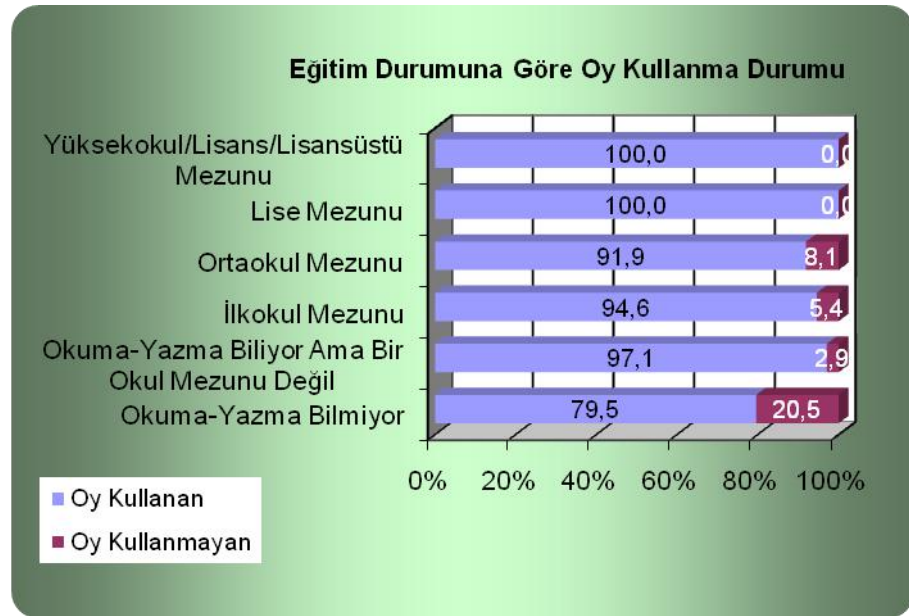
Oy kullanma durumu içerisinde önemli sağlık sorununa sahip olma durumunu gösteren Grafik 74'e göre, oy kullanmayan 31 yaşlıdan 24'ünün bir başka deyişle %77,4'ünün önemli en az bir sağlık sorunu olduğu görülmektedir. Öte yandan oy kullanan yaşlıların içerisinde yaklaşık %52'lik büyükçe bir kısım, önemli en az bir sağlık sorunu olduğunu bildirmiştir. Buradan hareketle, önemli sağlık sorununa sahip olmanın her koşulda oy kullanma davranışı üzerinde etkili olmadığı, önemli sağlık sorununa sahip olmanın oy kullanma davranışı üzerinde zaman zaman etkili olabildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Oy kullanamayan yaşlıların birçoğu, araştırmada oy kullanmamalarının nedeni sorulmadığı halde -belki de davranışlarını meşrulaştırmak için- sağlık durumlarının oy sandığına ulaşma elvermediği yönünde bir neden öne sürmüşlerdir. Zira ilerleyen yaşla birlikte pek çok yaşlı sağlık durumunun kötüleşmesi sonucunda hareketlilik yeteneğini kaybetmektedir. Bu bağlamda oy kullanma davranışı üzerinde bedensel hareketliliği etkileyebilecek hastalıklara sahip olmanın bir etkisi olup olmadığına ilişkin yapılan

nicel analiz, oy kullanmayan yaşlıların hastalık türlerine göre dağılımında anlamlı bir farklılaşma olmadığını ortaya koymuştur.

Oy kullanma davranışına etki eden bir başka değişken ise eğitim durumu, özellikle de okur-yazarlıktır. Grafik 75, her eğitim düzeyi kategorisi içerisinde yaşlıların oy kullanma durumlarının dağılımını yüzde olarak göstermektedir. Buna göre yaşlılarda oy kullanma davranışının genel olarak eğitim düzeyi ile artan bir eğilim izlediği söylenebilir. Bu analize okuma-yazma bilmeyenlerin, diğer eğitim düzeylerinde yer alan yaşlılara göre önemli ölçüde daha az oy kullandıkları bulgusunun da eklenmesi gerekmektedir.

Grafik 75: Eğitim Düzeyine Göre Oy Kullanma Durumu

Siyasi ilgi düzeyinde olduğu gibi oy kullanma davranışı üzerinde de cinsiyetler arasında bir farklılık söz konusudur. Yaşlı kadınlar arasında oy kullananların oranı yaklaşık %90 iken; bu oran yaşlı erkeklerde %96'ya çıkmaktadır. Cinsiyet temelli siyasal sosyalizasyon, siyasi ilgi düzeyinin doğrudan etki ettiği bir davranış olarak oy kullanma davranışı üzerinde de yaşlı kadın ve erkekler arasında bir farklılık yaratmaktadır. “Kadınların seçimlere daha düşük oranda katılmaları, siyasal yaşama duydukları ilginin görece azlığı ile açıklanabilir” (Kışlalı, 1976: 125). Her ne kadar, “özellikle 1970’li yıllardan sonra kadının eğitim ve gelir düzeyinin yükselmesiyle

başlayan iyileşmeler ve buna eşlik eden feminist hareketler kadınların oy verme davranışını ve dolayısıyla siyasal katılımlarını güçlendirmiş” ise de (Güldü & Ersoy-Kart, 2009: 112), bu değişim o dönemde zaten yetişkin olan günümüz yaşlı kuşağı üzerinde genç kuşaklara göre çok daha az etkili olmuştur. Öte yandan bu türden toplumsal değişimlerin ancak gelecek kuşaklardaki yaşlı kadınların siyasi ilgi ve katılımları; dolayısıyla politik faillik düzeyleri üzerinde etkili olabileceği söylenebilir.

4.4.4.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü Çalışan Yaşlılar

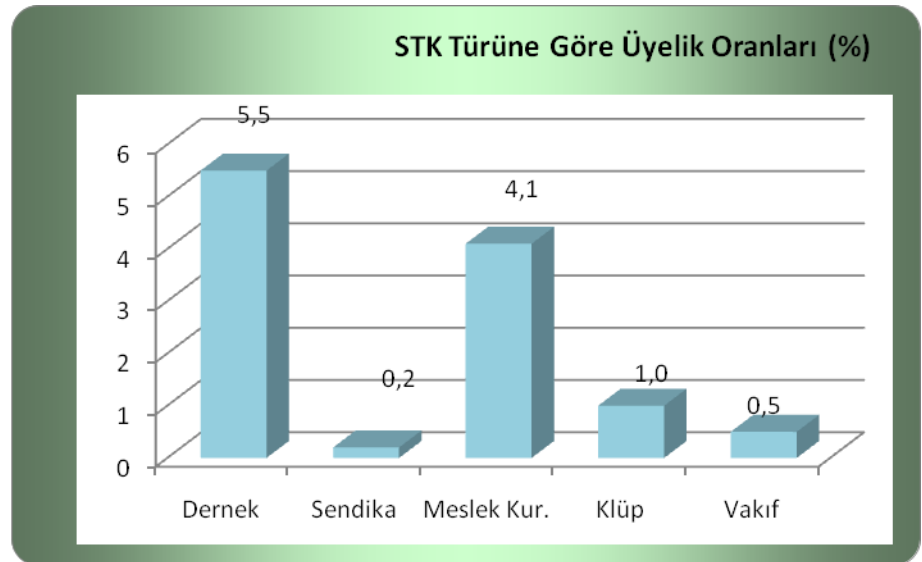
Sivil toplum, “toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan” olarak tanımlanmaktadır (Bikmen & Meydanoğlu, 2006). Sivil toplum alanına ilişkin bu tanıma göre sivil toplum kuruluşlarındaki her türlü etkinlik politika üretme (policy-making) sürecine dolaylı bir katılım sağlaması nedeniyle siyasi faillik alanı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Zira STK’ların toplumsal sorunlarla ilgilenme ve siyasi aktörler üzerinde baskı grupları oluşturarak bunlara çözümler geliştirme çabasında olma eylemi siyasi bir nitelik taşımaktadır. İşte bu nedenle, STK’larda etkinlik gösterme, toplumu dönüştürme biçimlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada STK’larda etkinlik gösteren az sayıdaki yaşlı, önemli siyasal birer fail olarak tanımlanmıştır.

Toplumsal düzene eleştirel gözle bakarak, bu düzen içerisinde bir farklılık yaratmak üzere örgütlü bir bütünlük içerisinde yer almak siyasi alanda gerçekleşebilecek türden üst düzey bir failliği temsil ediyor olarak görülmektedir. Üstelik gönüllü bir biçimde gerçekleştirmek bu türden bir eylemi, toplum gözünde oldukça değerli kılmaktadır. Buna ek olarak STK’larda gönüllü olarak çalışma, özellikle çalışma yaşamından çekilmiş olan yaşlının üretkenliğini sürdürmesine ve boş zamanını toplum yararına kullanmasına olanak sağlayarak, topluma doğrudan ve önemli bir katkıda bulunmasının yolunu açmaktadır. Nitekim “gönüllü çalışma, yaşamın ileri dönemlerinde üretkenliğin özünü ya da kişinin çevresindeki kişiler üzerinde olumlu bir farklılık yaratma isteğini temsil etmektedir” (Fisher vd., 1998: 46).

Ancak konuya ilişkin mevcut literatürün de katkısıyla Türkiye’deki yaşlıların ancak çok küçük bir kısmının STK’larda etkinlik gösterdikleri bilinmektedir. Nitekim aşağıda tartışılacağı üzere araştırma bulgularımız da bu iddiayı destekler niteliktedir. Yine de, çalışma yaşamı dışında bırakılan yaşlıların potansiyel olarak faaliyet gösterebilecekleri alanlardan biri olması nedeniyle STK’lar, yaşlıların failliğini konu alan bu çalışmada özellikle önemli kabul edilmektedir. İstatistikî olarak anlamsız görülebilecek olan bu küçük nüfus kitlesi, siyasi faillik yoluyla toplumsal alanda dönüştürücü bir etki ortaya koymaya çalışması nedeniyle sosyolojik olarak açıklanmaya değer görülmektedir.

Türkiye’de yapılan bir araştırma, 55 yaş ve üzerindeki kişiler içerisinde dernek, sendika, meslek kuruluşu, kulüp ya da vakıf üyesi olmayanların oranının her bir kategori için az %95 olduğunu göstermektedir (Arun, 2007). Benzer biçimde bu çalışmadan elde edilen veriler, yaşlıların yaklaşık %90’ının hiç bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte STK türüne göre üyelik oranları Grafik 76’da gösterilmektedir. Yaşlıların çok küçük bir kısmı ise (%0,7) birden fazla STK türüne üyedir.

Grafik 76: STK Türüne Göre Üyelik Oranları (%)

STK'larda çalışan yaşlı gönüllüler Türkiye'de oldukça küçük bir yüzdeyi temsil etmektedirler; öte yandan Batılı literatür özellikle ABD'de yaşlıların gönüllü çalışma yoluyla ortaya koyduğu katma değerın büyüklüğüne vurgu yapmaktadır. Fisher ve meslektaşları (1998: 52), National Senior Service Corps'un verilerine dayanarak 1992 yılında ABD'de yaşayan yaşlıların kendi toplumlarına yaptıkları katkıının sayısal karşılığının 3,6 milyar saatlik bir gönüllü hizmet ve 35 milyar doları aşan maddi bir getiri olduğunu belirtmektedirler. Benzer biçimde Gergen ve Gergen (2003: 208), bugün ABD'de tüm yaş grupları içerisinde en çok yaşlıların gönüllü çalışmaya katıldıklarını ve bunun yaşlıların dünyada bir fark yaratmaları anlamında altın bir fırsat olduğunu belirtmektedirler.

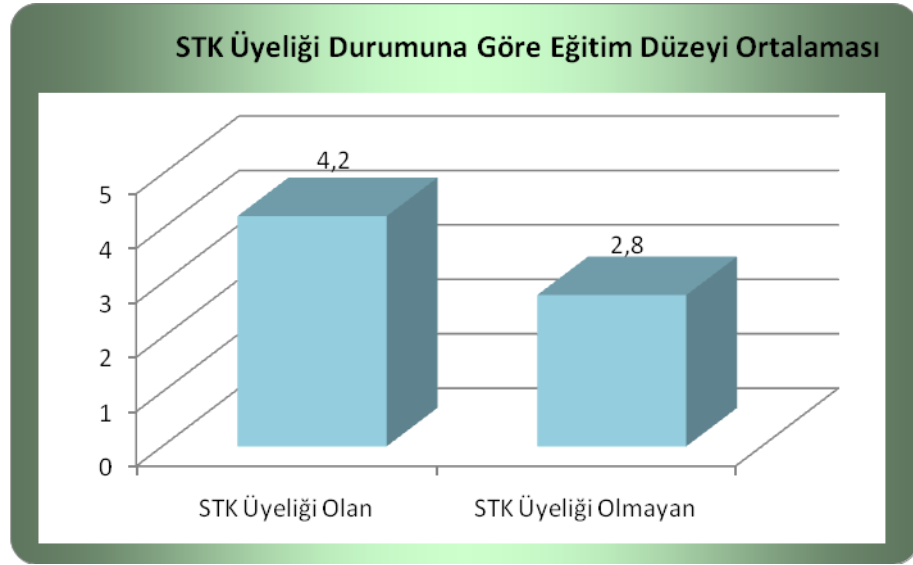
Farklı kültürel değerlere sahip Batılı bir topluma ilişkin verilen bu örnekler, Türkiye'deki yaşlıların STK'larda gönüllü çalışma oranlarının düşük düzeylerde kalmasının “yaş etkisi”nce değil, kültürel ve toplumsal olarak belirlenmiş olduğunu göstermektedir. Formel örgütlerde gönüllü olarak çalışma ya da buna karşı duyulan istek, kişinin yaşamının önceki dönemlerinden ileri yaşlarına taşıdığı bir özellik olarak görülmektedir (Mutchler vd., 2003; Wilson, 2000). Yaşlılar özelinde STK'larda etkinlik gösterme oranının bu denli düşük olmasının nedenleri, modern-geleneksel toplum dikotomisi üzerinden açıklanmalıdır. Bu nedenlerden ilki Türkiye gibi geleneksel toplumlarda ailenin toplumsal ilişkilerde oynadığı başat roldür. Bu genel eğilime paralel biçimde, yaşlılar arasında da sosyal ilişkilerini -başta aile bireyleriyle olmak üzere- enformel ilişkiler üzerinden kurma ve zamanlarını formelden ziyade enformel ilişki kurdukları bireyler ile geçirme örüntüsü egemen olmaktadır. Modern toplumlarda ise bireyin toplum ile ilişkilerinde temel konumu aile ya da mikro düzeydeki toplumsal ağ değil, bireyin kendisi işgal etmektedir. Bu nedenle ABD ya da Batı Avrupa'da atomize olmuş yaşlı bireylerin yaşlılık ya da herhangi bir tema etrafında örgütlenmiş gönüllü kuruluşlarda etkinliklerini sürdürmeleri oldukça sık rastlanan bir durum iken; toplumumuzda yaşlıların yoğun bir aile ve akrabalık ilişkileri ağı içinde kalmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

Türkiye'de yaşlıların STK'lar yoluyla topluma yaptıkları katkılarının sınırlı kalmasının diğer bir nedeni ise her yaş grubundan bireyi kapsayacak biçimde

toplumumuzun genel olarak tamamındaki örgütlü davranış, sivil toplum bilinci ve karar alma süreçlerine katılım gibi konulardaki yetersizliktir. Modern toplumda bir birey olmanın temel gerekliliklerinden biri olan karar alma süreçlerine katılım konusundaki yetersizlik, gelenekselden moderne geçiş süreci döneminde yaşamış yaşlılar arasında daha da kronik bir hal almaktadır.

Öte yandan sayıca oldukça az olsa da, zamanlarını çeşitli kuruluşlarda gönüllü olarak çalışarak değerlendiren yaşlıların temel motivasyonlarının sosyalleşmek ve çalışma yaşamlarını ikame edecek bir uğraş edinme isteği olduğu görülmektedir. Yaşlılar arasında STK üyeliği olanların, olmayanlara göre eğitim düzeyi ortalamasının önemli ölçüde daha yüksek olduğu Grafik 77’de görülmektedir.

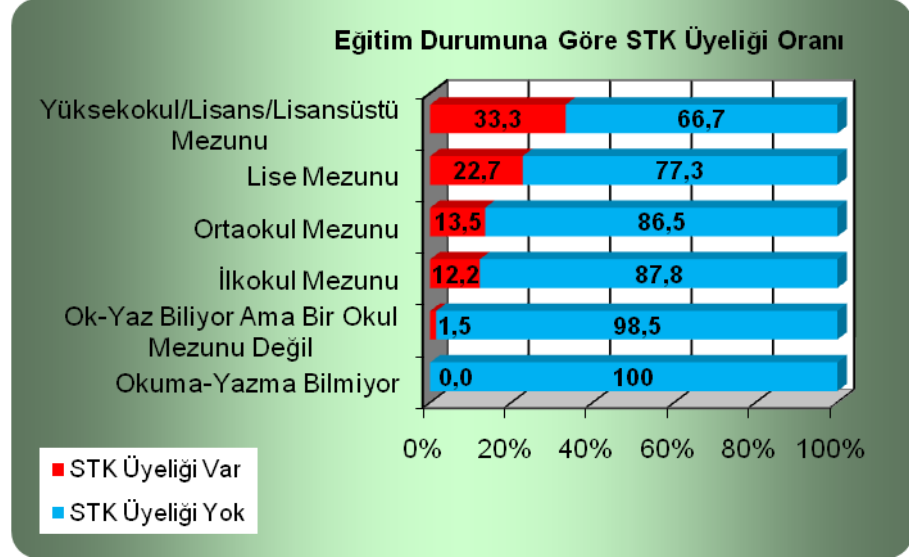
Grafik 77: STK Üyeliği Durumuna Göre Eğitim Düzeyi Ortalaması

Eğitim düzeyinin STK üyeliği gibi eylem düzeyinde bir faillik üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılması için, her bir eğitim durumu kategorisindeki yaşlıların STK üyeliği yüzdeleri alınmış ve böylece Grafik 78 ortaya çıkmıştır. Buna göre, belirli bir eğitim durumu kategorisindeki yaşlılar içerisinde herhangi bir ya da daha fazla sayıda STK’ya üye olan yaşlıların o kategorideki tüm yaşlılara oranı, eğitim düzeyi ile birlikte düzenli bir biçimde artış eğilimi göstermektedir. Okuma-yazma bilmeyen yaşlılar arasında STK üyesi olan hiçbir yaşlıya rastlanmazken, bu oran giderek artarak yüksek

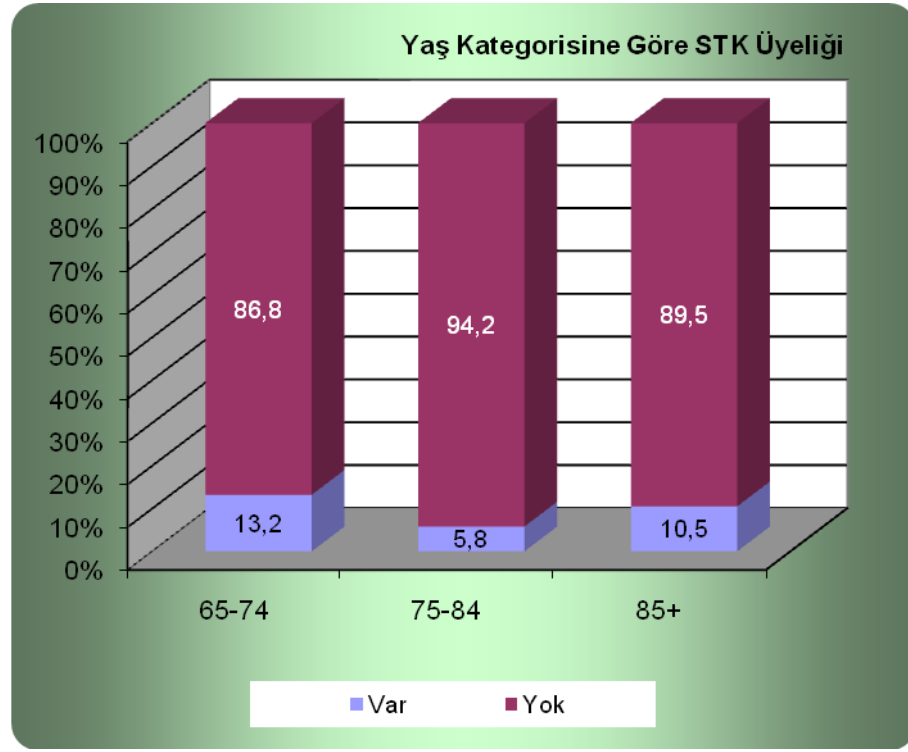
öğrenim görmüş yaşlılar arasında %33,3'e kadar çıkmaktadır. Bir başka deyişle, yüksek öğrenim görmüş olan her 3 yaşlıdan 1'i en az bir STK'ya üyedir.

Grafik 78: Eğitim Durumuna Göre STK Üyeliği Yüzdesi

Eğitim düzeyi ile STK üyeliği arasındaki ilişkiyi gösteren Grafik 77 ve Grafik 78'den, eğitim ile toplumsal olaylara duyarlı olma ve bu yönde eylem düzeyinde bir faillik içerisinde yer alma isteği arasında bir ilişki olduğu açıkça görülmektedir. Eğitim durumundan farklı olarak yaşın ise, STK üyeliği üzerinde teşvik edici ya da engelleyici herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Grafik 79, 65-74 yaş grubundaki genç yaşlıların kendi kategorisi içerisinde %13,2 ile en yüksek oranda STK üyeliği bulunan yaşlılar olduğunu göstermektedir. 75-84 yaş grubunda bu oran %5,8'e düşmekte ve 85 ve üzeri yaş grubunda ise yeniden %10,5'e yükselmektedir.

Grafik 79: Yaş Kategorisine Göre STK Üyeliği Oranı

Yaş kategorilerine göre üyelik yüzdelerinin artan ya da azalan bir eğilim göstermiyor olmaları, yaşın doğrudan STK üyeliği üzerinde bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Yaşlılar arasında en yaşlıların yaşlı-yaşlılara göre kendi yaş kategorileri içerisinde daha yüksek oranda STK üyeliklerinin bulunması, 85 ve üzeri yaşlara ulaşabilmiş yaşlıların zaten sağlıklı oldukları için bu kadar uzun yaşayabilmiş ve tam da bu nedenle bir politik faillik alanı olarak kabul edilen STK’larda faaliyet gösteriyor olmaları iddiası üzerinden açıklanabilmektedir.

4.4.4.2.3. Parlamenter Düzeyde Siyaset Yapanlar

Hiç kuşkusuz parlamenter düzeyde siyaset yapmak, en üst düzeydeki siyasi faillik biçimlerinden biridir. Yaşlıların parlamentoda siyaset yapmasının önünde yapısal herhangi bir engel bulunmadığı gibi, özellikle Türk siyasi tarihinde yaşlı ve siyasette tecrübeli olmanın önemi birçok örnekte açıkça görülmüştür. Atchley’e (1980) göre sanayileşme ve rasyonelleşme süreçleri, ekonomi ve aileye göre siyaset üzerinde daha az etkili olduğu için siyaset, yaşlıların bilgelikleri ve tecrübeleri ile önemli rollerini sürdürebildikleri bir alan olarak kalmıştır. “Pek çok sanayileşmiş kitle toplumunda ileri-

orta yaştaki ve yaşlı liderler iktidar sahibi oldukları önemli konumlar işgal etmektedirler” (Cox, 1993: 443).

Çalışmanın alan araştırmasının İzmir’de gerçekleştirilmesi, parlamenter düzeyde siyaset yapmakta olan bir yaşlıya erişme olasılığını sınırlandırmış; dolayısıyla örnekleme bu düzeyde siyaset yapan hiçbir yaşlı yer alamamıştır. Bunun yerine Türkiye ölçeğinde yapılacak nicel bir analiz için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 23. Dönem milletvekillerinin yaş dağılımları incelenmiştir. TBMM’nin resmi internet sitesi olan www.tbmm.gov.tr üzerinden yapılan araştırmaya göre, Temmuz 2010 itibarıyla 65 ve üzeri yaşlarda olan milletvekili sayısı 47 olarak bulunmuştur. Toplam milletvekili sayısının 542 olduğu bu dönemde yaşlı milletvekillerinin oranı %8,7; Türkiye’deki toplam nüfus içerisinde 65 ve üzeri yaşlardaki nüfusun oranı ise %6’dır. Buna göre mecliste yaşlı nüfusu oluşturan yüzdenin, genel yaşlı nüfusu, gerçekte olduğundan daha fazla temsil ettiği söylenebilir. Yaşlı kategorisine giren milletvekillerinin parlamentoda önemli bir oranda bulunuyor olmaları, yaşlılıkta politik alanda da failliğin sürdürüldüğünün önemli bir göstergesidir.

Cox (1993: 443), gençliğe ilişkin niteliklerin yüceltiildiği bir kültürde liderlerin oldukça yaşlı olması paradoksunu yaratan temel nedenin tecrübe ve bürokrasi olduğuna işaret etmekte ve belirli bir dönem üst düzeylerde hizmet etmiş kişilerin iktidara gelme olasılığının arttığını ve iktidara sahip olanların zaman içinde bu iktidarı çoğalttığını belirtmektedir. Belki de bu nedenle Türkiye’de siyasetçilerde aranan temel özelliklerden biri de yaş ile birlikte gelen “deneyim”dir. Bununla birlikte, özellikle Türkiye’de iktidar sahibi olmak, gelecekte de iktidar sahibi olunacağını bir ölçüde garanti altına almaktadır. İşte bu nedenle Türk siyasi yaşamında iktidarda uzun zaman yer almış siyasilerin yaşlandıkları dönemlerde de siyaset yapmaya devam etmeleri durumuyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Nitekim Türk siyasi geleneğinde “yaşlı olmanın” siyasete atılma ve bu alanda sürekliliğini koruma üzerindeki olumlu etkisi, makro istatistikten yararlanılarak yapılmış bu analizde yansımalarını bulmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşlanmanın kaçınılmaz olarak çöküşü beraberinde getirdiğine ilişkin söylemin aksine bu çalışmada, yaşlanma sürecinin öznesi olan yaşlıların Giddensçi anlamda kısıtlar ve kaynaklar dâhilinde eyledikleri ve başka türlü davranabilmek yoluyla yapıyı dönüştürebildikleri iddia edilmiştir. Bu nedenle yaşlılar farklı biçim ve düzeylerde olsa da yaşamlarının sonuna değin birer fail olarak kalmaktadırlar. Yaşlıların faillik biçim ve düzeylerinin birbirinden farklılaşması ise, “yaşlılar” dediğimiz grubun aslında oldukça heterojen olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada yaşlılar arasındaki bu heterojenliğe neden olan temel parametreler, yaşanılan yer, eğitim durumu, gelir, yaş, medeni durum, öznel sağlık durumu, cinsiyet ve yaşam aranjmanı olarak belirlenmiştir. Bu temel parametreler bağlamında yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlarda farklı düzeylerde de olsa faillik gösterdiklerine ilişkin tez, İzmir’de yürütülen alan araştırmasının bulgularıyla desteklenmiştir.

Araştırmanın temel parametrelerinden biri olan yaşanılan yer bakımından beklenen farklılıklardan biri, yaşlıların siyasi ilgi düzeyindeki farklılık olarak kendini göstermektedir. Buna göre ***“kent merkezinde yaşayan yaşlıların politik failliklerinin diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre en yüksek düzeyde olması beklendiği”*** yönündeki birinci hipotez doğrulanmıştır. Alan araştırması, kent merkezinde yaşayan yaşlıların köy ve gecekondu da yaşayan yaşlılara göre siyasete daha fazla ilgi duyduklarını ortaya koymuştur. Araştırma bulgularıyla da doğrulanmış olduğu üzere bu farklılık, kentte yaşayan yaşlıların eğitim düzeylerinin köy ve gecekondu da yaşayan yaşlılara göre daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kentin yaratmış olduğu değerler sistemi içerisinde yaşlıların demokratik yaşamın gerekliliklerini daha iyi özümsemiş olmalarının buna neden olduğu düşünülmektedir. Özellikle farklı etnik kökenlerden gelen ve Türkçe’yi anlamakta zorluk çeken gecekondu yaşlılarının, gündemi diğer yerlerde yaşayan yaşlılara göre en düşük düzeyde takip ediyor oldukları görülmektedir. Buna, Türkçe yayın yapan gazete ve televizyon kanallarını takip etmede yaşanılan zorluğun neden olduğu düşünülmektedir. Ancak bu bağlamda Kürt kökenli yaşlıların birçoğu, görüşmelerin yapıldığı yakın zamanda Kürtçe yayın yapan TRT6 isimli devlet kanalının açılmış olmasına ilişkin olumlu fikir beyan etmişler ve böylelikle gündemi artık daha yakından takip edebileceklerini bildirmişlerdir.

Yine yaşanan yer bakımından ortaya konmuş bir başka farklılık ise köyde yaşayan yaşlıların kentte yaşayanlara göre çok daha yüksek düzeyde toplumsal olarak içerilmiş (socially included) ve toplumun aktif üyeleri olarak üretim süreçlerinde fiilen yer almaya devam ediyor olmalarıdır. Bu nedenle ***“köyde yaşayan yaşlıların toplumsal ve üretim temelli ekonomik failliklerinin kentte yaşayan yaşlılara göre daha yüksek düzeyde olmasının beklendiği”***ne ilişkin ikinci hipotez de doğrulanmıştır. Yüz yüze ilişkilerin yoğunluğunun sürdürüldüğü köy yaşamında yaşlılar, büyük kısmı akrabalarından oluşan sosyal çevreleriyle olan ilişkilerini yaşamlarının sonuna değin korumaktadırlar. Köye içkin değerler sistemi içerisinde akrabalar arası sosyal ilişkilerin güçlü olması, kent yaşlısının aksine köydeki yaşlının yalnızlaşmasını engellemektedir. Buna ek olarak araştırma bulguları, kentteki yaşlılara göre köyde yaşayan yaşlıların sürekli görüştüğü bir arkadaş grubunun varlığından daha fazla bahsettiklerini ortaya koymaktadır. Kırsal yaşam aranjmanlarında yalnız yaşasalar dahi yaşlılar, fiziksel olarak çocuklarına yakın oturmaktadırlar. Köyde fiziksel uzaklığa dayalı mahremiyete olanak tanıyan, modifiye edilmiş geniş bir aile biçiminde yaşanması, burada hem yaşlıların hem de yaşlının çocuklarının ailelerinin özerkliklerini korumalarına izin vermektedir. Böylece kentte, yaşlı ebeveynle birlikte yaşamaktan kaynaklanan potansiyel aile içi gerginlikler, köyde söz konusu olmamaktadır. Nitekim araştırma bulguları, aile içi ilişkilerden en yüksek düzeyde memnuniyet duyanların, köyde yaşayan yaşlılar olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışma yaşamından ayrılmış ve böylece çalışma yaşamı nedeniyle sahip olduğu sosyal ağdan uzaklaşmış kentli yaşlıların aksine, zaman ve mekân bakımından sınırlanmamış olan bir çalışma örüntüsü içerisinde yer alan yaşlı köylüler için bu durum söz konusu değildir. İşte bu nedenle köyde yaşayan yaşlılar, sosyal ilişkiler ve böylece toplumsal faillik bakımından daha avantajlı bir konuma sahiptirler.

Köyde yaşayan yaşlılar, toplumsal failliklerine ek olarak üretimde oynadıkları rol nedeniyle ekonomik failliklerini de sürdürmektedirler. Genç kuşakların kente göçerek geride bırakmış olduğu yaşlı ebeveynler, ailenin sahip olduğu tarımsal üretim araçlarının tek kullanıcısı ve sorumlusu olarak işlevlerini sürdürmektedirler. İzmir’in kent merkezine göç etmiş ve ücretli bir iş tutmuş olan genç kuşakların ise emekli olduktan sonra köylerine dönmeyi planladıkları bulgusuna erişilmiştir. Bu bulgu, İzmir

köyleri özelinde zaten yaşlanmış olan köylerin yakın zamanda ortadan kalkacağına dair endişenin yersiz olduğunu göstermektedir. Nitekim bu köylerde görüşülen yaşlıların birçoğu, ücretli ve sigortalı bir iş, aileleri için daha iyi eğitim ve sağlık olanakları gibi nedenlerle kente göç etmişler; ancak emeklilikten sonra köyelerine geri dönmüşlerdir. Bu göç örüntüsü, bugün olduğu gibi gelecekte de köyde, “üreten” kuşağın büyük oranda yaşlılardan oluşacağına işaret etmektedir. Kentsel üretim süreçlerinin dışında bırakılmış yaşlıların aksine köydeki yaşlılar, gerek sağlıkları elverdiği sürece üretimde ortaya koydukları iş gücü, gerekse deneyim yoluyla edindikleri tarıma ilişkin bilgileri ile tarımsal üretimde başat rol oynamaya devam etmektedirler.

“Yaşlılar arasında eğitim düzeyi yükseldikçe toplumsal ve politik alandaki faillik düzeylerinin yükseleceğinin beklendiği” yönündeki üçüncü hipotez de doğrulanmıştır. Daha yüksek düzeyde eğitim almış yaşlıların sahip oldukları bilgi, değer ve deneyimlerinin ailelerinin genç kuşakları tarafından önemli görüldüğüne daha fazla inandıkları görülmüştür. Bir başka deyişle bu yaşlılar, genç kuşaklarla paylaşımcı ve etkileşimci bir platformda daha rahat buluşabilmektedirler. Yine bu çerçevede yaşlıların, eğitim düzeyi yükseldikçe çağın getirdiği yeniliklere giderek artan bir eğilimle daha fazla adapte olabildikleri görülmüştür.

Burada tartışıldığı üzere eğitim, yaşlıların yalnızca toplumsal alandaki faillik düzeylerini olumlu yönde etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda onların daha etkin birer politik fail olmaları üzerinde de önemli rol oynamaktadır. Yaşlıların politik arenada en yaygın etkili olma biçimi olan oy kullanmalarına ilişkin oranların, eğitim düzeyi yükseldikçe artış gösterme eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer biçimde yaşlıların beyan ettikleri siyasi ilgi düzeyi de eğitim düzeyinin yükselişi ile artmaktadır. Ayrıca en az bir STK üyeliği olan yaşlıların eğitim düzeyinin, bu türden bir üyeliği olmayan yaşlılara göre ortalamada daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda her eğitim durumu kategorisindeki yaşlılar arasında bir ya da daha fazla sayıda STK üyeliği olanların oranı da, eğitim düzeyi ile artış göstermektedir. Özellikle ilkokul ve üzeri okullardan mezun olanların daha düşük iki eğitim düzeyi olan okuma-yazma bilmeyen ve okuma-yazma bilen ancak hiçbir okul mezunu olmayanlara göre STK'lara üye olmaya daha fazla eğilimli oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Politik faillik düzeyinin

ölçüldüğü oy kullanma ve siyasete yönelik ilgi açısından özellikle okur-yazar olmayan yaşlıların diğer eğitim durumu kategorilerinde yer alan yaşlılara göre önemli derecede düşük düzeyde faal oldukları görülmüştür. Buna ek olarak STK üyeliği olan yaşlıların arasında okuma-yazma bilmeyen herhangi bir yaşlının olmaması ve okuma-yazma bilmeyen yaşlılar içerisinde siyasete çok ilgili olan hiç kimsenin bulunmaması, okur-yazarlık ve politik faillik arasındaki ilişki bağlamındaki çarpıcı bulgulardır. Zira okur-yazar olmak, her yaştaki kişiye mikro düzeyde kendi yaşamı ve makro düzeyde toplum ve siyaset üzerine düşünebilme ve eyleyebilme yeteneklerini kazandıran önemli bir niteliktir. Bütün bu bulgular, yaşlıların eğitim düzeyi ile politik faillikleri arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koyan önemli kanıtlar olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada gelirin düzeyi ve gelirin hangi harcama kalemlerine dağıldığına ilişkin sorular, yaşlıların gelir gruplarına göre gelirlerini en çok nelere harcadıklarına ilişkin veriye ulaşmamızı sağlamıştır. Buna göre, daha düşük düzeyde geliri olan yaşlıların bu gelirlerini gıdaya, fatura/kira/yakıt giderlerine, sağlığa ve şayet gerekiyorsa evlerinin tadilatına harcadıkları görülmüştür. Görüldüğü üzere bunların tamamı, yaşamı idame ettirmek için elzem olan harcamalardır. Düşük gelir grubu içerisinde yer alan yaşlıların bu temel tüketim alanlarının dışına çıkmaları son derece zordur, bir başka deyişle bu yaşlıların zorunlu ihtiyaçlara ilişkin giderleri çıkarıldıktan sonra elde kalan harcanabilir gelirleri oldukça düşüktür. Öte yandan ancak daha yüksek gelir grubundaki kişilerin özelleşmiş harcama kalemlerine doğru yönelebilmeleri olanaklıdır. Buna göre gelirini en çok hobilerini gerçekleştirmeye, sosyal ve kültürel etkinlikler ve ürünler satın almaya ve seyahat giderlerini karşılamaya ayıran yaşlıların, en yüksek gelir düzeyine sahip yaşlılar olduğu görülmüştür. Böylece, **“gelir düzeyi yüksek olan yaşlıların tüketim temelli ekonomik faillik düzeylerinin daha yüksek olacağı beklenmektedir”** biçiminde ifade edilen dördüncü hipotez de doğrulanmıştır.

“Yaşlılar arasında yaş arttıkça toplumsal, ekonomik ve politik faillik düzeylerinin tümünde azalma olacağının beklendiği” yönündeki beşinci hipotez ise kısmen doğrulanmıştır. Zira alan araştırması sonuçlarından, yaşlılar arasında yaş parametresinin toplumsal, ekonomik ve politik faillik düzeyleri üzerinde tamamen ya da kısmen etkili olduğu görülmüştür. Toplumsal faillik açısından yaşlıların ilerleyen yaşla

birlikte gerek kendi yaşamları gerekse aileleri ile ilgili daha az söz ve denetim sahibi oldukları görülmüştür. Derinlemesine görüşmelerden, özellikle eşlerden birinin ölümü ile yaşlıların birçoğu için “aile”nin artık, çocuklar ve onların kurdukları ailelerin fertlerinden oluştuğu anlaşılmıştır. Çocuklarının ailesinde alınacak önemli kararlarda ise yaşlının neredeyse hiç söz sahibi olmadığı; öte yandan eşi hayatta olup kendi evinde yaşayan yaşlı çiftlerde karar mekanizmasının genellikle eşitlikçi bir biçimde işlediği görülmüştür. Bunun yanı sıra ilerleyen yaşları nedeniyle yaşlıların kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda denetimlerinin zayıfladığı ve bu denetim boşluğunun çocukların ebeveynlerinin yaşamlarıyla ilgili pek çok konuya müdahil olmaları ile doldurulduğu sonucuna varılmıştır.

Yaşlıların çağın getirdiği yeniliklere daha muhafazakâr yaklaştıkları, genellikle toplumda ortak olarak paylaşılan bir düşüncedir. Araştırmada böyle genel bir kanıdan hareket edilerek yaş faktörünün yaşlılar arasında da böyle bir etki yapıp yapmadığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Buna göre yaşlılar arasında daha genç yaşta olanların yeniliklere daha olumlu; öte yandan ileri yaşlardakilerin yeni olana karşı daha tutucu olduklarına ilişkin varsayım araştırma sonuçları ile doğrulanmış; çağın getirdiği yeniliklere açıklık düzeyi 65-74, 75-84 ve 85 ve üzeri yaş kategorileri arasında bir farklılık göstermiştir. Yeniliklere açıklık ortalamasının yaş arttıkça giderek azalıyor olmasına ilişkin bulgu ise genç yaşlıların yaşlılara atfedilen “zaman-dışılık” niteliğini, orta ve en yaşlılara göre daha az taşıdıklarını göstermiştir. Yine benzer biçimde arkadaş grubu varlığı da yaş arttıkça giderek azalan bir eğilim seyretmektedir. Genç-yaşlılar kategorisi içerisinde bir arkadaş grubuna sahip olanların oranı en yüksek iken, bu oranın en yaşlılar kategorisi içerisinde en düşük olmasının nedenlerine dair bilgiye, nitel verinin de katkısıyla ulaşılmıştır. Nitekim veri, çok ileri yaşlarda, var olan arkadaşların ölüm nedeniyle kaybedildiğini ya da bir takım sağlık sorunları nedeniyle hareket yeteneklerini kaybeden yaşlıların arkadaşları ile fiziksel olarak aynı mekânda buluşmaları önünde engel teşkil ettiğini göstermektedir. Arkadaş ve yaşıtlarının birer birer ölmesine tanık olan çok ileri yaşlılar için “ölüm”ün normalize olduğu düşüncesine karşın araştırma sonuçları, “kaçınılmaz son”a biraz daha yaklaşımları nedeniyle ileri yaşlardaki kişilerin ölümden daha sıklıkla korktuklarını göstermiştir.

Yaşın ilerlemesinin toplumsal faillik üzerinde olduğu gibi politik faillik üzerinde de geriletici etkileri bulunmaktadır. Seçimlerde oy kullanmayan yaşlıların, kullananlara göre biraz daha yaşlı olduklarına ilişkin bulgu, yaşın ilerlemesinin yaşlıların oy sandığına ulaşmada bir takım zorlukları beraberinde getirdiğini düşündürmektedir. İlerleyen yaşın sağlık durumu üzerinde olumsuz etkilere sahip olması, yaşlılar arasında oy kullanamayan küçük bir kısmın neden oy kullanmadıklarını açıklayan önemli bir etkidir. Nitekim önemli en az bir sağlık sorunu olan yaşlıların oy kullanamayan yaşlılar kategorisi içerisinde oy kullananlara göre daha fazla olması, sağlık durumunun yaşlıların oy kullanma davranışı üzerindeki etkisini göstermiştir. Ancak oy kullananların içerisinde de önemli en az bir sağlık sorununa sahip olan yaşlıların azımsanmayacak bir oranı temsil ettikleri ve bu nedenle yaşlılar arasında kötü sağlık durumunun her koşulda oy sandığına gitme önünde engel teşkil etmediği belirtilmelidir. Öte yandan yaşın, bir diğer politik faillik biçimi olarak ele alınan STK üyeliği üzerinde açık bir etkisine rastlanmamıştır. Yaş kategorileri temelinde yapılan bir analiz, kendi kategorileri içerisinde en yüksek oranda STK üyesi bulunan grubun 65-74 yaş aralığı olduğunu; bunu beklenenin aksine 85 ve üzeri yaş kategorisinin izlediğini ve 75-84 yaş kategorisinin ise, içerisinde en az oranda STK üyesi barındıran grup olduğunu göstermiştir. Yaş kategorileri arasındaki bu eğilim, 85 ve üzeri yaş kategorisindeki yaşlıların zaten sağlıklı oldukları için bu denli yaşayabilmiş ve tam da bu nedenle STK’larda hala faal bir biçimde çalışıyor olduklarını düşündürmektedir. Bir başka deyişle yaşlıların politik faillik düzeyleri üzerinde “yaş”ın etkisi, ancak “sağlık durumu” ile birlikte okunduğunda anlam kazanmaktadır.

Araştırma bulgularına göre yaşın, tüketim temelli ekonomik faillik üzerinde etkili olduğu; ancak üretim temelli ekonomik faillik üzerinde önemli bir etkisi olmadığı görülmüştür. Yaşamı sürdürebilmek için yapılan zorunlu harcamaların dışında bazı yaşlıların gelirlerini hobilerini gerçekleştirmeye, seyahatlere çıkmaya ve kültürel ve sosyal faaliyetlere harcadıkları görülmüştür. Yukarıda da tartışıldığı üzere bu yaşlılar, gelir düzeyi en yüksek olanlardır. Bu bulguya ek olarak bu yaşlıların, aynı zamanda yaş ortalaması en düşük olan yaşlılar olduğu da görülmüştür. Öte yandan üretimde faaliyetlerini sürdüren ve artık çalışmayan yaşlılar arasında yaş temelinde bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Yaş ilerledikçe çalışan oranlarında düzenli bir azalma

beklenirken; 65-74 yaş kategorisinden 75-84 yaş kategorisine geçişte bu oran azalmış; ancak yine 85 ve üzeri yaş kategorisinde yükselme eğilimi göstermiştir. STK üyeliği üzerindeki etkisine benzer bir biçimde, yaş parametresinin çalışma durumu üzerindeki etkisinin de yine sağlık durumu ile biçimlendiği düşünülmektedir. Ancak yaşlının ileri yaşında dahi çalışmayı sürdürme kararının arkasında yatan nedenleri yalnızca sağlık durumunun elverişliliği ile açıklamak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Nitekim ileri yaşlarında çalışmaya devam eden pek çok yaşlı için olanak sağlayıcı bir faktör olan sağlık durumunun elverişliliğinin yanı sıra, “maddi nedenler”in zorlayıcı bir faktör olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle, sağlık durumu çalışmasına imkân verdiği için çalışma yaşamı içerisinde kendi istekleri ile kalmış yaşlıların yanı sıra, sağlık durumundan bağımsız bir biçimde maddi imkânsızlıkların yarattığı bir zorunluluk nedeniyle çalışmaya devam eden yaşlıların da varlığı yadsınmamalıdır.

Bütün bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, “yaş” parametresinin genel olarak yaşlıların toplumsal faillik düzeyleri üzerinde geriletici bir etkisi olduğu saptanmıştır. Yine yaşın, onların politik faillikleri açısından oy kullanma davranışı üzerinde olumsuz bir etki yarattığı; yaşlılar arasında STK üyeliği oranları üzerinde ise etkisi olmadığı görülmüştür. Postmodern anlamda tüketimde bulunanlar kategorisinin büyük oranda en-genç yaşlılardan oluşmasına karşın; çalışmaya devam eden veya etmeyen yaşlıların yaş temelinde herhangi bir farklılaşmanın öznesi olmamaları, yaşın ekonomik faillik düzeyi üzerinde sadece kısmen etkili olabildiğine işaret etmektedir. Kısacası yaşlılar arasında ilerleyen “yaş”, toplumsal, ekonomik ve politik faillik düzeylerin tamamında bir gerilemeye neden olmamaktadır. Bunun yerine yaş, toplumsal faillik düzeyini düşürürken; politik ve ekonomik faillik düzeylerinde ise kısmi bir gerilmeye yol açmaktadır. İşte bu nedenle beşinci hipotezin kısmen doğrulandığı kabul edilmektedir.

“Yaşlılar arasında evli olanların toplumsal faillik düzeylerinin diğer medeni durumlardaki yaşlılara göre daha yüksek olacağı beklenmektedir” biçiminde tanımlanan altıncı hipotez ise reddedilmiştir. Sürekli görüştüğü bir arkadaş grubuna sahip olan yaşlıların, en yüksek oranda evliler arasında değil; boşanmış yaşlılar arasında olduğu görülmüştür. Yaşlının kendi yaşamıyla ilgili mikro alandaki kararlarda söz

sahipliği bakımından medeni durumlar arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusudur. Ancak bu farklılaşma, evli olan yaşlıların toplumsal olarak daha fail olduklarını gösteren herhangi bir kanıt sunmamaktadır. Hiç evlenmemiş yaşlıların tamamı kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda söz sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Muhtemelen ebeveynlerinin ölmüş olması aynı zamanda üreme ailelerinin de olmaması, hiç evlenmemiş yaşlıların aldıkları kararlarda özerklik ve bağımsızlıklarını tam olarak koruyabilmelerine olanak sağlamaktadır. Araştırmanın başında, yaşlılık dönemini eşiyile karşılayan yaşlılar içerisinde hem kadın hem de erkeklerin toplumsal olarak en çok içerilmiş ve toplumsal alana entegre edilmiş oldukları ve böylece diğer medeni durumlardakilere göre ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları düşünülmüştür. Ancak bütün bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, evli olan yaşlıların toplumsal faillik düzeylerinin diğer medeni durumlarda bulunan yaşlılara göre daha yüksek olmadığı görülmüş ve böylece bu hipotez reddedilmiştir.

“Öznel olarak daha sağlıklı olduğunu beyan eden yaşlıların toplumsal ve politik faillik düzeylerinin daha yüksek olacağını beklendiği” yönündeki yedinci hipotez ise doğrulanmıştır. Önemli görülen hiç bir sağlık sorunu olmayan yaşlıların, önemli en az bir sağlık sorunu olan yaşlılara göre kendi yaşamlarıyla ilgili kararlarda daha fazla söz sahibi oldukları görülmüştür. Sağlık durumunun kötüleşmesi bireyin birtakım şeylere artık gücünün yetmemesine neden olmakta; bu da bireye kendini “yaşlı” hissettirmektedir. Artık fiziksel olarak gücünün azaldığını hisseden yaşlılar kendi yaşamları ile ilgili dahi olsa bir takım önemli kararların alınmasını başta çocukları olmak üzere bağımlı oldukları diğerlerine bırakmaktadırlar. Ayrıca yaşlılarıyla karşılaştırdıkları sağlık durumlarını daha iyi değerlendiren yaşlıların bir arkadaş grubu içerisinde yer alma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunda, ileri yaşlarda sağlık durumu kötüleşen yaşlıların hareketlilik yeteneklerini kaybederek zamanlarının büyük çoğunu evde geçirmeye başlamalarının etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu durum ise zaman içerisinde sağlık bakımından kötü durumdaki yaşlıların arkadaşlarıyla giderek seyrekleşen bir sıklıkta görüşmelerine ve bir süre sonra arkadaşlardan oluşan sosyal ağın tamamen yitirilmesine yol açmaktadır.

Öznel sağlık durumunun oy kullanma davranışı üzerinde de etkili olduğu bulgusuna varılmıştır. Nitekim oy kullanmayanların içerisinde oldukça büyük bir oranın, önemli en az bir sağlık sorununa sahip oldukları görülmüştür. Kısacası yaşlıların sağlık durumunun kötüleşmesinin, onların toplumsal ve politik alanlardaki faillik düzeyleri üzerinde geriletici bir etkiye sahip olduğu bulgusuna varılmıştır.

“Erkeklerin toplumsal, üretim temelli ekonomik ve politik faillik düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olacağı beklenmektedir” şeklinde ifade edilen sekizinci hipotez ise kısmen doğrulanmıştır. Bu konuda cinsiyete dayalı sosyalizasyondan kaynaklanan farklılaşmanın her yaş grubunda söz konusu olduğu söylenebilir. Araştırmanın sonuçları da, özellikle dönem etkisi nedeniyle yaşamları boyunca özel alana sıkışıp kalmış yaşlı kadınların birçoğunun kendi yaşamları ve ailelerine yönelik mikro faillik alanlarındaki kararlarda dahi, erkeklere göre daha az söz sahibi olduklarını göstermiştir. Sürekli görüştüğü bir arkadaş grubuna sahip olan erkeklerin oranının kadınlara göre daha fazla olması da cinsiyetler arasındaki toplumsal faillik düzeyi farklılıklarına işaret eden bir başka göstergedir. Bunda, yaşamı boyunca kamusal alanda daha fazla varlık göstermiş olan erkeğin, araçsal rollerini gerçekleştirmek üzere evde kalan kadına oranla daha geniş bir sosyal ağa sahip olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Öte yandan ister evli olup eşleriyle yaşayan ister dul olup çocuklarıyla yaşayan yaşlı kadınların anlamsal rollerini sürdürme bağlamındaki işlevsellikleri onları aile içerisinde güçlendiren bir etmendir. Dolayısıyla yaşam seyirlerinin önceki dönemlerinde kadının ikincil konumda olduğu hane içi iş bölümünde yer almış olan bu yaşlı kadınlar, yaşlılık dönemlerinde erkeklere göre daha avantajlı bir konuma yükselmektedirler. Bu durum, aile içi ilişkilerden duyulan memnuniyetin yaşlı kadınlar arasında erkeklere göre daha yüksek olmasını büyük oranda açıklamaktadır.

Üretim temelli ekonomik failliğin düzeyi açısından cinsiyetler arasında bir farklılık bulunmamasına karşın; cinsiyetler arasında bu türden bir failliğin biçimleri bakımından bir farklılık göze çarpmaktadır. Yaşlılık döneminde erkeklerin kadınlara göre işgücü içerisinde yer alma oranları daha yüksek seyretmektedir. Bunda, yaşlılık öncesi dönemlerde çalışma durumundaki cinsiyetler arası farklılaşmanın ve bu farklılaşmanın ileri yaşlara taşınmasının etkili olduğu açıktır. Öte yandan işgücü

içerisinde fiilen yer almak gibi üretim temelli bir başka faillik biçimi olan ücretli çalışma dışında hane içi üretime yapılan katkı bakımından kadınların erkeklere göre daha etkin oldukları görülmektedir. Yaşlı kadınların hane içi üretime en sık katılma biçimleri arasında “torun bakma”, “örgü dantel gibi el işleri yapma”, “salça, reçel, tarhana, kurutmalık biber, kışlık domates gibi gıda maddeleri hazırlama” ve “tarımsal üretimde aileye yardımcı olma” yer almaktadır. Özellikle kızın ya da gelinin çalıştığı alt-orta sınıflarda büyükannelere düşen torun bakma işlevinin yerine getirilmesinin aileye sağladığı maddi değeri oldukça yüksektir. Kuşaklararası böylesi bir desteğin aile içi ilişkilere olumlu yansımaları ise özellikle çocuklarıyla yaşamayı gerektiren durumlarda yaşlı kadınların kendilerine bir etkinlik alanı açmaları ve böylece yeni yaşam aranjmanları içerisinde daha fazla kabul edilebilir olmalarıdır.

Cinsiyete dayalı sosyalizasyon, toplumsal ve ekonomik alanlarda olduğu gibi siyaset ile ilişkilerinde de kadın ile erkeği birbirinden farklılaştırmaktadır. Cinsiyet temelli siyasal bir sosyalizasyon süreci nedeniyle kadınların çoğu, bugün bile siyasetin maskülen bir alan olduğunu düşünmektedirler. Kaldı ki kadının eğitim, tarım-dış sektörlerde çalışma, siyaset gibi belirli alanlara uzak bırakıldığı dönemlerde sosyalize olmuş bu yaşlı kadınların yaşlı erkeklere göre siyasete daha az ilgi duymaları, araştırmanın sonuçları açısından beklenen bir durumdur. Ayrıca yine dönem etkisi nedeniyle hiç eğitim görmemiş ya da düşük düzeyde eğitim görmüş bugünün yaşlı kadınlarının, gündemi takip etme ve oy kullanma konularında da yaşlı erkeklerden geri kaldıkları görülmüştür.

Araştırmanın, **“yaşam aranjmanı biçimlerinin yaşlıların toplumsal faillik düzeylerinde farklılık yaratacağının beklendiği”** yönündeki dokuzuncu ve son hipotezi ise doğrulanmıştır. Yaşlıların yaşam aranjmanlarına göre sınıflandırıldığı araştırma modelimiz, yaşın yaşam aranjmanını değiştirmesi üzerinde açık bir etkisi olduğunu göstermektedir. Zira eşin ölümü ve bakıma muhtaç kalma sebebiyle yaşlıların önemli bir kısmı, mevcut yaşam aranjmanını değiştirmek zorunda kalmaktadır. Kendi evinde eşi ya da çocuklarından bir ya da daha fazlasıyla birlikte yaşayan yaşlı, başta evlenme olmak üzere çocukları bir takım nedenlerle evden ayrıldığında ve eşi öldüğünde, kendi evinde yalnız kalmaktadır; ilerleyen yaşla birlikte bakıma duyulan gereksinim arttığında

ise çocuklarının yanına taşınabilmektedir. Şayet zaman içerisinde çocukları tarafından verilen bakım yetersiz kalır ya da çocuklar daha uzun yıllar boyu ebeveynine bakmayı reddederler ise, yaşlılar son seçenek olarak huzurevi gibi bir kuruma yerleşmek durumunda kalmaktadır. İlerleyen yaş ve değişen yaşam aranjmanı ile birlikte yaşlının “aile” olarak tanımladığı topluluk içerisinde alınacak önemli kararlardaki söz sahipliğinin giderek azaldığı görülmüştür. Buna göre çocuklarının evinde yaşayan yaşlıların aile içi önemli kararlarda kendi evinde olduklarından daha az söz sahibi olmaları, ailenin en yaşlı üyesinin aile reisi ve böylece mutlak söz sahibi olduğu geleneksel toplum tipinden dönüşüme işaret etmesi bakımından çarpıcı bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Yaşam aranjmanına göre arkadaş grubu varlığına ilişkin yapılan analiz, yine yaşam aranjmanları arasında önemli farklılıklara işaret etmektedir. Sürekli görüştüğü bir arkadaş grubuna sahip olanların en yüksek oranda kendi evinde yalnız yaşayan yaşlılar olması, yalnız yaşamının getirmiş olduğu boşluğu doldurmada arkadaşlığın yaşlılıkta önemli görüldüğü fikrini akla getirmektedir. Huzurevi yaşlılarının sürekli olarak görüştüğü bir arkadaş grubuna en düşük oranda sahip olmaları ise, pek çok arkadaş edinebilme ihtimaline karşın huzurevinde yaşayan yaşlıların, bu konuda direnç gösterdiklerini düşündürmektedir. Bu bulgu, insanın yaşam seyri boyunca belki de en çok sosyal destek görmesi gereken bir dönem olan yaşlılıkta, huzurevlerinin yaratmış olduğu atmosferin burada yaşayan yaşlıları “kalabalık içerisinde yalnızlaştırdığı”nı göstermesi bakımından çarpıcıdır. Benzer biçimde yaşam aranjmanına göre aile içi ilişkilerden duyulan memnuniyet düzeyi de, diğer bütün yaşam aranjmanı kategorileriyle karşılaştırıldığında huzurevinde yaşayan yaşlılar için önemli ölçüde düşük kalmaktadır. Bunda, huzurevinde kalan yaşlıların aileleri ile ilişkilerinin zaten güçlü olmamasının ya da bu yaşlıların kendilerine adının bile “soğuk” geldiği huzurevinde kalıyor olmalarından ötürü hissettikleri “atılmışlık” duygusunun etkili olduğu düşünülmektedir. Kısacası yaşam aranjmanının yaşlıların toplumsal faillikleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle yaşlılar tarafından genellikle kötü bir imaj üzerinden tanımlanan huzurevinde yaşayan yaşlıların, diğer aranjmanlarda yaşayan yaşlılara göre sosyal ilişkiler ve böylece toplumsal faillik bakımından çok daha dezavantajlı konumda oldukları görülmüştür.

Alan araştırması sonucunda elde edilen nicel veriler ışığında test edilen bu hipotezler yoluyla, yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlardaki faillikleri sosyolojik olarak “açıklanmaya” çalışılmıştır. Öte yandan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, yapılandırılmış görüşmelerde gözden kaçırılacak olan derinliği “anlama”ya yönelik önemli bir işlev görmüştür. Dolayısıyla yukarıdaki hipotezler her ne kadar nicel veriye ilişkin bir takım istatistikî analizler üzerinden test edilmiş olsa da bu hipotezlerin doğrulanma ya da reddedilmelerine ilişkin nedenlerin neler olabileceğine yönelik yorumlamalar, kaynağını nitel veriden de almışlardır. Kısacası bu çalışmada yaşlanma olgusu, hem anlamaya hem de genellemeye olanak verecek şekilde ele alınmıştır.

Bütün bu veriler ışığında, aslında yaşlıların failliğine karşı toplumsal bir miyopluğun söz konusu olduğu görülmüştür. Her gün çevremizdeki pek çok yaşlının somut olarak toplumsal hayatın sürdürülmesine ve teorik olarak anlam dünyamızın inşasına katkıda bulunduklarına şahit olmamıza karşın, “yaşlılık” bir eksiklik üzerinden tanımlanmaya devam etmektedir. Zira günümüz modern toplumlarında yaşlılar, işgücü dışına itilmeleri nedeniyle ekonomik üretkenliklerini yitirmektedirler. Bu çalışmada modern kapitalist toplumun sınırları içerisinde tanımlanan ekonomik üretkenlik temelli bir bakış açısının bireylere atfettiği değerin eleştirisi yapılmış ve böylece yaşlıların her alandaki failliklerine işaret edilerek yaşlılığa ilişkin daha insani bir anlam ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitekim yapılan alan araştırması, homojen olmayan bir “yaşlılar” kategorisinin varlığına işaret etmiş ve bu heterojenliğe paralel olarak da yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik alanlar gibi farklı *biçim* ve yine bu alanlar içerisinde farklı *düzey*lerde fail olduklarını ortaya koymuştur.

Eleştirel perspektiften de yararlanılarak geleneksel gerontolojinin bir eleştirisi sunulmaya çalışılırken, bir durum olarak yaşlılık ve bir süreç olarak yaşlanma olguları, Yapılaşma Kuramı çerçevesinde irdelenmiş ve yaşlıların failliklerinin hangi alanlarda görünür olduğu tartışılmaya çalışılmıştır. Hem yapıyı hem de faili tanıyan ve her ikisinin de birbirini biçimlendirdiğini iddia eden Yapılaşma Kuramı temelinde, yaşlıların, *yapının* içerdiği kurallara tabi oldukları ve yine *yapının* sağladığı kaynaklarla biçimlendikleri görülmüştür. Bununla birlikte, yine onların farklı biçim ve düzeylerde

de olsa *yapıyı* dönüştürme ve değiştirme gücüne sahip oldukları ve çoğu zaman da bunu fiilen gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Böylece yaşlılığı ve yaşlanmayı, hem makro hem de mikro düzeylerde anlama ve açıklamaya ilişkin “Yaşlanmanın Yapılaşması” olarak da tanımlanabilecek olan, çok düzeyli ve kapsayıcı bir bakış açısından söz etmenin olanaklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada İzmir örneğinden yola çıkarak toplumumuzda, mikro sosyal yaşantısına ek olarak toplumu dönüştürme ve değiştirme eylemi olarak tanımlanabilecek bir failliğin düzeyini belirlemede, yaşlıların yaşadıkları yerin, eğitim ve sağlık durumlarının en önemli belirleyiciler olduğu gözlemlenmiştir. Daha açık bir biçimde ifade edilecek olursa, eğitim düzeyi yüksek ve iyi sağlık halini ileri yaşlarına kadar koruyabilmiş yaşlıların yaşamın hemen her alanında yüksek düzeyde failliklerini sürdürebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaşlılar arasında yaşanan yer açısından da farklılıklar olduğu, kent merkezinin ve köyün yarattığı kültürel bağlam içerisinde yaşlıların farklı biçimlerde birer fail olarak varlık gösterdikleri bulgusuna erişilmiştir. Öte yandan birçoğu doğduğu ve yaşam seyrinin önemli bir bölümünü geçirdiği yerden, kente göçmüş ancak bu durumda da kentin ancak çeperine yerleşebilmiş olan gecekonduda yaşayan yaşlıların ise yaşanan yer bakımından kategorize edilen tüm bu gruplar arasında en dezavantajlı grup olduğu görülmüştür.

Bu bağlamda görelî ve mutlak olarak sayıca giderek artan yaşlıların günümüz Türkiye’inde mevcut failliklerinin görünür olmasının ve hatta faillik alanlarının genişletilerek faillik düzeylerinin arttırılmasının bir takım pratik faydaları da bulunmaktadır. Böylesi büyük bir nüfus kitlesinin sahip olduğu failliği göz ardı etmenin toplumsal ve ekonomik maliyeti son derece yüksektir. İşte bu nedenle yaşlılık dönemine adım atarken emeklilik ya da boş yuva dönemine geçiş gibi olası bir takım süreksizliklerin yarattığı boşluğu etkin bir biçimde doldurmaya yönelik girişimler ve sosyal politikalara duyulan gereksinim son derece önemlidir. Sosyal politika araçlarını kullanmak ya da Giddens’in *refleksif-kendini-düzenleme* olarak tanımladığı biçimde dışarıdan müdahalelerde bulunmak, insan eliyle yaratılmış bu kısır döngüye bir son verebilir. Yaşlıların failliklerinin arttırılmasına yönelik dışarıdan yapılacak böylesi müdahaleler, bu önemli nüfus kitlesinin topluma entegrasyonunun sürdürülmesini

sağlayarak toplumsal ve ekonomik maliyetleri minimum düzeye indirmede etkili olabilirler. Bu çerçevede Türkiye’de yaşlanma olgusuna cevaben geliştirilebilecek belli başlı öneriler şu şeklide sıralanabilir:

Yaşlılara yönelik sosyal politikaların biçimlendirilmesinde yaşlılar, bu politikaların birer nesnesi olarak görülmemelidir, aksine yaşlıların da bu sürece katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Kendilerine yönelik hazırlanan sosyal politikalara “özne” olarak dâhil olan yaşlıların, konuya ilişkin sorunlara daha etkili çözümler getirebilecekleri göz ardı edilmemelidir. Bunlar arasından ise özellikle yaşlı örgütlerinin oluşturulması ya da Üçüncü Yaş Üniversiteleri gibi bir takım programlar geliştirilmesi, yaşlıların emeklilik sonrası etkinliklerini sürdürebilecekleri ve edinmiş oldukları bilgi ve deneyimler yoluyla topluma katkı sağlayabilecekleri birer ortam sunacaktır. Özellikle üniversite şehirlerinde olmak üzere Üçüncü Yaş Üniversiteleri gibi bir takım organizasyonların geliştirilmesi, zorunlu emeklilik yaşı uygulaması nedeniyle başta öğretim üyeleri olmak üzere en verimli dönemlerinde emekli edilmiş tüm profesyonel meslek sahiplerinin toplumda yarattıkları katma değerin daha uzun yıllar boyunca sürdürülmesine olanak sağlayacaktır.

Aslında bir yaş ayrımcılığı türü olan zorunlu emeklilik yaşı uygulamasını kaldırarak esnek emeklilik yaşı uygulamasına geçmek, ancak yaşlılıkta mesleki olgunluğa erişilen tüm profesyonel meslek gruplarına mensup kişilerden daha fazla yararlanılmasını sağlayacaktır. Ayrıca çalışma yaşamı içerisinde kalmak isteyen yaşlıların, istihdam edilmelerine ve yarı-zamanlı ya da esnek çalışma saatleri olan işlerde çalışmalarına olanak sağlamak gerekmektedir.

İş yaşamında gerekli olan bilginin hızla yenilenmesi, çalışanlar tarafından bu bilginin sürekli olarak güncellenmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Özellikle yönetim ve üretim araçlarının bilişim sistemleri aracılığıyla işletildiği iş kollarında çalışan yaşlıların, iş yaşamındaki entegrasyonlarının sürdürülmesine yönelik eğitimler düzenlenmelidir.

Türkiye’de yaşlılık çalışmaları yapan araştırmacılar, uygulamacılar ve politika yapıcıların kullanımına açılacak, yaşlılara özel ayrıntılı bir veri bankası oluşturmak, yaşlılara yönelik geliştirilecek programların niteliğini arttıracaktır. Ayrıca böylelikle,

araştırmacılar yaşlılara ilişkin makro veri elde etmeye çalışmak yerine çabalarını, spesifik konulara odaklanan verileri elde etmeye yöneltebileceklerdir.

Yaşlılara ilişkin geliştirilen akademik literatürde ve medyadaki popüler sunumlarda yaşlı söyleminin nasıl kurgulandığına dikkat etmek ve bu kurguların geçerliliğini gözden geçirmek gerekmektedir. Söz edilen alanlarda çalışanların bu konuda duyarlılık göstermeleri ve bu imajları gerçeği temsil edecek biçimde kurgulamaları, yaşlılar dünyasına ilişkin gerçeği çarpıtmamak adına son derece önemlidir.

Toplam doğurganlık oranının düşmesi ve bu nedenle bakıma muhtaç yaşlı ebeveyne bakacak çocuk sayısındaki azalma ve ayrıca tarih boyunca bakım sağlayıcı bir rol atfedilmiş olan kadınların çalışma yaşamına girmesi, yakın gelecekte huzurevlerine olan gereksinimi daha da arttıracaktır. Kapasite bakımından geliştirilmesi beklenen huzurevlerinin, niteliklerinin de iyileştirilerek yaşlılara önceki yaşamlarındaki etkinliklerini sürdürebilecekleri bir ortam sağlaması gerekmektedir. Bunlar, çeşitli sosyal ve kültürel altyapılardan gelen yaşlıların farklı taleplerine cevap verebilecek birer kurum haline dönüştürülebilir, hatta bu kurumlar yaşlıların özerkliklerini korudukları ve olağan yaşamlarını sürdürdükleri yaşlı siteleri haline getirilebilir. Bunun, Goffman'ın bütüncü kurumlardan biri olarak tanımladığı huzurevlerini bütüncü niteliğinden sıyıracak en önemli girişimlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Yaşlıların bakım tercihlerinde “ev ortamında ailesiyle birlikte yaşamak” birinci sırayı almaktadır. Kurumu bir alternatif olarak gören yaşlıların ise pek çoğu, böyle bir tercihi çocuklarına yük olmamak adına yapabileceklerini belirtmektedir. Buna göre ekonomik koşullar kontrol altına alındığında, yaşlıların neredeyse tamamının ailelerinin yanında kalmak istedikleri görülmektedir. Hem duygusal tatmin hem de topluma entegrasyon bakımlarından yaşlıların mümkün olduğunca aile ortamından koparılmadan yaşamlarının sağlanması gerekmektedir. Ancak, yaşlının bakımını ailenin omuzuna yüklemek ya da en azından yaşlının bakımını verecek birincil kurumun aile olduğunu söylemek, sosyal refah devleti anlayışı içerisinde mümkün değildir. Bunun yerine, yaşlısının bakımını kendisi üstlenmek isteyen ailelere sosyal ve finansal destek verilmesi yoluyla yaşlıların aile sıcaklığından koparılmamaları sağlanabilir. Bu, asıl

olarak maddi yetersizlikler nedeniyle yaşlısını bir kuruma yerleştirmek zorunda kalan aileler için etkin bir çözüm yolu olabilir.

Sonuç olarak, günümüzde sayıca giderek artan yaşlıların işgücü dışına itilmeleri modern toplumun paradokslarından birini oluşturmaktadır. Bu çelişki, özellikle gelişmiş toplumlarda yaşlılığın sorunlu bir dönem, yaşlanmanın ise hem bireye hem de topluma yk getiren bir süreç olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ekonomik temelli indirgemeci bu bakış açısı, hem mikro hem de makro düzeylerde tecrübe edilen yaşlanma sürecinin beraberinde getirdiği zenginlikleri göz ardı etmektedir. Toplumun koyduğu kurallar çerçevesinde olmak üzere sahip olunan kaynaklar, bireyin toplumu dönüştürmesine olanak sağlar. Kurallara tbi; ancak belirli kaynakları da elinde bulunduran yaşlılar da, işte bu nedenle verili toplumsal dünyanın edilgen birer öğesi değil; aksine inşasına etkin olarak katıldıkları sosyal dünyanın yaratıcı birer failidirler...

KISALTMALAR

AARP	American Association of Retired Persons
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	United Nations

KAVRAM DİZİNİ

B

Başarılı Yaşlanma 61, 62
Bütüncü Kurum 154, 155, 156, 251

Ç

Çifte Tehlike 98
Çocuklaştırma.....156

D

Demografik Geçiş Kuramı 20, 22
Demografik Yaşlanma i, ii, iii, 8, 9, 14, 16, 18, 19,
20, 24, 25, 26, 28, 71
Devamlılık Kuramı 52, 53
Difüzyon Teorisi.....22
Dikey Aile.....150
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi 28, 29
Dönem Etkisi . 112, 131, 133, 215, 216, 245, 246

E

Ebeveyn Destek Oranı 27, 28
Eleştirel Gerontoloji 11, 12, 13
En Yaşlılar 113, 114, 143, 235, 241
Etkinlik Kuramı 51, 52, 185

G

Genç-Yaşlılar 112, 113, 137, 241
Geri Dönüş Göçü 101
Gerontoloji 10, 11, 12, 13, 40, 42, 61, 74, 83, 98,
152

i

İlgisizlik Kuramı.....50, 51, 185
İşlevsel Yaş.....31, 32

K

Kaba Boşanma Oranı 132
Kaba Doğum Oranı 22
Karşılıklı Değişim Kuramı 53
Kırın Yaşlanması 74
Kronolojik Yaş 31, 33, 113, 116, 117

Ö

Öznel Yaş 31, 32, 33, 116, 120

P

Potansiyel Destek Oranı 27

S

Sağlıklı Yaşam Beklentisi 29
Siyasal Sosyalleşme 221, 229, 258
Sosyal Gerontoloji 10, 11, 98

T

Tabandan Yaşlanma 17
Tavandan Yaşlanma 17

Ü

Üçüncü Yaş.....40, 42, 43, 44, 45, 112, 113, 116,
204, 250
Üçüncü Yaş Üniversiteleri 42, 43, 44, 45, 250
Üretken Yaşlanma 60, 61, 62

Y

Yapılaşma Kuramı .14, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70,
248, 290
Yaş Ayrımcılığı 34, 35, 42, 47, 91, 190, 250
Yaş Etkisi 215, 232
Yaş Normu..... 33, 35
Yaş Tabakalaşması Kuramı 58, 59
Yaşam Aranjmanı ..15, 71, 72, 83, 121, 128, 133,
140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,
152, 155, 156, 157, 160, 165, 178, 179, 181,
182, 183, 237, 246, 247, 290
Yaşam Döngüsü..... 36, 129
Yaşam Seyri 12, 31, 36, 44, 64, 68, 83, 87, 88,
94, 118, 146, 156, 158, 166, 188, 189, 190,
192, 194, 247, 249
Yaşlanma Endeksi..... 25
Yaşlanma Sosyolojisi 8, 11, 62, 133, 215
Yaşlı Bağımlılık Oranı 26, 27
Yaşlı İhmali 148
Yaşlılığın Ekonomi Politikası Kuramı 12, 57, 58
Yaşlılığın Kadınlaşması 74
Yaşlılığın Yaşlanması..... 114
Yaşlı-Yaşlılar 112, 113, 235
Yeni-yersel Aile 55, 163

KAYNAKLAR

1. ADAK, Nurşen, 2003, “Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar”, *Aile ve Toplum Dergisi*, Sayı:6, Cilt:2, Yıl:5, Ekim-Aralık 2003, s. 81
2. ARBER, Sara & GINN, Jay, 2005, “Gender Dimensions of the Age Shift”, (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
3. ARBER, Sara, 2006, “Gender and Later Life: Change, Choice and Constraints”, (içinde) VINCENT J.A., Chris PHILLIPSON & Murna DOWNS (der), *The Futures of Old Age*, Sage Publications: GB
4. ARIËS, Phillipe, 1991, *Batılının Ölüm Karşısında Tavırları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları: Ankara
5. ARSLAN, Mustafa, 2009, “Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2009 (2):112-125
6. ARUN, Özgür, 2007, “Life Satisfaction in Old Age: The Turkish Case.”, *Proceedings Book of II. International Social and Applied Gerontology Symposium in Turkey*, April 26-28, 2006, Akdeniz University, Antalya, s. 427-447
7. ASLAN, Neşe, 2009, “An Examination of Family Leisure and Family Satisfaction Among Traditional Turkish Families”, *Journal of Leisure Research*, Vol. 41, No.2, s. 157-176
8. ATCHLEY Robert. C., 1980, *The Social Forces in Later Life: An Introduction to Social Gerontology*, 3rd Edition, Wadsworth Publishing Company: USA
9. ATCHLEY Robert. C., 1993, “Critical Perspectives on Retirement”, (içinde) COLE, Thomas. R. et al (der), *Voices and Visions of Aging: Toward a Critical Gerontology*, Springer Publishing Company: New York

10. AYKAN, Hakan & WOLF, Douglas A., 2000, "Traditionality, Modernity and Household Composition: Parent-Child Coresidence in Contemporary Turkey", *Research on Aging*, 22: s. 395-421
11. BALTES, Paul B., & BALTES, Margret M., 1993, *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences*, Cambridge University Press: Canada
12. BASS, Scott A., & CARO, Francis G., 2001, "Productive Aging: A Conceptual Framework", (içinde) MORROW-HOWELL Nancy & HINTERLONG, James & SHERRADEN, Michael (der), *Productive Aging: Concepts and Challenges*, The Johns Hopkins University Press: USA
13. BASS, Scott A., 2002, "Productive Aging", (içinde) EKERDT, David, J. (editor in chief), *Encyclopedia of Aging*, Vol.3, MacMillan Reference USA: USA, s.1130-1132
14. BAUDRILLARD, Jean, 2010, *Tüketim Toplumu*, (çev. Hazal Deliçaylı & Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları: İstanbul
15. BENGTON Vern L. & HABER, David A., 1975, "Sociological Approaches to Aging", (içinde) WOODRUFF, Diana S. & BIRREN, James E. (der), *Aging: Scientific Perspectives and Social Issues*, D. Van Nostrand Company: New York
16. BERGER, Peter L. & LUCKMANN, Thomas, 2008, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (çev. Vefa Saygın Öğütle) Paradigma Yayıncılık: İstanbul
17. BIGGS, Simon, 2004, "In Pursuit of Successful Identities and Authentic Aging", (içinde) TULLE, Emmanuelle (der), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York
18. BINSTOCK, Robert H., 1995, "A New Era in the Politics of Aging: How Will Old Age Interest Groups Respond?", *Generations*, Fall 95, Vol.19, Issue:3, s.68-74
19. BINSTOCK, Robert, H., 2002, "In Memoriam: Bernice L. Neugarten", *The Gerontologist*, Vol. 42, No:2, 149-151

20. BİKMEN, Filiz & MEYDANOĞLU, Zeynep, 2006, *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci - Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu*, TÜSEV Yayını: İstanbul (www.tusev.org.tr)
21. BİLGİN, Nuri, 2008, *Sosyal Psikoloji*, Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir
22. BOND, John & CORNER, Lynne, 2004, *Quality of Life and Older People*, Open University Press: New York
23. BOURDIEU, Pierre, 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Harvard University Press, USA California Cambridge University Press: USA
24. BURR, Vivien, 1995, *An Introduction to Social Constructionism*, Routledge: London & New York
25. BUTLER, Robert, 1969, “Ageism: Another Form of Bigotry”, *The Gerontologist* 9, (4), s.243-246
26. CANATAN, Ayşe, 2008, “Toplumsal Değerler ve Yaşlılar”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2008 (1):62-71
27. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, 1999, “Towards A Europe For All Ages: Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity”, (ec.europa.eu)
28. COONEY, Adeline & MURPHY, Kathy, 2009, “Ethos of Care and Environment in Long-Stay Care Settings: Impacts on Residents’ Lives”, (içinde) EDMONDSON, Ricca & KONDRATOWITZ, Hans-Joachim Von, *Valuing Older People: A Humanist Approach to Ageing*, The Policy Press: Bristol
29. COX, Harold.G., 1993, *Later Life: The Realities of Aging*, 3rd Edition, Prentice Hall: New Jersey
30. COX, J., 2002, “Leisure Property Trends: Consumer Spending and Leisure Futures”, *Journal of Leisure Property*, Vol:2, No: 2, s.180-190
31. CUMMING, Elaine & HENRY, William H., 1961, *Growing Old: The Process of Disengagement*, Basic Books Inc.; New York

32. CUTLER, Neal E.& HAROOTYAN, Robert A., 1975, "Demography of the Aged", (içinde) WOODRUFF, Diana S. & BIRREN, James E. (der), *Aging: Scientific Perspectives and Social Issues*, D. Van Nostrand Company: New York
33. ÇİFTÇİ YEŞİLTUNA, Dilek, 1994, "Siyasal Sosyalizasyon", *Sosyoloji Dergisi* Sayı: 5, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İzmir, s. 57- 73
34. ÇİLİNGİROĞLU Nesrin & DEMİREL Simge, 2004, "Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı", *Türk Geriatri Dergisi*, 7 (4), s. 225-23
35. ÇİVİ, Selma & TANRIKULU, M. Zeki, 2000, "Yaşlılarda Bağımlılık ve Fiziksel Yetersizlik Düzeyleri ile Kronik Hastalıkların Prevelansını Saptamaya Yönelik Epidemiyolojik Bir Çalışma", *Türk Geriatri Dergisi*, 3(3): 85-90
36. DE BEAUVOIR, Simone, 1970, *Yaşlılık*, (çev. Osman Canberk & Eray Canberk), Milliyet Yayınları: İstanbul
37. DURKHEIM, Émile, 1964 [1893], *The Division of Labour in Society*, (translated by George Simpson), The Free Press: USA
38. DURKHEIM, Émile, 1985, *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, (çev: Celal Baki Akal), Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları: İstanbul
39. DYCHTWARD, Ken, 1999, *Age Power: How the 21st Century Will be Ruled by the New Old*, Penguin Putnam: New York
40. EBBINGHAUS Bernhard, 2000, "Any Way Out of Exit from Work? Reversing the Entrenched Pathways of Early Retirement", (içinde) SCHARPF, Fritz, W. & SCHMIDT, Vivien, A. (der), *Welfare and Work in the Open Economy: Volume II. Diverse Responses to Common Challenges*, Oxford University Press: New York
41. EFE, Mercan, 2008, "Kentsel Çevre ve Huzurevleri: İzmir Örneği", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2008 (2): 121-133
42. ELDER Jr, Glen, H., 1994, "Time, Human Agency and Social Change: Perspectives on the Life Course", *Social Psychology Quarterly*, Vol. 57, No:1, s.4-15

43. EMIRBAYER Mustafa & MISCHE Ann, 1998, "What is Agency?" *The American Journal of Sociology*, Vol. 103, No. 4, Jan, 1998, s. 962-1023
44. ERBER, Joan T., 2005, *Aging and Older Adulthood*, Thompson Wadsworth: Canada
45. ESTES Carroll L., SWAN, James, H. & GERARD, Lenore E., 1982, "Dominant and Competing Paradigms in Gerontology: Towards a Political Economy of Ageing", *Ageing and Society*, 2:151-164
46. ETZIONI, Amitai, 1976, "Old People and Public Policy", *Social Policy*, Nov-Dec. 1976, Vol.7, No:3, s.21-29
47. FEATHERSTONE, Mike & HEPWORTH, Mike, 1989, "Ageing and Old Age: Reflections on the Postmodern Life Course", (içinde) BYTHEWAY, Bill, KEIL, Teresa, ALLATT, Patricia & BRYMAN, Alan (der), *Becoming and Being Old: Sociological Approaches to Later Life*, Sage Publications: GB
48. FEATHERSTONE, Mike, 1996, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları: İstanbul
49. FEATHERSTONE, Mike & HEPWORTH, Mike, 1993, "Images of Aging", (içinde) BOND, John, COLEMAN, Peter G. & PEACE, Sheira (der), *Aging in Society*, Sage Publications: London
50. FEATHERSTONE, Mike & HEPWORTH, Mike, 2005a, "Images of Positive Aging", (içinde) FEATHERSTONE, Mike & WERNICK, Andrew (der), *Images of Aging*, Taylor & Francis e-Library
51. FEATHERSTONE, Mike & HEPWORTH, Mike, 2005b, "Images of Ageing: Cultural Representations of Later Life", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York

52. FISCHER, Lucy Rose, 1994, "Qualitative Research as Art and Science", (içinde) GUBRIUM Jaber. F. & SANKAR Andrea (der), *Qualitative Methods in Aging Research*, Sage Publications: California
53. FISHER, Bradley J., DAY, Michele & COLLIER, Caroline E., 1998, "Successful Aging: Volunteerism and Generativity in Later Life", (içinde) REDBURN, David E. & MCNAMARA, Robert P. (der), *Social Gerontology*, Auburn House: USA
54. FUCHS, Stephan, 2001, "Beyond Agency", *Sociological Theory*, Vol.19, (Mar., 2001), s.24-40
55. GERGEN Mary & GERGEN Kenneth J., 2003, "Positive Aging", (içinde) GUBRIUM Jaber.F. & HOLSTEIN James A., (der), *Ways of Aging*, Blackwell Publishing: Oxford
56. GERTH, Hans H. & MILLS C. Wrights, 2006, *Max Weber: Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), İletişim Yayınları: İstanbul
57. GIDDENS, Anthony, 1996, *Introduction to Sociology*, W.W. Norton & Company: New York
58. GIDDENS, Anthony, 1999, *Toplumun Kuruluşu*, (çev. Hüseyin Özel), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara
59. GIDDENS, Anthony, 2003, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi*, (çev. Ümit Tatlıcan & Bekir Balkız), Paradigma Yayınları: İstanbul
60. GIDDENS, Anthony, 2004, *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil) Ayrıntı Yayınları: İstanbul
61. GIDDENS, Anthony, 2005a, *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (çev. Ülgen Yıldız Battal), Phoenix Yayınevi: Ankara
62. GIDDENS, Anthony, 2005b, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*, (çev. Ümit Tatlıcan), Paradigma Yayıncılık: İstanbul
63. GIDDENS, Anthony, 2007, *Europe in the Global Age*, Polity Press: GB

64. GILLEARD, Chris & HIGGS, Paul, 2005, *Contexts of Ageing: Class, Cohort and Community*, Polity Press: UK
65. GLASS, Thomas A., SEEMAN, Teresa E., HERZOG A. REGULA, KAHN ROBERT & BERKMAN, LISA F., 1995, "Change in Productive Activity in Late Adulthood: MacArthur Studies of Successful Aging", *Journal of Gerontology*, Washington: Mar 1995, s.65
66. GOFFMAN, Erving, 1961, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books: New York
67. GORDON, Charles C.& LONGINO Jr. Charles F., 2000, "Age Structure and Social Structure", *Contemporary Sociology*, Vol.29, No.5, Sept.2000, s.699-703
68. GÖRGÜN-BARAN, Aylin, 2008, "Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2008 (2): 86-97
69. GREENBERG, Jessica & MUEHLEBACH, Andrea, 2007, "The Old World and Its New Economy: Notes on the 'Third Age' in Western Europe Today, (içinde) COLE, Jennifer & DURHAM, Deborah (der), *Generations and Globalization*, Indiana University Press: Bloomington & Indianapolis
70. GRIGSBY, Jill S., 1993, "Paths for Future Population Aging", (içinde) JOHNSON, Julia & SLATER, Robert (der), *Ageing and Later Life*, Sage Publications: London & California & New Delhi
71. GUBRIUM Jaber F., & HOLSTEIN, James A., 1994, "Analyzing Talk and Interaction", (içinde) GUBRIUM Jaber F., & SANKAR Andrea (der), *Qualitative Methods in Aging Research*, Sage Publications: California
72. GUBRIUM Jaber F., & SANKAR, Andrea (der), 1994, *Qualitative Methods in Aging Research*, Sage Publications: California
73. GÜLDÜ, Özgür & ERSOY-KART, Müge, 2009, "Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64 (3), s. 98-116

74. HALE, Natalie M., 1998, "Effects of Age and Interpersonal Contact on Sterotyping of the Elderly", *Current Psychology*, Vol.17, No:1, s.28-47
75. HAREVEN Tamara K., 2005, "Changing Images of Aging and the Social Construction of Old Age", (içinde) FEATHERSONE, Mike & WERNICK, Andrew (der), *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*, Routledge: London
76. HARPER, Sarah, 2005, "Grandparenthood", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
77. HARPER, Sarah, 2008, "Generations and the Life Course: The Impact of Demographic Challenges on Education 2010-2050", (www.ageing.ox.ac.uk/)
78. HATCH, Laurie Russell, 1998, "Women's and Men's Retirement: Plural Pathways, Diverse Destinations" (içinde) REDBURN, David E.& MCNAMARA Robert P.(der), *Social Gerontology*, Auburn House: USA
79. HAVIGHURST, Robert J., 1961, "Successful Aging", *The Gerontologist*, Volume:1, Issue:1, s.8-13
80. HAZAN, Haim, 1994, *Old Age: Constructions and Deconstructions*, Cambridge University Press: Cambridge
81. HAZAN, Haim, 1996, *From First Principles: An Experiment in Ageing*, Greenwood Publishing Group: USA
82. HEPWORTH, Mike, 2004, "Embodied Agency, Decline and the Mask of Aging", (içinde) TULLE, Emmanuelle (der), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York, s.125-135
83. HOCKEY Jenny & JAMES Allison, 2004, "How Do We Know That We Are Aging? Embodiment, Agency and Later Life", (içinde) TULLE, Emmanuelle (der), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York, s.157-172

84. HOOYMAN Nancy R. & KİYAK H. Asuman, 1991, *Social Gerontology: A Multidisciplinary Perspective*, Allyn and Bacon
85. IDLER, Ellen, 2006, “Religion and Aging”, (içinde) BINSTOCK, Robert & GEORGE Linda K., *Handbook of Aging and the Social Sciences*, Elsevier Academic Press: USA
86. İÇLİ, Gönül, 2008, “Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2008 (1): 29-38
87. JOHNSON Robert J.& WOLINSKY, Frederic D., 1993, “The Structure of Health Status of Among Older Adults: Disease, Disability, Functional Limitation, and Perceived Health”, *Journal of Health and Social Behavior*, Vol.34, No:2, s.105-121
88. KALAYCIOĞLU Sibel, TOL, Uğraş Ulaş, KÜÇÜKURAL, Önder & CENGİZ, Kurtuluş, 2003, *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*, TÜBA Raporları Sayı: 5, Tübitak Mabaası: Ankara
89. KART, Cary S., 1990, *The Realities of Aging: An Introduction to Gerontology*, Boston: Allyn and Bacon
90. KATZ, Stephen & LALIBERTE-RUDMAN, Debbie, 2004, “Exemplars of Retirement: Identity and Agency Between Lifestyle and Social Movement”, (içinde) TULLE, Emmanuelle, (der.), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York, s.47-65
91. KATZ, Stephen & MARSHALL, Barbara, 2003, “New Sex for Old: Lifestyle, Consumerism, and the Ethics of Aging Well”, *Journal of Aging Studies*, 17, s.3-16
92. KAUFMAN, Sharon R., 1994, “In-depth Interviewing”, (içinde) GUBRIUM Jaber. F, & SANKAR Andea (der), *Qualitative Methods in Aging Research*, Sage Publications: California

93. KAUFMAN, Sharon R., SHIM, Janet K. & RUSS, Ann, J., 2004, "Revisiting Biomedicalization of Aging: Clinical Trends and Ethical Challenges", *The Gerontologist*, Vol.44, No:6, s. 731-738
94. KING, Neal & CALASANTI, Toni, 2008, "Theory of Agency in Social Gerontology", presented paper at *Annual Meeting of the American Sociological Association*, July 31, 2008, Boston, (www.allacademic.com)
95. KINSELLA, Kevin, 1990, "Living Arrangements of the Elderly and Social Policy: A Cross-National Perspective", CIR Staff Paper No.52, Center for International Research, U.S. Bureau of the Census: Washington D.C. (www.census.gov)
96. KIRK, Dudley, 1996, "Demographic Transition Theory", *Population Studies*, 50: 361-387
97. KIŞLALI, Ahmet Taner, 1976, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri: Bir Alan Araştırması", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, No:1-4, Mart-Aralık 1976, s. 117-130
98. KOÇ, İsmet, ERYURT, Mehmet Ali, ADALI, Tuğba, SEÇKİNER, Pelin, 2010, *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968-2008*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Ankara (www.hips.hacettepe.edu.tr)
99. KOHLI, Martin, ROSENOW, Joachim & WOLF, Jürgen, 1983, "The Social Construction of Ageing through Work: Economic Structure and Life-world", *Ageing and Society*, 3: 23-42
100. KONGAR, Emre, 1991, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", (içinde) DİKEÇLİGİL, Beylü & ÇİĞDEM, Ahmet (der), *Aile Yazıları II: Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları: Ankara, s. 63-91
101. KONGAR, Emre, 1995, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi: İstanbul

102. LARSSON, Kristina, SILVERSTEIN, Merrill & THORSLUND, Mats, 2005, "Delivering Care to Older People at Home", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
103. LASLETT, Peter, 1989, *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*, MacMillan Press: Great Britain
104. LAYDER, Derek, 2006, *Sosyal Teoriye Giriş*, (çev. Ümit Tatlıcan), Küre Yayınları: İstanbul
105. LÉVI STRAUSS, Claude, 1994 [1955], *Hüzünlü Dönenceler*, (çev. Ömer Bozkurt), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
106. LYNOTT, Patricia Passuth & LYNOTT Robert J., 2002, "Disengagement", (içinde) EKERDT, David J. (der), *Encyclopedia of Aging*, Vol I, MacMillan, s. 357-359
107. MACKINLAY, Elizabeth, 2005, "Death and Spirituality", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
108. MADDOX, George L. & DOUGLASS, Elizabeth, B., 1973, "Self-assessment of Health: A Longitudinal Study of Elderly Subjects", *Journal of Health and Social Behavior*, Vol.14, No:1, Mar., 1973, s.87-93
109. MANNHEIM, Karl, 1964, "The Problem of Generations" (içinde) *Essays on the Sociology of Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, Ltd: London
110. MARSHALL, Victor, W., 1980, *Last Chapters: A Sociology of Aging and Dying*, Wadsworth Publishing Company: USA
111. MARSHALL, Victor, W., 2000, "Agency, Structure and the Life Course in the Era of Reflexive Modernization", presented paper at *American Sociological*

Association Symposium, *The Life Course in the 21th Century*, Washington DC, August 2000

112. MARSHALL, Victor W. & TAYLOR, Philip, 2005, "Reconstructing the Lifecourse: Work and Retirement", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der) *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
113. MARVASTI, Amir B., 2004, *Qualitative Research in Sociology*, Sage: London
114. MATCHA, Duane, A., 1997, *The Sociology of Aging: A Social Problems Perspective*, Allyn and Bacon: USA
115. MCKRACKEN, Kevin & PHILLIPS, David, R., 2005, "International Demographic Transitions", (içinde), ANDREWS Gavin J. & PHILLIPS, David R. (der), *Ageing and Place*, Routledge: London & New York
116. MCMULLIN, Jullie Ann, 2000, "Diversity and the State of Sociological Aging Theory", *The Gerontologist*, Vol.40, No:5, 517-530
117. MCMULLIN, Julie A. & MARSHALL, Victor W., 1999, "Structure and Agency in the Retirement Process: A Case Study of Montreal Garment Workers" (içinde) RYFF, Carol D. & MARSHALL Victor W., (der), *The Self and Society in Aging Process*, New York: Springer
118. MONSEES, Cathy Ventrell, 2002, "Ageism", (içinde) EKERDT, David, J. (editor in chief), *Encyclopedia of Aging*, Vol.1, MacMillan Reference USA: USA, s.1130-1132
119. MOODY, Harry, 1992, "Gerontology and the Critical Theory", *The Gerontologist*, Jun 1992, 32: 3
120. MOODY, Harry, 1993, "Overview: What is Critical Gerontology and Why Is It Important?", COLE, Thomas., ACHENBAUM, Andrew W., JACOBI, Patricia & KASTENBAUM, Robert (der), *Voices and Visions of Aging: Toward a Critical Gerontology*, Springer Publishing Company: New York

121. MOODY, Harry, 2004, "Structure and Agency in Late-Life Learning", (içinde) TULLE, Emmanuelle (der), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York
122. MORGAN, Leslie A., & KUNKEL, Suzanne R. L., 1998, *Aging: The Social Context*, Pine Forge Press: California
123. MORGAN, Leslie A., & KUNKEL, Suzanne R. L., 2007, *Aging, Society and the Life Course*, 3rd Edition, Springer Publishing: New York
124. MUTCHLER, Jan E., BURR, Jeffrey A. & CARO, Francis G., 2003, "From Paid Worker to Volunteer: Leaving the Paid Workforce and Volunteering in Later Life", *Social Forces*, Vol. 81: 4, June 2003, s.1267-1293
125. NAZROO, James, 2006, "Ethnicity and Old Age", (içinde) VINCENT John A., PHILLIPSON, Chris & DOWNS, Murna (der), *The Futures of Old Age*, Sage Publications: GB
126. NEUGARTEN, Bernice, L., MOORE, Joan W. & LOWE, John, C., 1965, "Age Norms, Age Constraints, and Adult Socialization", *The American Journal of Sociology*, Vol.70, No.6, May 1965, s.710-717
127. OECD, 1995, *The Transition from Work to Retirement*, OECD: Paris
128. OECD, 1998, *Maintaining Prosperity in an Ageing Society*, OECD: Paris
129. OECD, 2009a, *OECD Stat Extracts*, (stats.oecd.org)
130. OECD, 2009b, *Health at a Glance*, OECD Indicators, (www.oecd.org)
131. ÖZBAY, Ferhunde, , 1995, "Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme" (içinde), TEKELİ, Şirin (yay haz.), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları: İstanbul
132. ÖZEN, Sevinç, 1991, *Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler: Soma Örneği*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 64, Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir

133. PHILLIPSON, Chris & BIGGS, Simon, 1998, "Modernity and Identity Themes and Perspectives in the Study of Older Adults", *Journal of Aging and Identity*, Vol.3, No:1, s. 11-23
134. POLIVKA, Larry, & LONGINO, Jr., Charles F., 2004, "Postmodern Aging and the Future of Public Policy", (içinde) TULLE, Emmanuelle, (der), *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York
135. POLIVKA, Larry, 2006, "Gerontology for the 21st Century". *The Gerontologist*, Aug 2006; 46:4, s.558-563
136. POWELL, Jason L. & BIGGS, Simon, 2000, "Managing Old Age: The Disciplinary Web of Power, Surveillance and Normalization", *Journal of Aging and Identity*, Vol.5, No:1, s.3-13
137. POWELL, Jason L.& LONGINO, Jr., Charles F., 2002, "Postmodernism Versus Modernism: Rethinking Theoretical Tensions in Social Gerontology", *Journal of Aging and Identity*, Vol.7, No: 4, December, 2002, s.219-226
138. POWELL, Jason. L., 2001, "Theorising Social Gerontology: The Case of Social Philosophies of Age", *Sincronia*, Summer
139. POWELL, Jason. L., 2006, *Social Theory and Aging*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.: USA
140. PUNCH, Keith F., 2005, *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, (çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan & Zeynep Akyüz), Siyasal Kitabevi: Ankara
141. QUADAGNO, Jill, 1999, *Aging and the Life Course*, McGraw-Hill College: USA
142. RAY, Ruth E., 2008, "Coming of Age in Critical Gerontology", *Journal of Aging Studies*, 22, s. 97-100
143. REDBURN, David E., 1998, "The 'Graying' of the World's Population" (içinde) REDBURN, David E. & MCNAMARA Robert P. (der), *Social Gerontology*, Auburn House: USA

144. REINHARZ, Shulamit, 1994, "Qualitative Evaluation and Policy", (içinde) GUBRIUM Jaber F, & SANKAR Andrea (der), *Qualitative Methods in Aging Research*, Sage Publications: California
145. RITZER, George, 2005, *Encyclopedia of Social Theory*, Vol II, Sage Publications: USA
146. ROWLAND, D.T., 1984, "Old Age and Demographic Transition", *Population Studies*, 38, s.73-87
147. RUIZ, Celia, 1995, "Empowering Older Mexicans Through Study and Action", (içinde) THURSZ, Daniel, CHARLOTTE Nusberg & JOHNE Prather, (der) *Empowering Older People*, Cassell: USA
148. SARIBAY, Ali Yaşar, 2008, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Everest Yayınları: İstanbul
149. SAYIN, Önal, 1990, *Aile Sosyolojisi: Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir
150. SEVER, Özge & ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK, Gülüşan, 2009, "Yaşlı Dul Kadınlık", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2009 (2):136-145
151. SEVGİ, Cezmi, 1988, *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular*, Kuvvet Matbaacılık: İzmir
152. SEWELL Jr, William H., 1992, "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation", *The American Journal of Sociology*, Vol.98, No: 1, July 1992, s.1-29
153. SHAKESPEARE, William, 1993 [1623], "As You Like It", (içinde) CRAIG, W.J. (der) *The Complete Works of William Shakespeare*, Magpie Books: London
154. SIDELL, Moyra, 1993, "Death, Dying and Bereavement" (içinde), BOND, John, COLEMAN, Peter & PEACE, Sheila (der), *Ageing in Society: An Introduction to Social Gerontology*, 2nd Edition, Sage Publications: GB
155. SIEGEL, Jacob J., 1980, "On the Demography of Aging", *Demography*, 17:4, Nov.1980, s.345-364

156. SLATTERY, Martin, 2008, *Sosyolojide Temel Fikirler*, (yay haz. Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz), Sentez Yayıncılık: Bursa
157. SMALLWOOD, Steve & CHAMBERLAIN, Jessica, 2005, "Replecament Fertility: What Has It Been and What Does It Mean?", *Population Trends*, 119, Spring 2005, s. 16-27
158. SWINDELL, Richard & THOMPSON, Jean, 1995, "An International Perspective on the University of the Third Age", *Educational Gerontology*, 21: 429-447
159. TATLİCAN, Ümit, 2005, "Sunuş: Sosyal Teoride Düalizmler: Bazı Temel Sosyal Teori Okullarıyla Eleştirel Karşılaşmalar", (içinde) GIDDENS Anthony, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*, (çev: Ümit Tatlıcan), Paradigma Yayıncılık: İstanbul
160. TATLİDİL, Ercan, 1989, *Kentleşme ve Gecekondu*, Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir
161. TAYLOR, Brent A. & BENGTSON, Vern L., 2001, "Sociological Perspectives on Productive Aging", (içinde) MORROW-HOWELL Nancy & HINTERLONG, James & SHERRADEN, Michael (der), *Productive Aging: Concepts and Challenges*, The Johns Hopkins University Press: USA
162. THOMÉSE, Fleur, VAN TILBURG, Theo, VAN GROENOU, Marjolein Broese & KNIPSCHER, Kees, 2005, "Network Dynamics in Later Life", (içinde) JOHNSON, Malcolm L., BENGTSON, Vern L., COLEMAN, Peter G. & KIRWOOD, Thomas, B.L., (der), *The Cambridge Handbook of Age and Ageing*, Cambridge University Press: New York
163. THOMPSON, Warren S., 1929, "Population", *The American Journal of Sociology*, Vol.34, No.6, s.959-975
164. TIBBITS, Clark, 1960, *Handbook of Social Gerontology: Societal Aspects of Aging*, The University of Chicago Press: Chicago
165. TISCHLER Henry L., 1993, *Introduction to Sociology*, The Hartcourt Press: Fort Worth

166. TOFFLER, Alvin, 2008, *Üçüncü Dalga*, (çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık: İstanbul
167. TORKILDSEN, George, 1992, *Leisure and Recreation Management*, E & FN Spon: London & New York
168. TUFAN, İsmail, 2002, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yayıncılık: İstanbul
169. TUFAN, İsmail, 2003, *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak*, Anahtar Kitaplar Yayınevi: İstanbul
170. TUFAN, İsmail, 2007, *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*, GeroYay: Antalya
171. TULLE, Emmanuelle (der), 2004, *Old Age and Agency*, Nova Science Publishers: New York
172. TULLE-WINTON, Emmanuelle, 1999, “Growing Old and Resistance: Towards a New Cultural Economy of Old Age”, *Ageing and Society*, s.281-299
173. TÜİK, 2006, *Türkiye İstatistik Göstergeler 1923-2005*, Yayın No:3047, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası: Ankara
174. TÜİK, 2007, *Bölgesel İzleme Göstergeleri TR31 İzmir*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası: Ankara
175. TÜİK, 2009a, Demografik İstatistikler, Evlenme İstatistikleri (www.tuik.gov.tr)
176. TÜİK, 2009b, Bölgesel İzleme Göstergeleri, (www.tuik.gov.tr)
177. UHLENBERG, Peter, 2005, “Demography of Aging”, (içinde) POSTON Dudley L. & MICKLIN Michael (der), *Handbook of Population*, Kluwer Academic/ Plenum Publisher: New York
178. UNITED NATIONS, 2001, *World Population Ageing 1950-2050*, Department of Economics and Social Affairs, Population Division, United Nations: New York
179. UNITED NATIONS, 2007, *World Population Ageing*, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, UN Publication: New York

180. UNITED NATIONS, 2008, *World Population Prospects: The 2008 Revision Population Database*, (www.un.org)
181. UNITED NATIONS, 2010, *World Population Ageing 2009*, Department of Economics and Social Affairs, Population Division, United Nations: New York (www.un.org)
182. ÜNER, Sunday, 1972, *Nüfusbilim Sözlüğü*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara
183. VERGİN, Nur, 1985, “Social Change and the Family in Turkey”, *Current Anthropology*, Vol.26, No:5, Dec., 1985, s. 571-574
184. VICTOR, Christina R., 2005, *The Social Context of Ageing*, Routledge: GB
185. VINCENT, John, 2003, *Old Age*, Routledge: London
186. WAKEMAN, Melanie, A., 2003, “Socially Reconstructing a More ‘Comfortable Aging’ Process”, *The Gerontologist*, Vol.43, No.3, s.420-424
187. WALKER, Alan, 1981, “Towards a Political Economy of Old Age”, *Ageing and Society*, 1: 73-94
188. WALKER, Alan, 1983, “The Social Production of Old Age”, *Ageing and Society*, 3: 387-395
189. WALKER, Alan, 2000, “Public Policy and the Construction of Old Age in Europe”, *The Gerontologist*, Vol.40, No.3, s.304-308
190. WALKER, Alan, 2006, “Aging and Politics: An International Perspective”, (içinde) BINSTOCK, Robert H. & GEORGE Linda (der), *Handbook of Aging and The Social Sciences*, 6th Edition, Elsevier: USA
191. WALKER Alan, & FOSTER, Liam, 2006, “Ageing and Social Class: An Enduring Relationship”, (içinde) VINCENT John A., PHILLIPSON, Chris & DOWNS, Murna (der), *The Futures of Old Age*, Sage Publications: GB

192. WARNES, Tony, 2006, "The Future Life Course, Migration and Old Age", (içinde) VINCENT John A., PHILLIPSON, Chris & DOWNS, Murna (der), *The Futures of Old Age*, Sage Publications: GB
193. WENGER, G. Clarke, 1982, "Ageing in Rural Communities: Family Contacts and Community Integration", *Ageing and Society*, 2: 211-229
194. WESTOFF, Charles, F., 1983, "Fertility Decline in the West: Causes and Prospects", *Population and Development Review*, 9, No.1, s. 99-104
195. WILSON, John, 2000, "Volunteering", *Annual Review of Sociology*, Vol.26, s. 215-240
196. YAZICIOĞLU, Yahşi & ERDOĞAN, Samiye, 2007, *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Detay Yayıncılık: Ankara
197. YILDIRIM, Engin, 1999, "Anthony Giddens'in Yapılanma Teorisi", *Bilgi*, 1999/1:25-44

Kurum ve Kuruluşlara Ait Web Siteleri

198. American Association of Retired Persons Resmi Web Sitesi (www.aarp.org)
199. Sosyal Güvenlik Kurumu Resmi Web Sitesi (www.sgk.gov.tr)
200. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Resmi Web Sitesi (www.shcek.gov.tr)
201. The Third Age Trust, University of Third Age Resmi Sitesi (www.u3a.org.uk)
202. Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi Web Sitesi (www.tbmm.gov.tr)
203. Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, (www.tuik.gov.tr)
204. Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2010, (www.tuik.gov.tr)
205. Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007, (www.tuik.gov.tr)
206. Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi (www.tdk.gov.tr)

EKLER

EK 1: Tez Yapılandırılmış Görüşme Formu

Değerli katılımcı,

Doktora tez çalışmamda yararlanacağım bu anketin doğru bir biçimde yanıtlanması geçerli ve güvenilir veriler elde edilmesi açısından son derece önemlidir. Bu konudaki duyarlılığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Arş. Gör. Pelin Önder Erol
Ege Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

Anketörün Adı- Soyadı: _____

Anketin Uygulandığı;

Yer (semt/ mahalle): _____

Tarih : _____

1) Cinsiyet

Kadın ☐

Erkek ☐

2) Doğum Tarihiniz? (yıl olarak) _____

3) Doğum Yeriniz? (il/ilçe/köy/mahalle olarak) _____

4) Medeni durumunuz?

Evli ☐

Eşi Ölmüş ☐

Boşanmış ☐

Hiç Evlenmemiş ☐

5) Yaşadığınız yer?

Kendi evinde yalnız

☐

Kendi evinde eşiyile ve/veya çocuklarından / yakınlarından biriyle

☐

Çocuklarından biriyle birlikte

☐

Yakınlarından biriyle birlikte (ise; kiminle? _____)

☐

Huzurevinde

☐

(Yanıt “Kendi evinde yalnız” ya da “Huzurevinde” ise 7 no’lu soruya geçiniz.)

6) Hane halkı sayınız? _____

7) Eğitim Durumunuz?

Okuma yazma bilmiyor

☐

Okuma yazma biliyor ama ilkokul mezunu değil

☐

İlkokul mezunu

☐

Ortaokul mezunu

☐

Lise mezunu

☐

Ön lisans mezunu

☐

Lisans mezunu

☐

Yüksek Lisans mezunu

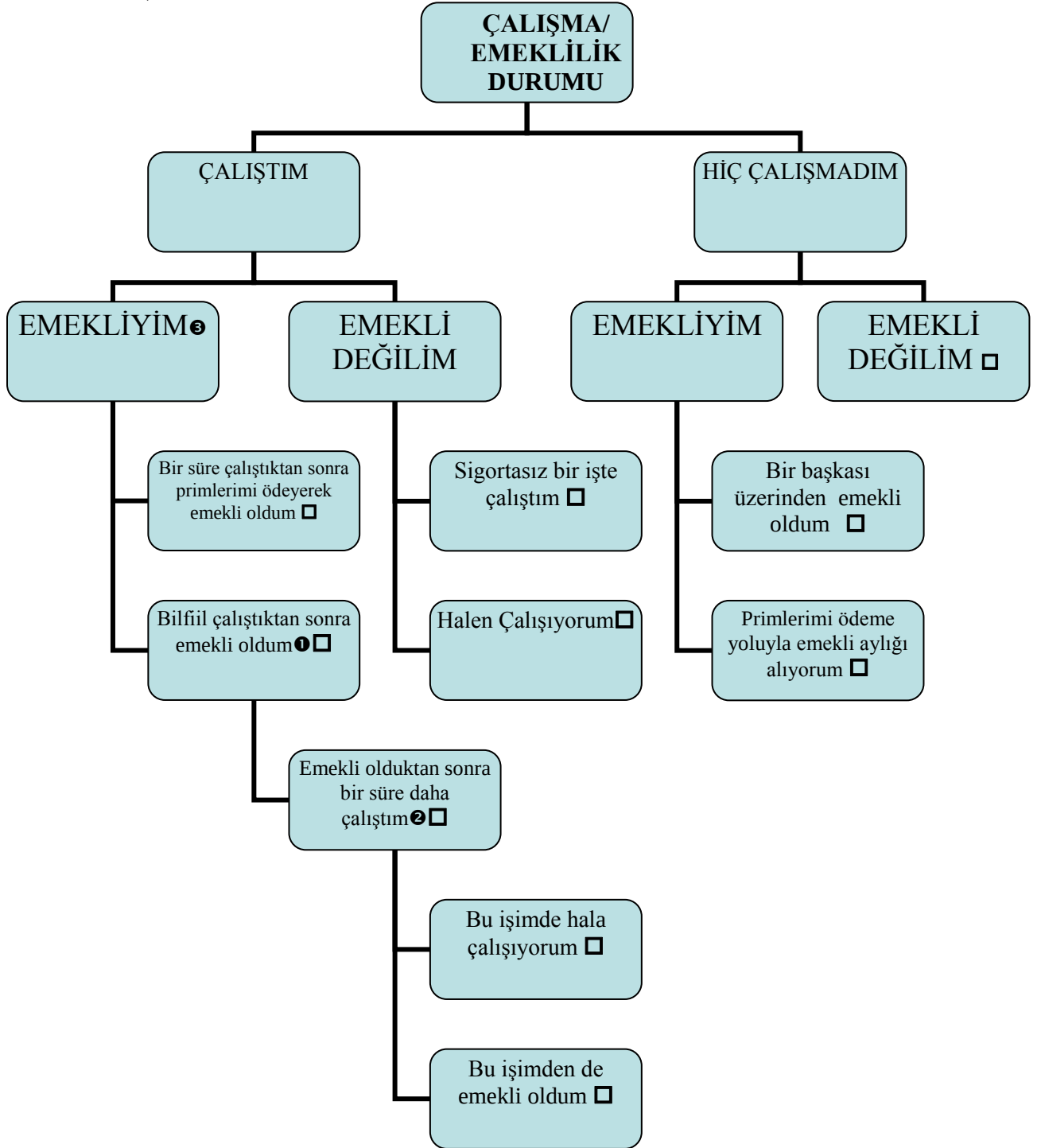
☐

Doktora derecesine sahip

☐

8) Mesleğiniz? _____

9)

10) ①Ne zaman emekli oldunuz? _____

11) ①Emekli olma nedeniniz neydi? _____

12) ❷ Yeniden çalışma nedeniniz neydi?

13) ❸ Emeklilik yaşamı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

14) Şu an elinizde olsa çalışma yaşamı içerisinde yer almak ister miydiniz?

(NOT: Halen çalışmakta olmayan herkese sorunuz.)

Evet ☐

Hayır ☐

Kararsız ☐

15) Ücretli çalışma dışında aile ekonomisine katkı sağlayabileceğiniz herhangi bir etkinlikte bulunuyor musunuz?

Evet ☐

Hayır ☐

(Yanıt “Hayır” ise 17 no’lu soruya geçiniz.)

16) Bunlar nelerdir? (ör. torunlara, yaşlılara bakmak; örgü, dantel örmek, gıda maddeleri hazırlamak gibi evsel üretimde bulunmak)

17) Kişisel aylık geliriniz ne kadardır? _____ TL

18) Önemli sağlık sorunlarınız var mı?

Var ☐

Yok ☐

(Yanıt “Yok” ise 20 no’lu soruya geçiniz.)

19) Nelerdir?

20) Yaşıtlarınızla karşılaştırdığınızda sağlık durumunuzu nasıl buluyorsunuz?

21) Düzenli olarak kullandığınız bir ya da daha fazla ilaç var mı?

Evet ☐

Hayır ☐

(Yanıt “Hayır” ise 23 no’lu soruya geçiniz.)

22) Kaç ayı ilaç kullanıyorsunuz? _____

23) Günlük işlerinizi yardım almaksızın yürütebiliyor musunuz?

Evet ☐

Hayır ☐

24) Oy kullanır mısınız?

Evet ☐

Hayır ☐

25) Siyasetle ilgili misiniz?

Çok İlgiliyim	İlgiliyim	Kısmen İlgiliyim	Az İlgiliyim	Hiç İlgilenmiyorum

(Yanıt “Hiç ilgilenmiyorum” ise 28 no’lu soruya geçiniz.)

26) Siyasete olan bu ilginizi ne yönde gösteriyorsunuz?

(Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

I. Bir siyasi parti bünyesinde etkin olarak çalışma	
II. Bir siyasi örgütlenme bünyesinde etkin olarak çalışma	
III. Siyasi-toplumsal hareketlere katılma/bunları destekleme	
IV. Siyasi içerikli yayınları takip etme	
V. Diğer (Belirtiniz)	

(Yanıt 3,4,5 ise 28 no’lu soruya geçiniz.)

27) Buradaki pozisyonunuz, görev ve sorumluluklarınız nelerdir?

28) Gündemdeki olayları takip ediyor musunuz?

Evet ☐ Kısmen Evet ☐ Hayır ☐

(Yanıt “Hayır” ise 30 no’lu soruya geçiniz.)

29) Şu anda gündemde öne çıkan konular nelerdir?

30) Sizce içinde bulunduğumuz toplumun en önemli sorunları nelerdir?

31) İçinde yaşadığımız çevrenin tahribi konusunda düşünceleriniz nelerdir?

32) Toplumumuzda yaşlılara ilişkin merkezi politikaları (*devlet politikalarını*) ve merkezi (*devletin sağladığı*) hizmetleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Memnunum	Kısmen Memnunum	Memnun Değilim	Fikrim Yok

33) Toplumumuzda yaşlılara ilişkin yerel yönetimlerin (*belediyelerin*) politikalarını ve yerel yönetimlerin (*belediyelerin*) hizmetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Memnunum	Kısmen Memnunum	Memnun Değilim	Fikrim Yok

34) Yaşamınızın 65 yaşından sonraki döneminde aşağıda belirtilen etkinliklerde bulunma düzeyleriniz nedir?

	Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç
Sinema				
Tiyatro				
Konser				
Opera/Bale				

	Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç
Gazete				
Dergi				
Kitap				

35) Hangi gazeteyi /gazeteleri okuyorsunuz?

(Gazete okurum diyenlere sorunuz.)

36) Herhangi bir Gönüllü Kuruluş/Sivil Toplum Kuruluşuna üyeliğiniz var mı?

(Meslek Odaları, Esnaf Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Kulüpler, Dernekler, Vakıflar, Sendikalar)

Var ☐

Yok ☐

(Yanıt “Yok” ise 39 no’lu soruya geçiniz.)

37) Hangilerine?

38) Buradaki pozisyonunuz, görev ve sorumluluklarınız nelerdir?

39) Gelirinizin en büyük bölümünü neye harcıyorsunuz? Sırasıyla belirtiniz.

1. _____
2. _____
3. _____

40) Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? En sık yaptığımız üç etkinliği sırasıyla belirtiniz.

1. _____
2. _____
3. _____

41) Seyahat eder misiniz?

Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç

42) Sürekli olarak görüştüğünüz bir arkadaş grubunuz var mı?

Var ☐ Yok ☐

(Yanıt “Yok” ise 44 no’lu soruya geçiniz.)

43) Bu grupta ne tür etkinliklerde bulunuyorsunuz?

44) Spor yapıyor musunuz?

Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç

(Yanıt “Hiç” ise 46 no’lu soruya geçiniz.)

45) Ne tür spor yapıyorsunuz? _____

46) Bakıma muhtaç yaşlıların kimin sorumluluğunda ve nerede bakılması gerektiğini düşünüyorsunuz?

Tamamen devlet tarafından yaşlı bakımevlerinde ☐

Tamamen yaşlının ailesi tarafından ☐

Devletin maddi desteği ve yönlendirmesi ile yaşlının ya da çocuklarının evinde ☐

Diğer (Belirtiniz) ☐

47) Aile içi önemli kararlarda söz sahibi misiniz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

48) Kendi yaşamınızla ilgili kararlarda söz sahibi misiniz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

49) Gençlerle vakit geçirmekten hoşlanır mısınız?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

50) Çocuklarınız, torunlarınız gibi ailenizin genç kuşaklarına aktarabileceğiniz bilgilerinizin, değerlerinizin ve deneyimlerinizin onlar için değerli olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

51) Aile bireyleri ile ilişkilerinizden memnun musunuz?

Çok Memnunum	Memnunum	Orta	Memnun Değilim	Hiç Memnun Değilim

52) Toplumumuzda yaşlılara saygı duyulduğunu düşünüyor musunuz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

53) Yaşlıların toplumsal hayattan dışlandığını düşünüyor musunuz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

54) Sizce yaşlılık kaç yaşında başlar? _____
(Yaş olarak ifade edilmesini isteyiniz.)

55) Kendinizi yaşlı olarak görüyor musunuz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

(Yanıt “Hayır” ise 57 no’lu soruya geçiniz.)

56) Yaşlı olduğunuzu ilk ne zaman hissettiniz?

57) Kendinizi kaç yaşında hissediyorsunuz? _____

58) Elinizde olsa yaşlanmanızı durdurmak ister miydiniz?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

59) Yaşlanma sürecini geciktirmeye yönelik herhangi bir faaliyette bulunuyor musunuz?

Evet ☐

Hayır ☐

(Yanıt “Hayır” ise 62 no’lu soruya geçiniz.)

60) Neler yapıyorsunuz?

61) Yaşlanmayı önleyen ya da geciktiren ürünler/hizmetlerden satın alıyor musunuz?

Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiç

62) En güzel yaş sizce hangisi? _____

63) Çağın getirdiği yeniliklere açık mısınız?

Evet ☐

Kısmen Evet ☐

Hayır ☐

64) Yaşadığınız topluma ne yönlerde katkı sağladığınızı düşünüyorsunuz?

65) Yaşlılığı nasıl tanımlarsınız?

66) Sağlıklı ve mutlu bir yaşlılık için sizce neler yapılmalıdır?

67) Sıradan bir gününüzü tarif eder misiniz?

68) Genel olarak hayatınızdan memnun musunuz?

Çok Memnunum	Memnunum	Orta	Memnun Değilim	Hiç Memnun Değilim

69) Sizce en uygun / ideal insan ömrü uzunluğu ne kadardır? _____

70) Hiç ölüm korkusuna kapılır mısınız?

Her Zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman

71) Neden?

Notlar

EK 2: İzmir Valiliği'nden Alınan İzin Belgesi

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
Emniyet Müdürlüğü

Sayı :B.05.1.EGM.4.35.00.
11.01. 3319/09
Konu :Araştırma İzin Talebi

01.04.2009

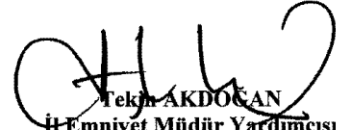
VALİLİK MAKAMINA

Ege Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Pelin Önder EROL'un kurumuna vermiş olduğu dilekçeye istinaden; Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 20.03.2009 tarihinde Valilik Makamına verilen dilekçede;

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Pelin Önder EROL'un " Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği" başlıklı tez çalışması çerçevesinde Mayıs 2009-Aralık 2010 tarihleri arasında İzmir iline bağlı ilçeler ve ilçelere bağlı köylerde yaşayan yaşlılarla görüşme tekniği kullanarak alan araştırması yapması konusunda izin talebinde bulunulmuştur.

Adı geçen doktora öğrencisi Pelin Önder EROL'un doktora tez çalışmasına esas teşkil edecek bahse konu araştırmayı yapmasında Asayiş Şube Müdürlüğümüz açısından herhangi bir sakınca görülmediğinden, gerekli iznin verilmesi hususunu;

Tensiplerinize arz ederim.

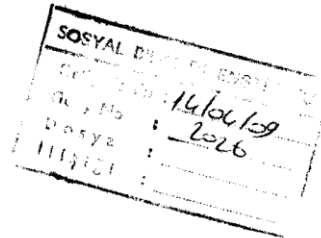

Tekin AKDOĞAN
Emniyet Müdür Yardımcısı
2.Sınıf Emniyet Müdürü

OLUR

03.04.2009

Ardahan TOTUK
Vali a.
Vali Yardımcısı

*İzmir Bey
Valilik Emniyet
Ardahan Totuk
Valilikten sonra
Emniyetten sonra
ve Belirli belgeleri*

EK 3: İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nden Alınan İzin Belgesi

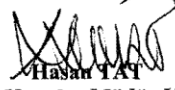
T.C
İZMİR VALİLİĞİ
Bornova Nevvar – Salih İŞGÖREN Huzurevi Müdürlüğü

SAYI : B. 02.1.SÇE.4.35.13.03/ 1519
KONU: Pelin Önder EROL

İZMİR
24.08.2009

İL SOSYAL HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜ'NE İZMİR

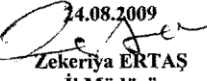
Ege Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi Pelin Önder EROL'un Valilik Makamının 02.04.2009 tarih ve 3319/ 09 sayılı Onayında belirtildiği üzere "Sosyolojik Perspektiften Demografik Yaşlanma: Toplumsal, Ekonomik ve Politik Alanlarda Yaşlı Failliği" başlıklı tez çalışması ile yaşlılarla görüşme tekniği kullanarak Kuruluşumuzda kalan 12 yaşlıda alan araştırması yapabilmesi konusunda, Pelin Önder EROL'un Araştırma İzin Talebi Dilekçesi yazımız ekinde sunulmuş olup, gerekli izin verilmesi hususunu;
Olurlarınıza arz ederim

Hasan YAT
Kuruluş Müdür V.

EK :1. 1Adet Onay
2. 1 Adet Araştırma Talep Dilekçesi

Uygun Görüşle Arz Ederim
24.08.2009

Hüseyin SAHİN
İl Müdür Yard. V.

OLUR
24.08.2009

Zekeriya ERTAŞ
İl Müdürü

Sos. Servis'e
09.09.2009
AS)

Adres : Erzene Mah. 66 Sok. No : 2
Tel : 0 232 374 74 14 – 0 232 374 74 15 Fax: 0 232 343 22 66

Bornova – İZMİR

ÖZGEÇMİŞ

26.04.1981 yılında İzmir’de doğdum. Ortaokul ve lise öğrenimimi 1992 ile 1999 yılları arasında Karşıyaka Anadolu Lisesi’nde tamamladım. 1999 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde başladığım üniversite yaşamımı, 2004 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nden aldığım lisans derecesi ile tamamladım. 2005 yılından bu yana Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı’nda bütünlük doktora programına devam etmekteyim. Yine 2005 yılından bu yana Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.

BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

Görevlendirme

Oxford University, Oxford Institute of Ageing’de Visiting Research Fellow olarak YÖK Bursu ile görevlendirme, 01.02.2010-31.03.2010, Oxford, United Kingdom.

Sonuçlanmış Araştırma Projeleri

29. Pınar Kido “En Çok İlgin Çekeni Çiz” Konulu Resim Yarışmasına Katılanlardan Ön Elemeyi Aşmış Resimlerin Sosyolojik Değerlendirme Projesi, (Prof.Dr. Ercan Tatlıdil ile birlikte), Haziran 2010, Araştırma Projesi, Araştırma Asistanı, İzmir.

“Aging, Class and Modernity in Turkey”, (Prof. Dr. Deborah Durham ile birlikte) Temmuz 2007-Haziran 2008, Araştırma Projesi, Araştırma Asistanı, Çeşme, İzmir.

Uluslararası Dergide Yayınlanmış Makale

“Social Construction of Old Age among University Students in Turkey”, Sincronia (e-journal), Spring 2009, ISSN 1562-384X

Ulusal Dergide Yayınlanmış Makale

“The Possibility of a Leisure Society: Commodification of Leisure among Well-to-do Old People in Turkey”, Sosyoloji Dergisi, Sayı:22, 2010, s.67-77, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulmuş Bildiriler

“Leisure as a Commodity: A Case of Well-to-do Old People in Turkey”, First ISA Forum of Sociology, Sociological Research and Public Debate Conference Abstracts, s. 65, September 5-8, 2008, Barcelona, Spain

“Aging, Work and Leisure, and Class in Western Turkey”, (Prof. Dr. Deborah Durham ile birlikte), 108th American Anthropological Association Annual Meeting, December 2-6, 2009, Meeting Program s. 233, Philadelphia, United States

Uluslararası Bilimsel Toplantıda Sunulmuş ve Yayınlanmış Bildiri

“Deep Ecology as an Alternative Approach to Environmental Problems”, Proceeding Book of First International Conference on Social Sciences, s.235-241, 21-22 Ağustos 2008, İzmir

Çalıştay

“Citizenship in an Age of Migration”, OpenFora I, Workshop, January 25-27, 2008, Berlin, Germany

Çeviri

Jason Hughes, “Norbert Elias”, (Türkçe’ye çeviri), Rob Stones, Sosyoloji’de İz Bırakanlar, 2008, s.174-188, Bağlam Yayınları, İstanbul

Deborah Durham, “Dress, Identity and Democratic Subject: Ethnic Dress in Democratic Botswana” (Türkçe’ye çeviri) Sosyoloji Dergisi, Sayı:19, 2008, s.121-141, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir

Mesleki Üyelik

International Sociological Association üyeliği, (2008-devam ediyor)

ÖZET

Hem mikro düzeyde bireysel; hem de makro düzeyde demografik olarak deneyimlenen yaşlanma sürecini konu alan tezde, bu çok düzeyli yaklaşıma paralel bir biçimde hem nicel hem de nitel teknikler bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın nicel verisi, İzmir’de yaşayan 65 ve üzeri yaşlardaki 416 kişi ile yapılan yapılandırılmış görüşmelerden; nitel verisi ise yine aynı evrene ait 16 yaşlıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen bu veri yoluyla çalışmada, yaşlıların toplumsal yapının sunmuş olduğu kaynaklar ve kısıtlar tarafından çerçevesi çizilmiş olan bir dönüştürme kapasitesine sahip oldukları ve böylece fail olarak eyleyebildikleri gösterilmiştir. Bu çalışmaya kaynaklık eden böylesi bir tez, Anthony Giddens tarafından yapı ya da faili öncüleyen kuramlar arasında arabulucu bir kuram oluşturma iddiasıyla ortaya konmuş olan Yapılaşma Kuramı’na dayandırılarak açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, çalışmada, yaşanan yer, eğitim durumu, gelir, yaş, medeni durum, öznel sağlık durumu, cinsiyet ve yaşam aranjmanı parametrelerinin yaşlıların toplumsal, ekonomik ve politik failliklerinin biçim ve düzeylerinde farklılık yarattığı ve böylece yaşlıların oldukça heterojen bir grup oldukları sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, modern kapitalist toplumun sınırları içerisinde tanımlanan, ekonomik üretkenlik temelli bir bakış açısı tarafından yaşlılara atfedilen değerin eleştirisi yapılarak, zaman zaman akademik literatürde ve sıklıkla da gündelik söylemde yer aldığı üzere yaşlıların bir eksiklik ve bir yetersizlik üzerinden tanımlanamayacakları; aksine çeşitli parametrelere göre farklı düzeylerde de olsa onların toplum içerisinde pek çok alanda failliklerini sürdürdükleri ortaya konmuştur. Yakın gelecekte Türkiye toplam nüfusu içerisinde yaşlıların hem mutlak sayı hem de oran bakımından büyük ölçüde artacağına ilişkin projeksiyonlara dayanarak, yaşlıların failliklerine dikkat çekilmiş ve bu bağlamda Türkiye’de yaşlılığa ilişkin bir takım öneriler geliştirilmiştir.

ABSTRACT

In this study, which deals with the aging process as experienced both individually at the micro-level and demographically at the macro-level, quantitative and qualitative techniques are used together to parallel the multi-level approach. The quantitative data was gathered through structured interviews conducted with a sample of 416 people aged 65 and over and living in Izmir; the qualitative data was gathered through in-depth interviews conducted with 16 people chosen from the same research population. These data indicate that older people have a transformative capacity in society which is framed by the social structure's resources and constraints, and that they therefore act as social agents. This argument is supported and explained by drawing upon Anthony Giddens' Structuration Theory, which attempts to mediate between theories that highlight structure and theories that highlight the individual agents. Moreover, this study concludes that a set of parameters cause differences in the forms and levels of agency of old people in social, economic, and political fields. These parameters are: the area where they live, educational background, income, age, marital status, subjective health, gender, and living arrangements. In this respect, old people are viewed as a very heterogeneous group. This study criticizes a perspective that puts high value on economic productivity as defined by modern capitalist society. In doing so, it argues that old people cannot be portrayed through deficiency and insufficiency, as is occasionally done in academic literature and is frequently done in the discourse of everyday life. Instead, old people maintain their agency in many areas, but at different levels according to the various parameters studied. Noting that in the near future the absolute and relative numbers of old people in the population of Turkey will increase dramatically, this study emphasizes the agency of the elderly; in this context, a set of suggestions concerning old age in Turkey are developed.